31

Sosyalist Yayınlar

EMPERYALİZM ÇAĞI

H.Magdoff

Harry Magdoff

EMPERYALİZM ÇAĞI

Sosyalist Yayınlar

HARRY MAGDOFF, 1950 sonrası Amerika'da Marksist düşüncenin gelişimini büyük ölçüde etkileyen Baran-Sweezy ekolünün çalışmalarını günümüze dek sürdüren en önemli temsilcilerinden biridir.

Emperyalizm Çağı kitabı Magdoff'un en kapsamlı ve özgün eseridir. Emperyalizm olgusunun ulaştığı yeni aşamaları İkinci Dünya Savaşı sonrası ve özellikle ABD liderliğinde sürdürülen "*Yeni Emperyalizm*" dönemini olgusal zenginlik ve kuramsal derinlik düzeyinde inceleyen ve alanında artık klasik olmuş bir baş yapıttır. Yayınlandığı tarih emperyalizm olgusunun ve anti-emperyalist mücadele stratejilerinin dünya çapında yoğun ve canlı biçimde tartışıldığı, üçüncü dünya ülkelerinde ulusal kurtuluş savaşlarının peşpeşe zaferler kazandığı ve emperyalist metropollerde 1968 gençlik eylemlerinin yarattığı coşkulu ve umutlu bir devrimci yükselişin yaşandığı bir ortamdır. Bu nedenledir ki yayınlandıktan sonra yoğun ve üretken tartışmalara yol açmıştır. *Harry Magdoff*, ünlü **Monthly Review** dergisinde editörlük görevini ve yazılarını yayınlamayı halen sürdürmektedir.

Anti-Sömürgeci Kitaplar Dizisi'ni konuyu bütün boyutlarıyla değişik açılardan inceleyen yeni kitaplarla sürdüreceğiz.

Sosyalist Yayınlar

Harry Magdoff

EMPERYALİZM ÇAĞI

ABD'nin Dış Politikasının Ekonomik Temelleri

Çeviren: Doğan Şafak

Ek Bölüm

Harry Magdoff - Paul M. Sweezy

EMPERYALİZM ÇAĞI ÜZERİNE YAZILAR

Sosyalist Yayınlar: 31

SOSYALİST YAYINLAR: 31
ANTİ-SÖMÜRGECİ İNCELEME
VE ARAŞTIRMALAR DİZİSİ: 8

Harry Magdoff
The Age of Imperialism, The Economics of U. S. Foreign Policy.
L'âge de L'impérialisme, Ed. Maspero, Paris 1970.

Çeviren: Doğan Şafak

1. Baskı: Odak Yayınları, Şubat 1974 Ankara.
2. Baskı: Sosyalist yayınlar, Ağustos 1997.

Kapak: Meksikalı ressam Diego Rivera'nın Latin Amerika 'nın yağmalanması ve sömürgeleştirilmesini konu alan resminden yararlanarak yapılmış kompozisyon.

Sosyalist Yayınlar
Yayın Yönetmeni ve Sorumlusu: Hasan Basri Gürses
Yazışma Adresi: P. K. 1364 - Sirkeci, (34431)-İstanbul.
Tel/Fax: (0212) 553 02 93

Dizgi: Gülümseyiş.
Baskı: Avcı Ofset
Tarih: Ağustos 1997

Yayına Hazırlayan: Sosyalist Yayınlar
Yayınlayan: İstanbul Kütüphanecilik Kitapçılık
Adres: İst. Kütüphanecilik Kitapçılık. Mis sokak, 6/6
Beyoğlu-İst.
Tel: (0212) 249 05 33 Fax: 251 83 91

İÇİNDEKİLER

EMPERYALİZM ÇAĞI

I. BÖLÜM: GİRİŞ 9
II. BÖLÜM: YENİ EMPERYALİZM 30
1. Büyük Sermayenin Doğması 34
2. Yeniden Hammaddelere Hücum 35
3. Deniz Ulaşımındaki ve Dünya Pazarındaki İlerlemeler 36
4. İmparatorluk ve Yeni Emperyalizm 37
5. Emperyalizm ve Sömürgeler 38
6. Emperyalizmin Modern Nitelikleri 44
7. Yabancı Hammadde Kaynaklarına Olan Talep 49
8. Stratejik Maddeler 55
9. Sermaye İhracının Önderi Olarak: A.B.D. 59
III. BÖLÜM: FİNANS ŞEBEKESİ
1. A.B.D. Bankacılığının Ulaslararası Hale Gelmesi 69
2. Şube Bankalar Kapitalist Dünya Pazarını Ele Geçiriyor 75
3. Banka Yan Kuruluşları Vasıtasıyla Gerçekleştirilen Dış Yayılma 80
4. Dünya Parası: DOLAR, Dünya Bankeri: NEW YORK 83
5. Kontrol Aracı Olarak Para Blokları 93
6. Devalüasyon Yolu 95
7. Devalüasyon Deneyleri Arasındaki Farklılıklar 99
8. Finans Merkezleri Kendi Paralarını Kendileri Yaratır 105
9. Birleşik Devletler Finansının Durumu 108
IV. BÖLÜM: YARDIM VE TİCARET
1. Askeri Harcamalar ve Amerikan Barış Düzeni 116
2. Dış Yardım: KONTROL ARACI 118
3. A.B.D.'nin Askeri ve Siyasi Politikalarının Uygulanması 119
4. Açık Kapı Politikası İçin Ekonomik Yardım 125
5. Dış Yardım ve Birleşik Deletler Sermayesi 131
6. Dış Yardım: Beyaz Adamın Yükümlülüğü 139
7. Uluslararası Para Fonu Vasıtasıyla Kontrol 149
8. Yardım ve Borç 155
9. İhracatta Durgunluk 160
10. İhracatın Sınırları 165
11. Özet 171
V. BÖLÜM: AMERİKAN İMPARATORLUĞU VE A.B.D EKONOMİSİ
1. Dış Ekonomik Faaliyetlerin Büyüklüğü 179
2. Dış Ekonomik Faaliyetlerin Artan Önemi 181
3. Askeri Harcamalar ve İhracat 186
4. Tekel ve Dış Yatırımlar 193

Ek Bölüm

EMPERYALİZM ÇAĞI ÜZERİNE YAZILAR

EMPERYALİZM: TARİHSEL BİR BAKIŞ - Harry Magdoff 213

I. Avrupa Ticareti Dünya Sahnesine Çakıyor:
15. Yüzyıl Sonundan 17. Yüzyıl Ortasına 218

II. Ticaret Sermayesinin Egemenliği:
17. Yüzyıl Ortasından 18. Yüzyıl Sonlarına 220

III. Sanayi Sermayesinin Gelişmesi:
18. Yüzyıl Sonundan 1870'lere 222

IV. Tekelci Sermaye ve "Yeni" Emperyalizm:
1880'lerden I. Dünya Savaşına 225

V. Sömürgeciliğin Çözülmesi ve Çokuluslu Şirketler:
1. Dünya Savaşından Bugüne 226

EMPERYALİZM GERÇEKTEN GEREKLİ Mİ?.- Harry Magdoff 229

I. Bölüm

1. Emperyalizm ve Gelişmiş Ülkeler Arasındaki İlişkiler 233

2. Azgelişmiş Ülkelerdeki Yatırım 240

II. Bölüm

1. Hammaddeler ve Üçüncü Dünya 246

2. Temel Değişiklikler Mi? 251

A.B.D. DIŞ POLİTİKASININ AZGELİŞMİŞ ÜLKELER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ - Harry Magdoff 254

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDAN GÜNÜMÜZE AMERİKAN EMPERYALİZMİ - Paul M. Sweezy 262

70'LERDE EMPERYALİZM - Harry Magdoff ve Paul M. Sweezy 273

1. Metropol - Üçüncü Dünya Çelişkisi 276

2. Emperyalist Güçler Arasındaki Çelişkiler 277

3. Metropolde Sınıf Çelişkileri 278

1972 YILININ SONUNDA A.BD.'NİN DURUMU ÜZERİNE NOTLAR - Paul M. Sweezy 281

1. Politika 282

2. Ekonomi 284

3. Uluslararası Durum 285

3. Vietnam Savaşı 287

4. Emperyalist Güçler Arasındaki Mücadele 289

5. A.B.D.'nde Sol 289

EMPERYALİZME KARŞI MÜCADELE DOBRA DOBRA KONUŞMAKLA BAŞLAR - Harry Magdoff 293

NOTLAR 296

Harry Magdoff

EMPERYALİZM ÇAĞI

ABD'nin Dış Politikasının Ekonomik Temelleri

BÖLÜM : 1

GİRİŞ

Burada sunulan makaleler çeşitli okullarda verilen dersler esnasında veya derslerden sonra, ısrarla sorulan sorulara cevap olarak hazırlanmıştır.

Vietnam'daki savaşın giderek artan şiddeti, mantıksızlığı ve dehşeti karşısında şaşkına dönen bir sürü öğrenci, bu savaşın sebeplerini deşmeye başladılar: Savaş, Birleşik devletlerin daha genel ve sürekli bir plana dayanan dış politikasının sadece bir kısmı mıydı, yoksa iktidarda bulunan belirli bir grup insanın çılgınlığının sonucu muydu?

Meraklı öğrenciler, yüksek ahlak ve milli güvenliğe yönelmiş tehdit gibi propaganda amaçlı tartışmaları bir kenara iterek, daha ziyade temelde yatan gizli emelleri bulma peşindeydiler. Belki de, bazıları Güney Vietnam'da Amerika Birleşik devletleri Hükümetinin gözü kapalı giriştiği istilanın yoğunluğunu ve tek yönlülüğünü açıklayabilecek hayati önemde ham maddeler veya fevkalade iş olanakları bulunduğunu düşünüyorlardı. Bu konuda hiçbir açık seçik veya yeterli cevap bulamayınca, bazıları, Güneydoğu Asya'daki durum konusunda daha genel bir değerlendirme yapmaya itilmişlerdi. Bunun sonucunda, Vietnam Savaşının, çeşitli unsurlarından meydana gelen daha genel nitelikteki A.B.D. stratejisinin bir parçası olduğu tezi ortaya çıktı. Buna göre, bu stratejiyi meydana getiren unsurlar şunlardı:

(1) A.B.D.'nin 200 milyon nüfus barındıran ve yarım milyon mil karelik bir sahayı kaplayan Güneydoğu Asya'nın tümünü kontrolu ve etkisi altına almak istemesi. Buradaki mevcut ve

potansiyel pazar ve ham madde kaynakları, sadece A.B.D. için değil, fakat A.B.D. imparatorluğu içinde küçük ortak olarak yer alabilecek sanayileşmiş Japonya için de önemlidir.

(2) Güney Vietnam'da büyük çapta malzeme ve mühimmatın depolandırılabileceği ve askeri insan gücünün üslendirilebileceği güçlü ve güvenilir bir üssün kurulması yolunda askeri bir karar alınmış olması.

(3) Sahilde veya sahil civarında, Kuzey Vietnam'a yakın böyle bir askeri üssün, sadece bütün Güneydoğu Asya'yı kontrol ve etki altında bulundurmak için değil, fakat aynı zamanda Çin Halk Cumhuriyetini ve Vietnam demokratik Cumhuriyetini kısmen demir çember içine almak üzere kullanılması. Bu üs, Asyadaki komünist ülkelere karşı yönelmiş bir tehdit olmakla kalmayacak, aynı zamanda bu ülkelere karşı girişilecek bir kara savaşında sıçrama tahtası olarak da vazife görecekti.

Bu tez, Soğuk Savaş tarihinin gerçeklerine ters düştüğünden, bu konularda bilgi sahibi olanları daha geniş bir araştırmaya itiyordu: A.B.D.'nin izlediği politikanın kökleri acaba modern emperyalizme, yayılma amacı güden bir sistem olan kapitalizme dayanıyor olabilir miydi? Fakat bu noktada tekrar çıkmaza giriyorlardı; zira ihracatın ve dış yatırımların tüm Amerikan ekonomisi içinde çok önemsiz bir yer işgal ettiği genellikle kabul edilen bir düşünceydi ve bu, emperyalizm varsayımına ters düşmekteydi.[1] Apaçık ortada olan bu çelişki çözümlenebilir miydi?

Bu konudaki mevcut ekonomik literatür fazla faydalı olamıyordu. Son yıllarda iktisatçıların özellikle ödemeler dengesi, altın, dış yardım, uluslararası ticaret ve azgelişmiş ülkelerin sorunları gibi uluslararası ekonomi sorunlarına daha fazla önem verdikleri doğrudur. Buna rağmen, esas olarak pratik sorunlar üzerinde duran ve uluslararası yatırımların hukuki ve idari yönlerini ele alan ve sayıları gittikçe artan eserler bir yana bırakılacak olursa, ulusal ekonomi ile uluslararası ekonomi arasındaki ilişkileri inceleyen çok az çalışma yapılmıştır. Ekonomi teorisyenleri, A.B.D.'yi dünya çapında bir ekonomik güç olarak incelemekten ya da ülkeyi dünya kap-

italist sisteminin bir parçası olarak ele almaktan kaçınmayı adet edinmişlerdi.

Bu konunun nasıl ihmal edildiğine güzel bir örnek John Kenneth Galbraith'in *The New Industrial State* (Yeni Endüstriyel Devlet) adlı hacimli eseridir. Bu eserinde Galbraith "cesurane" bir yeni atılımda bulunmakta ve yaptığı teorik genellemelerinde kendisini, doğrulukları kabul edilmiş varsayımlarla sınırlandırmamaktadır. İncelemesinin temel dayanağı, Birleşik Devletler ekonomisinin dev korporasyonların hakimiyeti altında bulunduğu noktası olduğundan, bu korporasyonların ekonomik ve siyasi meseleler üzerinde meydana getirdikleri stratejik etkileri, ve kendi güvenlikleri açısından ham madde kaynakları ve pazarlar üzerinde kontrol kurmak zorunda oldukları hususu üzerinde Galbraith ısrarla durmaktadır. Ancak, yabancı hammadde kaynaklarının ve yabancı pazarların bu dev korporasonların ticari faaliyetlerinin önemli ve giderek büyüyen bir bölümünü teşkil ettikleri gerçeğine rağmen, gene de hiç kimse, Galbraith'in kitabından, bu korporasyonların bir takım dış iktisadi çıkarlara sahip oldukları sonucunu çıkaramaz. Bu husus sadece Galbraith'in korporasyonlarla ele aldığı konularda değil, fakat korporasyon çıkarları ile dış askeri politika arasındaki ilişkileri inceleyen bahislerde de ihmal edilmitir. Dış askeri politika konusunu incelerken dev firmaların büyümelerinde ve güvenliklerinin sağlanmasında askeri harcamaların oynadığı stratejik rol üzerinde durmaktadır. Ham maddeler ve pazarlar üzerinde korporatif kontrol elde etme zarureti temeli üzerine Galbraith'in oturttuğu (teorik) çerçeve, böyle bir incelemeyi gerektirmekteyse de, kitapta dev korporasyonların dış dünya ile olan bağlantıları konusunda tek kelimeye rastlamak mümkün değildir.

Öğrencilerin "inziva" ekonomisinin anormalliği ve uluslararası saldırgan dış politika konularında ısrarla tekrar tekrar sorular sormaları, bu konuda muhafazakar akademisyenler ve hatta, liberal ve radikal toplumsal eleştiriciler tarafından bile, bu tür araştırmaların yapılmamış olduğunu göstermekteydi. Gerek bu konuda sorulan soruların

önemi, gerekse bu konudaki akademik boşluk burada basılmış bulunan bu çalışmayı zorunlu kılmıştır. 1966 senesinin Eylül ayında New York'ta toplanan Sosyalist Akademisyenler Konferansına emperyalizm üzerine bir makale sunmam için yapılan davet, bu sorun üzerinde yapılan araştırmanın ilk neticelerini kamuoyuna sunma fırsatını yaratmıştır. (*Monthly Review* dergisinin Kasım 1966 tarihli sayısında yer alan bu çalışma, 5. Bölüm olarak bu kitapta tekrar yer almıştır.)

İlk mesele, neredeyse evrensel bir geçerlilik kazanmış bulunan ve dış ekonomik faaliyetlerin Amerikan iç çıkarları açısından fazla değer taşımadığı, hatta önemsiz olduğu iddiasını öne süren tezin doğruluk derecesini tesbit edecek yeterli verileri toplamak ve değerlendirmekti. Toplanan bu veriler neyi göstermiştir? Bana öyle geliyor ki, bu sorunun cevabı hiç de müphem değildir: Sözkonusu edilen tez yanlıştır. Meselenin özü, dış yatırımların etkisinin değerlendirilmemesi, doğrudan yatırımlar biçiminde madenlere, petrol kuyularına ve imalat sektörüne yapılan sermaye ihracatının herhangi belirli bir senede yapılan mal ihracatından çok daha az olmasına rağmen, bu yatırımların ekonomik bağımlılık üzerindeki her sene giderek artan etkisinin mal ihracatının yarattığı etkiden çok daha fazla olduğunun anlaşılamamasıdır.

Adet olduğu üzere, mal ve sermaye ihracının sadece yıllık miktarı dikkate alındığında, her yıl yapılan sermaye ihracının birikerek artmasının yarattığı etkiler gözden kaçmaktadır. Sermaye ihracının aksine, mal ihracatının birikici niteliği yoktur: iş adamları bu mal ihracı akışını Birleşik devletlerdeki fabrikaların üretimleri ile sürdürmeye ve arttırmayı çalışırlar. Bu akış her sene yenilenmelidir: Geçen senenin mal ihracatı geçmişe aittir; bu sene üretilen mallar için yeni satış olanakları bulunmalıdır.

Dışarıya giden yatırımlar, bunun aksine, birikerek yatırım *stokları* meydana getirirler. Tesis ve malzeme olarak dışarıya yapılan bir yatırım ilelebed dışarıda kalacaktır; yeter ki, neticede tüm tesis satılmasın, tesise el konulmasın, ya da madenlerde olduğu gibi, doğal rezervler neticede tükenmesin. Dışardaki yatırım varlığını sürdürdükçe ve ürettiği mallar için

pazar buldukça, kendi kendisini yaşatır. Satılan malların fiyatları, kârlardan, işgücü ve ham madde maliyetlerinden başka, malzeme ve makinaların aşınma (ya da rezervlerin tükenme) payını da ihtiva eder. Böylece fonların sadece "ebedi" kârlar için değil, fakat aynı zamanda kullanılan malzemenin "ebedi" yenilenmesini yahut yeni maden rezervlerinin iletilmesi için sürekli olarak yeniden üretilmesi sağlaır. Ve elbette dışarıya giden her yeni yatırım, "kalıcı" yatırım *stokunu* arttırır.

Basit matematiksel bir örnek bu noktanın anlaşılmasına yardımcı olabilir. diyelim ki, Amerikan korporasyonları her sene dışarıya 5 milyar dolarlık yatırım yapmaktadırlar. Ve gene diyelim ki, her 5 milyar dolarlık yatırım, 10 milyar dolarlık mal üretimini (yani 1 dolarlık tesis ve malzeme yatırımı, senede 2 dolarlık mal üretimini) sağlamaktadır. Buna göre şu neticeyi elde ederiz:

Yıl	Dışarıya yatırılan sermaye miktarı (milyar dolar)	Yıl sonunda dış ülkelerde biriken sermaye stoku (milyar dolar)	Yatırılan sermayeden elde edilen yıllık üretim (milyar dolar)
1			10
2		10	20
3		15	30
10	5	50	100

Böylece, birinci yıl yapılan yatırım 5 milyar dolarlık bir stok meydana getirecektir ki, bundan her sene satılmak üzere 10 milyar dolarlık üretim elde edilecektir. İkinci sene, bir önceki senenin yatırıma 5 milyar dolarlık bir ilave olacaktır. Şimdi birikmiş sermaye stoku 10 milyar dolardır. Tesis ve malzemeden müteşekkil bu 10 milyar dolarlık stok ile her (yıl) 20 milyar dolarlık yeni üretim yapılabilir. Onuncu yılda, birikmiş stok 50 milyar dolarlık bir yatırıma ulaşacak ve yıllık pazarlanabilir üretim 100 milyar doları bulacaktır.

Görmekteyiz ki, ülke dışına giden yıllık yatırım miktarının nisbeten az olduğundan söz etmek, aslında bir tür yatırım faaliyetinin giderek artan önemini tamamiyle gözden kaçırmak demektir. Şayet sadece yıllık mal ve sermaye ihracı göz önüne alınacak olursa, Amerikan endüstrisinin dışarıdaki etkisi tamamiyle ihmal edilmiş olacaktır. Birleşik devletlerin yıllık mal ihracatının 25 milyar dolar olduğunu varsayalım ve bunu, yukarıdaki örnekte gösterildiği gibi, yılda 5 milyar dolardan 10 yıllık dış yatırımın sonuçlarıyla kıyaslıyalım: on senelik dönem sonunda birikmiş sermaye stokundan elde edilen yıllık üretim 100 milyar doları bulacaktır ki, bu, yıllık mal ihracatının dört mislinden daha fazladır.

A.B.D.'nin yabancı ülkelerle olan iş ilişkilerine bu açıdan bakmak, ülkenin dış ekonomik bağıntıları konusundaki görüşlerimize yeni boyutlar kazandırmakta, dış satışların, yatırımların ve yatırımlardan elde edilen yıllık kârların ulaştığı boyutları incelemek için gerekli olan çerçeveyi sağlamaktadır.

Fakat bizi ilgilendiren yegâne husus sadece dış ekonomik ilişkilerin ulaştığı boyutlar değildir. Bu faaliyetlerin ulusal ekonomi için taşıdığı önem de bizi, aynı derecede ilgilendirmektedir. Meseleyi matematiksel bir kesir olarak ele alırsak buraya kadar yapılan, bu kesirin sadece payını incelemek olmuştur. Bu kesirin paydası nedir? Bu konuda da genel olarak kabullenilmiş, gayet yaygın, fakat yetersiz düşünce biçimleriyle karşılaşmaktayız. Ekonomik meselelerin önemini ölçmede kullanılan yaygın bir metod, incelenmekte olan değişkenlerin Gayri Safî Millî Hasıla içindeki oranı yüksekse, sadece bu gerçeğe dayanılarak, o kesimin önemli olduğu varsayılmaktadır. Aynı şekilde, Gayri Safî Millî Hasılaya olan oran küçükse ölçülmekte olan faaliyet alanı, genellikle, önemsiz addedilmektedir.

Kullanılan bu istatistiksel metodun zaafı ekonominin stratejik sektörleri ile stratejik olmayan sektörleri arasında, artık ürün yaratan faaliyetler ile bu artığın kullanılmasını sağlayan faaliyetler arasında bir ayırım yapmamasıdır. (Bu meselenin anlaşılabilmesi için, okuyucu, Paul A. Baran ve Paul M. Sweezy'nin Monopoly Capital [*Tekelci Sermaye*] adlı

eserlerine başvurmalıdır). Burada sadece şu hususu belirtmek yeterli olacaktır: kullanılan bu metod, dış ekonomik faaliyetlerin nisbî önemini azaltmakta ve böylece dış ekonomik faaliyetleri ulusal ekonominin önemli sektörlerine bağımlı hale getirmektedir. Buna ilâveten, sermaye malları endüstrisi gibi konjoktür dalgalanmalarında en dengesiz unsurlar olan stratejik sektörlere özel bir önem verilmiştir.

Mevcut verilerin incelenmesinden elde edilen sonuç, dünyanın mümkün olduğu kadar geniş bir kesimini (doğrudan ya da dolaylı olarak) kontrol altına almayı amaçlayan A.B.D.'nin saldırgan dış politikası ile Amerikan iş çevrelerinin uluslararası bir genişleme sağlamaya çalışan enerjik politikası arasında çok yakın bir paralellik olduğunu göstermektedir. Bu paralelliğe işaret etmek, elbette ki, bunlardan birinin diğerinin sebebi olduğunu ispatlamaya yeterli değildir. Bu paralelliğin gösterdiği şey, A.B.D. ekonomisinin kendi içine kapanık olduğunu yolundaki varsayımın yanlış olduğudur. Ve bundan çıkan sonuç da, dünyada bugün olup bitenleri açıklamaya girişen her teorinin A.B.D.'nin uluslararası ekonomik girişimlerinin yaygınlaşmasını önemli bir etken olarak göz önüne almak zorunda olduğudur.

* * *

Geçmiş ve gelecek ana eğilimleri anlayabilmek için, bir yığın değişken arasından daha önemli olanlarını ayırmalıyız. Ancak, basit, tek değişkenli formüllere varma teşebbüsleri ekseriya bilgi hazinesinin zenginleşmesine engel teşkil ederler. Bir uçta, emperyalizmi, insan tabiatındaki bazı ortak yanlara veya bir çeşit sosyal atavizme dayanarak tarihteki sürekli ve sabit bir güç şeklinde açıklayan teorisyenler vardır. Bunlardan biri olan iktisat tarihçisi Profesör David S. Landes şöyle demektedir:

"Bana öyle geliyor ki, emperyalizme, güç dengesizliğinden ötürü ortaya çıkan ortak olanaklara karşı çok çeşitli bir tepki olarak bakmak gerekir. Ne zaman ve nerede böyle bir dengesizlik mevcut olmuşsa, insanlar ve gruplar bundan yararlanmaya kalkışmışlardır. Üzüntüyle belirtmek gerekir ki, diğer insanları ezmek (ya da iddia edildiği gibi, diğer insanları doğru

yola getirmek veya 'medenileştirmek') insan denen canavarın tabiatında mevcuttur."[2]

Bu açıklama tarzı, doğru olsun veya olmasın, öyle yüksek düzeyde bir soyutlamadır ki, saldırı ve yayılma türleri ve bunların amaçlarındaki tarihi farklılıkları anlamamıza hiçbir katkıda bulunmamaktadır. Bu açıklama tarzı, kapitalist toplumun genişleyerek bir dünya sistemi haline gelişini, ya da fevkalade zengin birkaç ülke ile sürekli fakirliğe mahkum ülkeler arasındaki artan güç dengesizliğinin niçin öyle bir genişlemeye yol açtığını izah etmekten çok uzaktır.

Aşırı derecede basitleştirme yelpazesinin öteki ucunda ise, "saf" ekonomik emperyalizm formülü vardır. Dış politika ile ilgili kararların altında saf ekonomik amaçlar aramak tezi birçok durumlarda yararlı olabilir. Fakat *her türlü* siyasi ve askeri politikanın altında saf ekonomik amaçlar aranacak olursa, bu tez geçerliliğini yitirir.

Böyle kaba bir tezin bütün durumlar için geçerli olmamasının temel sebebi, askeri ve siyasi politikaların katı maliyet muhasebesi kurallarına dayandırılmayışlarıdır. Bir korporasyon, yapılan masrafları çıkarma ve öngörülen kârı makul bir zaman süresi içinde gerçekleştirme ihtimalini göz önüne alarak, folarından yapacağı her harcamayı dikkatle değerlendirmek zorundadır. Buna karşılık, hükümetler aynı tür bütçe mülahazaları ile sınırlandırılmış değillerdir: vergi koyabilirler, para basabilirler ve borçlanma yoluna gidebilirler. Bu tür harcamaların da bir sınırı olmakla birlikte, bu harcamalar sadece belirli bir korporasyonun ya da korporasyonlar grubunun kaynaklarından değil, tüm ekonominin kaynaklarından temin edilmektedir.

Bazı hükümetlerin öyle yapıyor görünmek istemelerine rağmen, hükümet harcamalarının dayandığı temel ilkelerin katı maliyet-kâr hesapları ile benzer hiçbir yanı yoktur. Bir hükümet milyonlarca korporasyon arasında sadece bir iki korporasyonun çıkarlarını korumak amacıyla, muz üreticisi bir ülkeyi kontrolü altına alabilmek için tüm halktan topladığı vergilerin milyarlarca lirasını sadece bu uğurda harcayabilir. Ancak, emperyalizmin gerçeği, şu ya da bu yatırımcının acil

çıkarlarının çok ötesine uzanır: temelde yatan amaç, dünyayı çok uluslu dev korporasyonların ticaret ve yatırımlarına mümkün olduğu kadar açık tutmaktır. Değişik ülkelerin iş çevreleri arasında rekabet olduğunda, her hükümetin politikasının amacı, öteki ülkeler üzerindeki etkisini genişletmeye devam etmektir. Kontrolün boyutları, mevcut şartlar altında en gerçekçi hareketin ne olduğu konusunda siyasi ve askeri liderlerin değerlendirmelerine ve şartlara bağlı olarak, askeri istiladan gayri resmi nüfuz sahaları elde etme tekniklerine kadar değişiklik gösterebilir.

Bütün bu faktörler hesaba katıldığında, tecrit edilmiş olayları "muhasebe hesapları" kavramlarıyla açıklamaya çalışmanın bir anlam taşımayacağı görülecektir. Tek tek ele alındıklarında nisbeten çok az kârlı olan küçük Latin Amerika ülkeleri, A.B.D. politikası için çok önemlidir. Çünkü meşele bir tek küçük ülkeyi değil, tüm Latin Amerika'yı kontrol altına almaktır. Meseleye bu açıdan bakılırsa, belirli bir ülke üzerinde kontrol ve etki elde etmek sadece A.B.D. sermayesine ek konulmasını önlemek ve ülkeyi sosyal devrimlere karşı mukavim kılmak için değil fakat aynı zamanda bu ülkenin Birleşmiş milletler ve OAS'taki oylarını A.B.D. çıkarlarına uygun olarak kullanmasını sağlamak için de önemlidir. Dolayısıyla, A.B.D. politikasını tayin edenler için Vietnam'daki katliam, tahribat ve muazzam tutarlara varan para harcamalarının Vietnam'daki kârlı iş olanakları ile dengeli olması önemli değildir. Tercihler, böyle bir kriterden ziyade, genel olarak tüm bölgeyi emperyalist sistem içinde tutmak, özel olarak da Birleşik devletlerin nüfuz sahası içinde tutmak amacıyla askeri ve siyasi liderlerin Asya'yı ve özellikle Güneydoğu Asya'yı, kontrol ve etki altında bulundurmak açısından neyin gerekli olduğuna dair yaptıkları değerlendirmelere bağlıdır.

Ekonomik emperyalizm kavramını, mali bilanço değerlendirmesiyle ele alan buna benzer bir yaklaşım da ekseriya, emperyalizm kavramını, endüstriyel bir gücün (doğrudan ya da dolaylı olarak) az gelişmiş bir ülkeyi kontrolu altına alması keyfiyeti ile de sınırlandırır. Böyle bir sınırlandırma yeni emperyalizmin ondokuzuncu yüzyılın sonlarında ortaya çıkan

temel niteliğini dikkate almaz. Bu temel nitelik, dünya pazarı ve ham madde kaynakları üzerinde hakimiyet kurmak üzere endüstri ülkelerinin birbirleriyle rekabete girişmeleridir.

Yeni emperyalizmi eskisinden ayıran yapısal farklılık, birçok firmanın birbirleriyle rekabet ettiği ekonomik yapının yerini, her endüstri dalında bir avuç dev korporasyonun birbirleriyle rekabet ettiği bir ekonomik yapıya terketmiş olmasıdır. Ayrıca, ulaşım ve haberleşme teknolojisindeki ilerlemeler ile İngiltere ve rakip yeni endüstri ülkelerinin ortaya çıkmış bulunması bu dönemde emperyalist aşamaya iki yeni nitelik daha kazandırmıştır. Bunlardan bir tanesi, dünya arenasındaki rekabet mücadelesinin yoğunlaşması; diğeri ise gerçekten uluslararası bir kapitalist sistemin olgunlaşmasıdır. Bu şartlar altında, dev korporasyon grupları ve onların hükümetleri arasındaki rekabet bütün yeryüzünü kaplamaktadır. Bu rekabet yarı-endüstrileşmiş ve endüstrileşmemiş ülkelerin pazarlarında sürdüğü gibi, gelişmiş ülkelerin pazarlarında da sürmektedir. Dolayısıyla, ekonomik olarak geri kalmış bölgeler üzerinde sanayileşmiş ülkelerce sürdürülen sömürge ve gayri resmi kontrol elde etme mücadelesi, bu ekonomik savaşın sadece bir safhası ve yeni emperyalizmin niteliklerinden sadece bir tanesidir.

Dünya kapitalist sistemi içindeki ülkeler değişik derecelerde güce ve bağımsızlığa sahiptirler, güç ve kontrol kazanmak için sürdürülen mücadele bütün sistemi kaplar. Bu mücadele, küçük ülkeler kadar büyük ülkeler arasında da, nisbeten fakir ülkeler kadar, nisbeten zengin olanlar arasında da sürüp gider. İki dünya savaşı sırasında diğer Avrupa ülkelerine kıyasla Almanya'nın programındaki tutarlılık göz önüne alındığında, (ki bu program, genişleyen Alman kapitalizminin ihtiyaçlarına hizmet etmek üzere *sanayileşmemiş* ülkeler kadar, *sanayileşmiş* ülkelerin de yeniden organize edilmeleri ve kontrol altına alınmalarını öngörmekteydi) emperyalizmi sadece azgelişmiş ülkelere karşı yönelmiş girişimlerle sınırlandırmak gerçekten çok garip olmaktadır.

A.B.D. sermayesinin, azgelişmiş ülkelerden ziyade, Batı Avrupa ülkelerine yönelmesinin emperyalizmden uzaklaş-

masının göstergesi olduğundan bugünlerde çok sık söz edilmektedir. Sanayi merkezlerinin eşit olmayan gelişmeleri arasındaki çelişkilerin emperyalizm çarkının göbeği olduğu göz önüne alındığında, bu görüşü savunmak elbette ki imkansızlaşmaktadır.

Ayrıca, A.B.D. Sermayesinin diğer gelişmiş ülkelerde göstermiş olduğu artışa başka bir açıdan da bakılabilir. Batı Avrupa'daki yüksek hayat standardı ve büyük çaptaki sermaye birikiminin kökleri, eski ve mevcut sömürge ve yarısömürge ülkelerin sömürülmesinden elde edilmiş olan avantajlara dayanır. Birleşik Devletler Sermayesi metropoliten merkezlere sızarak Batı Avrupanın geniş tüketici pazarlarından ve metropoliten merkezlerin kendilerine bağımlı bölgelerle ilişkileri gereği açmış oldukları kanallardan yararlanarak bu sömürülen payı almaktadır. Bu noktada bazı girişimcilerin geçimlerini, metropoliten merkezlerden uzak adaları ve sahilleri yağmalayarak temin ettikleri eski korsanlık devriyle bir kıyaslama yapmak yararlı olabilir. Anavatana dönmekte olan korsan gemilerini yağmalamak üzere bir gemiyi teçhizatlandıran bir girişimci düşünelim. Anavatana dönmekte olan gemilere yapılan yatırım, bu gemileri yağmalamayı tasarlayan girişimcininkinden sanki daha az mı korsanlığa dayanmaktadır? A.B.D. petrol endüstrisinin Batı Avrupa'ya yaptığı geniş yatırımların (bkz. Bölüm II, Tablo 3) Orta Doğu'dan ithal edilen petrolü rafine ederek ve dağıtımını yaparak elde ettiği kârlara bu açıdan bakmak gerekir.

Ekonomik emperyalizm teorisini abartanlar sadece bu teorinin savunucuları değillerdir. Ekonomik emperyalizmin mekanik olarak incelenmesinin daha gülünç biçimlerine, bu teoriyi eleştirenlerin yazıları arasında da rastlanmaktadır. Buna en güzel örnek, Profesör Mark Blaug'un "Economic Imperialism Revisited" adlı makalesidir. Diğer hususlar arasında, Profesör Blaug, sermaye ihracını teşvik eden unsurun dış ülkelerdeki yüksek kâr olanakları olduğu fikrinin kesinlikle yanlış olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir:

"Daha da ilginç olan husus, Basra körfezindeki dış yatırımlardan elde edilen kâr oranının yüzde 20'ye varmamasına

karşın, bu oranın Latin Amerika'da yüzde 11, ve Kanada'da yüzde 8 olmasına rağmen, Basra körfezine yapılan Amerikan yatırımlarının, tüm Amerikan dış yatırımlarının onda birini teşkil etmesi ve savaş sonrası yıllarda Kanada'ya yapılan dış yatırımların artış hızının petrol kaynaklarıyla dolu Orta Doğu'daki artış hızından daha yüksek olmasıdır."[3]

Burada formül zihniyetinin şahikasına erişmiş biçimine şahit oluyoruz. Öyle görünmesine rağmen, öne sürülen bu görüşün ticari davranış gerçeği ile yakın uzak hiçbir ilişkisi yoktur. Basra körfezindeki petrol yatırımlarından elde edilen kârların bu kadar yüksek olması hiçbir şekilde bundan sonra yapılacak yatırımların da aynı kârlılıkta olacağı anlamına gelmez. Belirli bir petrol yatağı bir kere işletilmeye başlandı ve kuyuların en etkin biçimde çalışmaları sağlandı mı, daha fazla yatırım yapma olanakları oldukça sınırlıdır; yeter ki, rakiplerin petrol rezervlerini ele geçirmelerine engel olmak için yatırım yapmak zorunluluğu olmasın. Bir noktadan sonra, yapılacak yatırımlar istenilen kârı sağlamaz. Petrol endüstrisinde olduğu gibi, işletme hakkı sahipliğinin yüksek derecede yoğunlaştığı hallerde, ek yatırımlar üzerindeki bu engel özellikle kendini belli eder. Bu tür temel ticari mülahazalar birçok durumlar için geçerlidir. Bir demiryolu inşa edildikten sonra ve bu demiryolu iki nokta arasındaki bütün yük ve yolcu taşınması ihtiyaçlarını karşılıyor duruma geldikten sonra, ilk yatırım ne kadar kârlı olursa olsun. Bu demiryoluna yeni hatlar ilave edilmesi kârlı olmayacaktır.

Profesör Blaug, şüphesiz ki, emperyalizmin niteliğini anlamaya çalışmaktan ziyade, emperyalizmin varlığını inkâr etme gayreti içindedir. Şayet sıraladığı gerçeklerin ne anlama geldiklerini araştırma zahmetinde bulunsaydı, kendi kendine şu gibi sorular yöneltirdi: A.B.D. Sermayesi için Basra körfezinde niçin petrol dışında önemli kâr olanakları yoktur? Bu kadar büyük kârlar getiren bir bölgenin niçin diğer kârlı yatırımlara temel teşkil edecek yeterli bir tüketici pazarı yoktur?

Gerçekleri ya da bu gerçeklerin birbirleriyle olan ilişkilerini incelemeyerek yapılan tahrifata bir diğer örnek de Barbara

Ward'ın *The West at Bay* (Batı Zor Durumda) adlı eserinin "Is America Imperialist" (Amerika Emperyalist mi?) başlıklı bölümüdür. A.B.D.'nin emperyalist olmadığını ispatlamak üzere verdiği sebepler arasında Bayan Ward bunu da öne sürmektedir: "Geçmişte, Amerikalılar, ülke dahilinde içine girdikleri çıkmazdan kurtulmak üzere, dışarıda yeni pazarlar elde etme yoluna gitmemişlerdir. Tam aksine, dışarıya borç vermeyi ve dış ticareti son haddine kadar kısıtlamışlardır."[4]

Birinci cümle elbette ki tamamıyla yanlıştır ve A.B.D. iktisadi tarihinin bütün safhalarına ters düşmektedir.[5]

Buna rağmen BayanWard, bu iddiasını destekleyici veriler öne sürebilmektedir ve öne sürdüğü de şudur: 1929'dan 1933'e kadar, buhran yılları sırasında, mal ihracatı 5.2 milyardan, 1.6 milyar dolara ve verilen dış borçlar 2.7 milyar dolardan 0.4 milyar dolara kadar düşmüştür.

Fakat bu veriler, "A.B.D.'nin dışarıya borç vermeyi ve dış ticareti son haddine kadar kıstığı" iddiasını ispatlamaktan çok uzaktır. Dış yatırımlardaki ve dış ticaretteki azalma isteyerek yapılmamıştır. Dış ticareti canlandıracak tedbirleri uygulamak için büyük çaba harcanmış, ancak bu çabalar buhranın şiddeti karşısında netice vermemiştir. 1930'ların başlarının gerçeği, uluslararası ticaretin çökmesi olmuştur, dünya kapitalist sisteminde, ne kapitalist ne de hükümetlerin önleyemedikleri çöküş. Dışarıya borç verme azalmıştı, çünkü borç isteyen çok az güvenilir ülke vardı: o senelerde vadesi gelmiş 22 milyar dolarlık dış devlet borcu tahsil edilememekteydi. Aynı şekilde, arttırmak bir yana, ihracatı mevcut seviyesinde tutmak bile imkansızdı. Satın aldıkları malın karşılığını ödeme gücüne sahip yabancı müşteriler olmadıkça iş adamları ihracat yapmazlar. Uluslararası ödemeler sisteminin çözülmesiyle şiddetini daha da arttırmış bulunan dünya çapındaki buhran döneminde, böyle müşteriler mevcut değildi.

Bu iki örnek, emperyalizm üzerine yazılmış eserlerde bulunan çeşitli yanlışlıkların tümü değildir. Bu iki örnek, öğrenimlerinin ilk yıllarında, ya da sonraki yıllarında iktisat teorisi ile uğraşan öğrencilerin karşılaştıkları zorluklara bazı bakımlardan çok tipik örnekler olduklarından bilhassa seçilmişlerdir.

Teori ile uğraşırken, soyutlamalar yapar, değişim ve gelişmeyi sağlayan en önemli etkenleri diğerlerinden ayırmaya çalışırız. Ancak, gerçek hayatta bu etkenler diğer bir çok etkenlerle içiçedir. İktisadi analizde asıl iş, soyut teoriden somut gerçeğe, ve somut gerçekten soyut teoriye rahatça gidip gelebilmektir. Analizin ara aşamalarına gereken dikkat verilmeden soyut ile somut arasında çok ani sıçramalar yapılacak olursa ciddi zorluklarla karşılaşılır.

Ticari faaliyeti harekete geçiren kâr amacını örnek olarak ele alalım. Ticari girişimlerin amacının daha yüksek kâr oranı ve daha çok kâr elde etmek olduğunu itiraz edilemez. Buna rağmen, bu en geçerli ve en hayati genellemenin, şartlara göre, çeşitli uygulama biçimleri vardır. Ticari kâr stratejisi, farklı endüstriler arasında farklılık gösterir. Tekelci firmaların hakim durumlarını devam ettirebilmek için ham madde kaynaklarını ve pazarları kontrolleri altına almak ve yatırımlarını sağlama bağlamak zorunda oluşlarının, Birleşik Devletlerin dış yatırımları üzerinde yaptığı etkiyi dikkate almak gerekir. Bu husus dikkate alındığında bile, bazı firmalar, ancak yatırdıkları sermayeyi üç-beş senede amorti edebilecekleri durumlarda dışarıya yatırım yaparlarken, diğerlerinin işlerinin niteliği gereği nisbeten daha uzun vadeli bir plan uyguladıkları görülmektedir. Bu çeşitli stratejiler arasındaki orta bağ, elbette ki, kârların artmasıdır. Buna rağmen, sermaye göçünün nedenlerini çeşitli ülkelerdeki kâr oranı farklılıklarının istatistiksel analizine indirgenmesi çok yanıltıcı olmaktadır.

Benzer istisnalar, emperyalizm teorilerinde çoğu kez bulunan, artık sermaye meselesi için de geçerlidir. Sermayenin sadece dahilde yatırım olanakları bulunmadığı dış kâr olanaklarının dahildekinden daha fazla olduğu zamanlar dışarıya gittiğini söylemek çok aksiyomatik olmaktadır. Bu soyutlama, bir başlangıç noktası, incelemeye kılavuz ve ilk yaklaşım olması bakımından faydalıdır, ama çok farklı türdeki sermaye hareketlerini açıklamakta oldukça yetersiz kalmaktadır. Günlük hayatta, sermaye farklılaşmamış bir kütle değildir. Ekonomideki farklı kaynaklardan sağlanır ve ek-

seriya sadece kısa vadeli bir borç verilmesi, yeni bir bankanın açılması, kimyasal bir tesis kurulması gibi sınırlı kullanılış biçimleri vardır. Ayrıca, para halindeki sermayenin, nakit para kadar, kredi biçiminde de bulunduğu ve dolayısıyla kredi dalgalanmalarının etkisi altında kaldığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bundan dolayı, şiddetli bir buhran esnasında üretim azaldıkça ve kredi kısıldıkça, artığın büyük bir kısmı yok olur, ve sermayenin hareket kabiliyeti azalır.

Buhrandan çıkış yolu olarak dış yatırımları öneren ve sık sık tekrarlanan teori, ancak, kullanılabilirliği duruma göre değişen ve iş çevrelerinin gündemindeki stratejilerden sadece bir tanesi olduğu göz önünde bulundurulursa geçerlilik kazanır. Şayet buhran dünya çapındaysa ve uluslararası kredi sistemi çökmüşse, bazı kıymetli maden rezervlerini elde bulundurmanın ya da daha zayıf olan bir rakibi satın almanın dışında dış yatırımlar buhrandan kurtuluş yolu olarak gündemde yer alamaz.

Dönüşsel konjonktürün yükselme döneminde, yerli üretimde artık kapasite belirmesiyle, âtıl sermaye için yabancı mahreçler bulma meselesi ortaya çıkar. Bu yabancı mahreçlerin başarılı bir şekilde kullanılması; konjonktürün yükseliş dönemini uzatmaya yarayabilir. Bu sadece konjonktürün tümü için değil, fakat münferit endüstri konjonktürleri için de geçerlidir. Demiryolu endüstrisine yatırılmış İngiliz, Birleşik Devletler, Fransız ve Alman sermayesinin bir ülkeden diğerine kaydırılması buna bir örnektir. Bir ülkede demiryolu inşaatı fiili sınırlarına ulaşınca, demiryollarına yatırılan sermaye için diğer ülkelerde mahreçler aranmaktaydı. Bu kovalamaca, sermaye ihraç eden ülkeler arasındaki rekabet arttıkça, yoğunlaşmaktaydı.

İş çevreleri için ve tüm olarak ticarî sistem için önemli olan, dış yatırım (ve dış ticaret) tercihlerini kaybetmemektir. Bunun bir anlam taşıyabilmesi için, ticari sistem, en azından, kapitalizmin siyasi ve iktisadi ilkelerinin geçerliliklerini korumalarını ve yabancı sermaye için kapıların her zaman sonuna kadar açık tutulmasını gerektirir. Buna ilaveten, kendisine rakip olan sanayileşmiş ulusların sermayelerine karşı, anavatan ser-

mayesine ayrıcalıklı bir açık kapı ister. Mesele bu açık kapıdan belirli bir anda ne dereceye kadar faydalanıldığı değildir. Önemli olan *ilkenin* korunmasıdır. Bu ilkenin korunması bilhassa Birleşik devletler gibi kapitalist bir süper güç için ve özellikle bu süper güç yaygın ve açık bir tehditle karşı karşıya geldiği zaman, önemli olmaktadır. (Ayrıca hayati önemde bir kaynağın ne zaman bulunacağını ve bu açık kapının yeni servetler elde edilmesine ne zaman imkan sağlayacağını kim önceden bilebilir ki?)

* * *

Kısmen gelişmiş kapitalist uluslar arasındaki çıkar çatışmalarından ötürü, kısmen de kapitalizmi ve özel yatırım ve ticaret özgürlüğünü tasfiye (ya da sınırlandırma) tehdidinde bulunan mevcut ve potansiyel toplumsal devrimlerden ötürü, bu açık kapıyı devam ettirmek mesele olur. Bundan dolayı, kapıyı açmak ve açık kalmasını sağlamak sonsuz dikkat ve irade ister. Başka bir deyişle, gerekli olan, daha az gelişmiş ulusların politikasını ve ekonomisini etkilemek ve kontrol altında tutmakta daha çok gelişmiş ulusların yeterli güce ve inada sahip olmalarıdır. Açıktan açığa sömürge elde etmek artık esas olarak pratikliğini yitirdiğinden, bazıları geleneksel, bazıları yeni, diğer yollar aranmakta ve uygulanmaktadır. Bu işte esas uygulayıcı İkinci Dünya Savaşı sonunda emperyalist şebekeyi örgütlendirme ve bu şebekeye hakim olma fırsatını ele geçirmiş olan Birleşik Devletlerdir.

Geleneksel yollar hâlâ geçerlidir ve kullanılmaktadır. İstila ve askeri güç kullanma metodu geçerliliğini sürdürmektedir. Yapılan tek değişiklik bu metoda geçirilen kılıfın günün gereklerine uydurulmuş olmasıdır. Yeryüzünün her yerine uzanan bir donanma ve yaygın bir askeri üs şebekesi dünyanın diğer bölgeleri üstünde bütün ağırlığını hissettirmektedir. yeni tekniklere fazlasıyla güvenilmektedir. Bu teknikler tamamıyla yeni olmakla birlikte, eskisine kıyasla daha yaygın bir şekilde ve daha büyük bir incelikle uygulanmaktadır: "güvenilir" hükümetleri devrime karşı desteklemek için yapılan askeri yardım; yabancı sermaye ve ithalata karşı dost bir ortam yaratmak için yapılan ekonomik yardım; ve sonra da, her

yerde hazır ve nazır olan CIA.

Bu açıdan bakıldığında, iktisadi, siyasi ve askeri çıkarlar arasında köklü bir çelişki yoktur. İş çevreleri arasındaki çıkar zıtlıklarından ötürü, diğer sosyal sınıfların ve tabakaların özel çıkarlarından ötürü ve hükümet memurlarının ve ordunun üst kesiminin bürokratik mülühazalarından ötürü ortaya çıkan farklılıklar vardır ve olacaktır. Fakat bütün bunların sonucu ortaya çıkan ahenksizlik, sadece ticari sistemin gelişmesinin ve genişlemesinin nasıl daha iyi garanti altına alınacağı, dünyanın daha büyük bir kısmının özel girişim için ve özellikle A.B.D.'nin özel girişimi için, nasıl daha serbest hale getirileceği konusundaki strateji ve taktik tercihlerle ilgilidir.

Bütün bunların daha iyi anlaşılabilmesi için, emperyalist sistemin tarihsel kökenlerinin incelenmesi ve A.B.D.'nin ekonomik ve mali yapısının çeşitli yönleri ile iş çevrelerinin ve hükümetin uluslararası iktisadi faaliyetleri arasındaki karşılıklı ilişkinin teşhis edilmesi gerekir. Bu, Lenin'in *Kapitalizmin En Yüksek Aşaması: Emperyalizm* adlı eserini yazışının 50. yıldönümü münasebetiyle üçüncü Sosyalist Akademisyenler Konferansına (New York, Eylül 1967) sunulan bir makalenin konusuydu. Bu makale çok genişletilmiş olarakr Monthly Review dergisinin Haziran, Ekim, Kasım 1968 tarihli sayılarında basılmış ve bu kitapta da II, III ve IV. bölümler olarak yer almıştır. Bu bölümlerin amacı A.B.D. ekonomisi ile dünya kapitalist sisteminin karşılıklı ilişkilerini ve birbirlerine olan bağıntılarını göstermektir. Sistem içindeki çelişkilere ve gerginliklere sadece yeri geldikçe değinilmiştir. Ne sistem içindeki rakipler arasındaki çelişkilerin, ne de emperyalizmi zayıflatmaya ve tasfiye etmeye yönelik devrimci hareketlerin incelenmesi işine girişilmemiştir. Dolayısıyla bu makalelere, Birleşik devletler emperyalizminin incelenmesine bir giriş olarak bakılmalıdır. Bu makalelerin, meselenin anlaşılmasında mevcut çerçeveden daha yeterli bir çerçeve sağlamasını, daha sonraki incelemelere bir temel teşkil etmesini temenni ederim.

Uluslararası ile ulusal ekonomik yapılar arasındaki karşılıklı bağıntılar bir kere kavrandı mı, ticari sistemin idare-

cilerinin ne kadar sınırlı tercihlerle karşı karşıya kaldıkları anlaşılır. Demokratik siyasi bir sistemin hemen sonsuz tercihlere sahip olduğunu, ve dolayısıyla, kapitalizmin akılcılığa, yaratıcılığa ve iyi niyete dayanarak emperyalizme sapmadan kendi yoluna devam edebileceğini sananlar sadece öğrenciler değildir. "Özgür irade" ya da sonsuz-tercih yaklaşımına ilginç bir örnek, J.A. Hobson'un 1902 yılında emperyalizm üzerine yazdığı önemli eseridir:

"Yeni pazarlar bulmaya gerek yoktur; ulusal pazarlar sonsuz derecede genişleyebilir. İngiltere'de üretilen her şey gene İngiltere'de tüketilebilir; yeter ki, mallara talep yaratacak 'gelir' ya da güç, uygun bir dağılıma sahip olsun. Bunun gerçekleşmemesinin tek sebebi, kötü bir ekonomik kaynak dağılımı temeli üzerinde, bu ülkenin maruz kaldığı doğal olmayan sıhhatsiz uzmanlaşmadır ki, bu uzmanlaşma, dış satışları etkilemek amacıyla belirli imalat sektörlerinin aşırı derecede gelişmesine yol açmıştır. Şayet endüstri devrimi, toprağa, eğitime ve yasama gücüne bütün sınıflarca eşit derecede sahip olunduğu bir İngiltere'de yer almış olsaydı, imalat sektöründeki uzmanlaşma bu kadar ileri gitmeyecek (ancak yaratıcı ve örgütleyici kabiliyetler arasında yapılacak tercih olanakları genişletilerek, daha akıllıca bir ilerleme sağlanmış olacak); dış ticaret daha az önemli, ancak daha dengeli olacak; hayat standardı nüfusun bütün kesimleri için yüksek olacak; ve mevcut ulusal tüketim hızı, halen istihdam olunan özel ve kamu sermayesinden daha büyük miktarlardaki sermayenin tam, istikrarlı ve kârlı şekilde istihdam edilebileceği sahalar açmış olacaktı."[6]

Bu tür "şayet olsaydı" hikayeleri, ispatlanabileceğinden çok daha fazla varsayım yapmaktadırlar. Şayet bütün sınıflar toprağa eşit derecede sahip olmuş olsalardı, endüstri devriminin getirdiği fabrikaları doldurmaya yeterli bir işçi sınıfı olacak mıydı? Ve imalat sektöründe büyük kâr olanakları bulunmasaydı, kapitalistler ticaret ve tarım sektörleri yerine yeni endüstri sahalarında spekülatif yatırımlara girişirler miydi? Ayrıca, Marx tarafından KAPİTAL'de (Cilt I, kısım VIII) anlatıldığı gibi, sanayide kullanılan sermayenin ilk birikimi

sömürgecilikten, korsanlıktan ve esir ticaretinden değil de, nereden sağlanacaktı? Ve nihayet, yatırım için gerekli olan sermayenin yeniden üretilmesi ve büyümesi, girişimlerin yeterli büyüklükteki kârlarından değil de, nereden sağlanacaktı?

Gerçekten de üretim ve tüketimin dengelenebildiği, "İngiltere'de üretilen her şeyin gene İngiltere'de tüketilebildiği" ideal bir durum düşünülebilir. Fakat o zaman, kâr amacıyla yürüyen pazar mekanizmasına dayalı bir toplum yerine rasyonel toplumsal kontrola tabi bir toplumun gerçekleşmiş olduğunu düşünmeliyiz. İmalat endüstrilerinin çoğunda, kapasite ve üretim tam anlamıyla tüketici ihtiyaçlarına göre ayarlanamaz. Örneğin, 100.000 ton üretim kapasiteli tesisat olmadan çeliğin etkin bir şekilde üretilmediğini düşünelim. Şayet talep 150.000 ton olacak olursa, o zaman imalatçı ya 50.000 tonluk ek pazar fırsatını kaçıracak, ya da kapasiteye 100.000 tonluk bir ilave daha yapacaktır. Eğer bu kapasite ilavesini yaparsa, ortaya 50.000 tonluk artık bir kapasite çıkacaktır. O zaman bu yatırımdan gerekli kârı temin etmek için yeni pazarlar aramak zorunda kalacaktır. Bu husus, yabancı ve yerli pazarların genişletilmesi için imalatçı üzerinde baskı yapan bir sürü faktörden sadece bir tanesidir. Pazar ekonomisi mekanizmasının tümü (rekabet, tüketici talebindeki dalgalanmalar, birbirlerini tamamlayan endüstrilerin gelişmesindeki dengesizlik, teknolojik değişmeler, kârların birikmesi) sermayenin genişlemesi üzerinde sonu gelmez bir itici güç sağlar.

Durum bu olunca, tüketici gelirinde bir artış sağlayacak olan Hobson'un her derde devâ çaresi gerçekçi olmamaktadır. Hobson, ücret seviyesinin yükseltilmesi sayesinde ekonomik değişme yönünden koordine edilebilmesini mümkün görmektedir. Ancak, Hobson'un arzuladığı neticelere varmak için, bu araca güvenilemez. Örneğin, tüketimde çok hızlı bir artış, bazı hallerde, kârları sermaye birikimi mekanizmasını durdurmaya yeterli bir seviyeye düşürebilir ki, bunun neticesinde, nüfus artışı ve verimlilik artışıyla kabarmakta olan işgücü arzı için gerekli olan iş olanakları yetersiz kalır. Buna karşılık, şayet

tüketimdeki artış, birikimi durdurmaya yeterli değilse, bu, spekülatif sermaye yatırımlarını daha da tahrik eder ve kapasite ile tüketim arasındaki dengesizliği yeni bir düzeye çıkarır. Hobson'un reçetesi, maalesef, sermaye yatırımlarının planlama yoluyla değil de, kapitalist ekonomik süreç içindeki değişkenlerden birinin ayarlanması ile düzenlenebileceğini öneren genel hataya düşmektedir. Hobson'un ihmal ettiği husus, böyle bir manipülasyonun, mümkün olsa dahi, bir sıra yeni dengesizlikleri harekete geçireceği gerçeğidir.

Kârların ve sermaye yatırımlarının devamlılığının sağlanabilmesi için, kapasitedeki amansız artışlara dünya pazarlarında yeni satış olanakları bulunması çabası eşlik etmelidir. Ve Hobson'un da izah ettiği gibi, sadece iç pazardan ziyade, endüstri yapısının kendisi de dünya pazarına adapte olur. Öte yandan, Hobson, bu gelişmenin iş dünyasının uluslararası bankacılık, uluslararası para fiyasası ve ödemeler dengesi zorlukları gibi uluslararası hayatta meydana getirdiği değişiklikleri hasaba katmamaktadır.

Zamanla değişen endüstri ile mali yapı ve bu yapıyı meydana getiren sınıfsal güç örgütlenmesi veri olarak alındığında, Hobson'un önerileri, reform hükümetlerinin bile başvurabilecekleri gerçekçi tercihler olmamaktadırlar. Örneğin, İngiliz İşçi Partisinin sosyalist ideolojiye sahip çıkmasına rağmen, iktidara her gelişinde imparatorluğun meselelerinde ve uluslararası ekonomik ilişkilerde nasıl davrandığına bakalım. İşçi Partisi neticede (isteyerek değil, fakat zorunlu olarak) resmi Britanya İmparatorluğunun çözülmesine nezaret ettiği halde, gayet gerçekçi olarak, bu çözülmenin aynı emperyalist iktisadi politikaya hizmet edecek gayri resmi bir imparatorluğu mümkün kılacak yumuşaklıkta bir geçiş olmasını sağlamıştır.

Roosevelt'in Yeni Düzen (New Deal) deneyinden de buna benzer bir ders çıkarılabilir. Yeni Düzen'in önemli sosyal reformları ve enerji hazırlıkları sermaye birikimi makinasını hızlandırmakta başarılı olmadı; bu makinayı hızlandıran, savaş endüstrisine olan dış ve iç talebin getirdiği bol kârlar olmuştur. Yeni Düzen'in ülke dışındaki operasyonları da, o sıradaki mevcut ekonomik ve sosyal durumun mümkün kıldığı tercih-

lerin dış pazarlar ele geçirilmesi ve bu pazarlarda A.B.D. endüstrisi için özel avantajlar sağlanması yönünde kullanılmaya çalışılmış olması açısından aynı şekilde gerçekçiydi. (Bu konudaki ayrıntılar Lloyd C. Gardner'in *Economic Aspects of New Deal Diplomacy* (Yeni Düzen Diplomasisinin Ekonomik Yönleri) adlı eserinde gayet iyi bir biçimde incelenmektedir.

Gerçekçilik, liberal ve ilerici bir görünüm altında sunulan daha yeni bir halkçı programa da damgasanı vurmuştur. J.J. Servan-Schreiber çok popüler olan *Amerika Meydan Okuyor* adlı eserinde Amerikan sermayesinin bütün Batı Avrupaya yayılmasının sonucu olarak Batı Avrupa'nın A.B.D. ekonomisinin bir uydusu haline gelmesi tehlikesini incelemektedir. Servan-Schreiber'in açık amacı bu bölgenin sömürgeleşmesine engel olmak ve aynı zamanda sosyal adalet ve bireylere karşı saygı ideallerini körüklemektedir. Ancak, kendisi gerçekçi bir kişidir ve mevcut sosyal sistemin devamının gerekli bir şart olduğunu kabullenmektedir. Mantığını kapitalizmin devamına dayandırınca da Servan-Schreiber'in reçetesi açık ve kendince tutarlı olmaktadır: Batı Avrupa A.B.D. iş hayatı ile rekabet edebilecek şekilde kolları sıvamalı; en büyük 50 ilâ 100 Avrupa şirketinin birleşmesi için imkan ve destek sağlamalıdır ki bu şirketler A.B.D.'nin devlerini altedebilecek derecede büyük olsunlar; bunun için de, Batı avrupa ülkeleri federasyon halinde birleşmeli ve büyük endüstriyel devletlere daha iyi rekabet edebilme gücü sağlamak üzere onları destekleyecek araştırma fonları ve hükümet hizmetleri sağlanmalıdır. Böylelikle, Amerika Birleşik Devletleri molok'u ile girişilecek ekonomik savaşta, Batı Avrupa'nın bağımsızlığına, sosyal adalete ve sosyal ilerlemeye giden yol, Büyük Hükümet ve Büyük Sermaye'den geçmektedir.

Öğrenciler sık sık şu soruyu sormaktadırlar: Emperyalizm gerekli mi? Benim burada ve bundan sonraki bölümlerde sunulan incelemelerde belirtmek istediğim husus, böyle bir sorunun yersiz olduğudur. Kapitalist bir toplum için emperyalizm bir tercih meselesi değil, böyle bir toplumun yaşama biçimidir.

BÖLÜM : 2

YENİ EMPERYALİZM

Emperyalizm'in 19. yüzyılın sonlarına doğru kapitalizmin gelişmesinde ortaya çıkan özel bir aşama olarak sınıflandırılması Lenin'in emperyalizm teorisinin mihrak noktasıdır. Emperyalizme böyle kesin bir başlangıç tarihi verilmesi tartışma konusu olmuş, ve esas itiraz, emperyalizme özgü görülen birçok niteliklerin aslında eskiden beri, bütün kapitalizm tarihi boyunca mevcut bulundukları noktasında olmuştur: bir dünya pazarı geliştirmek zorunluğu, yabancı ham madde kaynaklarını kontrol altına almak için yürütülen müçadele, sömürgeler üzerine girişilen rekabet ve sermayenin yoğunlaşma eğilimi.

Bazı akademisyenler bu sorunu, "eski" ve "yeni" emperyalizm arasında ayırım yaparak çözümlemektedirler. Ne gibi bir terminolojik araç kullanılırsa kullanılsın, dünya kapitalizmi sürecinde yeni bir dönemi evvelki dönemden kesinlikle ayıracak güçlü ve yeterli sebepler vardır. Bu yeni aşamanın birçok ayırdedici nitelikleri arasından, kanımca, iki tanesi kesindir: Birincisi, İngiltere önderliği artık tartışılmaz bir endüstriyel güç değildir. Sahneye yeni güçlü endüstriyel rakipler çıkmıştır: Amerika Birleşik devletleri, Almanya, Fransa ve Japonya. İkinci, sanayileşmiş ulusların her birinde, ekonomik güç, nisbeten az sayıda, büyük ve birbirleriyle entegre olmuş endüstriyel ve mali frmalara geçmektedir.

Bu gelişmeler için gerekli zemin, 19. yüzyılın son 20 ilâ senesi içinde yeni enerji kaynaklarının bulunmasıyla ve Veblen'in "fizik ve kimya teknolojisi" olarak adlandırdığı teknolojik alan-

daki yeni ilerlemelerle sağlanmıştır. Bu teknoloji, sadece mekanik dehadan ziyade, bilimin ve bilimsel araştırmanın doğrudan doğruya pratiğe uygulanmasına dayandırılmış bir teknolojidir.

"... bütün bir asır boyunca nazari bilimlerde görülen (özellikle termodinamik, elektromanyetik, kimya ve jeoloji dallarında) ağır ilerleme ve durgunluk, mekanik mühendisliğindeki (özellikle makina aletleri üretimindeki) ve endüstriyel metodlardaki hızlı ilerlemeye artık ayak uydurmaya başlamıştı ... termodinamik teorisindeki ilerleme sonucu bulunan içten yanmalı makina ve elektrik gibi yeni güç kaynaklarının ve yeni sanayi dallarının geliştirilmesiyle yetinilmemiş, madencilik ve yol inşaatı çelik, tarım, petrol, çimento gibi bir sürü mevcut sanayi de bu gelişmelere uydurulmuş ve genişletilmişti. Bir sürü yeni ürünler (modern bisiklet, telefon, daktilo, döşemelik muşamba, dolma lastik, ucuz kağıt, suni ipek, alimünyum, hazır elbise ve ayakkabılar) ilk defa üretiliyor ve pazarlanıyordu. makinalaşmanın endüstrinin genel niteliği haline gelmesi ilk defa bu dönemde olmuştur."[1]

19. yüzyılın son 30 yılı işte bütün bunlara tanık olmuştur.

Bu dönemin sahip olduğu teknolojik niteliklerden de daha önemli olan husus, bu teknolojinin, kural olarak büyük miktarda sermaye yatırımlarını ve büyük üretim birimlerinin kurulmasını gerektirmesiydi. Bu değişimi belirleyen temel gelişmeler çelik, elektrik, kimyasal sanayi ve petrol sahalarında olmaktaydı.[2]

Çelik İçten yanmalı makinaların, elektrik jeneratörlerinin ve bunlarla işleyen türbinlerin imalatında kullanılan çeliğin kendine özgü nitelikleri vardır. Ağır yüklerin süratle taşınmasını mümkün kılan çelik rayların ve lokomotiflerin bulunmasıdır. Bu, taşıma maliyetlerini azaltmış; mahalli ve bölgesel ticari hayatın büyük ulusal endüstrilere dönüştürülmesini sağlamıştır.

Bilimsel metodların uygulanmasından önce, çelik, yarı nadide bir metaldi. "[Bessemer ve açık ocak] metodları bulununcaya kadar çelik imalatı, el zanaatı olmaktan öteye birşey değildi."[3]

1854 yılında uygulanmaya başlanan Bessemer metodunun da A.B.D.'deki ve Avrupa'daki demir cevherlerinin işletilmesinde aksayan yönleri vardı. 1860'da uygulanmasına başlanılan açık ocak metodu ve nihayet 1875 yılında Thomas ve Gilchrist tarafından geliştirilen baz usulü çeliğin karbon muhtevasının kontrol altına alınmasını mümkün kıldı ve çelik çağını başlattı. Çelik aletler, silahlar ve paslanmaz çelik için gerekli vasıta çelik imalatı için alışımlar kullanma tekniği 1870 ile 1913 yılları arasında geliştirildi. 1870-1874 döneminde dünyanın yıllık çelik üretimi ortalama bir milyon tondu; 1900-1904 döneminde ise, yıllık ortalama üretim 27 milyon tonu geçti.[4]

Elektrik: Elektrik ile ilgili deneyler yapılmasına ve bu konunun teorik olarak incelenmesine daha 18. yüzyılda başlanmış olmasına rağmen, bu deneylerin ve teorinin büyük çapta endüstri kurulması için uygulanması 19. yüzyılın sonlarına doğru olmuştur. Londra'da, Milano'da ve New York'taki ilk ticari enerji üretim istasyonları 1880'lerde açılmıştı. Elektriğin önemi, onun sadece ışık, ısı ve enerji kaynağı olarak kullanılmasıyla sınırlı değildir. Örneğin, bakırın ve alüminyumun rafine edilmesi, ve katı kostik soda üretimi için de gereklidir. (Alimünyimun ticari amaçlarla üretilmesini mümkün kılan metodun icadı da aynı dönemde, 1886 yılında olmuştur.)

İmalat metodlarında elektriğin kullanılması, gnel olarak, modern büyük üretim endüstrisinin dayandığı makinalaşmanın tam olarak gerçekleşmesine imkan veren kesin kontrolün sağlanmasını mümkün kılmıştır.

Endüstriyel Kimya: Metalürji, tabaklama ve fermantasyonda kullanılan kimyasal metodlar asırlardan beri bilinmekte ve kullanılmaktaydı. Ancak, endüstriyel kimyanın büyük çapta ayrı bir endüstri olarak ortaya çıkması 19. yüzyılın son 30 yılına rastlar. Bu konuda elde edilen ilerleme de gene, bilim alanında yapılan teorik ve deneysel buluşlar sonucudur. Endüstriyel metodlarla organik kimyasal maddelerin birleştirilebilmesi, kimyasal değişimler iyice anlaşılmadan gerçekleştirilemezdi. Dolayısıyla, bir moleküldeki atomların sayılarının doğru olarak tesbit edilebilmesi, ancak

aynı şartlar altında eşit hacimdeki gazların aynı sayıda molekül ihtiva ettiği kanununun 1860 yılı dolaylarında bulunmasından sonra mümkün olmuştur. Bir moleküldeki atomların tertip yapılarının anlaşılması ise, 1865 yılında olmuştur. Organik kimya dalında bundan önceki hemen hemen tesadüfi ilerlemelerin tersine, yeni bilimsel başarılar, büyük endüstrilerin kurulmasına temel teşkil etmiştir. Sülfirik asit ve nişadır üretiminde kullanılan Solvay nişadır soda metodu ve katalizör metodunun bulunması da bu döneme rastlar.

P e t r o l : Ham petrolün çıkartılması ve rafine edilmesi ile ilgili teknik ve bilimsel ilerlemeler çok önemli olmakla birlikte, yeraltı petrol kaynaklarının keşfedilmesi ve incelenmesi ile ilgili teknik ve bilimsel ilerlemeler üzerinde burada pek durmayacağız. Tarici açıdan, büyük petrol yataklarının 1859 yılında Pennsylvania'da bulunmuş olduğu belirtilmelidir. The Standart Oil Company ise 1870 yılında kurulmuştur. Sert tabakaları delmekte çok etkin olan *diamond drilling* tekniği ilk defa 1864 yılında icad edilmiş ve 1870'lerde Birleşik devletlerde kullanılmaya başlanmıştır. Büyük petrol yataklarının keşfedilmesinin ilk dönemlerinde esas amaç, gaz lambalarında kullanılan gazyağına olan ulusal ve uluslararası talebi karşılamak ve yağlayıcı maddeleri üretmekti. Petrolün endüstride ve ulaşımda yakıt olarak kullanılması daha sonraki tarihlerde, yeni petrol yataklarının keşfedilmesinden sonra olmuştur.

Bazan "ikinci sanayi devrimi" olarak adlandırılan bu yeni olaylar, küçük, dağınık rekabetçi birimler niteliğindeki kapitalizmin yerini yoğunlaşmış büyük ekonomik gücün endüstriyel ve mali alanlara hakim olduğu bir kapitalizme bırakmasını sağlayan unsurlardı. 19. yüzyılın sonlarında meydana gelen bu teknolojik gelişmelerin tekelci eğilimleri nasıl hızlandırdığı bugünün dev korporasyonları incelendiğinde görülebilir:

— Bugün A.B.D.'de bulunan en büyük 50 sanayi korporasyonundan 26 tanesi (ki, bunlar 50 korporasyonun sahip olduğu kıymetlerin yüzde 62'sine sahiptir) çelik, petrol, elektrik malzemesi, kimyevi malzemeler ve alüminyum sahasında

faaliyet göstermektedir.

— A.B.D. dışında kalan kapitalist ülkelerdeki en büyük 50 korporasyondan 30 tanesi (ki, bunlar 50 korporasyonun sahip olduğu kıymetlerin yüzde 73'üne sahiptir) aynı sahalarda faaliyet göstermektedir.

1. — BÜYÜK SERMAYENİN DOĞMASI

Biz burada, korporasyonların büyüklüklerini ve Büyük Sermayeye eşlik eden tekelci eğilimleri tayin eden unsurun yeni teknoloji olduğunu iddia etmiyoruz. Sadece, yeni teknolojinin, kapitalist endüstrinin doğal olarak sahip olduğu güç yoğunlaşması eğilimlerine zemin ve olanak sağladığını söylüyoruz. Örneğin Avrupa kıtasında kurulan demiryolları ve bunların kolları, mahalli imalatçıların ulus çapında bir rekabete girmelerine olanak sağlamıştır. Genişleyen pazarların ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir çok mahalli üreticinin kapasitelerini arttırmaları sonucu üretimin aşırı derecede artması, amansız bir rekabete, iflaslara, birleşmelere ve ortaklıklara yol açmıştır ki, bu sermaye hareketi tarihinin izlediği normal yoldur. Emperyalist aşamaya geçişte, A.B.D. iş hayatında meydana gelen değişiklikler Profesör Chandler tarafından gayet iyi özetlenmiştir:

"1870'lerde belli başlı endüstriler tarım ekonomisine hizmet etmekteydiler. Hızla yayılan demiryolu şebekesini teçhizatlandıran birkaç şirket dışında, önde gelen endüstri firmaları tarımsal mallar üretmekte ve çiftliklere yiyecek ve giyim eşyası sağlamaktaydılar. Bu firmalar çoğu kez küçüktü ve ham maddelerini mahalli pazarlara satmaktaydılar. Fabrikadan birkaç mil uzaklıktaki bir pazar için üretim yapıldığı durumlarda ise, alım ve satışlar birkaç benzer firmanın işlerini gören komisyoncu acentalar vasıtasıyla yapılmaktaydı.

Yirminci yüzyılın başına gelindiğinde, çiftliklerin ve nihai tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılamaktan ziyade, endüstri tarafından kullanılan ara mallar üreten şirketlerin sayısı eskisine kıyasla oldukça artmıştı. Belli başlı endüstrilerin büyük bir kısmı, birkaç büyük girişimin hakimiyeti altına girmişlerdi.

Bu büyük endüstri korporasyonları artık alım ve satım işlerini acentalar aracılığı ile değil, fakat kendi sahip oldukları ulus çapındaki pazarlama örgütleri vasıtasıyla yapıyorlardı. doğal maddeler işleyen endüstriler başta olmak üzere, bir çokları, hammaddelerini kendi kontrolleri altına almışlardı. başka bir deyişle, iş ekonomisi endüstrileşmişti. *Belli başlı endüstriler, büyük dikey bütünleşmelere gitmişler, merkezi girişimler haline gelmiş birkaç firmanın hakimiyeti altına girmişlerdi.*"[5]

İç savaş ve demiryollarının genişlemesi, Chandler'ın "büyük, dikey, bütünleşmeye gitmiş, merkezi" olarak vasıflandırdığı girişimleri örgütlendirebilen ve sermaye birikimi sağlayabilen güçlü mali kuruluşların olgunlaşması için imkân sağladı.[6] Yukarıda anlatılan yeni teknolojik buluşlar, bu tür Büyük Sermaye için maddi üretim zemini sağlamıştır. 1873'te başlayan ve sık sık ortaya çıkan buhranlar, bu Büyük Sermayenin savaş alanlarıydı. ve bu değişim için gerekli ticari örgütlenme metodu korporasyondu ki, Veblen buna "medeni hayatın usta kurumu" adını vermektedir.

2. — YENİDEN HAMMADDELERE HÜCUM

Yeni endüstriler, yeni teknoloji ve sanayileşmiş uluslar arasında rekabetin doğması, ham maddelerin oynadığı role yeni bir önem kazandırdı. Avrupa kıtasında demir cevheri ve kok kömürünü kontrol edebilmek için yapılan mücadele bilinen bir hikayedir. Bundan daha önemli olan, yeniden önem kazanan uzak bölgeler üzerinde kontrol elde etmek üzere girişilen mücadeledir. Barraclough bu eğilimi şöyle özetlemektedir:

"... kendi niteliğinden ötürü mahalli kaynaklardan ihtiyaçlarını yeterince temin edemeyen yeni endüstriciliğin obur iştahı, çarçabuk bütün dünyayı yuttu. Mesele artık, çoğunluğu dokuma olan Avrupa mamullerine karşılık doğunun geleneksel ve tropik ürünlerini almak, ve hatta, demiryolları, köprüler ve buna benzer şeyler yaparak genişleyen demir ve çelik endüstrisine mahreçler bulmak değildi. *Endüstri almış olduğu yeni biçimden ötürü, dünyaya bundan böyle*

kendi varlığı için vazgeçilmez olan temel maddeleri bulmak üzere el atıyordu."[7]

Bu, dünya kapitalist sistemi içinde ekonomik ilişkilerin almış olduğu genel biçimin bir parçasıydı. 1860'dan 1900'e kadar olan dönem içinde, uluslar arasındaki ekonomik ilişkilerde meydana gelen değişikliklerden üçü dikkate değer önemdedir: (1) geniş çapta uluslararası ticaret konusu olan malların sayıları büyük bir artış göstermiştir; (2) dünyanın birbirine oldukça uzak birçok bölgesinde rekabet, ya ilk defa başlamış ya da şiddetlenmiştir; (3) Avrupa uluslarındaki işçilerin hayat standartları ve endüstrinin kârlılığı, deniz aşırı ülkelerden gelen maddelerin ikmaline bağlı olmaya başlarken, hammadde üreticilerinin hayat standartları da, dünyanın öbür ucunda zaman zaman meydana gelen pazar dalgalanmalarına bağımlı hale gelmiştir.[8]

Hammaddelere olan ihtiyaç arttıkça, hammadde kaynaklarının keşfedilme ve kullanılma hızı da artıyordu. "Gene aynı otuz sene içinde [1870'den 1900'e kadar], dünyanın azgelişmiş tarımsal bölgelerinin büyük bir kısmı dış dünyaya açılmış ve jeolojik bilgilerdeki ilerlemeler ile hepsi işletilmeye açılmamış olsa bile, dünyanın büyük maden bölgelerinin büyük bir kısmı keşfedilmişti."[9] Nikelin Kanada'da, bakırın ve çinkonun Avusturalya'da, nitrojenin Şili'de, teneke ve kauçuğun Malaya'da keşfedilip geliştirilmeleri 19. yüzyılın son çeyreğine rastlar. Sonuç olarak:

"Hammadde üreticileri çemberi Kuzey Amerika'dan, Romanya'dan ve Rusya'dan tropikal bölgelere ve bu bölgelerden de öteye, Okyanusya'ya ve Güney Afrika'ya kadar genişletilmişti. *O zamana dek bağımsız olan ticaret sahaları ve yolları, dünya çapında tek bir ekonomi içinde erimişti."*[10]

3. — DENİZ ULAŞIMINDAKİ VE DÜNYA PAZARINDAKİ İLERLEMELER

Daha önce de belirtildiği gibi, dünya ticareti doğuş döneminde kapitalizmin hayati bir unsuru idi ve kapitalizm olgunlaştıkça ilerledi. Ancak, yeni dev endüstriler için gerekli ham

maddelerin düşük maliyetlerle naklini sağlayan ilerlemeler büyük çapta çelik üretimi ve gemi yapımındaki teknik buluşlar sayesinde mümkün oldu. Çelik tekne, çelik kazan, çift uskur ve komavund makina kullanan ("mevcut buluşların sentezi") madeni buhar gemileri, 19. yüzyılın son yirmi yılında deniz ulaşımında hakim duruma geldiler.[11] Deniz motorlarında ihtiyaç duyulan daha yüksek tazyik meselesinin getirdiği sorunlar, "gemi imalatçılarının 150 lb. ve daha fazla tazyikle çalışan üç imbisatlı makina kullanmalarına imkan veren geliştirilmiş çelik kazanların ve boruların icad edildiği 1870 sonları ile 1880 başlarına kadar çözümlenemedi."[12]

Ağır ürünlerin büyük miktarlarda etkin ve ucuz bir biçimde taşınabilmesine bütün dünyada duyulan ihtiyaç ve bunu mümkün kılan yeni madeni buhar gemileri ve hızlı haberleşme (transatlantik kablo hizmeti 1866 yılında başladı), ticari bir devrimin temellerini attılar. Bu ticari devrim, uluslararası bankacılıktaki paralel gelişmelerle ve "çok taraflı tek bir uluslararası ödeme sistemi"nin yaratılmasıyla finanse ediliyordu. "Dünya fiyatları içinde idare olunan bir dünya pazarı, ilk defa ortaya çıkıyordu."[13]

4. — İMPARATORLUK VE YENİ EMPERYALİZM

Yukarıda sayılan gelişmeler İngiltere dışında kalan ülkelerin sanayileşme hızlarının artmasına da katkıda bulunuyordu: Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Japonya, Belçika ve diğerleri. Bu sanayileşme ekonomik gücün büyük iş birimlerinde yoğunlaştığı, belirli projeler için gerekli büyük sermaye tutarlarının harekete geçirildiği, koruyucu gümrük tarifelerinin ve askerileştirme dalgasının[14] geliştiği şartlar altında olmaktaydı ki, bu şartlar 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın yeni emperyalizmi için gerekli zemini hazırlamaktaydı. Ve hepsinden daha önemlisi, asıl yeni olan, emperyalist davranış biçimlerinin sanayileşmiş ülkelerin çoğunluğuna yayılmasıydı.[15] Artık uluslararası ticareti kontrolü altında tutan, ticari nüfuz sahaları ve şurada burada sömürge elde eden İngiltere değil, modern topluma yeni bir kimlik kazandıran, bu

toplumda kendilerine ait yerleri almak için yarışan diğer gelişmiş ülkelerin iktisadi ve siyasi operasyonlarıydı.

Yeni emperyalizmin bu hızlı gelişimi sonucunda yeryüzünün el değmedik köşesi kalmamıştı: Sanayileşmiş uluslara hakim duruma gelen yeni endüstrinin ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların baskısı ile ortaya çıkan uluslararası rekabet sonucu bütün dünya biçim değiştirmiş ve bunlara intibak ettirilmişti.

5. — EMPERYALİZM VE SÖMÜRGELER

Özellikle bu yeni olgulardan doğan ve bu olgulara intibak eden ekonomik ve siyasi ilişkiler kompleksi, tüm emperyalist dönemi kapsar. Dolayısıyla bu değişikliklerin diğerlerinden ayırd edilmesi rastgle yapılmış değildir: Bu değişiklikler doğrudan doğruya kapitalist ekonomi içindeki gayet kuvvetli eğilimlerin sonucudur. En belli başlı özellik, sermayenin uluslararası bir nitelik kazanması sonucunda ekonomik gücün dev korporasyonlarda ve mali kurumlarda yoğunlaşmasıdır.

Hakimiyet kurma zorunluğu, iş hayatının kopmaz bir parçasıdır. İş dünyasında riskler çok fazladır. Bu risklerden sadece bazıları olan iç ve dış rekabet, hızlı teknolojik değişiklikler ve bûhranlar, sadece kâr oranlarını tehdit etmekle kalmazlar, bizzat sermaye yatırımlarını da tehdit ederler. Dolayısıyla, iş dünyası, her zaman, çevresini kontrol altına alacak ve bu riskleri mümkün olduğu kadar uzaklaştıracak yollar arar. Endüstriler arasındaki varolma savaşı, aynı zamanda, çevrelerine en iyi uyabilen dev korporasyonları doğuran fetih savaşları olmuştur. Varolma ve gelişme savaşına intibak etme süreci içinde bu dev korporasyonların tutum ve davranışları şekillenmiş; bu tutum ve davranışlar onların örgütsel yapılarının ve çalışma biçimlerinin içine sinmiştir.

(1) Zorlu zıtlar dünyasında, güvenliği ve kontrolu garanti altına almanın en belirgin ve birinci şartı *nerede olurlarsa olsunlar, yeni potansiyel kaynaklar da dahil olmak üzere,* mümkün olduğu kadar çok hammadde kaynağını kontrol altına almaktır.[16]

Hammadde kaynaklarını kontrol altında tutmak, hem rakiplerin baskılarına karşı bir savunma aracı, hem de bütünleşmeye gitmemiş rakipleri hizada tutan bir saldırı silahıdır. Hammadde kaynaklarına sahip olunması ve bu kaynakların kontrol altında tutulması, kural olarak, bir ya da birkaç lider firmanın ortaya yeni rakiplerin çıkmasını önleyebilmelerinin ve mamul malların üretimini ve fiyatını kontrol edebilmelerinin zorunlu bir önşartıdır. Ayrıca, dikey bütünleşmeye gitmiş büyük firmaların bu büyüklükleri, onlara, bütün dünyada yeni potansiyel kaynakları bulmak ve geliştirmek için gerekli maddi olanakları da sağlar.[17] Buna bir örnek olarak petrol endüstrisinin tarihçesini göstermek elbette ki klasik bir örnek vermek olacaktır; ancak bu ilke alüminyum, çelik, bakır ve diğer endüstriler için de geçerlidir.

(2) En başarılı imalat endüstrisinin izlediği yollar arasında, yabancı pazarları istila etmek de vardır. Bu, A.B.D.'de olduğu gibi, büyük bir iç pazarın mevcut bulunduğu durumlar için de geçerlidir. Örneğin, büyük bir pazara sahip olan otomobil endüstrisi üzerinde bile, yabancı pazarlar, daha ilk günden itibaren önemli bir etki yapmışlardır. Örneğin Ford otomobillerinin altıncısı Kanada dağıtıcısına gönderilmişti. Ford Motor Company, imalata geçişinin daha ilk senesinde, kendisine dış pazar sağlayacak çabalara girişmişti.[18]

Yerli nüfusun hızlı artış oranına ve A.B.D.'nin azgelişmiş bölgelerindeki olanaklara rağmen, mamul ihracatını geliştirme arzusunun kökleri, endüstriyel olgunluğa erişmenin ilk yıllarına kadar (İç Savaş'tan sonraki on sene) uzanır. 1871 yılında A.B.D.'nin ihracatının ancak yüzde 7'sinden biraz fazlası mamul mallardan müteşekkilken, 1890 yılına gelindiğinde bu oran yüzde 12'ye ve 1900 yılına gelindiğinde ise neredeyse yüzde 19'a ulaşmıştı.[19] 1873 yılından yüzyılın bitimine kadar olan dönem içinde arka arkaya gelen buhranlar iki tepkiye yol açtı: dahilde, bir tasfiye ve Büyük Sermayeye yönelme dalgası, dışta, sanayileşmiş Avrupanınkiler de dahil olmak üzere, ihraç pazarları elde etme çabası.[20]

Bu dış pazarlar arama çabasının dinamiği endüstriden endüstriye farklılık göstermektedir ve bir endüstrinin gelişi-

mindeki çeşitli aşamalara göre ve konjonktür dalgalanmalarının değişik dönemlerine göre farklı önem derecelerine sahiptir. Fakat, buna rağmen, anlaşılması gereken husus, bu ihraç pazarlarının elde edilmesinin endüstri için taşıdığı özel önemdir. Lenin'in bu konudaki genellemesi çok yerindedir: "Ulusal mübadelenin ve özellikle uluslararası mübadelenin gelişmesi, kapitalizmin kendine özgü ayırdedici niteliğidir. Münferit girişimlerin, münferit endüstri kollarının ve münferit ülkelerin eşit olmayan ve ani gelişimler göstermeleri kapitalist sistemde kaçınılmazdır."[21]

Büyük sermaye yatırımlarını sürdürmek için gerekli olan büyüme hızını sağlamak ve yeni pazar olanaklarından yararlanmak için (devletin yardımı ve desteği ile) yabancı pazarlar peşinde koşulmaktadır. Bu süreç içinde, dış pazarlara bağımlılık sürekli bir nitelik kazanır; zira bu pazarlar endüstriyel kapasite ile yekvücut olurlar. Bir dönemde ihracat, felaketten kurtuluşun tek yolu olabilir; diğer bir dönemde ise, kârların devamlılığını sağlamanın en iyi yoludur. Fakat, dış taleplerin karşılanması, firma kapasitesinin ve sabit yatırımların kopmaz bir parçası haline geldikçe, uzun vadede, bu yabancı pazarları elde tutmak zorunluluğu giderek artar, özellikle sahneye yeni rakipler çıktıkça.[22]

(3) Dış yatırım, dış pazarların geliştirilmesinde ve korunmasında özellikle etkili bir metoddur. Bunun tarihteki en açık örneği, demiryolları inşaatı için yapılan sermaye ihracıdır ki, bu, aynı zamanda, demir, çelik ve makina endüstrilerinin ray, lokomotif, vagon gibi mamullerine de talep yaratmıştır.[23]

Dış pazarlara sızmanın bu metodu, belirgin niteliği ulusal rakiplerin yoğunlaşması olan dev korporasyonlar çağında, giderek daha geçerli olmaktadır. Hammadde kaynaklarının elde edilmesinde ve işletilmesinde dış yatırımın rol oynadığı açıktır. Ancak, bundan daha da önemli olan husus, diğer dev korporasyonların mevcut bulunduğu ülkelerdeki rekabete dayanabilmek ya da onlardan önce pazarlara el atabilmek için dış yatırımın kaçınılmaz bir zorunluluk haline gelmesidir.

Yabancı dev korporasyonlar, kendi iç pazarlarını, ya da sömürge, dominyon veya "nüfuz alanları" gibi ayrıcalıklara

sahip bulundukları pazarları kendi kontrolleri altında tutmak için kendi ekonomik güçlerine baş vurabilirler. Yabancılara karşı koruyucu gümrükler ve diğer ticari engeller konulmasında sahip oldukları politik gücü de kullanabilirler. Bu sebeplerden ötürü, diğer ülkelerde rekabet edebilmek ve dev korporasyonların ihtiyaç gösterdikleri pazar kontrolünü uygulayabilmek için bir dış yatırım programına ihtiyaç vardır. Dev korporasyonlar arasındaki rekabet kendisini, ya kartel anlaşmaları, ya da dış yatırımlar yoluyla birbirlerinin pazarını sürekli istila biçiminde gösterir. Ayrıca, bu yöntem Büyük Endüstri çağında daha da geçerlilik kazanmaktadır; zira, kendi kârları ya da mali kurumlarla birlikte yürüttükleri faaliyetler, bu korporasyonların elinde büyük miktarlarda sermaye birikmesine yol açmaktadır.

Emperyalizm çağında dış yatırımlara yol açan sebepler bundan ibaret değildir. diğer ülkelerdeki ucuz işgücünden yararlanılarak elde edilecek yüksek kâr oranlarının çekiciliği de elbette ki bu sebepler arasındadır. Örneğin, Chase Manhattan Bank'ın yatırımların çekiciliğini göstermek üzere hazırladığı raporun satırları arasına Güney Kore'deki ücret seviyesi ile ilgili bilgileri nasıl sıkıştırdığına bakın:

"Aslında, Kore'nin ekonomik gelişmesini sağlayan esas neden, iş adamlarının ve yetkililerin kararlılığı ve azmidir. Amerikalılar, tekstil endüstrisinde 65 sent ve elektronik endüstrisinde 88 sentlik ortalama nakit ücretlerle çalışan Kore işçilerinin hüner ve kabiliyetlerinden takdirle söz etmektedirler. Bu insani nitelikler çok verimli neticeler doğurmaktadır."[24]

Düşük maliyetlerin çekiciliğine rağmen, dış yatırımları teşvik eden esas neden bu değildir. bundan daha önemlisi, ihracata talep yaratan ve "tekel" durumundan yararlanılmasına fırsat veren hammadde kaynaklarının yarattığı çekiciliktir. "Tekel" durumundan yararlanılmasını sağlayan hususlar, Büyük sermayenin düşük maliyetle çalışması, patent hakları, üstün teknoloji, ya da reklam sayesinde belirli bir marka mal için yaratılan özel taleptir. Nihayet, gümrük duvarları ya da ticari ayrıcalıklar ile korunan pazarlar edinmenin getirdiği

baskılar da dış yatırımları zorlar. (Örneğin, A.B.D.'nin Kanada'ya yatırım yapması, İngiltere İmparatorluğu'nun ticaretinden pay alabilmek için atılmış elverişli bir adımdır.)

Emperyalizm teorisinin daha ziyade azgelişmiş ülkelerdeki yatırımlarla ilgilenmesi gerektiği yolundaki yaygın kanı yanlıştır. Aslında, bu tür ülkelerdeki kârlı yatırım olanakları, emperyalizmin kendisinin yarattığı şartlar yüzünden sınırlıdır. Sınırlı pazar talebi ve endüstriyel gerilik, metropoliten merkezler için hammadde ve gıda maddeleri sağlayan ülkeler haline getirilmelerinin sonucu, bu ülkelerin sahip oldukları çarpık ekonomik ve sosyal yapılarının ürünüdür.

Bizim burada amacımız, dış yatırımlarla ilgili faktörlerin tümünü incelemekten ziyade, dış yatırımların Büyük sermayenin doğuşuna paralel olarak ortaya çıkan olanaklar ve baskılar sonucu, birtakım açık seçik nedenleri olduğunu göstermektedir. Dış yatırımlar, iş adamlarının kötülüklerinin sonucu değil, fakat içinde bulunulan şartlar altında iş dünyasının normal ve düzgün işlemesinin sonucudur. bu yatırımların izlediği yol, ait oldukları tarihi çerçeve içinde, firmaların karşılaştıkları gerçek durumların ışığı altında incelenmelidir; artık-sermayenin yaptığı baskılarla ilgili bir soyutlamanın çerçevesi içinde değil.[25]

(4) Dış yatırım olanakları ve dış pazarlar üzerinde kontrol elde etmek için duyulan arzu, ekonomik meselelerle ilgili siyasi faaliyetin seviyesini yeni ve yoğun bir düzeye çıkarmaktadır. 19. yüzyılın son çevreği, koruyucu gümrüklerin yayılmasına şahit olmuştur.[26] Tehdit, savaş, sömürgelerin istilası gibi diğer siyasi araçlar, ayrıcalıklı ticaret hakkı elde etmek için, madenlere sahip olma hakkını almak için, dış yatırım ve dış ticaretin önüne çıkan engelleri bertaraf etmek için, iktisadi sızmayı ve istilayı kolaylaştıran yabancı bankalarca ve diğer mali kurumlara kapıyı açmak için yabancı bir ülke üzerinde siyasi baskıda bulunma olanağını elde etmekte kullanılan kıymetli araçlardır.

Siyasi operasyonun derecesi ve tipi, haliyle farklılıklar göstermektedir. Zayıf uzak bölgelerde, sömürgeci istila en uygun operasyondur. Biraz farklı şartlar altında, yetkililerin

rüşvetle satın alınması, ya da bankalar veya devlet kurumları tarafından borç verilmesi daha uygundur.[27] Daha gelişmiş ülkelerde ise, ittifaklar ve çıkar grupları meydana getirilmektedir.

Bu gelişmelerin sonucunda, yeni bir uluslararası ekonomik ve siyasi ilişkiler sistemi ortaya çıkmıştır. Bu sistemin yapısı ve önemi, savaşlar, buhranlar ve endüstrileşme hızlarındaki farklılıklar sonucu zamanla değişmektedir.[28] Biçimler de farklılıklar göstermektedir: sömürgeler, yarı-sömürgeler, "çeşitli biçimlerde bağımlı ülkeler (siyasi olarak resmen bağımsız, fakat aslında mali ve diplomatik bağımlılık içine sokulmuş ülkeler)"[29] ve emperyalist güçlerin küçük ve büyük ortakları. Önemli olan husus, uluslararası bir ekonomi içinde değişik derecelerdeki bağımlılıktır. Bu öyle bir uluslararası ekonomidir ki, dev korporasyonların dünya çapında birbirlerine karşı giriştikleri savaşlar ve daha zayıf uluslar üzerinde hakimiyet ve kontrol kurmak üzere devlet hükümetleriyle birlikte girişilen operasyonlar sonucu sürekli bir çürüme içindedir.

Emperyalizmi sadece sömürgecilik sayan aşırı basitleştirmenin ne Lenin'in teorisi ile, ne gerçeklerle yakından uzaktan bir ilişkisi vardır. Aynı şekilde hatalı bir görüş de, Lenin'in teorisinin, emperyalizmin özünde ileri ülkelerin kendilerini boğan bir artıktan kurtulma zorunluluğu ve bu artıktan sömürgelere yapılan verimli yatırımlar yoluyla kurtulunulduğu şeklinde yorumlanmasıdır.

Göstermeye çalıştığımız gibi, emperyalizm aşaması, herhangi bir basit formülle izah edilmeyecek kadar karmaşıktır. sömürgelere duyulan ihtiyaç sadece ekonomik nedenlere değil, fakat aynı zamanda rakip emperyalist güçler dünyasında siyasi ve askeri mülahazalara da dayanmaktadır. Aynı şekilde, dış yatırımların altında yatan baskılar, sadece geri kalmış ülkelere yapılan sermaye ihracı olmaktan çok daha çeşitli ve karmaşıktır. Gerçek ekonomik ve politik değişimlerin bütün çeşitleri için basit bir izah tarzı yoktur ve böyle bir izah tarzı aramak da boşunadır. Lenin'in teorisinin özel bir değer taşıması, uluslararası ekonomik ilişkileri harekete getiren başlıca

araçlara ışık tutmuş olmasındandır. Bu araçlar, tekelciliğin yeni aşamasının ortaya çıkardığı ve tekelin, mümkün olduğu anda ve yerde, hammadde kaynakları ve pazarlar üzerinde hakimiyet ve kontrol elde etmek için kullanıldığı belli başlı yollardır. Bunların hâlâ başlıca araçlar olmakta devam etmeleri gerçeği, teorinin neden hâlâ geçerli olduğunu izah eder. Ancak, bu faktörlerin hangi özel biçimler içinde etken oldukları ve yeni şartlara nasıl adapte oldukları tekrar incelenmesi gereken bir husustur.

6. — EMPERYALİZMİN MODERN NİTELİKLERİ

Bugün emperyalizmin bazı belirgin yeni nitelikleri vardır. Kanımızca bunlar: (1) dünyanın paylaşılması olan ana mücadelenin yerini emperyalist sistemin zayıflamasını önleme mücadelesine bırakması; (2) Amerika Birleşik Devletleri'nin emperyalist sistemin örgütleyicisi ve lideri durumuna gelmesi; (3) uluslararası nitelik taşıyan bir teknolojinin ortaya çıkmasıdır.

(1) Sovyet Devrimi yeni dönemin başlangıcıdır. İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemin temel nitelikleri emperyalizmin bütün yeryüzünü kaplayacak şekilde genişlemesi ve nüfuz saha ve bölgelerinin yeniden paylaşılması için emperyalist güçlerin birbirleriyle mücadele etmeleriydi. Sovyet devriminden sonra, rekabet mücadelesine yeni bir unsur girdi: dünyanın emperyalist sistemden çıkmış olan bölgelerini yeniden işgal etmek ve diğerlerinin de emperyalizm ağını terketmelerini önlemek zorunluluğu. İkinci Dünya Savaşından sonra dünyanın sosyalist kesiminin genişlemesi ve sömürge sisteminin büyük bir kısmının çözülmesi, emperyalist sistemin çözülüşüne mümkün olduğu kadar engel olunması ve kaybedilmiş bölgelerin tekrar işgal edilmesi zorunluluğunu arttırmıştır. Bundan dolayı işgal, şartlara göre, askeri, siyasi ve ekonomik işgal olarak farklı biçimler almaktadır.

Emperyalist güçler sömürgelerinden memnuniyetle ve kolayca vazgeçemedikleri gibi, sömürgelerin siyasi bağımsızlıklarını tanımak mecburiyetinde kaldıklarında da, ülkenin

sömürge durumunu sürdürecek temel hazırlıkları yapmışlardı: sömürgeler kapitalist dünya pazarlarına bağlanmış; kaynakları, ekonomileri ve toplumları metropoliten merkezlerin ihtiyaçlarına intibak ettirilmişti. Artık emperyalizmin önündeki görev, bu sömürgelerden elde edilen ekonomik ve mali olanakların mümkün olduğu kadar büyük bir kısmını koruyabilmekti. Ve bu, elbette ki, bu ülkelerin metropoliten merkezlere olan ekonomik ve mali bağımlılıklarının devam etmesi demekti.

Ne Rus devrimini izleyen dönemde, ne de bugün, temel amacın, emperyalizmin sınırlarını genişletmek veya korumak olması, emperyalist güçler arasındaki rekabetin tasfiye edilmiş olduğu anlamına gelmez. Ancak, İkinci Dünya Savaşının bitiminden itibaren, emperyalist sisteme yönelik tehditlerin artaması yüzünden ve A.B.D. liderliği altında emperyalist güçler arasında daha güçlü bir birlik sağlanmış olduğundan, bu temel amaç haline gelmiştir.[30]

(2) İkinci dünya Savaşının sonuna kadar, emperyalist dünya sistemindeki siyasi ve askeri operasyonlar, bloklar halinde birleşme geleneksel metoduyla yürütülmekteydi: bir blok içindeki çıkar zıtlıkları, diğer bloka karşı ortak bir saldırı ya da savunma sağlama amacıyla, geçici olarak arka plana itilmekteydi. Taktik avantajlardan faydalanılmaya kalkışılmasıyla, bu blokların bileşimleri, zaman içerisinde, değişikliğe uğradı. 1945'ten bu yanaki olgu, tüm emperyalist sistemin liderliğini A.B.D.'nin kendi omuzlarına almış olmasıdır. Askeri ve ekonomik gücü olgunlaşmış bulunduğundan ve rakipleri savaştan büyük zararlar görmüş olduklarından, A.B.D. bugünkü emperyalist sistemi örgütleyecek ve bu sistemin liderliğini yapacak kapasiteye ve olanaklara sahipti.

Savaş sonrası emperyalist sistemin örgütlendirilmesi, savaş sonuna doğru kurulmuş bulunan uluslararası kurumlar aracılığı ile sağlandı: Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu, ki her birinde, çeşitli nedenlerden ötürü, A.B.D. lider durumundaydı. Bu sistem, UNRRA'nın faaliyetleri, Marshall Planı ve Washington'un finanse ve kontrol ettiği bazı ekonomik ve askeri yardım programları ile

güçlendirildi.

Birleşik Devletlerin "ulusal çıkarları, uluslararası çıkarlarca feda edildiği için değil, fakat *uluslararası çıkarları diğer uluslara zorla kabul ettirmeye*" çalışmakla eleştirildiğine dikkat çeken Dışişleri Bakanı Rusk, bu eleştiriye cevap verirken dolaylı olarak A.B.D. liderliğinden beklenen şeylere de değinmiştir. bu eleştiri Dışişleri bakanı tarafından reddedilmemektedir. Tersine, bu durumdan ötürü kendisi kıvanç duymaktadır: "Kanımızca bu eleştiri bizim ve uluslararası hukukun güçlü olduğunun bir kanıtıdır" diyen Rusk, A.B.D. dış politikasının muhteris emellerini şöyle özetlemektedir:

"Ancak, sadece Kuzey Amerika ile, ya da Batı Yarımküresi ile, ya da Kuzey Atlantik topluluğu ile sınırlandırılmış savunma taktiklerinin artık güven ve refah sağlamayacağını biliyoruz.

Dünya çok küçülmüştür. Toprak ile, su ile, atmosfer ile, bunların kaplayan uzay ile, yani dünyanın tümü ile ilgilenmeliyiz."[31]

Sosyalist ülkelerin katılmasıyla Birleşmiş milletlerin yetersiz duruma düşmesi karşısında, uzay ile ilgili araştırmalar, sosyalist olmayan dünya ile yapılan bir dizi anlaşma ve deklerasyonlar gerçekleştirilmeye çalışıldı. Ağustos 1966 tarihine kadar yapılmış bu anlaşma ve deklerasyonların bir listesi Ek A'da verilmiştir.

Bu listede gösterilen diplomatik operasyonlara, yeryüzünde hızla çoğalan askeri üsler ile, güç ve öz kazandırıldı. Bu işte A.B.D.'nin oynadığı rolün önemi, A.B.D.'nin 1920'lerde sadece üç yabancı ülkede üslendiği gerçeği hatırlanacak olursa, daha da iyi ortaya çıkar. İkinci Dünya Savaşı sırasında, A.B.D. ordusu 39 ülkede üslenmişti. Bugün, askeri yardım ve yabancı orduların eğitimlerinin yönetilmesi kanalıyla, A.B.D. ordusu en az 64 ülkede üslenmiş durumdadır. Tablo 1'den de görüleceği gibi A.B.D. ordusu dünyanın her yerine yayılmış durumdadır.

Bu askeri gücün ve malzemenin atıl kalmadığı ve doğrudan faaliyette bulunmasalar dahi, mevcudiyetlerinin etki yarattığı hususu üzerinde durulmasını gerektirmeyecek kadar açıktır.

Bölgenin Adı	Birleşik Devletler ordusunun temsil edildiği ülke sayısı
Latin Amerika	19
Doğu Asya (Avusturalya dahil)	10
Afrika	11
Avrupa	13
Yakın Doğu ve Güney Asya	11
Toplam	64

TABLO 1. Kaynak: Uluslararası Kalkınma Teşkilatı, *U.S. Overseas Loans and Grants, Obligations and Loan Authorizations, July 1, 1946 to June 30, 1967,* Washington, D.C., 29 Mart 1968.

Ancak, sırf belgelemek amacıyla, A.B.D.'nin sadece 1961'den bu yana giriştiği askeri müdahalelerin bir listesi, Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamaya dayanılarak, Ek B'de verilmiştir.

Birleşik Devletlerin yeni liderlik durumunun önemli bir yanı, doğrudan doğruya diğer emperyalist güçlerin yerini almış olmasıdır. Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşler Müsteşarı Eugene V. Rostow, bir radyo mülakatında meseleyi şöyle koymaktadır: "... tüm savaş sonrası tarihi, birçok yönden, İngiltere'nin, Fransa'nın, Hollanda'nın ve Belçika'nın daha önce ellerinde tuttukları güvenlik mevzilerini Amerikalılara terk etmeleri

Ortadoğu'daki Petrol Rezervlerinin Kontrolü Üzerine Tahminler (milyar varil)

	1940		1967	
	miktar	yüzde	miktar	yüzde
İngiltere	4.3	72.0	73.0	29.3
A.B.D.	0.6	9.8	146.0	58.6
Diğerleri	1.1	18.2	30.0	12.1
Toplam	6.0	100.0	249.0	100.0

TABLO 2. Kaynak: 1940. M. Kdashi Zuhayr, *A Financial Analysis of Middle Eastern Oil Concessions,* New York, Praeger, 1966.

1967. Oil and Gas Journal, Aralık 25, 1967. Bu veriler tahminidir ve bir Ülkedeki bütün petrol kaynaklarının önemli tavizler elde etmiş ülkelere ait olduğu varsayımına dayanmaktadır. bu varsayım ise, 1967 yılında İngiltere'ye oranla A.B.D.'nin payını gerçekte olduğundan küçük göstermektedir.

süreci olmuştur."[32]

Ve bütün bunlar olurken, A.B.D.'nin özel sektörü elbette ki uyumuyordu. Örneğin, A.B.D. bankaları artık esas olarak sadece Latin Amerika'ya değil, bütün yeryüzüne yayılmış durumdadırlar. ve Orta Doğu'nun bereketli petrol endüstrisinde A.B.D.'nin durumu çok değişmiştir. Tablo 2, Orta Doğu petrollerinde A.B.D.'nin durumunda meydana gelen nisbi değişiklik tahminlerini göstermektedir. İkinci Dünya Savaşından önce, Orta Doğu petrol yatakları işletme haklarının yüzde 10'undan azı A.B.D. firmalarına ve yüzde 72'si İngiltere'ye aitken, bu durum şimdi tersine dönmüştür: İngiltere'nin payı yüzde 29.3'e düşerken, A.B.D.'nin payı neredeyse yüzde 59'dur. Durumun bu şekilde tersine dönmesinin nedeni A.B.D. petrol endüstrisinin sahip olduğu deha ve kabiliyet değil, izlenen Orta Doğu politikası, İkinci Dünya Savaşı esnasındaki mevcut A.B.D. Ödünç Verme ve Kiralama'dan (U.S. Lend Lease) elde edilen faydalarla savaş sonrası dış yardım programı, Dışişleri Bakanlığının ve diğer hükümet makamlarının dehasıdır.[33]

(3) Savaşın getirdiği yeni teknoloji, daha eski teknolojiden kapsam olarak çok daha fazla uluslararası bir nitelik taşımaktadır ve bundan dolayı da bu teknolojinin emperyalizmin şimdiki ve ilerideki operasyonları üzerinde özel bir etkisi vardır. Bunun en belirgin yönü, uzay teknolojisidir. personeli A.B.D. teknisyenlerinden sağlanan ve dünyanın dört bir yanına dağılmış bulunan çok zayıdaki "uzay" istasyonları, bu teknolojinin taşıdığı uluslararası niteliklerden bir tanesidir. Bir diğeri ise, haberleşme uydularında Birleşik devletlerin sahip olduğu üstünlüktür ki, bunun sayesinde sadece *life, Readers' Digest, Time,* Hollywood filmleri ve A.B.D. Haber Ajansının yayınları değil, A.B.D. televizon yayınları da anında dünyanın her yerine ulaştırılmaktadır. Bütün bunlar, "kültürel" bir birlik sağlanmasında çok faydalı araçlardır ki, A.B.D.'nin emperyalist sistem içindeki hakimiyetini aksettirmektedir. Dışişleri Bakanı Rusk'ın da belirttiği gibi, bütün bunların ardından uluslararası yeni hukuki anlaşmalar gelmektedir: "Ve yeryüzünde tek bir haberleşme uydu sistemi kurma işine başlamak üzere, özel bir Amerikan korporasy-

onunun 45 hükümetle birlikte ortak olduğu yeni bir uluslararası kurum kurduk"[34]

Buna ilaveten, atomik enerji ve elektronik beyin teknolojileri de birtakım özel uluslararası nieliklere sahiptir. Bu endüstriler için gerekli olan araştırma ve geliştirme sahalarına yapılan muazzam yatırımlar, uluslararası çapta bir büyüklüğe sahip korporasyonların iştahını daha da açmaktadır. Karşılıklı ilişkilerin detaylarını bilmesek de, yeni teknoloji ile uluslararası korporasyonun mutlu birleşmelerinin farkında olmalıyız: (a) A.B.D.'nde gerekli teknolojiyi geliştirebilecek ve diğer ülkelerdeki sahalara herkesten önce el atmanın avantajlarından yararlanabilecek çapta sermayeye sahip, ya da olabilecek, yeterli büyüklükte firmalar mevcuttur. (b) A.B.D. firmaları bu teknolojik yarışta araştırma ve geliştirme çalışmaları yapmaları için büyük çapta hükümet yardımlarıyla desteklenmektedirler. (c) Aynı firmalar, hükümetin çeşitli askeri ve dış yardım faaliyetlerini yeryüzünün her yerine yayma süreci içinde, ya kendi başlarına ya da A.B.D. hükümetinin desteği ile uluslararası operasyonlarda deney sahibi olmuşlardır. (d) cömert hkümet yardımıyla bilimsel araştırma ve teknik gelişme çalışmaları büyük korporasyonunun ayrılmaz bir parçası olmuştur ki, bunun bir sonucu da, bilimsel buluşlarla yeni malların üretilmesi arasındaki zaman farkının kapatılması olmuştur; ve böylece uluslararası korporasyon, daha küçük ve daha zayıf rakiplere karşı büyük bir üstünlük sağlamıştır. nihayet, (e) Jet uçaklarındaki teknolojik ilerleme, bir çok ülkede kolları bulunan korporasyonun yönetiminin koordinasyonunun daha kolaylaştırmıştır.

7. — YABANCI HAMMADDE KAYNAKLARINA OLAN TALEP

Emperyalizmin öneminden bir şey kaybetmeden günümüze kadar gelmiş niteliklerinden bir tanesi de, dev korporasyonun tekel durumunu ve kârlarını muhafaza etmek için dış hammadde kaynaklarına dayanmasıdır. Bugünün emperyalizminde yeni olan husus, hem alelade hem de nadide madenler

bakımından Birleşik devletlerin bir "yoklar" ülkesi haline gelmiş olmasıdır.

İleri sanayileşmiş ülkelerin, geçmişe nazaran mamul mallara oranla daha az hammadde ithal ediyor olmaları yüzünden, bugünlerde akademik tartışmalara garip bir mantık aniden hakim olmaya başlamıştır. İthal edilen hammaddelerin mamul mallara olan oranının düşme eğilimi, hammaddelerin endüstriyel kullanımında etkinliğin artmış olduğunu göstermektedir ki, bunun sebepleri şunlardır: (1) teknoloji ve modellerdeki ilerlemeler, (2) tüketici mallarındaki karmaşıklığın artması (yani belirli bir hammadde miktarı üzerindeki imalat işleminin artmış olması); (3) sentetik maddelerin gelişmesi (kauçuk, plastik, sentetik iplik); ve (4) ıskarta ve artıkların toplanma ve bunlardan yararlanma yollarının gelişmesi.

Hammadde kullanımındaki bu etkinlik artışı hiç şüphesiz önemlidir. Bunun hammadde üreticisi azgelişmiş ülkelerin refahı ve yaşama olanakları üzerinde çok ciddi etkileri vardır. Bu, sanayileşmiş ülkelerle sanayileşmemiş ülkelerin gelişme hızları arasındaki mevcut farkın büyümesine de yol açmaktadır. Bu durum, birçok azgelişmiş ekonominin mali bağımlılığını da arttırır ki, bu husus üzerinde aşağıda duracağız. Ancak, bütün bunlardan, hammaddelerin ileri ülkeler için taşıdığı önemin azalmış olduğu sonucunu çıkarabilmek için garip bir düşünce kopukluğuna ihtiyaç vardır. Alüminyum kullanımında, ya da boksitten alüminyum elde edilmesinde endüstri ne kadar etkin hale gelirse gelsin, boksit olmadan alüminyum, ve alüminyum olmadan da uçak yapmak imkansızdır. ve A.B.D.'de boksitin yüzde 80 veya 90'ı yabancı kaynaklardan elde edildiğine göre, bu maddenin ikmal kaynağının garanti altına alınması alüminyum endüstrisi, uçak endüstrisi ve ülkenin silahlı kuvvetleri için hayati önem taşımaktadır.

Hammadde meselesinin önemini azaltan bir diğer faktör olarak, düşük evsaflı maden cevherlerinin işlenmesindeki teknik ilerlemelerde ve ikame edici maddelerden (örneğin metal yerine plastik kullanılması) söz edilmektedir. Bu konuda çok önemli adımların atıldığı bir gerçektir. Ancak, birazdan sunacağımız verilerden de anlaşılabileceği gibi, bu konuda

atılan adımlar esas eğilimi tersine çevirmemiştir. Bilim adamlarının hayret verici başarılarına; elektronik ve atom enerjisinin yarattığı harikalara rağmen, hâlâ çok sınırlı bir dereceden öteye, adi metallerin bu metalleri kullananın arzusuna göre davranışlar göstermelerini sağlama yolu bulunamamıştır.

Bir laboratuvarda ya da bir pilot tesiste gerçekleştirilen bir buluş, bu buluşun bütün bir endüstriye uygulanabilmesinin gerektirdiği şartlardan çok geride kalmaktadır. İş idarecileri, ilerisi için planlar yapabilirler, ancak yaşadıkları an gelecek değil, şimdiki zamandır. Uzun vadede o maddeyi ikame edecek yerli bir maddenin bulunabileceği ihtimaline dayanarak yabancı ham madde kaynaklarını ele geçirmeyi düşünmeyen büyük bir korporasyon başkanı, büyük bir ihtimalle, işinden kovulur.

İş adamlarının ve hükümetin politikası üzerinde hammadde kaynakları meselesinin yaptığı etkinin anlaşılmasında, meselenin ulusal planlama (halk yararına) ya da soyut ekonomik analiz (maliyet eğrileri) çerçevesinde ele alınması bir yarar sağlamaz. Önemli olan, özel sektörün davranışlarının ve hammadde kaynakları üzerinde sahip olduğu kontrolun niteliği ve hükümetin özel sektörün ihtiyaçları karşısında izlediği gerçekçi yaklaşımdır. Dolayısıyla, şist yağı konusunda dışarıya olan bağımlılığı ortadan kaldırmak yönünde atılan büyük adımlar, toprak altındaki ve deniz altındaki petrolün her damlasını ele geçirme konusunda petrol şirketleri arasındaki mevcut rekabeti azaltmıyor ve azaltmayacaktır. Önemli olan husus, tüketicilerin ve toplumun ihtiyaçları değil, daha fazla kârlar sağlayabilmek için firmaların dünya üretimi ve fiyatları üzerinde kurmak istedikleri kontroldür.

Tekelci davranış biçimleri nasıl dış hammadde kaynaklarına şiddetli bir ihtiyaç doğuruyorsa, A.B.D.'nin "varlar" ülkesinden "yoklar" ülkesi haline gelmesi de aynı şekilde dış kaynaklar elde etme ve bunları kontrol etme zaruretini şiddetlendiriyordu. Maden endüstrisinin durumu Tablo 3'de gösterilmiştir. Bu tablonun son sütunundan da görüleceği gibi 1920'lere kadar, A.B.D. maden ihracatçısı bir ülkeydi. Bu eğil-

imin tersine dönmesi, hammadde tüketiminin azalmasına yol açan buhran yüzünden gecikmiştir. Fakat gene de, bu eğilim, savaş yıllarında önemli derecede tersine dönmüştür. Emperyalist sistemin örgütleyicisi ve lideri haline gelmesiyle birlikte A.B.D.'nin karşılaştığı bu durum, daha önceki ihracatçı pozisyonu aksine, iç tüketimin yaklaşık olarak yüzde 13'ünün ithalatla karşılandığı 1950 yıllarında, kendisini iyiden iyiye

Madenler: Net İthalatın tüketime Kıyaslanması*
(Yıllık ortalamalar: 1954 yılı doları ile milyon olarak)

Dönem	İthalat	İhracat	Net İthalat**	İç Tüketim	Tüketimin yüzdesi olarak net ithalat
1900-1909	323	374	-51	3.313	-1.5
1910-1919	534	694	-160	5.135	-3.1
1920-1929	915	863	51	7.025	0.7
1930-1939	792	749	43	6.812	0.6
1940-1944	1.494	922	572	10.802	5.3
1945-1949	1.653	990	663	12.064	5.5
1950-1959	3.103	1.026	2.077	16.170	12.8
1961	3.647	1.145	2.502	17.894	14.0

* Altın haricindeki bütün madenler
** Eksi işareti , ihracatın ithalattan fazla olduğunu gösterir.
TABLO 3. Kaynak: U.S. Bureau of the Census, Working Paper No. 6, "Raw materials in the United States Economy: 1900-1961" (Washington, D.C., 1963).

hissettirmektedir.

Bu değişikliğin sebebi, A.B.D.'nin ülke içinde bulunmayan birtakım özel madenleri ithal etmek zorunda kalışı değil, tersine geleneksel olarak ülkede gayet bol miktarlarda bulunan adi madenlerin ithalatındaki hızlı artıştır. Bu durum, altı çeşit madenin net ithalatı ile bu madenlerin ülke için üretimlerinin kıyaslandığı Tablo 4'de de görülmektedir. Bu tabloda, bugün durum, daha önceki yıllardaki durumla karşılaştırılmıştır.

Özellikle demir cevheri ile ilgili rakamlar dikkat çekicidir. Savaştan hemen önceki yıllarda, net demir cevheri ithalatı,

Bazı Madenler: İç Üretimin Yüzdesi Olarak Net İthalat*

	1937-39 Ortalaması (%)	1966 (%)
Demir Cevheri	3	43
Bakır	-13	18
Kurşun	0	131
Çinko	7	140
Boksit	113	638
Petrol	-4	31

* Net ithalat, ihracattan çıkartılarak elde edilmiştir.

TABLO 4. Kaynak: 1937-. U.S. Bureau of the Census, Statistical Abstract of the United States: 1939, Washington D.C., ve aynı eser, 1940.

Not: Bu tablodaki rakamlar, toplam tüketimi göstermemektedir. Toplam tüketim, artıkların rafine edilmesini ve envanterlerin kullanılmasını da içerir. Bu tablo, sadece, iç doğal kaynakların kullanılmasına kıyasla ithalata olan bağımlılıktaki değişmeleri göstermektedir.

yaklaşık olarak 52 milyon tonu bulan ve iç kaynaklardan elde edilen üretimin yaklaşık olarak yüzde 3'ünü meydana getirmekteydi. 1966 yılından ise, bu oran 90 milyon tonluk ülke için üretimin yüzde 43'üne eşittir. (90 milyon tonluk iç üretime, verimli şekilde kullanmasını öğrendiğimiz takonit üretimi de dahildir). Yüksek kaliteli yerli demir cevheri kaynaklarının tükenmesi, Kanada, Venezuela, Brezilya ve Afrika'da daha etkin ve daha zengin demir cevheri elde etmek için yapılan dış yatırımlarda korkunç bir artışa sebep oldu. Bu yatırımların yapılmasında güdülen tek amaç, daha kârlı olan maden kaynaklarını işlemek değil, fakat diğer yerli ve yabancı üreticilerin doğal olarak benzer bir davranış içinde bulunacakları bilindiğinden, bu hayati önemdeki cevher üzerinde daha fazla kontrol elde etmekti.

Son senelerdeki teknolojik buluşların yerli madenlerin değerini arttırdığı doğrudur. Buna rağmen, kısmen zaten yapılmış bulunan bir yatırımdan gereken faydayı elde etmek için, kısmen daha düşük kaliteli maden kaynaklarını el altında bulundurmaya yarayan koruyucu bir tedbir olduğundan; ve kısmen de yabancı cevherleri işletmenin daha ekonomik

olduğu hallerde bunlardan sağlanan mali avantajlar yüzünden dış kaynaklara olan bağlılığın artma eğilimi hâlâ devam etmektedir. Uzmanların da belirttikleri gibi, şayet takonit ve benzer taşlardan elde edilen düşük evsaflı demir cevherinin, yabancı cevherlerden daha ucuza mal edilmesini sağlayacak teknik metodlar bulunmazsa çelik endüstrimizin yabancı cevher kaynaklarına olan bağımlılığının artacağı tahmin edilmektedir. Buna göre, 1980 yılında tüketilecek demir cevheri miktarının yaklaşık olarak yarısının yabancı kaynaklardan sağlanacağı ve bu oranın 2000 yılında yüzde 75'e varacağı beklenmektedir.[35]

A.B.D.'nin hammaddeler açısından kendine yeterli durumunda meydana gelen dramatik değişiklik, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı'nın Dış Ekonomik Politika Komisyonu üyelerince hazırlanan bir raporda kısaca şöyle özetlenmektedir:

"Birleşik devletlerin nisbi bir kendi kendine yeterlilik durumundan yabancı kaynaklara giderek artan bağımlılık durumuna geçmesi, günümüzün dikkat çekici ekonomik değişikliklerden birisidir. II. Dünya Savaşı'nın patlaması, bu değişimin dönüm noktası olmuştur.

Gerek uzun vadeli ekonomik gelişmemiz açısından, gerekse ulusal savunmamız açısından, Birleşik devletler'in net metal ve maden ihracatçısı durumundan bu maddenin net ithalatçısı durumuna gelmesi, dış ekonomik politikamızın saptanmasında diğer faktörleri gölgede bırakacak önemdedir.

Teneke, nikel ve platin metallerinde hemen her zaman tamamıyla ithalata bağımlı olmuşuzdur. Buna ilaveten, asbest, kromit, grafit, manganez, cıva, mika ve tungsten ihtiyaçlarımız da genellikle ithalat ile karşılanmıştır. II. Dünya Savaşından önce stratejik maddeler listemiz, yani tamamıyla ya da büyük çapta yabancı kaynaklardan sağlanan madenler listemiz, aşağı yukarı bunlardan ibaretti. Şimdi ise, *Birleşik devletler yalnızca kömür, sülfür, potas, molibden ve mangezyum madenlerinde tamamıyla kendi kendine yeterli durumundadır."*[36]

8. — STRATEJİK MADDELER

Savunma Bakanlığı, stok programına rehber olacak bir stratejik ve kiritik maddeler listesi hazırlanmaktadır. Bu maddeler, ülkenin savaş potansiyeli için kritik varsayılan ve ikmallerinde zorluklar çıkabileceği sanılan maddelerdir. Ancak, bu maddeler sadece savaş malzemeleri üretimi için stratejik bir önem taşımamaktadır. Bugünün teknik ortamında bir sürü sivil ürün de bu maddelere dayanmaktadır. (Örneğin mika bu listede yer almaktadır. Elektrik endüstrisinin ürettiği kondansatörlerde, telefonlarda, dinamolarda ve elektrikli kızartıcılarda mika kullanılmaktadır.) Bu maddelerin ikmalinde ithalata dayanma oranı Tablo 5'te gösterilmiştir. Bu maddelerin yarısından fazlasının ikmali, yüzde 80 ila yüzde 90 oranında dışarıdan sağlanmaktadır. 62 maddeden 52'sinin ikmalinin en az yüzde 40'ı ithalat ile tedarik edilmektedir. Ve Uluslararası Kalkınma danışma Kurulu'nun (1950 yılında Başkan tarafından kurulmuş özel bir komisyon) bir raporuna göre, *stok programına dahil edilmiş olup da ithal edilen maddelerin dörtte üçü azgelişmiş bölgelerden gelmektedir.* Bu durumun yarattığı siyasi ve askeri tepki, bu heyet tarafından şöyle belirtilmektedir: "... bu maddelerin ikmallerinin arttırılması için gözlerimizi bu ülkelere çevirmeliyiz. Saldırı neticesi bu maddelerden herhangi birinin kaybedilmesi, korkunç bir askeri yenilgiye denk olacaktır."[37]

İthalata Dayanma Derecelerine Göre Stratejik Maddelerin Sınıflandırılması

Madde Sayıları	İthalat Yüzdesi
38	80-100
6	60-79
8	40-59
3	20-39
7	20'den az

TABLO 5. Kaynak; Percy W. Bidwell, *Raw Materials*, New York, Harper and Bros., 1958, s.12.

Jet motoru, gaz türbini ve nükleer reaktörlerin ikmalleri tamamiyle ithalata bağlı maddelere olan talep üzerinde önemli etkileri olmaktadır. Ortaya çıkan bu yeni ihtiyacın niteliği, Başkan'ın Madde Politikası Komisyonu'nun raporunda şöyle belirtilmektedir:

"Gaz türbininin ve askeri jet uçakların ortaya çıkmaları ve jetlerin ticari uçaklarda ve daha ilerde otomobillerde de kullanılması ihtimali, yüksek ısıya ve basınca karşı dayanıklı maddelere olan ihtiyacı arttırmıştır. Gaz türbininin ticari amaçlar için kullanılmasının bu kadar uzun süre gecikmesinin sebeplerinden biri de, yüksek ısıya ve aynı zamanda dakikada 20.000 devirle elde edilen merkezkaç gücünün tazyikine dayanacak maddelerin mevcut olmamasıydı. Gaz türbininde ısı arttıkça etkenlik arttığından, 2.000 Fahrenheit dereceden daha yüksek derecelerde tazyik altında çalışabilecek metallere, seramiklere ve diğer maddelere acilen ihtiyaç vardır.

Birçokları yüksek ısı derecelerinde yer alan nükleer reaksiyonlara dayanıklı maddelere de ihtiyaç vardır. Bu maddelerden bazılarının, aynı zamanda, nötron massetme kapasitelerinin düşük olması gerekmektedir. Dolayısıyla, giderek artan ısı derecelerine dayanıklılık ihtiyacı, en kritik sorunlarımızdan biri haline gelmektedir."[38]

Dikkatlerimizi raporun hazırlanışından bu yana askeri olduğu kadar ticari bir ulaşım aracı haline de gelmiş bulunan Jet Motoru üzerinde teksif edersek, bunun ne anlama geldiğini çok daha açık bir biçimde görebiliriz. Tablo 6, jet motoru imalinde ihtiyaç duyulan altı kritik maddeyi ihtiva etmektedir. Molibden haricinde bu maddelerin yeter miktarlarda ikmallerinde ithalata bağımlıyız. Bu maddelerin üç tanesinde bağımlılık tamdır. Son sütun, Komünist olmayan üretici ülkeleri göstermektedir.

Her ülkenin isminden sonra açılan parantezde, o ülkenin üretiminin komünist olmayan ülkelerin toplam üretimleri içindeki yüzdesi verilmiştir.

Burada sunulan bu gerçekler, elbette ki özel sektör ve hükümet plancıları ve politika koordinatörleri tarafından bilinmeyen şeyler değildir. Birleşik Devletlerin madde sorun-

Jet Motorunda Kullanılan ve Özellikle Önemli Maddeler

	Jet motorunda kullanılan miktar[1] (pound olarak)*	Tüketimin yüzdesi olarak ithalat[2]	Maddenin üretildiği memleket
Tungsten	80-100	%24	A.B.D. (%30)
			Güney Kore ((%19))
			Kanada (%12)
			Avusturalya (%8)
			Bolivya (%8)
			Portekiz (%7)
Niyobium	10-12	%100	Brezilya (%54)
			Kanada (%21)
			Mozambik (%18)
Nikel	1.300-1.600	%75	Kanada (%71)
			Yeni İskoçya (%20)
Krom	2.500-2.800	%100	Güney Afrika (%31)
			Türkiye (%19)
			Güney Rodezya (%19)
			Filipinler (%18)
			İran (%5)
Molibden	90-100	%0	A.B.D. (%79)
			Kanada (%10)
			Şili (%9)
Kobalt	30-40	%100	Kongo (%60)
			Fas (%13)
			Kanada (%12)
			Zambiya (%11)

TABLO 6.

1. Percy W. Bidwell, Raw Materials, New York Harper and Bros., 1958, s.12.
* Bir pound 453.6 grama eşittir - [ç.].
2. A.B.D. İçişleri Bakanlığı, Minerals Yearbook, 1966, Washington, D.C., 1967 adlı yayındaki verilerden hesaplanmıştır.
3. Komünist olmayan başlıca üretici ülkeler. Parantez içinde verilen rakamlar, 1966 yılında komünist olmayan ülkelerin toplam üretimi içinde o ülkenin üretiminin yüzdesini vermektedir. Bu bilgilerin kaynağı not 2'dekinin aynısıdır.

arının ve bu sorunların diğer Komünist olmayan ülkelerle olan ilişkisinin incelenmesi için Başkan Truman 1951 yılında, yukarda değinilen Madde Politikası Komisyonu'nu kurmuştur. Bu komisyonun çalışmaları sonucu hazırladığı beş ciltlik rapor, Kore Savaşı yıllarında, alenî olarak yayınlandı. Hammadde kaynakları meselesinin A.B.D. dış politikasının bir parçası haline gelmesinin sebebi sadece A.B.D.'nin bu maddelere duyduğu ihtiyaç değil, fakat aynı zamanda Batı Avrupa'nın ve Japonya'nın hammadde ikmalinin sağlanmasında A.B.D.'nin "hür dünyanın" lideri olarak sorumluluk taşımasıdır. Örneğin eski Başkan Eisenhower'ın şu samimi sözlerine bakın:

"Ticaretini geliştirmekte Japonya'nın en büyük olanaklarından bir tanesi de özgür ve gelişmekte olan bir Güneydoğu Asya'dır... Ülkelerden birinin hammaddeye ihtiyacı vardır, diğerinin ise mamul mallara. İki bölge önemli derecede birbirlerini tamamlamaktadırlar. Vietnamı güçlendirerek ve Güney Pasifik'in ve Güneydoğu Asya'nın güvenliğinin sağlanmasına yardımcı olarak, bu bölge ile hayli sanayileşmiş bulunan Japonya arasındaki büyük ticari potansiyeli her iki tarafın da yararına olmak üzere yavaş yavaş geliştirmekteyiz. Batı Pasifik'te özgürlük böylece büyük çapta güçlenmiş olacaktır."[39]

Ve son olarak, iki aktarma daha: Biri Cumhuriyetçi, diğeri ise Demokratik kanattan. Rockfeller Kardeşler Fonu Raporu, dış ekonomik politika konusunda şu önerilerde bulunmaktadır:

"Avrupa'nın ekonomik güvenliği bugün şu iki vazgeçilmez faktöre dayanmaktadır: (1) kendi entellektüel ve teknik ruhu ve ekonomik girişimleri; (2) şayet Avrupa karşılığında makul bir değer ödeyebilirse, uygun şartlarla ve yeterli madde ikmali ile Avrupa'ya dış pazarlara uzanma olanağı sağlayacak bir uluslararası yapı.

Ancak, sanayileşmiş ulusların ekonomilerinin içinde bulundukları tehlikeli durum varlığını sürdürmektedir. Asya, Orta Doğu ve Afrika milliyetçiliği Sovyet blokunun tahrikleriyle yıkıcı bir güç haline gelecek olursa, Avrupa'nın petrol ve diğer

hayati hammadde ikmal kaynakları tehlikeye girebilir."[40]

Başkan Johnson'un ulusal savunma işlerindeki en yakın danışmanı W.W. Rostow'un emperyalist sistemin hammaddelere ve Birleşik devletlerin oynadığı özel role dayanan temellerinin ne olduğunu gayet iyi bildiği anlaşılmaktadır. Birleşik Kongre Komitesi'nde yaptığı konuşmada Rostow, sanayileşmiş uluslarla azgelişmiş uluslar arasındaki ilişkiyi şöyle açıklıyordu:

"Azgelişmiş bölgelerin konumu, doğal kaynakları ve nüfusları öyle bir durum arzetmektedir ki, bu bölgelerin Komünist bloka etkin bir şekilde bağlanmaları durumunda, Birleşik devletler dünyada ikinci güç durumuna düşecektir... Batı Avrupa ve Japonya'nın kaderleri ve dolayısıyla da liderliğini yapmak zorunda olduğumuz hür dünya ittifakının sanayileşmiş bölgelerinin gücü, dolaylı olarak azgelişmiş ülkelerin evrimlerine bağlıdır. Azgelişmiş bölgeler Komünist hakimiyeti altına girecek olurlarsa, ya da Batıya karşı değişmez bir düşmanlık besleyecek olurlarsa, Batı Avrupa'nın ve Japonya'nın ekonomik ve askeri gücü azalacak, halen örgütlü bulunan İngiliz Commonwealth'i dağılacak ve Atlantik dünyası, en iyi ihtimalle, dünya kuvvet dengesi onun sırtına yıkılmış, sınırlı bir yörünge dışında etkili olmaktan aciz, münasebetsiz bir ittifak haline gelecektir. kısacası, azgelişmiş ülkelerin evrimleri, batı Avrupa'nın ve Japonya'nın kaderi kadar bizim askeri güvenliğimizi ve yaşayış biçimimizi de tehdit etmektedir. Öyleyse, bir yanda Batı Avrupa'nın sanayileşmiş devletleri ve Japonya'yı, öte yandan Asya'nın, Orta Doğu'nun ve Afrika'nın azgelişmiş bölgelerini makul bir ahenk ve birlik içinde kapsamına alacak bir hür dünya koalisyonu kurulmasının başlıca ulusal çıkarımız olduğu açıktır."[41]

9. — SERMAYE İHRACININ ÖNDERİ OLARAK AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

Birleşik Devletlerin tartışmasız olarak dünya kapitalizminin liderliği rolünü üzerine aldığı İkinci Dünya Savaşı sonrasının siyasi ve askeri değişikliklerini, A.B.D.'nin sermaye

ihraççısı olarak da kesin üstünlüğünü kurması izledi. Yabancı hammadde kaynaklarına olan acil ihtiyaç, savaş sonrası sermaye ihtiyacını nasıl arttırdıysa, yabancı imalat girişimlerine yapılan yatırımların hızlanması da sermayenin uluslararası nitelik kazanmasına yeni bir boyut kazandırdı.

Bu yeni niteliği daha iyi anlayabilmek için, ilk önce dünya imalat ticaretinin rekabetçi yönünü inceleyelim. Tablo 7 dünya mamul mal ihracatında beş sanayi ülkesinin sahip olduğu tahmini payları göstermektedir. Son yirmi yılda İtalya'nın talihindeki hayret verici değişme ve Japonya'nın ticaretindeki artış bir yana bırakılacak olursa, Tablo 7'nin kapsadığı yaklaşık olarak 70 senelik dönem içinde meydana gelen en önemli değişiklik, A.B.D.'nin mamul mal ihracatında İngiltere'nin seviyesine gelmesidir. A.B.D.'nin dünya mamul mal ticaretindeki payı yüzde 12'den yüzde 21'e çıkarken, İngiltere'ninki yüzde 33'den yüzde 12'ye düşmüştür. Fakat A.B.D.'nin savaştan hemen sonra sağladığı bu artışı devam ettiremediği de görülmektedir: 1950 ile 1967 seneleri arasında,

Mamul Mal İhracatındaki Paylar (yüzde olarak)

	1899	1913	1929	1937	1950	1967
Birleşik Devletler	11.7	13.0	20.4	19.2	26.6	20.6
İngiltere	33.2	30.2	22.4	20.9	24.6	11.9
Almanya	22.4	26.6	20.5	21.8	7.0*	19.7*
Fransa	41.4	12.1	10.9	5.8	9.6	8.5
İtalya	3.6	3.3	3.7	3.5	3.6	7.0
Japonya	1.5	2.3	3.9	6.9	3.4	9.9
Diğerleri	13.2	12.5	18.2	21.9	25.2	22.4
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

*Sadece Batı Almanya. 1937 Yılında sadece Batı Almanya'ya ait olan pay %16.5 olarak tahmin edilmektedir.

TABLO 7. Kaynak: A. maizels, Industrial Growth and World Trade, Cambridge, İngiltere, 1963. (1967'ye ait rakamlar hariç). (1899 ve 1913 yıllarına ait rakamlar Hollanda'yı içine almamaktadır.) 1967 rakamları: National Institute, Economics Review, Şubat 1968.

A.B.D.'nin payı yaklaşık olarak yüzde 27'den gene yaklaşık olarak yüzde 21'e düşmüştür ki, bu neredeyse Birinci Dünya Savaşı sonrasında sahip olduğu paya eşittir.

Ancak, sadece bu rakamlarla yetinmek aldatıcıdır. Zira pazarlar için girişilen rekabet mücadelesi büyük çapta Birinci Dünya Savaşı ile başlayarak ve İkinci dünya Savaşından sonra hızını arttıracak ülke dışında fabrikalar kurmak ya da mevcut girişimleri satın almak şekline dönüşmüştür. Bu yeni durum Tablo 8'de gösterilmiştir. Bu tablo, Birinci Dünya Savaşındaki, 1920'lerin yüksek konjonktürünün sonundaki ve 1960'daki başlıca sermaye ihraççısı ülkelerin nisbi durumlarını göstermektedir. Bu tablonun kapsadığı dönemin başında, İngiltere en önde gelen dış yatırımcısıydı: dünyadaki toplam dış sermaye yatırımlarının yarısı İngiliz vatandaşlarına aitti. Her ne kadar Birinci Dünya Savaşı sonrasına kadar A.B.D. borç alan bir ülke idiyse de, emperyalist sistem içindeki yerini almaya başlamasıyla birlikte, o da sermaye ihraççısı ülkeler arasına katılmıştır.

Başlıca Sermaye İhraççısı Ülkelerin Dış Yatırımları
(Toplam yatırımların yüzdesi olarak)

Ülkeler	1914	1930	1960
İngiltere	50.3	43.8	24.5
Fransa	22.2	8.4	4.7*
Almanya	17.3	2.6	1.1
Hollanda	3.1	5.5	4.2*
İsveç	0.3	1.3	0.9*
Birleşik Devletler	6.3	35.3	59.1
Kanada	0.5	3.1	5.5
TOPLAM	10.0	100.0	100.0

TABLO 8. Kaynak: Yıldızlı rakamlar hariç, William Woodruff, Impact of Western Man, New York, 1966, s. 150'deki verilerden hesaplanmıştır.
* 1960 yılına ait rakamlar çok geniş tahminlerdir. Bu tabloya konulmasının sebebi, A.B.D.'nin durumundaki nisbi değişmeyi gösterme işini basitleştirmelerinden ötürüdür.

Savaş ve bu savaşın neticesinde borç veren bir ülke durumuna gelmesi A.B.D.'ye en eski ve en güçlü sermaye ihraççısı olma imkanı verdi. 1960 yılına gelindiğinde, A.B.D.'nin dış yatırımları dünya toplamının yaklaşık olarak %60'ını meydana getirmekteydi. (bu rakamlar hem tahvillere yapılan yatırımları, hem de doğrudan doğruya yapılan yatırımları kapsamaktadır.) A.B.D.'nin dış yatırımlarının artmasındaki en önemli faktör, bu ülkenin yaptığı doğrudan yatırımlardı: yani yabancı ülkelerde şube ve yan şirketler açılması. Dolayısıyla, rakamlar sadece doğrudan yatırımları gösteriyor olsalardı, A.B.D.'nin payı daha da yüksek olacaktı. 1960 sonrasına ait verilerin yetersiz olmalarına rağmen, bu yıllarda da A.B.D.'nin payının artmaya devam ettiği açıkça görülmektedir.

Yabancı ülkelerin imalat endüstrilerine yapılan yatırımlardaki bu büyük artış sayesinde A.B.D., sadece mal ihracatı ile değil, fakat doğrudan yatırımları ile de dünya pazarlarında diğer ülkelerle rekabet edebilmektedir. Bunun ne anlama geldiği Tablo 9'un incelenmesiyle görülür. Bu tablo, 1957 ve 1965 yıllarını kapsamaktadır. İlk üç sütun, yabancı ülkelerdeki A.B.D. firmalarının (A.B.D. korporasyonlarını şube

İhracat ve Dış Yatırımların Satışları (milyon dolar olarak)

	Yabancı Şubelerin Satışları			A.B.D.'den İhracat		
Bazı İmalat Endüstrileri	1957	1965	Artış	1957	1965	Artış
Kağıt ve ilişkin mamuller	881	1.820	939	223	389	166
Kimyevi Maddeler	2.411	6.851	4.440	1.457	2.402	945
Kauçuk Mamuller	968	1.650	682	161	167	6
Metaller	1.548	3.357	1.809	1.881	1.735	-146
Elektriksiz Makine	1.903	5.257	3.354	3.102	5.158	2.056
Elektrikli Makine ve Teçhizat	2.047	3.946	1.899	874	1.661	787
Nakliye Teçhizatı	4.228	10.760	6.532	1.784	3.196	1.412

TABLO 9. Kaynak: Yabancı şubelerin satışları - *Survey of Current Business*, Kasım 1966; İhracat - U.S. Bureau of Census, *Statistical Abstract of the United States:* 1966 ve *aynı eser*: 1965.

veya yan şirketlerinin) satışlarını göstermektedir. son üç sütun ise, Birleşik devletlerdeki aynı endüstrilerin yaptıkları ihracat miktarlarını göstermektedir.

1965 yılına gelindiğinde, bütün endüstrilerde, yabancı şubelerin satışlarının A.B.D.'de bulunan fabrikalardan yapılan ihracat miktarlarından daha büyük olması özellikle dikkat çekicidir. Bundan da önemlisi, bu yıllarda yabancı şubelerin satışlarında meydana gelen artış, ihracattaki artıştan daha fazla olmuştur. Endüstriler birlikte ele alındıklarında, A.B.D.'den yapılan ihracat sadece yüzde 55 artarken, yabancı ülkelerdeki fabrikaların satışları yüzde 140 artmıştır.

Yabancı pazarların ele geçirilmesi işinde yabancı ülkel-

A.B.D. Firmalarının Yabancı Şubeleri Tarafından Dış Ülkelerde Yapılan Mamul Mal Satışları (Dış ülkelerdeki toplam satışların yüzdesi olarak)

	Kanada	Latin Amerika	Avrupa	Diğer
Mahalli Satışlar	81	93	77	92
A.B.D.'ye ihraç edilen	11	2	1	2
Diğer ülkelere ihraç edilen	8	5	22	6
TOPLAM	100	100	1001	100

TABLO 10. Kaynak: *Survey of Current Business*, Kasım 1966'daki verilerden hesaplanmıştır.

erdeki imalat firmalarından yapılan satışlar bir taşla iki kuş vurulmasını sağlamaktadır. Zira böylelikle sadece yan şirketin bulunduğu ülkenin pazarlarında bir pay elde edilmekle kalınmıyor, aynı zamanda rakip güçlerin dış ticaret kanallarına da el atılmış olunuyor. (Bunu Tablo 10'u incelemekle görmek mümkündür.) Böylece A.B.D.'nin Avrupa'daki fabrikaları, üretimlerinin sadece yüzde 77'sini mahalli pazarlarda satmış olmaktadırlar. Bu fabrikaların diğer ülkelerle yaptığı ihracat, toplam satışlarının yüzde 22'sini bulmaktadır. Azgelişmiş dünyadan (Latin Amerika ve diğerleri) yapılan ihracat yüzdesinin nispeten küçük olmasına dikkat edilmelidir. Bu hususun önemine azgelişmiş ülkelerin mali bağımlılıkları konusu incelenirken ileride değinilecektir.

Foreign Affairs'de son sıralarda çıkan bir makaleyi kaleme alan bir yatırım bankası yetkilisinin şu aşağıdaki satırları yazarken hiç şüphesiz ki aklında doğrudan yatırımlardan elde edilen bu dış satışların yaptığı etki vardı:

"A.B.D.'nin doğrudan yatırımlarının dünya ekonomisi üzerindeki etkisi hayret vericidir. A.B.D. Uluslararası Ticaret Odaları Danışma Meclisi'ne göre, yabancı ülkelerdeki Amerikan şirketlerinin yıllık üretimlerinin gayri safi değeri 100 milyar doların çok üstündedir. Yani, A.B.D.'nin yabancı ülkelerdeki bütün girişimlerinin toplam gayri safi üretimleri, Birleşik devletler ve Sovyetler Birliği haricinde, dünyadaki herhangi bir ülkenin gayri safi üretiminden daha fazladır. Dolayısıyla, A.B.D.'nin yabancı ülkelerdeki girişimleri, tabir

İmalat Sektörüne Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırımlar (milyon dolar)

	1950		1966	
	Dolar	Toplamın yüzdesi	Dolar	Toplamın Yüzdesi
Bütün bölgeler	3.381	100.0	22.050	100.0
Bazı bölgeler				
Kanada	1.897	49.5	7.674	34.8
Meksika	133	3.5	797	3.6
Arvantin	161	4.2	652	3.0
Brezilya	285	7.4	846	3.8
Avrupa	932	24.3	8.879	40.3
Güney Afrika	44	1.3	271	1.2
Hindistan	16	0.4	118	0.5
Japonya	5	0.1	333	1.5
Filipinler	23	0.6	180	0.8
Avusturalya	98	2.6	999	4.5

TABLO 11. Kaynak: Ticaret Bakanlığı, *United States Business Investment in Foreign Countries*, Washington, D.C., 1960, ve Walter Lederer ve Frederick Cutler, *International Investments of the United States in 1966, Survey of Current Business*, Eylül 1967.

caizse, dünyadaki üçüncü büyük ülke durumundadır. Bu girişimler üretimlerinde, elbette ki, büyük çapta hammadde ve mahalli olarak üretilen ara mallar kullanmaktadırlar. Bundan dolayı da, net üretime katkılar (katma değer) gayri safi satış değerinin çok üstündedir."[42]

Tablo 11'den de görüleceği gibi, yabancı ülkelerdeki imalatla ilgili ticari operasyonlar esas olarak kanada ve Avrupa'da yoğunlaşmıştır. Ve İkinci dünya Savaşından bu yana, Marshall Planından ve NATO'dan etkilenen bir ortamda, imalat sermayesinin Avrupa'ya akması genel eğilim olmuştur.[43]

Ancak bu pazarlar üzerinde yegane iddia sahibi olan A.B.D. değildir. Dev korporasyonlar arasındaki pazar mücadelesinin bir göstergesi olarak, karşılıklı sermaye akımları Tablo 12'de verilmiştir. İngiltere firmaları Fransa'ya ve Batı Almanya'ya

	Dış Yatırım Stokunda Amerikan Payı		
	Fransa - 1962	Batı Almanya -1964	İngiltere - 1962
Birleşik Devletler	% 45	% 34	% 72
İngiltere	12	10	
Hollanda	11	17	2
İsviçre	5	16	7
Belçika	8	5	1
Fransa		7	2
İsveç	1	3	1
İtalya	5		1
Batı Almanya	3		1
Kanada	2		9
Diğerleri	8	8	4
Toplam	% 100	% 100	% 100

* 'Diğerleri'ne dahil edilmiştir.

TABLO 12. Kaynak: Christopher Layton, *Trans-Atlantic Investments*, Boulognesur-Seine, France, The Atlantic Institute, 1966, s.13.

ve İngiltere'ye yatırım yapmaktadır. Ancak, Avrupa'daki yabancı yatırımcılar arasında A.B.D.'nin durumu ağır basmaktadır. Tahmin edilebileceği gibi, yatırımlar Avrupa'daki belirli endüstrilerin pazarlarında oldukça önemli bir pay sahibi olan A.B.D. firmalarında yoğunlaşmıştır. A.B.D. firmalarının İngilteredeki otomobil endüstrisinin yarısını, Almanya'daki petrol endüstrisinin yaklaşık olarak yüzde 40'ını, ve Fransa'daki telgraf telefon, elektronik ve istatistik teçhizatı satışlarının yüzde 40'ından fazlasını kontrol ettikleri (Fransa'da hesap makinaları satışları üzerindeki kontrol yüzde 75'dir.) tablo 13'de görülmektedir.

Avrupaya yapılan sermaye akımı ile tekelci eğilimlerin gelişmesi arasındaki ilişki şöyledir: en büyük üç Avrupa

Bazı Endüstrilerde A.B.D. Payı Tahminleri

a) Fransa 1963	A.B.D. Firmaları (Satış Yüzdesi)
Petrol rafinaj	% 20
Traş bıçağı ve traş makinaları	87
Taşıtlar	13
Lastik	30 üstü
Karbon karası	95
Buzdolapları	25
Makina Aletleri	20
Yarı İletkenler	25
Çamaşır Makineleri	27
Asansörler	30
Traktör ve Tarım Makineleri	35
Telgraf ve telefon teçhizatı	42
Elektronik ve İstatistik makineleri	(Bilgisayarlar bunların %75'idir)
Dikiş makineleri	70
Elektrikli traş makineleri	60
Hesap makineleri	75

b) İngiltere 1964	A.B.D. Firmaları (Satış Yüzdesi)
Rafine edilmiş petrol ürünleri	% 40 üstünde
Bilgisayarlar	% 40 üstünde
Taşıtlar	% 50 üstünde
Karbon karası	% 75 üstünde
Buzdolapları	% 33 1/3 - % 50
İlaçlar	% 20 üstünde
Traktörler ve tarım makineleri	% 40 üstünde
Cihazlar	% 15 üstünde
Traş bıçağı ve traş makineleri	% 55 yaklaşık
c) Batı Almanya	
Petrol	% 38
Makine, araç, metal mamuller Taşıtlar bunların % 40'ıdır.)	% 15
Gıda Endüstrisi	% 7
Kimyevi maddeler, kauçuk vb.	% 3
Elektrikli makineler, optik, oyuncak ve müzik aletleri (bilgisayarlar bunların % 84'üdür)	% 10

TABLO 13. Kaynak: Christopher Layton, *Trans-Atlantic Investments*, Boulogne-sur-Seine, France, The Atlantic Institute, 1966.

pazarında (Batı Almanya, İngiltere ve Fransa) Birleşik devletlere ait doğrudan yatırımların yüzde 40'ı üç firmaya aittir: Esso, General Motors ve Frod. birleşik devletlerin Batı Avrupadaki tüm yatırımlarının üçte ikisi, 20 A.B.D. firmasına aittir.[44] 1950 ile 1965 arasında, "Başlıca şirketler giderek artan sayılarda Avrupaya girmenin yolunu bulmuşlardır. 1961 yılına gelindiğinde, en büyük 1000 A.B.D. şirketinden 460'ının avrupa'da yan şirketi veya şubesi vardır. 1965'te ise bu oran 1000'de 7000'e yükselmiştir."[45]

Kısacası, dev firmaların sermayelerinin uluslararası bir nitelik kazanması, Lenin'in emperyalizm konusundaki eserini

yazdığı elli sene öncesine kıyasla, bugün çok daha yüksek bir düzeye ulaşmıştır.

BÖLÜM : 3

FİNANS ŞEBEKESİ

1. — A.B.D. BANKACILIĞININ ULUSLARARASI HALE GELMESİ

Fortune raporlarında son zamanlarda yer alan bir makalede şöyle denmekteydi: "Bugün A.B.D. bankacılığının sahip olduğu en geniş büyüme alanı A.B.D. değil, dış ülkelerdir... dış ülkelere yayılma, aynı zamanda, ilk defa olarak tam anlamıyla bir uluslararası bankacılık şebekesi yaratılmasını sağlamaktadır."[1] Bankacılıktaki bu gelişme A.B.D.'nin emperyalist düzeninin lideri ve örgütleyicisi olarak üzerine aldığı yeni role uymaktadır. (a) A.B.D.'nin askeri ve siyasi varlığının bütün yeryüzünde yaygınlaşmasından (savaşlar, askeri üsler, ekonomik ve askeri yardımlar vasıtasıyla); (b) Çokuluslu endüstriyel imparatorluklar kurulmasında A.B.D. sermayesinin başı çekmesinden; (c) uluslararası ödemelerde, kredilerde ve rezervlerde doların anahtar para haline gelmesinden ve (d) yeryüzünde çok uluslu bankacılığın gelişmesinden ve bütün bunların aynı anda olmasından daha doğal bir şey olabilir mi?

Bankacılık topluluğu elbette ki bu ilişkilerden haberdardır. Brown Brothers Harriman and Co.'nin yayınladığı bir raporda şöyle denmektedir: "Birleşik devletlerin dünyanın her köşesinde hayati önemde siyasi çıkarları vardır. Bunu ticari çıkarların izlemesi gayet doğaldır ve nitekim öyle de olmaktadır."[2]

Ticaret ve ulusal bayrak arasındaki karşılıklı ilişkiye somut

bir örnek olarak Saygon'da A.B.D. bankacılığının kurulması gösterilebilir. 1965 yılında *New York Times*'ta yer alan ve en büyük iki Birleşik Devletler bankasının Güney Vietnam'da şubeler açma peşinde olduğunu bildiren bir yazı, First National City Bank'ın başkan vekili Henry Sperry'den şu sözleri aktarmaktadır:

"Bundan sonra esas iş kalkınma olacaktır... bu finansı gerektirecektir; finans demek bankacılık demektir.

İngilizlerin ve Fransızların bankacılık işini tekellerine almalarına izin vermek mantıksızlık olacaktır. Çünkü Güney Vietnam ekonomisi her geçen gün biraz daha A.B.D.'ye bağımlı hale gelmektedir."[3]

Gerçekten, 1966 yazında Saygon'da iki A.B.D. bankası açıldı. *Business Week* bu olaya ilişkin olarak şöyle diyordu:

"Askerlerin devam ettikleri barların ortasında, Bank of America ve Chase Manhattan Bank'ın şubeleri modern granit kalelere benzemektedirler... Bankalar.. özellikle savaş şartlarına göre inşa edilmişlerdir: pencere yerine cam bloklar ve mayın patlamalarına ve havan mermilerine karşı dayanıklı duvarlar... Şayet A.B.D. olanca ağırlığıyla vaziyet etmeseydi, herhalde Vietnam'da banka da olmazdı. Bankalar Vietnam'a 1965 yılında A.B.D.'nin büyük çapta yerleşmesini sonucu olarak girdi. A.B.D. hükümeti, Elçilik için, Uluslararası Kalkınma Teşkilatı için ve ordu için gerekli fonların yatırılacağı bir yer istedi. ve ülkedeki mevcut Fransız ya da diğer yabancı bankalara bu konuda yardımcı olmak için bir sebep yoktu."[4]

Bankaların hükümet için ve hükümetin bankalar için taşıdığı önem savaş dönemlerine mahsus değildir. A.B.D. tarımsal stok artıklarını yabancı para karşılığında elinden çıkardığında, alıcı ülkelerdeki A.B.D. hesabında büyük tutarlara varan paralar birikir. Bir azgelişmiş ülkeye el atmak peşinde olan ve bunu haketmiş bulunan bir bankaya yardım elini uzatmak için bundan daha iyi fırsat olur mu? Yeni bir bankanın finans faaliyetlerine başlayabilmesi için bir mevduat kaynağına ihtiyaç vardır. Örneğin Pakistan'da:

"Bu mevduatın [Birleşik Devletlere ait mahalli paraların]

yatırıldığı bankaların çoğunluğu, Pakistan'daki özel şahıslara ait Amerika Birleşik Devletleri ticaret bankaları olmuştur. (Örneğin, Bank of America, American Express, ve diğerleri). nisbeten yeni olmalarından ötürü, bu bankaların, Pakistanlılara ya da İngilizlere ait daha eski ve daha oturmuş ticaret bankalarına kıyasla, henüz endüstri ve ticaret sektörleriyle ilişkileri pek yoktur. Dolayısıyla, Amerikan bankaları bu fonları elde etmeye pek heveslilidirler ve muhtemelen de bunları bankalar arası talep piyasasında tekrar borç vermek için kullanırlar."[5]

Böylece, A.B.D. hükümeti, ülke dışında faaliyet gösteren A.B.D. bankalarına yardım elini uzatmakta üzerine düşen görevi yerine getirmektedir. Ancak, bankacıların kendileri de bu yeni fırsatlardan yararlanamayacak kadar ve dünya çapındaki görevlerini umursayamayacak kadar tembel değillerdir. Uluslararası bankacılığın yeni yönlerini incelediği bir yazasında First National City Bank'ın başkanı George S. Moore, uluslararası finans kapitalin gelişme hızını (yabancılara verilen borç miktarındaki ve yabancılar tarafından New york bankalarına yatırılan mevduattaki hızlı artışı) anlatmakta ve faaliyetin bu şekilde hızlanmasının "ulusal devletin doğuşundan bu yana görülmedik bir uluslararası bağımlılığa" doğru gidiş olduğunu belirtmektedir. "Amerikan bankaları zaten bu gelişmelere ayak uydurmuşlardır. Dolar en önemli uluslararası para olduktan ve Birleşik devletler dünyanın en büyük mal, hizmet ve sermaye ithalat ve ihracatçısı olduktan sonra, birleşik devletler bankalarının kendilerini *19. yüzyılda İngilterenin büyük mali kurumlarının uluslararası finans alanında oynadıkları rolü oynamaya hazırlanmaları çok doğaldır.*"[6]

Bu hiç de mütevazi bir amaç değildir. Her şeyden önce, İngiliz bankacılığının dünya çapındaki üstünlüğü irade ya da sadece teknik kabiliyet meselesi değil, uluslararası ticaret üzerinde İngiltere'nin kurmuş olduğu tekel ve bundan ileri gelen sömürge gücünün sonucuydu. 1880'lere kadar, Avrupa kıtası haricinde, İngiltere bankalarının finans ve uluslararası ticaret alanında hiçbir rakibi yoktu. Alman ve Fransız bankacılık sis-

temlerinin İngiltere bankalarınınkine benzer bir yayılma göstermeleri ancak 19. yüzyıla doğru olmuştur: o da ancak İngiltere'nin hakim olmadığı bölgelerde.[7] Artan bu rekabete rağmen, dış ticaretin finansmanında İngiltere'nin sahip olduğu hakimiyet devam etmiştir. 19. yüzyılın sonlarına doğru ve 20. yüzyılda A.B.D.'nin dış ticaretinin (ve diğer ülkelerin dış ticaretlerinin) büyük bir kısmı dolarla değil, fakat Londra bankalarının sağladıkları sterlin ile finanse edilmekteydi.[8]

İngiliz uluslararası finans şebekelerinin, A.B.D.'nin potansiyel dış ekonomik yayılmasının önüne koyduğu engeller, dış yayılma ihtiyacının baskısı arttıkça daha iyi anlaşılmaya ve tartışılmaya başlandı. Bu dönemin mali sorunlarıyla yakından ilgilenen Adams Brown şöyle demektedir:

"Federal Rezerv Kanunu'nun kabulünden [1919] önceki en az on sene zarfında, Amerikan mamul mal ihracatını arttıracak yol ve araçlar A.B.D.'de faal olarak tartışılmıştır. Bu yol ve araçlar arasında Amerikan bankalarının dış ülkelerdeki hizmetlerinin genişletilmesi ve New york'ta bir tahvil borsasının kurulması da vardı. Amerikan ihracatçılarının yabancı ülkelerde, İngiliz bankalarının 19. yüzyılda ve Alman, İtalyan ve diğer yabancı bankaların 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında sağladıkları kolaylıklara benzer kolaylıklar sağlanması yolunda artan bir istek vardı... bu sistemin [İngiliz bankalarının] sağladığı kolaylıkların Amerikan ticaretine ucuz ve etkin bir finansman olanağı vermesine rağmen, Amerikan mamul mal ihracatının giderek artan rekabetçi niteliği yabancılar tarafından sağlanan bu kolaylıklara dayanılmasını gerektiriyordu ki, bu Amerikan ticaretinin hızla yayılması işi ile meşgul olanlar için hiç de hoş değildir. Uzun zamandan beri yayılmış İngiltere'nin kontrolündeki girişmeler zaten güçlü bir duruma gelmiş olan İngiliz mallarının daha fazla tercih edilmesine yol açtığı düşüncesiyle, uluslararası kur olarak sterlinin kullanılmasının Amerikan ticaretinin gelişmesine engel olduğu yolunda güçlü bir kanı vardı... Amerikalılar, savaşın [Birinci Dünya Savaşı] çıktığı günden beri, Amerikan bankacılığının dış ülkelere kadar uzanması ve, dolayısıyla, yabancı iş ilişkilerinin menşe noktalarında, Amerikan kredi-

leriyle alınabilen teminat mektupları sağlanabilmesi hazırlıklarının temelini atmaya başlamışlardır. Bu hareketin temelini atan savaş olmadı ama, gelişiminin önüne dikilen engelleri de yok etti."[9]

Gelişimin önüne dikilen engellerin kökleri, diğer sanayileşmiş ulusların daha önce elde etmiş oldukları güçlü durumlarına ve bu ulusların geniş sömürgelerinde sahip oldukları ayrıcalıklara kadar uzanmaktadır. Birinci Dünya Savaşına kadar borçlu bir ülke olan A.B.D. diğer ülkelerin uluslararası bankacılıklarının ve yatırımcılarının rekabetine dayanabilecek derecede mali özgürlüğe sahip olmamıştır. En önemli engel, Avrupa sermayesinin ve finans kapitalinin Birleşik Devletlerin eşiğine, Latin Amerika'ya, daha önce el atmış olmasıydı. New York'taki National City Bank'ın bir yetkilisi, 1915 yılında, bu durumu şöyle açıklıyordu:

"Güney Amerika'daki yabancı bankalar [İngiliz ve Alman bankaları] ve bunların şubeleri, Güney Amerika cumhuriyetleri ile kendi ülkeleri arasındaki ticari ilişkileri geliştirmekte çok faal unsurlardır. Bu bankalar, içinde bulundukları toplumun endüstriyel ve ekonomik hayatına gayet faal olarak girmişlerdir. Bu ülkelerin kaynaklarının geliştirilmesi için para sağlamışlar; demiryollarını, liman inşaatlarını, kamu hizmetlerini ve büyük mağazaları finanse etmişlerdir. Güney Amerika tarafından üretilen hammaddeler için kendi ülkelerinde bir pazar yaratılmasında etken olmuşlar ve bu şekilde karşılıklı mal mübadelesi için bir temel yaratmışlardır. İngiliz ve Alman paraları bu ülkelere rahatça yatırılmıştır. İngiltere ve Almanya son yirmibeş sene içinde, Arjantin'e, Brezilya'ya ve Uruguay'a yaklaşık olarak dört milyar dolar yatırmışlar ve bunun sonucu olarak da, ikisi birlikte bu üç ülkenin toplam ticaretinin yüzde 46'sını ellerine geçirmişlerdir."[10]

Avrupa'da cereyan eden şiddetli savaş, bu bankacının görüş açısının genişlemesine yardımcı olmuştur:

"Birtakım ender rastlanmış şartların bir araya gelmesi, şimdi lehimize bir durum yaratmıştır. Diğer büyük ülkeler arasında uzun zamandan beri dostça süregelen karşılıklı iş i-

lişkileri, dış ticaretimizin gelişmesi için çok elzem olan mekanizmanın yaratılacağı anda, kopmuştur. Halen şiddetlenmekte olan çelişkinin sonucu olarak, birçok ülke arasındaki ticari ilişkilerde, yapılacak yeni ayarlamalar gözönüne alındığında, önümüzdeki birkaç sene içinde, A.B.D.'nin eline büyük boyutlara sahip kârlı bir dış ticaretin temellerini atma fırsatı geçecektir."[11]

Sözü edilen mekanizma, Federal Rezerv kanunu kanalıyla, A.B.D. bankalarının yabancı ülkelerde şubeler açmasını sağlayacak hukuki bir çerçeve yaratılmasıdır. Yeni iş sahaları ve kâr olanakları peşinde koşan bir bankacının, dünyanın diğer bölgelerine kapıların açılması konusunda bu kadar sabırsız olması doğal karşılanmalıdır. Ancak, ülke içinde olduğu gibi, dış ülkelerde de bankacılık işi bağımsız bir operasyon değildir. Bankacılık, gelişen dış yatırımlar ve dış ticaret ile birlikte yaşar ve gelişir. dış yatırımların ve dış ticaretin taşıdığı önem, National City Bank yetkilisi tarafından şöyle açıklanmaktadır:

"Yabancı ülkelerin şimdiye kadar el değmemiş pazarları ile kârlı ve uzun ömürlü bir ticaret kurabilmek için, bu ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olmamız gerekecektir. Brezilya, Kolombiya, Arjantin, Şili, Peru ve diğer Güney Amerika cumhuriyetleri işletilmeyi bekleyen çok kıymetli doğal kaynaklara sahiptirler. Birleşik Devletler önümüzdeki senelerde elindeki sermaye fazlasını, Avrupa ülkelerinin yatırımlarının izlediği yollardan, Güney Amerika'nın kalkınmasına yatıracak olursa, ilk yatırım maliyetini kat kat karşılayacak ticari olanaklara sahip olacaktır."[12]

Önerilen bu kalkınma yolu, esas olarak ilk önce Latin Amerika'da fakat adım adım dünyanın diğer bölgelerinde de uygulanmıştır. Birleşik Devletler bankalarının yabancı şubeleri, bu sermaye fazlasının yaratılmasında ve yeni ticaret pazarları bulunmasında gerçekten önemli araçlar olmuşlardır. Savaşın mali ve ticari ilişkilerde meydana getirdiği değişiklik, dış bankacılığın ve dış yatırımların gerektirdiği ileri atılım için zemin hazırlamıştır. Ancak, Birleşik Devletler bankacılığının tam anlamıyla uluslararası bankacılık haline gelebilmesi için,

bir dünya savaşının daha patlak vermesi, eski sömürge sisteminin yıkılmasıyla bir "açık kapı" yaratılması ve Birleşik Devletlerin "hür dünyanın" lideri durumuna gelmesi gerekmiştir.

2. — ŞUBE BANKALAR KAPİTALİST DÜNYA PAZARINI ELE GEÇİRİYOR

Amerika Birleşik Devletleri bankaları yabancı pazarlara üç şekilde girmektedirler:

(1) Yabancı bankaları muhabir banka olarak kullanmakla. Muhabir bankalar, A.B.D. bankası adına yabancı ülkelerdeki muameleleri yürütür. Bu faaliyet, genellikle, dış ülkelerdeki banka işlerinin kolaylaştırılması için bazı yabancı şehirlerde temsilciliklerin kurulmasıyla takviye edilir. Bu tür ileri karakollar, bankacılar için yararlıysa da, kredi açmak gibi tam teşkilatlı bir bankanın yapacağı işlere girmediklerinden faaliyetleri sınırlıdır.

(2) A.B.D.'deki gibi her türlü bankacılık faaliyetlerinde bulunacak şubeler açarak. Bu faaliyetler, doğal olarak, şubenin kurulduğu ülkenin bankacılık kanunlarına intibak ettirilmiştir.

(3) Yan korporasyonlar kurarak. Bu korporasyonlar yabancılara ait bankaların hisse senetlerini satın alırlar; dış ülkelerde banka ve finans şirketleri kurarlar; ve bankacılık dışında kalan bir sürü iş sahasına yatırım yaparlar.

Muhabir bankalar ve dış temsilcilikler, birleşik devletler müşterilerinin ihtiyaçlarını karşılamakta faydalı araç iseler de, önemli iş ve kâr olanakları sağlayan asıl şube bankalar sistemidir. A.B.D.'nin yabancı ülkelerde; A.B.D. ordusunun harcamaları, dış yatırımlardan sağlanan banka mevduatları, özel dış yatırımlarla birlikte büyüyen bankacılık işlemleri gibi uluslararası faaliyetlerden büyük kârlar elde edilebilmesini ancak şube bankalar sağlayabilir.

Mahalli kurumlarla ve diğer uluslararası bankacılık sistemlerinin temsilcilikleriyle rekabet ederek dünyadaki mali operasyonların kârlarından hisse alınmasını sağlayan araç, şube bankalardır. Nihayet, özellikle büyük bankaların sahip olduk-

ları büyük ekonomik gücün daha da artması ve daha da etkili olmasını sağlayan araç da gene bunlardır. Zira, dış yatırımlar nasıl ki en büyük imalat, maden petrol firmalarının elinde yoğunlaşmışsa, bankacılık alanında da genişleme, A.B.D.'nin en büyük bankalarında yoğunlaşmıştır. Böylece, 1967 yılı sonunda mevcut 298 yabancı şubeden 259'unda üç banka sahiptir: First National City Bank, Chase Manhattan Bank ve Bank of Amerika.[13]

Yabancı şube bankalarının gelişmeleri ve özellikle bunların son senelerde gösterdikleri hızlı genişleme, Tablo 14 ve 15'te gösterilmiştir. Tablo 14, bazı yıllar itibariyle, A.B.D.'nin denizaşırı bölgeleri ve tröst alanları da dahil olmak üzere, beş başlıca bölgede şube bankalarının faaliyette bulundukları

A.B.D. Bankalarının A.B.D. Dışında Şubelerinin Bulunduğu Ülkelerin Sayısı

	1918	1939	1950	1955	1960	1967
Latin Amerika*	10	11	10	10	13	22
Avrupa	5	3	4	4	4	10
Afrika	0	0	0	3	1	3
Yakın Doğu	0	0	0	0	3	3
Uzak Doğu	0	6	7	6	8	12
A.B.D. Denizaşırı bölgeleri ve tröst alanları**	1	2	3	3	4	5
Toplam	16	22	24	26	33	55

* Batı Avrupa dominyonları dahildir.

** Kanal Bölgesi, Guam, Porteriko, Türk Adaları ve Virjin Adaları. Bu yılların bazılarında bir dominyon olmasına rağmen, Filipinler de Uzak Doğu'ya dahil edilmiştir.

TABLO 14. Kaynak: 1960'a kadar olan yıllara ait veriler, Board of Governors of the Federal reserve System'in *Annual Report*'undan. 1967'ye ait veriler, Federal Rezerve Neyeti tarafından hazırlanan, *Overseas Branches of Corporations Engaged in Foreign Banking and Financing in Operation on December 31, 1967* başlıklı teksir edilmiş listeden. 1967 yılına ait veriler, Federal rezerv Sistemi'nin 1967 yılına ait *Annual Report*'unda yer almayan First National City Bank'ın üç yan bankasını da ihtiva etmektedir. Maliye Bakanlığının tivdiat bankaları ve mali temsilcilikler olarak faaliyet gösteren bankalarla kurduğu ilişkiler sonucu dış ülkelerde tesis ettiği mutemet bankacılık hizmetleri hariç tutulmuştur.

ülkeleri göstermektedir. 1968 yılında, başta Latin Amerika ve Avrupa olmak üzere, A.B.D. bankaları, onaltı ülkede şube açmışlardır. Birinci Dünya Savaşından önce, bu tür faaliyetlerin A.B.D. bankaları için önemsiz olduğu hatırlanmalıdır. Aslında, hukuken sadece devletin imtiyaz verdiği bankalar, dış ülkelerde şubeler açmaya yetkiliydiler. 1913 yılında Federal Rezerv Kanunu'nun çıkarılmasına kadar, bankaların harekete geçmeleri için işaret verilmemişti. 1920'lerde ve 1930'larda genişleme hızı oldukça yavaş olmasına rağmen, bu dönem, daha yakın zamanlardaki genişlemelerin ışığı altında, Yakın Doğu'ya el atılmasının başlangıç dönemidir. 1918 ve 1939 yılları arasında şube bulunan Avrupa ülkelerinin sayılarındaki azalış, Almanya ve Rusya'daki şubelerin tasfiye edilmelerinden dolayıdır.

Düşman ülkelerdeki ve düşman tarafından işgal edilmiş bölgelerdeki şubelerin kapanması haricinde, savaş yılları durumda fazla bir değişiklik yaratmadı. Savaş sonrasında, 1955 yılına kadar, gene çok yavaş bir hızda, yeni bir yükseliş başladı. Bundan sonra hız artar. 1960 yılına gelindiğinde, her belli başlı gölgde şube görmek mümkündür. 1967 sonunda, Birleşik Devletler dışında, 55 ülkede şubeler vardır.

Bu gelişmeyi etkileyen çeşitli faktörler vardır: (1) A.B.D.'nin yabancı ülkelerden elde ettiği petrol, madencilik ve imalat ihtiyaçlarının sürekli olarak genişlemesi; (2) askeri üslerin yayılması; ve (3) bir zamanlar sahip olan ülkelerin kapalı av sahası durumundaki sömürgeler de dahil olmak üzere, askeri ve ekonomik alandaki hükümet yardımlarının çeşitli bölgelere girmesi. Savaştan hemen sonra, A.B.D. bankacılığı, Almanya'ya tekrar el attı. 1950 yılında, Singapur'da, Tayland'da ve Guam'da ilk A.B.D. şubeleri açıldı. Yakın Doğuya el atıldı. 1950 ile 1955 yılları arasında, Mısır'da, Lübnan'da ve Suudi Arabistan'da şubeler kuruldu. Bunu izleyen yıllarda şube bankalar, A.B.D.'nin siyasi ve askeri faaliyet gösterdiği bütün bölgeleri kapladı: Nijerya, Malezya, Okinova, Kore, Tayvan, Vietnam, Fas, Libya, Guyana, Trinidad, Jamaika ve diğerleri.

Yabancı ülkelerde şube bankacılığının gösterdiği coğrafi

yayılma, uluslararası nitelik kazanmanın sadece bir aşamasıdır. Zira, bir şube banka bir ülkeye iyice yerleşti mi, bunu, bütün ülkede alt şubelerin ve yeni şubelerin kurulması izler. Dolayısıyla, Tablo 15'ten de görüleceği gibi, yabancı ülkelerdeki şubelerin sayılarındaki artış, A.B.D. bankalarının bulunduğu ülkelerin sayısındaki artıştan çok daha fazladır. 1918'den 1939'a kadarki 21 yıllık dönemde, şube sayılarındaki net artış 28'dir. (National City bank'ın Rusya'da bulunan 11 şubesi millileştirme yoluyla ortadan kalktığından, brüt artış bundan daha fazladır.)[14] Büyük Buhran sırasında, iş olanaklarındaki azalış ile etkilenen bu gelişme hızı, İkinci Dünya Savaşından sonra büyük çapta arttı. 1950'den 1955'e kadarki beş sene zarfında mevcut şubelere onaltı yabancı şube daha eklendi. 1955'den 1967'ye kadar ise 180'den fazla yeni şube açıldı. 1967 yılına gelindiğinde, Uzak Doğudaki şube

A.B.D. Dışındaki A.B.D. Banka Şubelerinin Sayısı

	1918[c]	1939	1950	1955	1960	1967
Latin Amerika[a]	31	47	49	56	55[e]	134
Avrupa	26	16	15	17	19	59
Afrika	0	0	0	4	1	4
Yakın Doğu	0	0	0	0	4	7
Uzak Doğu	0	18	19[d]	20	23	63
A.B.D. Denizaşırı bölgeleri ve trüst alanları[b]	4	8	12	14	22	31
Toplam	61	89	95	111	124	298

(a) Tablo 14'dekinin aynısı.
(b) Tablo 14'dekinin aynısı
(c) Bunlar Federal Rezerv sistemi Yönetim Kurulunun 1918 yılına kadar yetki vermiş olduğu şubelerdir. S.S.C.B.'nin bankaları millileştirmesinden önce National City Bank'ın Rusya'daki 11 şubesi bunlara dahildir.
(d) Çin'deki Birleşik Devletler şube bankalarının tasfiye edilmelerine rağmen, bir artış olmuştur. 1939 yılında Uzak Doğu'daki 18 şubeden 7 tanesi Çin'de bulunmaktaydı. Burada Hong Kong ayrı bir ülke sayılmaktadır.
(e) 1960 yılında Küba Hükümeti tarafından millileştirilen 21 banka şubesi hariçtir.
TABLO 15. Kaynak: Tablo 14'le aynıdır.

sayısının Avrupada'kilerden fazla olması da dikkat çekici bir husustur.

Şubelerin yaklaşık olarak yarısı Latin Amerika'da olmak üzere, A.B.D. bankaları azgelişmiş devletlere yayılırken, sanayileşmiş ülkelerdeki etkileri de daha stratejik bir durum almaktadır. Fortune şöyle demektedir: "Banka çevrelerinde, 'bugünlerde gerçek Avrupa bankaları Amerikan bankalarıdır' demek bir klişe halini almıştır."[15] Ve Profesör Kindleberger'e göre ise, "Ortak Pazar'ın birkaç ülkesinde, ticaret bankaları arasında Avrupa kurumlarından ziyade A.B.D. kuruluşlarının (özellikle Morgan Guarantay Trust Co., Chase Manhattan, First National City) temsil ediliyor olmaları dikkate değer bir husustur."[16]

Yabancı bankacalığın gelişmesine yol açan ekonomik sebepler, dış ülkelerdeki endüstriyel hareketin gelişmesine yol açan sebeplerin aynısıdır: ülke içindeki iş olanaklarında meydana gelen nisbi bir alçalmaya karşılık, dış ülkelerde mevcut bulunan cazip kâr olanakları. Bir araştırmacının belirttiği gibi:

"Amerikan bankacıları uluslararası alandaki gayretlerini iki sebepten ötürü yoğunlaştırmışlardır. Birincisi, birçokları, iç pazarların daha fazla gelişmeye pek de uygun olmadığına inanmaya başlamıştır... Uluslararası faaliyetlere girişmelerinin ikinci bir sebebi ise, uluslararası bankacılığa ve mali hizmetlere olan ve hudutsuz gibi görünen taleptir."[17]

Yeni iş sahasnın ülke içindeki faaliyetlerle kıyaslanabilmesine imkan verecek verilerin halen çok az bir kısmı kamuoyuna açıklanmış durumdadır. *Fortune*'da çıkan ve yukarıya bir kısmı aktarılan makale bu verilerin bir kısmını bir araya getirmiştir:

"[1967'den önceki] on sene içinde, New York bankalarının yabancı şubelerine yatırılan mevduat tutarı 1.35 milyar dolardan 9.5 milyar dolara çıkmıştır; son zamanlarda bu bankaların mevduatları, ülke içindeki mevduatlardan yedi misli daha fazla bir hızla büyümektedir. Manufacturers' Hanover'de, yabancı ülkelerle yapılan iş hacmi, toplam iş hacminin yüzde 10'undan yüzde 25'ine çıkmıştır.

Üç yıl önce, Chase Manhattan, net kârlarının yüzde

14'ünün yabancı ülkelerdeki işlemlerden geldiğini açıklamıştı. Ve bu oranın o zamandan bu yana arttığı şüphesizdir. Manufacturers' Hanover, son beş sene içinde, şirketin uluslararası bölümünün kârlarının iki mislinden daha fazla arttığını söylemektedir ki, bu bankanın uluslararası bölümünün iş hacminin, kârlarla aynı oranda arttığı anlamına gelebilir."[18]

3. — BANKA YAN KURULUŞLARI VASITASIYLA GERÇEKLEŞTİRİLEN DIŞ YAYILMA

Yabancı şube bankacılığının hızlanması, dış ülkelerdeki bankacılık faaliyetlerindeki artışın sadece bir bölümünü göstermektedir. Uluslararası finansın kanallarına sızmak için A.B.D. bankaları tarafından kullanılan bir diğer dinamik araç da, yan korporasyonlardır.

Bu tekniğin kullanılmasını sağlayan, gene Wilson yönetiminin yaptığı ilk reformlardan biri (Federal Rezerv Kanunu) olmuştur. Bu reform, bankaların dış ülkelerde şubeler açmalarına olanak sağlıyor ve bunu teşvik ediyordu. Ek Kanun olarak bilinen ve 1919 yılında Federal Rezerv Kanununda yapılan bir tadilatla bu olanak daha da genişletilmiş oldu. Çıkarılan bu kanunlarla, A.B.D. bunkaları (a) şube bankalarının kurulmasını yasaklayan ülkelerde şubeler açma ve (b) yabancı ülkelerde finans ve yatırım faaliyetlerinde bulunmalarını sağlayacak yan korporasyonlar kurma olanağına kavuşuyorlardı. Bu yan korporasyonlar, imalat, madencilik, madencilik ve ticaret gibi mali olmayan sahalara doğrudan yatırımlar yapmak da dahil olmak üzere, A.B.D. bankaları için yasak olan faaliyetlerde bulunabileceklerdi.

Bu korporasyonlar için gerekli olan zemin, Birinci dünya Savaşı sırasında ve sonrasında hazırlanmış olmakla birlikte, 1950'lere kadar pek faaliyet göstermediler. Başta güçlüklerle karşılaşmalarının sebeplerinden bir tanesi de, bunların bir çoğunun tam 1920-1921 buhranının patlak verdiği sırada faaliyete geçmiş olmalarıdır. Buna ilaveten, tecrübeli ve eğitilmiş personel yokluğu da bir engeldi. A.B.D. bankalarının elinde İngiliz bankaları gibi aralarından seçip alabilecekleri

büyük bir tecrübeli sömürge idarecileri kadrosu yoktu. Ve, savaşın Birleşik Devletler dolarına ve A.B.D. bankacılığına büyük bir ileri atılış olanağı sağlamasına rağmen, A.B.D. hâlâ, dünyanın mali liderliği için mücadele eden rakiplerden sadece biriydi: sömürge imparatorluğu ve yaygın askeri örgütüyle desteklenen İngiliz finans şebekesi, dünya sahnesinde, Birleşik Devletlerin emelleri önüne dikilen heybetli bir engeldi.

Ayrıca, 1930'ların dünya çapındaki buhranı sırasında, yabancı ülkelere bu şekilde sızmanın getirdiği büyük mahzurlar da vardı. 1929 yılında Birleşik devletlerin elindeki bu tür korporasyonların sayısı 18 idi; buhrandan ve savaştan sonra, 1945 yılına gelindiğinde ise, bu korporasyondan sadece ikisi hayatta kalabilmişti.

Birleşik Devletlerin siyasi, askeri ve ekonomik durumunda meydana gelen değişikliğe paralel olarak uluslararası finans alanında meydana gelen değişikliklere en iyi örnek, 1950'lerin ve 1960'ların birbirine zıt gelişmeleridir. Bu son dönemde, yan korporasyonlar etkin ve yaygın bir araz olarak mantar gibi bitmişler ve görüldüğü kadarı ile, çoğalmaya da devam etmektedirler. Bu gelişme Tablo 16'da gösterilmiştir.

Uluslararası Bankacılıktaki Yan Korporasyonların Sayısı

1929	1945	1956	1960	1963	1967
18	2		15	35	52

Not: Anlaşmalı ve Ek Kanun Korporasyonları dahildir. Bu terimler, korporasyonun Federal Rezerv Kanununun 25. bölümüne mi, yoksa 25 (a) Bölümüne göre mi kurulduğuna bağlı olarak, korporasyonlar arasındaki teknik farklılıkları göstermektedir.

TABLO 16. Kaynak: 1929 ve 1945: "Banking Goes International", *Business Conditions* (Federal Reserve Board of Chicago), Nison 1967, 1956, 1960 ve 1963: "Edge Act and Agreement Corporations in International Banking and Finance", *Monthly Review* (Federal Reserve Bank of New York), Mayıs 1964. 1967: Federal Rezerv Heyeti, *Overseas Branches and Corporations Engaged in Foreign Banking and Financing in Operation on December 31, 1967,* (teksir edilmiş liste).

Bu yan korporasyonların çeşitli faaliyetleri üç kategori içinde toplanabilir:

(1) Kanada'da, 7 Avrupa ülkesinde, 8 Latin Amerika

ülkesinde ve 2 Afrika ülkesinde banka ve mali şirketler kurulmuştur.[19] Bu şirketler, ekseriya mahalli bankalarla diğer uluslararası bankacılarla ve zaman zaman Birleşik devletler ile birlikte, çeşitli yatırım faaliyetlerinde bulunurlar. (Not: Bunlar tablo 14 ve Tablo 15'te verilen şube listelerine ilavelerdir.)

(2) Bu yan korporasyonlar, yabancı ülkelerdeki bankaların tahvillerini ve hisse senetlerini satın almada araç olarak kullanılırlar. Örneğin 70 şubeden fazla şebeke ile faaliyet göstermekte olan İtalya'nın en büyük dokuzuncu bankası Banca D'America'nın yan korporasyonunun kontrol sahibi olması gibi, bu yan korporasyonlar bir ülkenin banka sistemine el atılmasını sağlarlar.[20] Aynı zamanda, geçmişte kendi ülkelerinin sömürgelerinde köklü özel ayrıcalıklar elde etmiş bankalara el atılarak, diğer sanayileşmiş ülkelerin uluslararası bankacılık şebekelerine sızma imkanı da sağlarlar. Örneğin Chase Manhattan Bank'ın bir yan korporasyonu, Afrika ve Latin Amerika'da geniş bir şebekeye sahip, merkezi Londra'da olan Standard Bank'ın yüzde 15'ine sahiptir; The Morgan Guaranty Trust'ın yan korporasyonu, 24 ülkedeki ticaret, kalkınma ve yatırım bankalarında hisse sahibidir; First National City Bank'ın bir yan korporasyonu, Afrika'da 41 şube bulunan Banque Internationale Pour L'Afrique Occidentale'nin hisse senetlerinin yüzde 40'ına sahiptir.[21]

(3) Yan korporasyonlar, yabancı ülkelerdeki, özellikle azgelişmiş ülkelerdeki çok çeşitli endüstriyel ve hizmet girişimlerinde hisse sahibi olmak için kullanılır. Bu, kısmen, verilen borcun istenildiğinde sermaye haline dönüştürülebileceğine dair kredi anlaşmalarına bir hüküm konulmasıyla sağlanmaktadır.[22] Buna göre, banka, borç vadesi içinde, alacaklı olduğu miktarın bir kısmını veya tamamını borç verdiği girişimin sermayesi haline getirebilmektedir ki, girişim olağanüstü bir kârlılık gösterdiğinde bu çok cazip bir imkandır. yalnız, buna bakarak, bankanın verdiği krediler üzerinde tatlı kârlar sağlayamadığı anlamı çıkarılmamalıdır. Brown Brothers Harriman and Co.'nun 1962 tarihli raporu bu konuda şöyle demektedir. "Ek Kanun bankeri [bir çeşit yan korporasyon] için hayat, kendi ülkesindeki benzerlerinin aldık-

ları yüzde 6 faiz haddinin çok üstünde başlar."[23]

Buna ilaveten, bu korporasyonlar, yabancı ülkelerde çok çeşitli endüstrilere doğrudan yatırımlar da yapmaktadırlar. Chase Manhattan Bank'ın başkanı David Rockfeller, kendi bankasının yan kuruluşlarından biri Chase International Investment Corporation'ın (CIIC) faaliyetlerini şu şekilde anlatmaktadır:

"Aşağı yukarı on seneden beri faaliyet göstermekte olan CIIC, halen 20 ülkede 30 proje yürütmektedir. Bu projeler Nijerya'da bir tekstil fabrikasından, Bolivya'da bir teneke madenine kadar çeşitlilik göstermekte ve Türkiye'de bir çelik fabrikası, Guatemala'da bir kağıt fabrikası ve Meksika'da teçhizat kiralayan bir şirket gibi diğer çeşitli faaliyetleri de ihtiva etmektedir."[24]

Buraya kadar, A.B.D. finansının uluslararası bir nitelik kazanmasının sadece bir yönünü ele aldık: dış ülkelerde yatırım yapmak üzere bir şube ve yan korporasyonlar şebekesi kurulması. Fakat bunun, uluslararası nitelik kazanma sürecinin sadece bir kısmı olduğu unutulmamalıdır. Uluslararası merkezi sermaye piyasasının Avrupa'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne kayması ve doların saltanat tahtına oturması, bu sürecin dönüm noktasıdır.

4. — DÜNYA PARASI OLARAK: DOLAR, DÜNYA BANKERİ OLARAK: NEW YORK

Eğer yanılmıyorsam, müteveffa Profesör Schumpeter bir keresinde para piyasasının, kapitalist sistemin karargahı olduğunu söylemişti. A.B.D.'nin kapitalist dünyanın lideri haline gelmesinin, New York şehrinin ulusrarası finansın tartışılmaz merkezi haline gelmesine ve A.B.D. dolarının kapitalist dünyanın uluslararası parası haline gelmesine rastlaması, hiç şüphesiz ki, bu anlamdadır.

Dünya para piyasasının bundan önceki merkezi Bank of England'ı, altın piyasasını, uluslararası sigorta piyasasını, başlıca mal borsalarını ve başlıca bankaların merkez şubelerini içine alan Londra'daki bir mil karelik *The City* idi. bu merkez,

denizlerin istilasıyla, dünyanın en büyük ticaret filosuyla, dünyanın en büyük sömürge imparatorluğu ile ve uluslararası ticaret üzerindeki hakimiyetle desteklenmekteydi. Bu merkeze eski ihtişamını kazandırma fikrini İngiltere'de hâlâ öne sürenlere karşı Oxford iktisatçısı Dr. Thomas Bologh şunu hatırlatmaktadır:

"... Londra'nın uluslararası ekonominin merkezi haline gelmesi, İngiltere'nin bir imparatorluk olarat *ticari üstünlüğe* ve makinalı büyük üretimin başlatıcısı olarak *endüstriyel liderliğe* sahip olması sayesinde mümkün olmuştur. Londra'nın kısa ve uzun vadeli finansmanın merkezi haline gelmesini ve daha bir sürü kazançlar elde etmesini sağlayan, sahip olduğu bu çifte üstünlüktür. Altın Standardı oyunu, bir kâr kaynağı haline gelmemiş ve İngiltere'nin ödeme dengesinin açık vermemesine faal olarak katkıda bulunmuştur."[25]

Bu süreç içinde İngiltere'nin elde etmiş olduğu mali avantaj, ikinci güç mertebesine düşmesinden sonra bile, İngiltere'ye hayat vermektedir. 1966 yılında, Bank of England'ın yöneticisi Lord Comer, bunu şu sözleriyle doğrulamaktadır:

"Kanımca, bütün bu yüzyıl boyunca olduğu gibi, bugün de, İngiltere'deki hayat standardının büyük çapta görünmeyen kazançlarımıza, özellikle denizaşırı ülkelere yaptığımız yatırımlardan gelen kazançlarımıza dayanmakta olduğunu görmeliyiz. Rakamlar bunu ispatlamaktadır. İki dünya savaşı sırasında mali dayanağımızı teşkil etmiş olan ve bugün de döviz ihtiyacımızı sağlayan denizaşırı yatırımlarımızın manşei, elbette ki, tarihimizdedir."[26]

Üstün üretici gücüne rağmen, A.B.D.'nin İngiltere'nin dünya finansının merkezi olarak sahip olduğu ayrıcalıklı durumunu sarsması epey zaman almıştır. ve bunu sağlayan olanaklar, her zaman, büyük çapta, savaşla elde edilmiştir. Bu savaşlardan ilki Boer savaşı olmuştur:

"Boer Savaşının İngiltere'ye yüklediği mali ve ekonomik külfetler sonucu, aralarında İngiltere'nin de bulunduğu bazı ülkeler, ihtiyaçları olan fonlar için Amerikan bankacılarına avuç açmaya başladılar. Ancak, 1902 yılında savaşın kesilmesi ve 1903 yılında Birleşik Devletler'deki mali panik, bu gelişimi

durdurdu ve New York'un dünyanın finans merkezi olarak Londra'nın yerini almak gibi olgunlaşmamış ümitlerini kırdı."[27]

Birinci Dünya Savaşının getirdiği mali baskılar, finans merkezinin eldeğiştirme ihtimalini daha da arttırdı. İtilaf Devletleri'nin, ilkönce silah yarışı için, sonra savaşın kendisi için finansmana ihtiyaçları vardı ve bu ihtiyacın büyük kısmı New York'tan sağlandı. Ekonomik gücün Avrupa'dan A.B.D.'ye geçmesinin altında yatan faktörler, J.P. Morgan and Co. firmasının en açık sözlü üyesi Thomas W. Lamont tarafından gayet dikkatli bir biçimde değerlendirilmiştir. Amerikan Siyasi ve Sosyal Bilimler Akademisi'nin yayını olan *Annals*'ın Temmuz 1915 tarihli sayısında yer alan bir makalede Thomas W. Lamont, savaşın ilk yılının getirdiği ve savaşın ne kadar süreceğine bağlı olarak önemlerini giderek arttırabilecek değişim unsurlarını şunlara bağlamaktaydı: (1) "İmalatçılarımızın ve tüccarımızın büyük bir kısmı, savaşın getirdiği malların ticaretinden iyi kârlar sağlamakta" idiler; (2) savaş ticaretinin artması "ihracat ticaretinde denge" sağlanmasına katkıda bulunuyordu; (3) mal ihracatında denge sağlanması, yabancı yatırımcıların ellerinde tuttukları A.B.D. tahvillerinin geri alınması, faiz ve temettü hissesi olarak yabancılara yapılan döviz ödemelerinin azaltılmasına yardımcı oluyordu; (5) bunun sonucu olarak, borçlu durumundan alacaklı durumuna geçilmesi ise, A.B.D.'ye yabancı ülkelere büyük çapta borç verebilme ve böylece faiz ve temettü hissesi ödeyicisinden ziyade bunların alıcısı durumuna geçme olanağı sağlıyordu.[28] Ancak, bütün bunlar, finans merkezlerinin el değiştirmesine doğru atılan adımlar olmakla beraber, bu tür değişikliklerin bir günde olamayacağını, Lamont, oldukça büyük bir uyanıklıkla tahmin etmekteydi:

"Birçok kişi, New York'un, dünyanın para merkezi olarak Londra'nın yerini alacağına inanmaktadır. para merkezi haline gelebilmek için, dünyanın ticaret merkezi haline de gelmeliyiz. Bu elbette ki, ihtimal dahilindedir. Fakat bu ihtimalin gerçekleşmesi mümkün müdür? Bunu sadece zaman gösterecek. Fakat tahminim odur ki, savaş sonrasında mali

bakımdan önemi artsa bile; şahane kaynaklarına, enerjisine ve başarısına rağmen, Amerika'nın dünyanın finans merkezi haline gelebilmesi için çok zaman geçmesi gerekecektir. Böyle bir değişiklik çarçabuk sağlanamaz; çünkü dünyanın para merkezi haline gelebilmek için, daha önce söylediğim gibi, aynı zamanda ticaret merkezi haline gelmemiz gerekir ki, bugüne kadar, İngiltere ve Avrupa dışındaki bölgelere olan ihracatımız miktar olarak sınırlı kalmıştır. İmalatçılarımız ve tüccarlarımız için yeni pazarlar hazırlamalı ve yaratmalıyız. Ve bu bir zaman meselesidir."[29]

Bu soğukkanlı ve ihtiyatlı analiz kabiliyeti, Lamont'u finans kapitalin sonsuza dek yaşayacağı inancına dayanarak, daha öteye tahminler yaratmaktan alıkoymuyordu:

"Savaşın o korkunç, kan kızılı sisi dağıldığında, uluslararası finansın sapasağlam ayakta durduğunu göreceğiz. Bütün ulusların işadamlarının birbirlerine olan borçlarını ödediklerini göreceğiz. Alman tüccarının İngiliz tüccarına, Fransız tüccarının Türk tüccarına verdiği sözü tuttuğunu göreceğiz. Mali sermayenin yeni girişimlerde bulunmaya, yeni sahalar için para bulmaya, enkaz haline gelmiş dünyayı yeniden inşa etmeye, endüstrinin parlak ateşini yakmaya ve yeryüzünü barışın zaferiyle aydınlatmaya hazır olduğunu göreceğiz."[30]

Bolşeviklerin Çarlığın borçlarını iptal etmeleri, hiç şüphesiz, bu kuvvetli inancı sarsmış olmalı. Finans, artık bu hayallerin gerçekleştirilmesi için değil, fakat komünizm akımını durdurmak için gerekli oluyordu. Gene de, bitap düşmüş Avrupa'nın savaş sonrası ihtiyaçları beklenen etkiyi yarattı:

A.B.D. finansının bütün gücüyle uluslararası arenaya girmesini sağladı. Buna ilaveten, 1920'lerde ve 30'larda Avrupa sermayesinin A.B.D.'ye akması, Birleşik Devletler maliyesini güçlendirdi. Çünkü bu sermaye akımı Birleşik devletlerde olağanüstü bir altın birikimine yol açtı. Avrupa'nın uluslararası rolünü inceleyen bir tarihçi olan William Woodruff tarafından bu durum şöyle özetlenmektedir:

"Birinci Dünya Savaşından hemen sonraki senelerde meydana gelen değişikliklerin pek farkına varılmamasına rağmen, savaş, dünyanın finans merkezi olarak Avrupa'nın durumunu

sarstı: ticaret, yeterli finansman olmadıkça gelişemezdi. Bank of England, ondokuzuncu yüzyılda uluslararası sermaye piyasası üzerindeki kontrolunu tekrar elde etmeye çalıştı ve savaşın sona ermesinden sonra Avrupa'nın yeniden inşası için gereken kredilerin ayarlanmasında insiyatifi eline aldı. İngiltere, Fransa ve bir ölçüye kadar da Belçika, Hollanda ve İsviçre tarafından verilen uzun vadeli borçlar yenilendi. İsveç de borç veren bir ülke durumuna geldi... Fakat savaş sonrası dönemde ihtiyaç duyulan mali kaynaklara sadece Amerika Birleşik Devletleri sahiptir. Bu ülke, dünyanın en büyük alacaklı ulusu olmanın getirdiği sorumlulukları üzerine almaya başladıkça, Amerika'dan Avrupa'ya o zamana dek görülmemiş ve günümüze kadar da sürekli olarak devam etmiş olan borç ve yardım akımı başladı (borç ve yardım, kopmaz bağlarla birbirlerine bağlıdırlar)."[31]

Savaştan hemen sonraki yıllarda, bazı Marksist akademisyenler, savaşın ardından gelecek olan şeyi aslında farketmişlerdi. Örneğin E. Preobrazhenski, klasik tarihi bakış açısından, dünya finans sahnesinde yer almakta olan yeni olguya 1924 yılında işaret etmişti:

"Tarihi süreci içinde, para diktatoryasının, genellikle, dünya ticaretine ve dünya ekonomisine belirli bir anda hakim olan ülkeye ait olduğunu hatırlamak ilginçtir. Fenike ve Yunan ticaretinin Akdenize hakim olduğu dönemde, Fenike ve Yunan parası çok önemli bir rol oynuyordu. Akdeniz'e İtalyan ticari sermayesinin hakim olduğu dönemde ise, florin hakim durumdaydı. İspanya'nın ticaret sahnesine çıkması, para ilişkilerinde İspanyol parasının öne geçmesini sağladı. Hollanda hakimiyetini sadece donanması ile, kumaşlar ile, ve ticaretiyle değil, guldeni ile de sağlıyordu. Dünya ekonomisinde ve ticaretinde hakimiyet 'denizler hakimine' geçtikçe, İngiliz poundunun rolü arttı. Nihayet, Amerika'nın dünya ekonomisine hakim olmasıyla, dolar üstünlüğü ele geçirdi."[32]

Meseleyi uzun vadede ele alan incelemecilerde sık sık görüldüğü gibi, Preobrazhenski'nin görüşü de biraz hamdı. Doların etkisinin artmakta olduğu doğruydu. Bu, Birleşik Devletlerden yapılan sermaye ihracındaki büyük artışın ve doların

ilk defa olarak, bir rezerv para [ihtiyat para çev.] olarak ve uluslararası mübadele aracı olarak sahneye çıkmasının sonucudur. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce, diğer uluslar, ödemeler dengesindeki dalgalanmalara karşı rezerv olarak ellerinde altına ilaveten çoğunlukla İngiliz sterlini (ve bir miktar da Fransız, İsveş ve Hollanda parası) bulundurmaktaydılar. Savaş bu durumu değiştirmiştir: temel rezerv para olarak, sterline yetişmiş olmasına rağmen, doların yeri hâlâ İngiliz poundundan sonra gelmekteydi. A.B.D.'nin dünyanın askeri ve siyasi olduğu kadar, finans hakimiyetini de eline alabilmesi için bir savaşın daha geçmesi, Avrupa ve Asya'nın harap olması, ve diğer başlıca endüstriyel güçlerin mali iflasa sürüklenmeleri gerekmiştir.

"Dünya ticaretinin ve maliyesinin esas merkezi ve sterlinin anahtar kur olduğu İngiltere'nin o güçlü dönemindeki gibi, A.B.D.'de, İkinci Dünya Savaşı'ndan dünyanın finans merkezi olarak çıktı ve parası da dünyanın en önemli mübadele aracı oldu."[33]

Savaştan bu yana, doların dünyadaki durumunda meydana gelen değişiklikler, yabancı hükümetler ve bu hükümetlerin merkez bankalarının ellerinde bulundurdukları altın ve dolar rezervlerine bakıldığında açıkça ortaya çıkar (bkz. Tablo 17).

Görüleceği gibi, İkinci Dünya Savaşından önce de uluslararası para olarak kabul edilmekle beraber, dolar, hâlâ merkez bankalarındaki altın rezervlerine kıyasla düşük bir yüzdeye sahipti. Ancak, savaştan sonra, önemi giderek artmış ve başlıca rezerv para haline gelmiştir.

Bu gelişimin öneminin kavranabilmesi için, doların rezerv para olmasının ne anlama geldiği anlaşılmalıdır. Para, ulusların ticaretine, bir ülkeden diğerine nakledilen mal ve hizmetlerin karşılığı olarak girer. Bir A.B.D. imalatçısı Brezilya'daki bir müşteriye buzdolabı sattığında karşılığında cruzeiro alır. Cruzeiro aslında Brezilya'nın mal ve hizmetleri üzerinde bir alacaktır: sadece Brezilya'nın mallarını ve hizmetlerini almaya yarar. Ancak, A.B.D. imalatçısının Brezilya'dan almak istediği bir şey yoksa, sattığı buzdolabına karşılık cruzeiro değil, dolar ister. Zira, buzdolabı imalatının getirdiği işgücü, hammadde ve

Yabancı Ülkelerin Ellerinde Bulundurdukları Altın ve Dolar Rezervleri

Yıl sonu itibarıyla	Altın[a] (milyar dolar)	Dolar[b] (milyar dolar)	Altının yüzdesi olarak dolar mevcudu
1938	11.0	0.5	5
1950	11.5	3.4	30
1955	14.4	7.0	49
1967	26.9	15.7	58

(a) Komünist ülkelerin ve Uluslararası Para Fonu'nun elinde bulunan rezervler hariçtir.
(b) A.B.D.'nin resmi kurumlara ve yabancı ülkelere (merkez bankalarına ve çeşitli hükümet kurumlarına) olan paraya tahvil edilebilir borçları. 1967'den önceki yıllara ait rakamlara yabancı hükümetlerin ellerinde bulundurdukları A.B.D. hükümetine ait bono ve senetler dahil edilmemiştir. O yıllarda bu kalemler, yabancı hükümetlerin dolar mevcutlarında önemli bir yer tutmuyordu. Bundan ötürü, ortaya çıkan istatistiki hata, tablonun gösterdiği eğilimi değiştirecek derecede önemli değildir.
TABLO 17. Kaynak: *Federal Reserve bulletin*, Eylül 1940, Aralık 1951, Aralık 1956, Haziran 1968.

diğer giderler ancak dolarla ödenebileceği gibi, kâr elde edilebilmesi için de dolar gereklidir. Fakat buzdolabı karşılığında dolar alınabilmesi için, cruzeiro'ya ihtiyacı olan bir diğer A.B.D. işadamının mevcut olması gerekir. Cruzeiro'ya ihtiyacı olan böyle bir işadamı mevcutsa, o zaman, cruzeiro'ları dolar karşılığında değiştirmek mümkün olur; zira cruzeiro'ya sadece Birleşik Devletler'de satmak üzere Brezilya malları (ya da hizmetleri) satın almak isteyen Birleşik Devletler işadamlarının ihtiyacı vardır.

Uluslararasındaki ticarette, bu tür mübadeleler öyle çok tekrarlanır ki, ithalatçının ve ihracatçının kişisel ihtiyaçları banka sisteminde birikir ve uluslararasındaki toplum uluslararası ödemeler dengesi içinde halledilir. Toplam ihracatın değeri toplam ithalatın değerine eşit oldukça, arzu edilenden çok daha fazla cruzeiroların mevcut olması bir mesele yaratmaz.[34]

Ancak, ihracatla ithalat birbirine eşit değilse, sattığından daha fazla satın alan ülkenin, diğer ülkeler tarafından kabul

edilen bir ödeme aracı bulması gerekir. Evrensel olarak kabul edilen ödeme aracı, elbette ki, altındır. Altın, efsanevi nedenlerden ötürü değil, fakat değer taşıma ve "serbest" pazarlar arasında genellikle uluslararası değişim aracı olarak kabul olunma niteliklerine sahip olduğundan ötürü, asırlar boyunca evrensel ödeme aracı olarak kullanılmıştır.

Altının uluslararası para rezervi olarak kullanılmasına son zamanlarda başlıca iki istisna olmuştur: İngiliz poundu ve Birleşik Devletler doları. Bu durum, diğer ülkelerin altına ilaveten veya altının yerini almak üzere, kendi arzularıyla ya da şartların zorlamasıyla, bu paraları ellerinde bulundurmuş olduklarını göstermektedir. İthalat ile ihracat arasında sık sık görülen dengesizlikleri ortadan kaldırmak gerektiğinde, her ulus, uluslararası ticaretin normal seyri içinde, elinde kabul olunabilir bir ödeme aracı rezervi bulundurmak zorundadır. Buna ilaveten, bir ülkenin uluslararası ödeme aracı rezervi, ithalatın ihracattan fazla olduğu hallerde, (yabancılar tarafından yapılan yatırımlar ve verilen borçlar vasıtasıyla yapılan geçici ayarlamalar dışında) borçları kapatmakta başvurulacak son çaredir. Son tahlilde, bir ülkenin rezervleri, şayet o ülkenin ekonomik kalkınması, sermaye malları ve hammaddeler ithalatına dayanmaktaysa, ekonomik kalkınmanın sınırlarının tayin edilmesinde en büyük etkendir.

Uluslararası ödeme aracı rezervinin bolluğu ve niteliğinin bir ülkenin ekonomik refahı için hayati bir öem taşıdığı açıktır. rezervler altın biçimindeyse, hükümetin bu rezervleri arzu ettiği şekilde kullanması üzerinde mevcut ya da potansiyel bir sınırlama yoktur. Bunun nedeni, altının mal olarak değer taşıması ve evrensel ödeme aracı olarak kabul edilmiş olmasıdır.

Ancak, rezervler bir diğer ülkenin parası cinsindeyse, gerçek ve potansiyel bir sınır var demektir. zira, bir ulusal para, son tahlilde, sadece bu parayı kullanan ülkenin ürettiği mal ve hizmetler üzerinde bir alacaktır. Uluslararası tacirler ve bankacılar tarafından dolar, "altın kadar geçerli" kabul edildiği sürece, belli başlı 110 çeşit para içinde mübadele aracı olarak kullanılabilir. Tüccar, dolar vasıtasıla, bir parayı diğer bir paraya tahvil edebilir. Aslında, "altın kadar geçerli" dolar

kavramı, Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) yapısında mevcuttur. IMF'yi meydana getiren anlaşmanın VI. maddesi şöyle demektedir: "1 Temmuz 1944 tarihinden itibaren, her üyenin parasının itibari kıymeti, altın cinsinden ya da belirli bir altın kalitesinin ağırlığı esas alınarak, Birleşik Devletler doları cinsinden ifade edilecektir."

Doların altına eşitlenmesinin, bütün kapitalist ulusları A.B.D.'ye bağımlı kılacak ilişkiler doğurduğu açıktır. Bu bağımlılığın derecesi, çeşitli kapitalist ulusların nisbi güçleriyle orantılı olarak, farklılıklar görecektir. A.B.D. dolarına bağımlı olmak demek, son tahlilde, (ve bu özellikle bir buhranın eşiğine gelindiğinde kendisini çok acı bir şekilde hissettirmektedir) ellerinde A.B.D. dolarları bulunduranlar, bu doları ancak A.B.D. fiyatlarından, A.B.D. malları satın almak için kullanabilecekler demektir. (Elbette ki, burada, A.B.D.'nin kendisi birtakım özel güçlüklerle karşılaştığında, verdiği söze sadık kalacağı varsayılmaktadır.)

Uluslararası ticaret yapan ülkeler, A.B.D. dolarını uluslararası para olarak kabul ettikleri sürece ve yabancı işadamları ve hükümetler ellerindeki rezervleri A.B.D. bankalarında tutmak istedikleri sürece, dolar altının yerini alabilir. Bu, dolaylı olarak, A.B.D.'nin gücünün sonsuz olduğu ve yabancı işadamlarının ve bankacıların, sonsuza dek, A.B.D. dolarının "savunucuları" olacakları anlamına gelmektedir. Ancak, iş hayatının temelinde karşılıklı bağımlılığa dayanan mali bağların ancak geçici olabileceği gerçeği yatmaktadır. bu mali bağlar, ancak (daha iyi kârlar ya da sermaye güvenliği gibi) acil ya da kısa vadeli çıkarlar sözkonusu olduğu sürece yaşar. Gemi karaya oturduğunda, herkes kendi başının çaresine bakar. Bütün kapitalist dünyayı A.B.D.'nin askeri ve siyasi hakimiyeti altında tutma çabalarının getirdiği masrafların eklenmesiyle, gerek ulusal gerekse uluslararası mali durumda ortaya çıkmış bulunan gerginliklerden de açıkça görüleceği gibi, Birleşik Devletlerin mali gücü sınırsız değildir.

Burada anlaşılması gereken asıl mesele, potansiyel sınırlama meselesidir: kapitalist dünyanın rezerv para olarak elinde dolar bulundurmasının getirdiği sürekli sınırlama

tehlikesi. Doların dünyada oynadığı rol, A.B.D.'nin kapitalist dünya üzerinde kurmaya çalıştığı kontrolün temel araçlarından bir tanesi haline gelmiştir. Bir yandan, doların, A.B.D.'nin ekonomik ve askeri gücünden ötürü, dünya parası haline gelmesi mümkündür. Öte yandan ise, doların uluslararası para haline gelmesi, A.B.D.'ye dünyayı kontrol etmeye ve ekonomik ve askeri gücünü zenginleştirmeye yönelik faaliyetlerini finanse etme olanakları sağlamaktadır.

Doların oynadığı bu rolün ne anlama geldiği, Maliye Bakanı Henry H. Fowler'ın, uluslararası bir para bunalımının yaklaştığı 1967 yılında, ülkenin sanayileşmiş müttefiklerini hizaya getirmek için sarfettiği çabalardan çıkartılabilir. *New York Times* gazetesi, "Fowler'ın İşaret Ettiği Para tehlikesi" başlığını taşıyan bir haberinde, Fowler'dan şu sözleri aktarmaktadır:

"Diğer ülkelerden gelen meslektaşlarıma şu hususu ısrarla belirtmeyi gerekli ve uygun bulmaktayım: bu ulusun ödemeler dengesi sorunlarına çözüm bulması, büyük çapta, diğer önemli ulusların kendi ulusal ve uluslararası para meselelerini halletme biçiminde ve sürecinde gösterecekleri dayanışmaya bağlıdır.

Şu hususu da belirtmeyi gerekli görmekteyim ki: bu dayanışma, A.B.D.'nin sadece kendi sorunlarını halletmesinde ona yardımcı olmak demek değildir. Mesele, A.B.D.'ye kendi sorunlarını, uluslararası para sistemini zayıflatmadan, bu sistemi tek taraflı müdahalelerle radikal ve arzu edilmeyen bir değişikliğe uğratmadan ya da diğerlerinin güvenlikleri ve gelişmeleri ile ilgili yükümlülüklerinden vazgeçilmesine sebep olmadan halletme olanaklarını sağlama meselesidir."[35]

Bakan Fowler'ın işaret ettiği tehlike iki kısımdan oluşmaktadır: (1) A.B.D. tek taraflı müdahalelerle uluslararası para sistemini zayıflatabilir ve böylece bütün sistemi yıkabilir; ve (2) askeri faaliyetlerini, askeri desteğini ve ekonomik yardımlarını devam ettirmede A.B.D.'nin bu uluslararası para sistemine ihtiyacı vardır ki, bütün bunlar mevcut emperyalist dünyanın devamını sağlamada A.B.D. programının parçalarıdırlar.

5. — KONTROL ARACI OLARAK PARA BLOKLARI

Yabancı para kullanmanın getirdiği sınırlamaların niteliği olayların normal süreci içinde derhal anlaşılamaz: çünkü bu, ekonominin kabul olunmuş mutat ve garantilenmiş sürecinin kopmaz bir parçası olmuştur. Ancak metropoliten merkezlerin sömürgeler üzerinde kontrol kurmak ya da ekonomik buhran ve savaş sırasında kontrol elde etmek üzere bu parasal düzenlemeleri nasıl bir araç olarak kullandıkları incelendiğinde, bunların ne tür amaçlara alet edildikleri apaçık ortaya çıkar.[36]

Örneğin 1930'lardaki dünya buhranı başladığında İngiltere'nin başvurduğu eski tedbirlerden bir tanesi de, İngiliz Commonwealth'inin üyelerinin ve İmparatorluğun (Kanada hariç) dahil olduğu bir "sterlin bölgesi" kurmak olmuştur. Bu "sterlin bölgesi"ne zamanla ya İngiltere'nin nüfuzu altında bulunan ya da böyle koruyucu bir düzenlemeyi kendi çıkarlarına uygun bulan ülkeler de dahil olmuşlardır. Bundan amaç, imparatorluğun ve onun ticari müttefiklerinin ticaretini buhranın getirdiği sert rekabete karşı korumaktı. "Sterlin bölgesi" bu amacın gerçekleştirilmesini sağlayacak üç niteliğe sahipti: (1) üyelerin para rezervlerinin tamamı ya da bir kısmı sterlin cinsindendi; (2) üyelerin dış ticaret ödemeleri kural olarak sterlin cinsinden yapılmaktaydı; ve (3) bütün üyeler kurlarını, dolardan ziyade, sterline göre istikrarlı tutmayı amaçlıyorlardı.[37]

İngiltere'nin, Ödemeler Anlaşması vasıtasıyla imparatorluğun uluslararası faaliyetlerine doğrudan doğruya hakim olabildiği İkinci Dünya Savaşı esnasında, rezerv olarak belirli bir paranın kullanılmasının getirdiği kontrol potansiyeli ortaya çıktı:

"Savaş sırasında, mümkün olduğu kadar borç ile yaşamaya, borçlarını ödemek üzere anavatandaki insan gücünü ihracata yönelik üretim için harcamayıp bu insan gücünü kendisine veya müttefiklerine ikmal sağlayan ülkelerin ekonomilerinin desteklenmesi için acilen gerekecek ihracat için tasarruf etmeye çalışan İngiltere, birçok ülke ile Ödemeler Anlaşması olarak bilinen anlaşmalara girdi. Buna göre, bu ülkeler,

İngiltere'nin denizaşırı ülkelerde bulundurduğu ordusuna ya da başka birtakım yollarla İngiltere'ye yaptıkları mal ve hizmet satışlarından elde ettikleri sterlinleri, Özel Hesaplara yatıracaklar ve bu sterlinler sadece sterlin bölgesine olan borçların kapatılması için kullanılabilecekti."[38]

Aslında İngiltere, Commonwealth üyelerinin dolar kazançlarını ancak metropoliten merkezin müsadesi ile kullanabileceklerini şart koşarak daha da ileri gitti. Sir Dennis Robertson'un bu dolar birikiminin nasıl çalıştığını anlatan alaycı sözleri, bu hususu gayet iyi açıklamaktadır:

"Bunun anlamı şuydu: her ülke dolar kazançları fazlasını sterlin karşılığında Annelerine vermeyi, ve harcamak için fazladan dolar gerektiğinde bunu Annelerinden istemeyi kabul ediyorlardı. Dolar birikimi üzerinde hak iddia edebilmek için bir ülkenin sahip olması gereken güven derecesi, ülkenin siyasi mevkiine bağlıydı: en iyi kazançları sağlayan küçük zenci çocuklar, çok fazla dolar harcamak eğilimi gösterdiklerinde, suratlarına rahatça bir tokat atılabilirdi. Fakat oldukça müsrif olan büyük beyaz çocukları ise sessizce yola getirmek mümkündü."[39]

Savaş esnasında ortaya çıkartılan Ödemeler Anlaşması, sömürgelere, bağımsızlıkları karşılığında kısmen bir fiyat ödemelerini gerektiren şartlar koşarak, İngiltere'nin belini doğrultmasını sağlayan bir silah haline geldi. Bugün dahi sterlin, sterlin bölgesinin büyük bir kısmı için, bir rezerv para fonksiyonu görmekte ve A.B.D.'nin ve diğer ülkelerin rekabetinin getirdiği erozyona karşı mevcut ticari ilişkilerin devamını sağlayan bir araç görevi görmektedir. Kendisine ait birçok eski ya da mevcut sömürgeleri için Fransa da, hâlâ, ticaret ve rezerv aracı olarak frank kullanmaktadır.

Rezerv paranın etki ve kontrol altına alma aracı olarak kullanılması, sadece zor dönemlere ya da sömürge bağlarının bulunduğu zamanlara münhasır değildir. A.B.D.'nin Pasifikteki kapitalist ulusların askeri sorumluluklarını kendi üzerine almasıyla, bu bölgedeki İngiliz Commonwealth ulusları üzerlerindeki ekonomik etkisi de artmıştır. Avusturalya buna güzel bir örnektir. A.B.D. sermayesinin Avusturalya'ya akması art-

tıkça (Avusturalya'ya halen girmekte olan sermayenin yaklaşık olarak yarısı Amerika Birleşik Devletleri'nden gelmektedir) ve A.B.D. ile olan ticaretin hacmi genişledikçe, Avusturalya, sterlin nüfuz sahasından çıkarak dolar nüfuz sahasına girip girmemek ve bunun sonucu, rezerv olarak hangi paranın kullanılacağına karar vermek durumunda kalmaktadır. *Economist* (Londra) dergisinin bir sayısında yer alan bir rapor bu konuda şöyle demektedir:

"[Avusturalya'nın] 1950'lerde yüzde 90, ve 1960'da yüzde 80 olan sterlin rezervlerinin oranı şimdi yüzde 60'a düşmüştür.

Bu konularda karar veren Avusturalyalı yetkililer, Avusturalya'nın sterlin bölgesine bağlı kalacağını iddia etmektedirler. Fakat, kamuoyunda sterlin bölgesi içinde kalmanın getireceği yararların tartışılması artık bir ihanet addedilmektedir ve, bu yıl, Avusturalya basınında bu konuda bazı tartışmalar yer almıştır. Gayri resmi ve çok yaygın bir görüşe göre, Amerikan dolar blokuna girilecek olursa, Kanada ve Japonya gibi, Avusturalya da Amerikan sermaye piyasasında ayrıcalıklı bir yer alabilecektir. Diğer bir görüşe göre ise, şayet İngiltere Ortak pazara girmeyi başarabilirse, sterlin bölgesi içinde kalmak daha yararlı olacaktır.

Avusturalya ticaretinde ve dış ülkelerden aldığı borçlarda meydana gelmiş bulunan büyük değişiklik gözönüne alındığında, Avusturalya'nın rezervleri içindeki dolar oranının son 17 sene içerisinde oniki misli, ve 1960'dan bu yana üç misli artmış olması hiç de şaşırtıcı değildir."[40]

6. — DEVALÜASYON YOLU

Uluslararası ödeme işlemlerinde dengesizlikler ortaya çıktığında önde gelen endüstriyel güçler ile ekonomik olarak bağımlı ulusların bu dengesizlikleri gidermek üzere izledikleri farklı yollar da, uluslararası bankacılık işlerine girmekle ve parasının rezerv para olarak kullanılmasıyla bir ülkenin elde edeceği ekonomik avantajların neler olabileceğini ortaya koymaktadır.

Bir ülke ödemeler dengesinde açık verdiğinde (yani aldığın-

dan daha çok ödemek zorunda kaldığında), normal olarak, ya altın ve yabancı döviz rezervlerine başvurur ya da yabancı bankalardan (ya da hükümet kurumlarından) borç alma yoluna girer. Bu yollara başvurmak imkanı olmayınca, esas olarak dışarıdan yapılan ithalatı azaltmayı amaçlayan bir iç düzenleme süreci içine girmek zorunda kalır. Sorun, sınırlı bir ölçüde de, ihracatı arttırma yoluyla halledilmeye çalışılır. Sınırlı bir ölçüde, çünkü bir ülke, ithalatını ihracatından çok daha kolay kontrol edebilir, özellikle ihracatı arttırmak, bu dengesizliğin asıl sebebi olan ölüm döşeğindeki pazarlara daha fazla satış yapmaya çalışmak anlamına gelirse.

İthalatın azaltılması bazı hallerde gümrüklerin arttırılması ya da doğrudan denetimle sağlanabilir. Bu tedbirler, hammadde ve ara malları ithalatının azalmasına yol açacağından, ithalatta bir düşüş meydana getirebilir. Ancak "hür teşebbüsçü" bir ekonomi için daha etkili olan yol, tüketimin azaltılması amacıyla ücretlerin düşürülmesi ya da üretimin düşürülmesi amacıyla kredilerin sınırlandırılması gibi ithalatta doğrudan doğruya bir düşüş sağlayacak tedbirlere başvurmaktır. Ekonomik düzeyde meydana gelecek bir düşüş, ithalata olan talebi azaltacak ve açığın kapatılmasına yardımcı olacaktır.

Sürekli ve şiddetli bir açık, çoğu kere, neticede, devalüasyonu zorunlu kılar. Devalüasyon, ekseriya büyük dengesizliklere sebep olduğundan, ülkeler bu yola son çare olarak başvurma eğilimindedirler. Devalüasyon piyasa vasıtasıyla çok şiddetli birtakım değişikliklere yol açar: ithal malların fiyatlarını arttırır; böylece özellikle dar gelirli sosyal sınıfların tüketim düzeylerinin düşmesini zorunlu kılar; dış pazarlarda ihraç mallarının fiyatlarını düşürür, böylece ihraç mallarının rekabet gücünü arttırır.

Şiddetli iç düzenlemelere gidilmesi ya da devalüasyon yoluna başvurulması, iktisaden bağımlı ülkelerin ortak niteliğin iken, bu tedbirlere finans gücünü elinde tutan merkezlerde çok daha az rastlanması burada ele aldığımız konu açısından özellikle dikkat çekicidir. İktisatçıların uluslararası sistemin aksaksız yürütüldüğünü sandıkları mutlu günler döneminde de

durum aynıydı. 19. yüzyılın altın standardı, uluslararası mali güçleri eşit bir temele oturtacak ideal bir pazar mekanizması olmak durumundaydı. Ancak, otomatik mekanizmalar gerçeğin ifadesi olmaktan ziyade, iktisatçıların düşünce süreçlerinin yarattığı soyutlamaların ve modellerin ürünüdür. Otomatik altın standardı olarak adlandırılan mekanizma, aslında uluslararası para piyasası merkezlerinin kanalları vasıtasıyla işlemekteydi. Altın standardının gerektirdiği ayarlamalar, uluslararası bankacıların kredi operasyonları ve bu bankacılar tarafından yapılan uluslararası sermaye transferleri vasıtasıyla yapılmaktaydı. dolayısıyla bu operasyonların, ileri ülkelerin kambiyo kurlarında istikrar sağlarken, "kenar" ülkelerde istikrarsızlıklara yol açmasına şaşmamak gerekir. Altın Standardı mekanizmasını inceleyen profesör Robert Triffin'in vardığı ilk iki sonuç şudur:

"(1) Ondokuzuncu yüzyıl para mekanizması, dünyanın geniş bir kesimi üzerinde, kambiyo kurları arasında denge sağlamakta (ve ticaret üzerideki miktar ve kambiyo sınırlandırmalarını kaldırmakta), kendi çapında başarılı olmuştur.

(2) *Ancak bu başarı, sistemin çekirdeğini meydana getiren daha ileri ülkelere* ve bunlara iktisadi ve mali olduğu kadar siyasi bağlarla da bağlı olanlara *münhasır kalmıştır.* Bu dönemde, diğer paraların kambiyo kurları (özellikle Latin Amerika'da) geniş dalgalanmalar ve büyük çapta düşüş göstermişlerdir. 'Çekirdek' ülkelerle 'kenar' ülkeler arasındaki bu zıtlık, *birinci grupta istikrar, ikinci grupta ise istikrarsızlık yaratan sermaye hareketlerinde ve ticaret hadlerinde meydana gelen dalgalanmalarla* izah edilebilir."[41] (İtalikler bize aittir.)

Önemli olan husus, mali disiplinin pazar mekanizmasının su katılmamış baskısıyla sağlandığı kpitalist dünya sistemindeki bağımlı ülkelerin tersine, başlıca banka merkezlerinin dış ticaret açığı sorunlarını halledecek güce ve bu gücün sağladığı mekanizmalara sahip olmalarıdır. bir başka yazısında Triffin şöyle demektedir:

"Ondokuzuncu yüzyıl konvertibilitesinin başarılı olarak çalışmasını sağlayan ikinci faktör, *büyük* istikrarsızlıkların,

büyük fiyat ve gelir yaralamaları ile *sonradan düzeltilmektense*, o dönemin kurumsal para ve banka çerçevesi içinde *önceden önlenmesidir*. Ondokuncu yüzyılda fiyat ve maliyetler bugünkünden çok daha büyük bir esnekliğe sahiptiler. Fakat buna rağmen, ödemeler dengesi açığının kapatılması için ücretlerin yüzde 20 ya da yüzde 30 oranında düşürülmesine bugünkünden daha fazla tolerans gösterildiğini hiç sanmam. Gerçek olan şudur ki, sistemin iç fiyatlarda ve gelirlerde yapılan düzeltmelerle böyle büyük istikrarsızlıkları düzeltebilip düzeltemeyeceği hususu, bu tedbirler sistemin çekirdeği olan başlıca Batı ülkelerinden hemen hiç uygulanmadığı için, belli değildir. Böyle bir uygulama yapıldığı zamanlarda ise (Latin Amerika ülkelerinde sık sık olduğu gibi) düzeltme daima paranın devalüasyonu ile sağlanmıştır..."[42]

Azgelişmiş ülkelerde yapılan sürekli devalüasyonlar aslında bu ülkelerin iç fiyat yapılarının tekrar tekrar dünya ticaretinin dış fiyat yapısına uydurulmasıyla sonuçlanmaktadır.[43] Dış fiyat yapısı ise, dünya ticaretini elinde tutanların (ki bunlar başlıca finans merkezleri olan ülkelerdir) üstünlüğünü sağlayacak ve güçlendirecek şekilde teşekkül etmektedir. Devalüasyon süreci, daha zayıf olan ulusların fiyatlarını daha güçlü uluslarınki ile aynı düzeye getirme sürecidir.

İç fiyatların dünya fiyatlarına göre ayarlanmasında izlenen çeşitli yollar arasındaki farklılıklar, 19. yüzyılda olduğu gibi, 20. yüzyılda da mevcuttur. Savaşın getirdiği çöküntü ve ekonomik dengesizlikler karşısında bile, başlıca endüstriyel ve finans merkezlerinin uyguladıkları devalüasyon oranları birbirlerinden çok farklı olmuştur. 1948 yılından bu yana değişik bölgelerin uyguladığı devalüasyon oranları arasındaki farklılıklar, IMF danışmanı Margaret de Vries'in bir çalışmasından alınan şu tabloda görülmektedir:

Devalüasyon oranları arasındaki farklılıkların nisbi mali bağımlılık derecesi ile etkilendiği görülmektedir. Azgelişmiş ülkeler başlıca iki gruba ayrılmaktadır. Bunlardan bir kısmı, belirli bir sanayi ülkesine o kadar sıkı sıkıya bağımlıdırlar ki, yaptıkları devalüasyonlar temel paralardaki devalüasyonları izlemektedir: kur ayarlaması süreci içinde, bu ülkeler "ana"

Devalüasyon Oranları (1948-1967)

Bölge	Ülke Sayısı	Ağırlıklandırılmış devalüasyon ortalamaları (yüzde)
Avusturalya, Kanada, Yeni Zelanda ve Birleşik Devletler	4	5.2
Avrupa	20	23.5
Orta Doğu	12	38.4
Asya (Japonya hariç)	14	46.1
Afrika	36	47.6
Latin Amerika	23	62.2

TABLO 18. Kaynak: Margaret G. de Vries, "The Magnitudes of Exchange Devaluations", *Finance and Development*, no. 2, 1968, s.10.

ülkenin önderliğinde giderler. Böylece, Asya ve Afrika'daki birçok ulus, İngiliz poundu ve Fransız frankı ile paralarını aynı oranda devalüe etmişlerdir. Ekonomik ve mali bağımlılığın daha ziyade pazar mekanizması ile sağlandığı azgelişmiş ülkelerde ise, devalüasyon oranı çok daha fazla olmuştur. Sözde daha az bağımlı olan bu ülkeler, 1948'den 1967'ye kadar olan bu dönem içinde, yüzde 40'dan neredeyse yüzde 100'e varan devalüasyonlarla karşılaşmışlardır.

Latin Amerika ülkelerine özgü büyük devalüasyonların bu ülkelerin özel enflasyon eğilimlerinin sonucu olduğu zaman zaman öne sürülmektedir. Ancak, de Vries'in çalışması göstermektedir ki, olağanüstü enflasyonlara maruz kalan ülkelerde, para değerindeki gerçek düşüşler, enflasyonun gerektirdiğinden daha fazla olmuştur.[44]

7. — DEVALÜASYON DENEYLERİ ARASINDAKİ FARKLILIKLAR

Öyleyse, başlıca finans gücü merkezlerinin azgelişmiş ülkelerden sayıca daha az ve şiddet bakımından daha hafif ödeme dengesi sorunlarıyla karşılaşmalarının sebebi nedir? ve bu merkezlerde, böyle sorunlarla karşılaşıldığında, devalüasy-

onlar ve iç ekonomik düzenlemelere (ekonomik düzeyde düşme, tüketimde sert düşüşler) neden daha az rastlanmakta ve rastlandığında da bunlar daha düşük şiddette olmaktadır?

Bu soruların cevapları, bu kitabın sınırları içinde tam olarak araştırılamaz. Ancak, özet olarak, bunun sebepleri, başlıca ekonomik güçlerle bu güçlerin uyduları arasındaki mevcut üç farklılığa dayanmaktadır: (1) endüstriyel yapı, (2) dünya ticareti ilişkileri ve (3) mali güç (ya da bağımsızlık) derecesi.

Sanayileşmiş bir ulusun sahip olduğu başlıca avantaj, kaynaklarının esnekliğidir: üretim araçlarını kendisi yaratabilir; kendi makinalarını ve diğer sermaye teçhizatını kendisi üretebilir; tecrübeli mühendislere ve işgücüne sahiptir; elinde genellikle büyük hammadde stokları mevcuttur. Bu esnekliğin en güzel örneği, bu ulusların barış üretiminden savaş üretimine, ve sonra tekrar geriye geçişte gösterdikleri sürat ve etkinliktir. Bu esnekliğe sahip olan bir endüstriyel güç, dünya pazarında meydana gelecek talep değişikliklerine üretimini çok daha kolay uydurabilir. Herşeyden önce, sanayileşmiş bir ulus bir ya da iki ürünün ihracı ile dışarıdan elde edilecek gelire bağımlı değildir; dolayısıyla, bir grup ürüne olan talebin düşmasinin ödemeler dengesi üzerinde çok sınırlı bir etkisi vardır (elbette ki, ihracattaki düşüşün dış ticaret ürünlerinin hemen hepsini kapsadığı dünya çapındaki buhranlar dönemi hariç). İkinci olarak, sanayileşmiş bir ulus yeni taleplerden istifade edebilmek için nisbeten kısa bir zaman içinde yeni ürünlere ve yeni modellere geçebilir. Bunun klasik bir örneği Japon endüstrisinin ve ihracatının savaş sonrası dönemde gösterdiği başarıdır (hiç şüphesiz, bu başarıda A.B.D.'nin Pasifik'te küçük bir tasya yaratmak için Japonya'ya sağladığı dayanışmanın ve A.B.D.'nin Kore ve Vietnam savaşları için yaptığı alımların payı vardır.)

Endüstriyel ve finans merkezleri daha başka avantajlara da sahiptirler: bunlar, döviz ihtiyaçları bakımından azgelişmiş ülkelere kıyasla, mal ihracatına çok daha az bağımlıdırlar. Finans merkezleri için, kendi sağladıkları (sigorta ve bankacılık gibi) mali hizmetler kendilerine gelir sağlamaktadır. Buna

ilaveten sahip oldukları büyük ticaret filoları denizaşırı ticari mal nakliyatından önemli bir gelir elde ederler. Ve bunların hepsinin üstünde, dış yatırımlardan ve kredilerden elde edilen kâr ve faizler vardır. Böylece, A.B.D. ve İngiltere'nin yatırım ve kredilerden elde ettikleri gelir de dahil olmak üzere, mal ve hizmet ihracatından sağladıkları toplam döviz kazançlarının yüzde 30 ila yüzde 35'i hizmetlerden sağlanır; geriye kalan yüzde 65 ila yüzde 70, mal satışlarından elde edilir. Buna karşılık, tipik bir azgelişmiş ülke (önemli miktarda turizm geliri sağlayan Meksika gibi ülkeler hariç), döviz hasılatının yüzde 90 ila yüzde 95'ini mal ihracatından sağlar.

Sanayileşmiş ulusların sahip oldukları bu manevra kabiliyeti, aynı zamanda, dolaylı olarak, azgelişmiş ülkelerin

Gelişmiş Ülkeler ile Azgelişmiş Ülkelerin İhracat yapıları
(1960-1965 dönemi yıllık ortalamaları)

	Gelişmiş Ülkelerden		Azgelişmiş Ülkelerden	
MADDE SINIFI	Milyar dolar	%	Milyar dolar	%
		30.0	24.3	83.8
Gıda, içki ve tütün	13.9	14.3	8.4	28.9
Hammadde, madeni yakıtlar hariç	11.6	11.9	6.8	23.5
Madeni yakıtlar	3.7	3.8	9.1	31.4
Diğer Endüstriler	68.0	70.0	4.7	16.2
Kimyevi maddeler	7.7	8.0	0.4	1.3
Makina ve nakliyat teçhizatı	28.5	29.3	0.3	0.9
Diğer mamul mallar	30.6	36.5	3.9	13.6
Çeşitli	1.2	1.2	0.1	0.4
TOPLAM	$ 97.1	100.0	$ 29.0	100.0

Not: Gelişmiş ülkeler, Birleşik Devletler, Kanada, Batı Avrupa, Avusturalya, Yeni Zelanda, Güney Afrika ve Japonya; azgelişmiş ülkeler, gelişmiş ve komünist ülkeler dışındaki bütün ülkelerdir.

TABLO 19. Kaynak: Birleşmiş milletler, Statistical Yearbook 1966, New York, 1967.

Azgelişmiş Ülkelerin Başlıca İhraç Malları
(1967 yılı ticaret istatistiklerine dayandırılmıştır))

Ülke	Başlıca ihracat ürünlerinin sayısı	Başlıca ürünlerinin ihracatının toplam ihracata oranı	Başlıca ihracat ürünleri
Arjantin	4	61	Et, buğday, mısır, yün
Bolivya	1	63	Kalay
Brezilya	4	58	Kahve, demircevheri, pamuk, kakao
Kameron*	3	65	Kakao, kahve, aliminyum
Orta Afrika Cumhuriyeti	3	90	Elmas, kahve, pamuk
Seylan	3	89	Çay, kauçuk, hindistan cevizi
Şili	3	85	Bakır, demircevheri, nitrat
Kolombiya	2	69	Kahve, petrol
Kongo Demokratik Cumhuriyeti*	4	74	Bakır, kalay, elmas, kahve
Kongo (Brazavil)	2	76	Kereste, elmas
Kosta Rika*	2	60	Kahve, muz
Dominik Cumhuriyeti	5	91	Şeker, kahve, kakao, boraks, tütün
Ekvator*	3	84	Muz, kahve, kakao
Habeşistan	4	84	Kahve, ham deri, hububat, yağlı tohum
Gabon	4	86	Kereste, manganez, petrol, uranyum
Gana	4	98	Kakao, elmas, kereste, manganez
Guatemala*	4	69	Kahve, pamuk, muz, şeker
Guyan	4	83	Şeker, boraks, alüminyum, pirinç

Haiti*	3	68	Kahve, şeker, sisal
Honduras*	3	67	Muz, kahve, kereste
İran	1	91	Petrol
Irak	1	92	Petrol
Fildişi sahili	3	81	Kahve, kakao, kereste
Jamayka*	4	75	Alüminyum, boraks, şeker, muz
Libya	1	99	Petrol
Malezya	4	73	Kauçuk, kalay, kereste, demir cevheri
Moritanya*	1	91	Demir cevheri
Nikaragua	5	69	Pamuk, kahve, et, çiğit, şeker
Nijerya	3	69	Petrol, yer fıstığı, kahve
Paraguay	6	77	Et, kereste, pamuk, kuarbraşo**, tütün, yağlı tohumlar
Peru	6	78	Bakır, balık yemi, pamuk, gümüş, kurşun, şeker
Filipinler	3	70	Hindistan cevizi, şeker, kereste
Sierra Leone*	3	78	Elmas, demir cevheri, palmiye tanesi
Uganda*	3	83	Kahve, pamuk, kauçuk
Uruguay	3	84	Yün, et, deri
Venezuella	2	98	Petrol, demir cevheri
Güney Vietnam	2	90	Kauçuk, pirinç

* 1966 yılına ait bilgilerin mevcut bulunduğu son yıla ait.
** Güney Amerika'da yetişen bir ağaç türü -[ç].
Not: Bu tablo sadece bir yıllık verilere dayandığından, değişmez değildir. Pazar şartları veya dahili üretim güçlükleri dolayısıyla herhangi bir yılda, mallarda değişiklik olabilir. Bu tablonun amacı, ihracat ticaretinde sınırlı sayıdaki mallara olan bağımlılığı göstermektir.
TABLO 20. Kaynak: Uluslararası Para Fonu, *International Financial Statistics*, Temmuz 1968'den hesaplanmıştır.

karşılaştıkları güçlükleri de açıklamaktadır. Zira, azgelişmiş ülkelerin üretim kapasiteleri, esasen, yabancı sermaye tarafından, daha baştan sermaye yatırımcılarının ihtiyaçlarına göre ayarlanmış ya da sonradan gene bu ihtiyaçlara göre yönlendirilmiştir. Endüstriyel (ve tarımsal ve madensel) yapıları esnek değildir ve başlıca endüstriyel güçlerin yiyecek, yakıt, maden ve diğer hammadde taleplerini karşılayacak biçimde sınırlıdır. Tablo 19 bu hususu göstermektedir. Her şeyden önce, istihraç endüstrisi ile diğer endüstriler arasında keskin bir farklılaşma vardır: gelişmiş ülkelerin ihracatlarının üçte birinden azı istihraç endüstrisinden gelirken, azgelişmiş ülkelerin ihracatının beşte dördü istihraç endüstrisinden sağlanmaktadır. İkinci olarak, azgelişmiş ülkelerin istihraç malları dışında kalan nispeten küçük ihracat yüzdeleri bile, esas olarak, hafif endüstriden ve el zanaatlarından müteşekkil "diğer mamul mallar"dan sağlanmaktadır.

Azgelişmiş ülkelerin döviz gelirlerinin tümü, genellikle, bir ila dört çeşit doğal kaynak ürünlerinden sağlanmaktadır. Bu Tablo 20'de verilen başlıca ihracat malları listesinden de görülebilir. Herhangi bir ürüne olan dünya talebindeki düşüş, hemen hemen her zaman, ödemeler dengesinde tehlike yaratır. Bu ülkelerin ödemeler dengesi, ihracatlarının önemli bir kısmını yabancı sermayeye yapılan kâr, faiz ve borç amortismanları ödemelerine ayırmak zorunda oluşları ile de etkilenir. İhracat düştüğü zaman, bu ödemelerin çoğunun gene de yapılması gerekir: böylece ödemeler dengesinde doğan tehlike daha da kritik bir durum alır.

Bu uydu ülkelerin ihraç mallarının çeşitliliği çok sınırlı olduğundan ve ekonomileri sadece çok az sayıda belirli malları satabilecek bir yapıya sahip olduğundan, ödemeler dengesi güçlükleriyle karşılaştıklarında, iflas ihtimalini bertaraf etmek için, yabancı bankalardan ve hükümetlerden döviz olarak borç para alırlar. Öte yandan, bankalar yardım kurumları değillerdir. Yaşamaya devam etmek ve kâr etmek istiyorlarsa, sağlam borç vermeleri gerekir. Yani verdikleri borçların karşılığında güvenilir teminatlara sahip olmaları ve ana paranın ve faizlerin geri ödeneceğini garanti altına almaları

gerekir. Buna ilaveten, verdikleri borç hangi para cinsinden verilmişse, borcun geriye aynı cins parayla ödenmesini de isterler. Kredi anlaşmalarındaki koruyucu şartlar sadece özel bankalara münhasır değildir; aynı mülahazalar azgelişmiş uluslara IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlar tarafından verilen krediler için de geçerlidir.

Borçlu ülkeler olarak azgelişmiş ülkelerin finans merkezleriyle olan bağları, bir bakıma, köylünün toprak ağasına ve tefeciye karşı olan sürekli ekonomik bağımlılığına benzer. Borç para alma zorunluluğunu doğuran şartlar, bu borcun ve faizin ödenmesinin getirdiği baskılarla durmadan yenilenir. Gelişmiş uluslar için yiyecek ve hammadde üreten "tarım" ülkelerinin ana parayı ve faizi belirli bir süre içinde ödeyebilmeleri, dünya ticaretinin kabul ettiği malları üretmeye devam etmelerine bağlıdır. Ve alınan borçların ödenmesi için gerekli olan döviz ancak bu malların ihracatından, kısa vadede, temin edilebilir. Buna ilaveten, kendi ekonomilerinin çeşitlendirmede ve verimliliği arttırmada kullanılabilecek olan ürün fazlası, yabancı sermayenin kârlarına ve borçların ödenmesine gider.

Dolayısıyla, ödemeler dengesi krizine yol açan şartlar, bu krizi hafifletmek için başvurulan mali araçlar tarafından daha da şiddetlendirilmektedir. Dünya pazarlarına sadece birkaç çeşit mal satabilmek ve sanayileşmiş ulusların özel ihtiyaçlarını karşılamaya yarayan kaynakların esnek olmaması, bu bağımlılığın getirdiği bir yeni bunalımda kendisini daha da çok hissettirir. Bu kalıbın kırılması bir ekonomik ve toplumsal devrimi gerektirmektedir ki, bu devrimin de bankacılar tarafından finanse edilmesi herhalde beklenemez.

8. — FİNANS MERKEZLERİ KENDİ PARALARINI KENDİLERİ YARATIR

Büyük endüstriyel güçlerin kendi aralarındaki ve bu güçlerle emperyalist dünyanın diğer ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkiler ağının mihrak noktası, uluslararası para piyasasının yoğun finans gücüdür. Daha önce de belirtildiği gibi, kapitalist sistemin karargahı para piyasasıdır. Para

piyasasının bankaları ve diğer kurumları vasıtasıyla sağlanan finans gücü, sanayileşmiş uluslara ödeme dengesi güçlüklerini hafifletme ya da yok etme olanaklarını sağlar: bu güç, aynı zamanda, doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak, azgelişmiş ülkeleri hammadde üreten ülkeler halinde tutmayı da sağlar. Bu, bir planın ya da fesat tertibinin sonucu değildir; bu, sermayenin normal ve kendini savunma niteliğinin sonucudur.

En kaba şekliyle, finans gücünün kaynağı, mübadele aracı ve ödeme aracı olarak para yaratabilmek ve bu parayı kullanabilmektir. Yatırım yapmak için ve borç vermek için yaratılan para, bankaların iki cins faaliyetinden doğar: (a) aktif olmayan fonların aktif hale getirilmesi, ve (b) kredi yaratılması. Kredi vermek (ya da para basmak) yoluyla para yaratılması modern bankacılığın temelidir.[45] Brezilya ve Şili bankaları da bunu yapabilir. Fakat Brezilya'nın dışında, Brezilya malları ithalatçısından başka kim cruzeiro ister ki? Ve Şili dışında, Şili malları ithalatçısından başka kim escudo ister ki? Bu ülkelerin başındaki bela zaten ellerinde gereğinden fazla kendi paraları olmasına karşılık yeterli dövize sahip bulunmamalarıdır.

Çok çeşitli türde ve büyük çapta makbul mamul mal ticareti yapan ülkeler için durum tamamıyla tersinedir. Bu ülkelerin paralarının uluslararası ticarette kullanılmasının çeşitli sebepleri vardır: (1) diğer yabancı ülkeler arasında bile olsa, bu para borçların kapatılması için kullanılabilir. Normal şartlar altında, Belçika parası Fransız parasına, Fransız parası İngiliz parasına, İngiliz parası A.B.D. parasına vb. değiştirilebilir. (2) Bu ülkeler azgelişmiş ülkeler ve diğer sanayileşmiş uluslar tarafından talep edilen çok çeşitli ürünler üretmektedirler. diğer bir deyişle, bu ülkelerin paraları diğer ülkeler tarafından kullanılabilir. (3) Sömürgecilik ve nüfuz bölgeleri düzenlemeleriyle azgelişmiş ülkeler, özel ticaret kanallarıyla bir ya da birkaç başlıca ulusa bağlanmışlardır. Bu ticaret blokları sayesinde, eski Fransız bölgeleri ödemeler dengesindeki açıklarını Fransız frankı ile kapatabileceklerdir, çünkü borçlarının tamamı değilse bile, büyük bir kısmı, Fransız firmalarına olan borçlardır. Aynı durum İngiliz ve diğer finans merkezleri için de geçerlidir.

Öyleyse, başlıca endüstriyel ve finans güçlerinin para yaratma (ya da para arzını genişletme) yeteneklerinin sadece ulusal ekonomileri açısından değil, fakat uluslararası ekonomik ilişkileri açısından da yararları olmasının sebepleri bunlardır. Bu yetenekten ötürü, (1) uydu bir ulusa karşı olan açıklarını kapatabilirler, ve (2) uydu ulusların açığı olduğunda, bunlara borç verebilirler ve bu süreç içinde uydu ulusları avuçlarının içinde tutabilirler. Bunlara ilaveten, dünyanın diğer ülkeleri ile olan ilişkilerinde, ödemeler dengesinde kendilerine ait bir açık belirmesi tehlikesini ekseriya bertaraf edebilirler. Bu, dahili kredi kontrolları, faiz nispetlerinde değişiklikler ve diğer manevralarla sağlanmaktadır ki, örneğin, gerekli sermeya (döviz ya da altın), bir süre için, diğer bir finans merkezinden (diğer bir endüstriyel ve finans gücünün para piyasasından) elde edilebilir.

Bu operasyonların teknik girdi ve çıktıları burada etraflı bir şekilde ele alınamaz. Burada sadece ileri kapitalist ulusların, kendi ekonomilerine fazla zarar vermeden, ellerinde bulundurdukları bu finans gücü sayesinde ve bu gücü sağlayan bankacılık mekanizmasıyla ödemeler dengesi güçlüklerini yenebildiklerini belirtmekle yetineceğiz. Aslında, bunlar, iyi şartlar altında, ekonomik gelişme ve kalkınma için kıymetli araçlardır.

Ulusal ve uluslararası operasyonlar için kredi yaratmanın elbetteki temeldeki üretim kapasitesinin niteliğinden ve bu kapasitenin kullanılışından gelen birtakım sınırları vardır. Gerek savaş yüzünden, gerek savaş hazırlığı yüzünden, gerek çok süratli sermaye birikiminden ve gerekse ülkenin altından kalkabileceğinden daha büyük işlere girişmeye çalışması yüzünden, bu sınırlara erişildiğinde, çeşitli derecelerde buhranlar başlar. Ancak bu buhranlar dahi, uydu ülkelerindeki buhranlardan farklıdır. Uydu ülkeler için mesele, metropoliten merkeze bağlı olarak varlıklarını sürdürmektir ki, bu bağımlılık hakim elitin iktidarda kalabilmesini sağlamaktadır. Metropoliten merkezler için mali bunalımın getirdiği mesele, diğer finans merkezlerinin tavırlarına karşı nasıl bir tavır takınılacağını ve mevcut imparator-

luklarını nasıl idame ettireceklerini tayin etme meselesidir. Örneğin İngiltere, sterlin bloku, bütün dünyaya yayılmış askeri üslerini ve sömürge ilişkileri kalıntılarını idame ettirebilmek için bir devaülasyon ardından bir diğerine giderek çabalayıp durmaktadır.

9. — BİRLEŞİK DEVLETLER FİNANSININ DURUMU

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, finans gücünü dünyanın öbür kesimlerini kontrol altına almak için en müfrit ve eşi görülmedik bir biçimde kullanan ülke Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. Süveyş krizinin patlak verdiği sene hariç olmak üzere, 1950'den sonraki bütün senelerde A.B.D.'nin ödemeler dengesi sürekli olarak açık vermiştir. Bu açığın incelenmesinde, üç esas nokta tam olarak ve açıkça anlaşılmalıdır:

(1) Bu açık, A.B.D.'nin emperyalist sistemin örgütleyicisi ve lideri olma durumunun gereği olarak yaratılmış ve sürdürülmüştür. Bu durum, Tablo 21'de gösterilen 1967 yılına ait ödemeler dengesine bir göz atmakla da anlaşılabilir. 1967 yılına ait olan bu ödemeler dengesi açığının niteliği, bu tari-

A.B.D.'nin Ödemeler Dengesi Özeti, 1967 (milyar dolar)

Amaç	Dışarıdan gelen para	Dışarıya giden para
Mal ve hizmet ihracatı ve ithalatı dengesi	+ 7.9	
Özel ve Devlet havaleleri*		- 1.2
Askeri harcamalar, net		- 3.1
Askeri ve ekonomik yardım		- 4.0
Özel sermaye yatırımı		- 3.5
Toplam	+ 7.9	- 11.8

* Birleşik Devletler vatandaşları tarafından dışarıya gönderilen hediyeler ve dışarıda yaşayan A.B.D. vatandaşlarına yapılan sosyal güvenlik ödemeleri gibi, hükümet tarafından dışarıdaki kişilere yapılan ödemeler.

TABLO 21. Kaynak: *Survey of Current Business,* Haziran 1968.

hten önceki dönemlerde verilen açıkların niteliği ile aynıdır.

Gerçekler apaçık ortadadır. Ödemeler dengesinde verilen açık şu giderleri finanse etmek için kullanılmaktadır:

— Askeri harcamalar: Vietnam savaşı için ve yeryüzünün geniş bir kesiminde hava, deniz ve kara gücü bulundurmak için. (Bu, elbette ki, bu tür harcamaların tümü değildir. Bunlar sadece dışarıya dolar transferini gerektiren harcamalardır.)

— Askeri ve ekonomik yardım: Diğer uluslar üzerinde A.B.D.'nin kontrol kurması için kullanılan araçlar.

— Yabancı ülkelere A.B.D. endüstrisi ve finans sermayesi tarafından yapılan yatırımlar.

(2) Bu açık, hükümet tarafından ve bankalar tarafından yaratılan krediler yoluyla A.B.D.'nin dolar arzının arttırılması sayesinde finanse edilmektedir. Başkan'ın Ekonomik Danışmanlar Kurulu eski üyesi profesör James Tobin, 1963 yılında, Kongrenin bir komitesinde yaptığı konuşmanın bir yerinde şöyle demekteydi:

"Doğru dürüst işleyen bir rezerv para sistemi içinde, uluslararası para arzının artışından ilk istifade eden şüphesiz ki rezerv paranın kendisidir. Bir darphaneye ya da para basan bir matbaaya sahip olmak güzel bir şeydir ve altın para sistemi, hiç olmazsa Güney Afrika'da, bize bu olanağı sağlamıştır. 10 yıldan beri ödemeler dengemizde açık verebilmekteyiz, çünkü borç senetlerimiz genellikle para yerine geçmektedir."[46]

(3) Ödemeler dengesi açığını bu kadar uzun bir dönem finanse edebilmemizin sebebi, A.B.D.'nin dünya bankacısı olması ve kapitalist dünyanın diğer kesimlerini (son zamanlarda daha az arzulu olmakla beraber) doları rezerv olarak tutmayı kabullenmektedir.

Senatör Javits'in A.B.D.'nin dünya bankacısı olmaktan ne gibi fayda sağladığı yolundaki bir sorusuna verdiği cevapta, o zamanın Maliye Bakanı C. Douglas Dillon bu durumu şöylece bildirmiştir:

"Yabancı ülkelerin dolar mevcutlarını arttırmaları sayesinde açığımızı finanse edebilmemizden dolayı çok büyük yararlar sağlamaktayız. Şayet dolar rezerv para olmasaydı, şayet dünya bankacısı olmasaydık, bu olmayacaktı. Diğer

ülkelerin karşılaştıkları durumla biz de karşılaşacaktık: açık verdiğimiz anda, bunun geçen sene Kanada'nın yapmak zorunda kaldığı gibi, ithalatı kısmak ya da askeri harcamalarımızı güvenliğimizin gerektirdiğinden çok daha fazla kısmak anlamına gelmesine rağmen, ödemeler dengemizi şu ya da bu şekilde dengeye getirmek zorunda kalacaktık... Derim ki, elde ettiğimiz başlıca yarar budur. Ancak bunun çok önemli bir yararı daha vardır ve o da şudur: birisi dünya bankacısı olmak ve uluslararası likidite fazlasını sağlamak zorundadır. Bu da Birleşik Devletler olmuştur ve en uygunu da budur. Çünkü, en büyük mali güce sahip olan ülke biziz ve en güçlü paraya biz sahibiz."[47]

Maliye Bakanlığı Para İşleri eski müsteşarı, Birleşik Devletlerin finans gücüne ilaveten, diğer ülkelerin kendilerine yardımcı olmalarına başka bir sebep daha eklemektedir:

"Buna ilaveten, Birleşik Devletlerin sahip olduğu siyasi istikrar ve muazzam ekonomik ve askeri güç de, dünyadaki herhangi bir diğer ülkeden ziyade, Birleşik Devletler'den alacaklı olma arzusunu arttırmıştır."[48]

Dünyadaki herhangi bir diğer ülke ödemeler dengesinde, A.B.D.'nin olduğu kadar büyük bir açığı değil 18 yıl, birkaç yıl süreyle vermiş olsa, elbette ki, ülkenin hayat standardındaki büyük bir düşme ile birlikte çok büyük buhranlara da maruz kalırdı. Bu kadar asil amaçlar için böylesine büyük bir açığı Amerika Birleşik Devletleri dışında hiçbir ülke göze alamazdı.

Bir Kongre oturumunda Senatör Proxmire ile Maliye Bakanlığı Müsteşarı Roosa arasındaki şu karşılıklı konuşmaya tanık olalım.

Senatör Proxmire: Şayet dahili mülahazalarımız olmasaydı, şayet dünya bankacısı olarak dünya liderliği külfeti altına girmemiş olsaydık, uluslararası ödemelerimizi dengeye getirmenin klasik, ideal ve gene de etkili yolu, tahmin ederim ki, muhafazakar bir program izlemek olurdu.

Müsteşar Roosa: Evet.

Senatör Proxmire: Başka bir deyişle, deflasyonist bir program?

Müsteşar Roosa: Evet.

Senatör Proxmire: Dışarıya satış yapabilmek için fiyatlarımızı düşürmek, ücretleri düşürmek, federal harcamaları büyük çapta kısmak?

Müsteşar Roosa: Evet.

Senatör Proxmire: Vergileri arttırmak, faiz hadlerini yükseltmek ve bunun gibi?

Müsteşar Roosa: Evet.

Senatör Proxmire: Elbette ki bunların hiçbirisini yapamayız, çünkü bu dahili olarak felaket olacağı gibi, uluslararası bir buhrana da sebep olur?

Müsteşar Roosa: Evet.[49]

Bu konuşma Müsteşar Roosa'nın resmi bir açıklamasından sonra olmuştur. Bu açıklamada Müsteşar Roosa, "şayet dünya bankacısı olmasaydık" dedikten sonra şöyle devam etmiştir:

"... çok daha önce (muhtemelen ekonomimizi deflasyona maruz bırakarak) ithalatımızı kısmak, cari ödemeler dengemize önemli katkısı olan dış yatırımlarımızı büyük çapta azaltmak ve dostlarımıza ve müttefiklerimize yaptığımız askeri ve ekonomik yardımlarımızı, muhtemelen aşırı derecede, kısmak zorunda kalabilirdik. Şayet bu yollara başvurmuş olsaydık, dış müşterilerimiz bu ülkeden yaptıkları alımları büyük çapta azaltacaklar ve biz şimdi dünya ülkelerinin çoğunda dolara karşı uygulanan farklı bir politika ile karşı karşıya kalacaktık. Dünya ticaretindeki hızlı gelişme yerine, kendi refahımıza ve bütün hür dünyanın refahına zararlı olan durgunluğa şahit olacaktık."[50]

Bugün emperyalist uluslararası ilişkiler ağının sentezi işte budur. A.B.D. lider olarak başlıca ticaret ortaklarının ve siyasi-askeri müttefiklerinin endüstri ve pazarlarını işgal edecek ekonomik güce sahiptir. Dünyanın askeri ortamında hakimiyet sağlayacak kaynaklara sahiptir. Azgelişmiş ülkelere dış yardımı devam ettirebilir, yatırımlar yapabilir ve borç verebilir ve böylece bunların sonucu ortaya çıkan mali bağımlılık vasıtasıyla bu ülkeleri daha sıkı bağlarla A.B.D.'ne bağlayabilir. Bütün bunlar ve bunlara ilaveten refahın sağlanması ve buhranın önlenmesi, A.B.D.'nin dünya bankacısı ve doların da dünya rezerv parası olması sayesinde mümkün olmuştur. Ve

A.B.D. dünya bankacısı olabilir ve parasını rezerv para haline getirebilir, zira sahip olduğu askeri ve ekonomik güç, diğer sanayileşmiş ulusları, onun dünya bankacısı olmasına ve doların da rezerv para olmasına yardımcı olmalarını gerektirmektedir. Ve A.B.D.'nde zorunlu olarak, "özel teşebbüs ile dış politikanın arasında kopmaz karşılıklı bağların"[51] eşliğinde olmaktadır.

Diğer sanayi uluslarının işbirliğine girmeleri akılcı bir tercihin sonucu değildir. Gelişme öyle bir zamanda ortaya çıkmıştır ki, diğer ülkeler bir tercih yapacak durumda değillerdi. Roosa'nın bu konudaki sözleri dikkate değerdir:

"Dolar üstün durumuna, dünya çapında rol oynayabilecek başka hiçbir paranın olmadığı ve hükümetimiz tarafından verilen yardımların serbestçe kullanılabilir dolarla yapıldığı İkinci Dünya Savaşı esnasında ve hemen sonrasında kavuşmuştur. Bazı Avrupa ülkeleri konvertibilite ve büyük fazlalıklar sağlamayı başardıklarında ise, bütün dünya ticaretinde ve ödemelerinde kullanılıyor olmasıyla dolar, çok güçlü bir şekilde tahkim edilmişti... ve Amerika ekonomisi... piyasa serbestliği ilkelerine bağlı kaldıkça, doların temel kur olarak oynadığı rol ile özdeş olan bankacılık fonksiyonlarını hevesle yerine getirmeye çalışan Amerikan bankaları ve diğer mali kurumlar mevcut olacaktır. Tüm ekonomik yapımızda devrimci bir değişiklik yapmadan, doların oynadığı bu role son veremeyiz kanısındayım."[52]

Diğer emperyalist merkezlerin merkez bankacıları da halen Brown Brothers Harriman and Company'nin bir ortağı olan Roosa kadar, mevcut uluslararası para sisteminde yapılacak temel bir değişikliğin Amerika Birleşik devletleri ve dolayısıyla kapitalist dünyanın diğer kesimlerinin ekonomik yapılarına getireceği "devrimci" sonuçların farkındadırlar. Burada mesele, Uluslararası Para Fonunun kredi mekanizmasında yapılacak (halen görüşülmekte olan parasal reformlar cinsinden) basit düzeltmeler değil, uluslararası para olarak doların oynadığı rolde yapılacak bir değişikliktir. Aynı zamanda, A.B.D.'nin ortakları da bu parasal sistemde, kendi kellelerini korumak ve kendi rekabetçi çıkarlarını izlemek zorundadırlar.

Diğer ulusların merkez bankacılarının korkularının kaynağı, uluslararası bankacılığın basit sağ duyusudur ve bu, Tablo 22'de basitçe özetlenmiştir.

Bu tablo, altın rezervlerinde ve yabancılara karşı olan dolar mükellefiyetlerinde aynı zamanda meydana gelen ters yöndeki hareketleri göstermektedir: A.B.D.'nin altın rezervlerinin hızla düşmesine karşılık yabancıların ellerindeki dolar mevcutlarının artması. Mayıs 1968 sonunda yabancıların elinde bulunan likit dolar mevcudu, A.B.D.'nin altın mevcutlarının neredeyse üç mislidir. Ellerinde dolar bulunduran bütün yabancılar, A.B.D.'ne başvurarak ellerindeki dolarların kısa vadede altına çevrilmesini isteyecek olsalar, A.B.D.'nin elindeki evrensel ödeme aracı altın miktarı yaklaşık olarak 20 milyar dolarlık bir açık vermek durumundadır.

Altın rezervleri ile yabancılara olan dolar mükellefiyeti arasındaki bu farkın büyüklüğü, A.B.D.'nin ülke dışı faaliyet-

A.B.D.'nin Altın Rezervleri ve Yabancılara Olan Dolar Cinsinden Borçları
(milyar dolar olarak)

Yıl sonu itibarıyla	A.B.D.'nin altın rezervi	Yabancıların elindeki dolar mevcudu*
1955	21.8	11.7
1960	17.8	18.7
Mayıs 1968	10.7	31.5

* 1960 ve 1968 yıllarına ait rakamlar, A.B.D.'nin diğer hükümetlere, yabancı bankalara ve diğer yabancı kurumlara ve işadamlarına karşı olan yükümlülüklerini göstermektedir. 1955 yılına ait olan rakamlar ise, sadece kısa vadeli yükümlülükleri göstermekte olup, yabancıların ellerinde bulundurdukları A.B.D. hükümetine ait tahvilleri ihtiva etmemektedir. Bu farklılığın yarattığı kıyaslama zorluğu, burada öne sürülen hususu geçersiz kılmamaktadır: A.B.D. hükümetine ait tahvillerin eklenmesiyle elde edilecek rakam herhalde 11.7'den fazla olacaktır, ama bu da yüzde 10'dan daha fazla bir farklılık yaratmaz. Dikkat edilecek olursa, dolar mevcudunu gösterir rakamlar Tablo 22'dekilerden daha yüksektir. Tablo 22'deki rakamlar sadece yabancı hükümetlerin ve bu hükümetlerin merkez bankalarının ellerindeki dolar mevcutlarını ihtiva etmektedir. Buradaki rakamlar ise, bankalar, diğer mali kurumlar ve işadamları da dahil olmak üzere, yabancılara karşı olan toplam likit dolar yükümlülüklerini göstermektedir.

TABLO 22. Kaynak: United States Bureau of the Census, *Statistical Abstract 1966*, Washington, D.C., 1967, ve *Federal Reserve Bulletin*, Ağustos 1968.

lerinin mali sınırlılığının önemli bir göstergesidir. Böyle bir sınırın mevcudiyeti, diğer para merkezlerinin muhalefetine rağmen, A.B.D.'nin ödemeler dengesindeki açığın her yıl giderek artması ile daha da açığa çıkmıştır: A.B.D.'nin dış askeri ve ekonomik operasyonlarının çapı uluslararası mali uygulamaların çapına denk düşmekteydi. Zaman zaman Avrupa borsalarındaki altın ve para spekülatörleri tarafından sarsılsa bile, artan sınırlamalara rağmen, diğer ulusların merkez bankacılarının, isteyerek ya da istemeyerek yaptıkları desteklemelere dayanarak, finans faaliyetlerine devam etmektedir.

Emperyalist şebeke içerisindeki ulusların çoğunun başka alternatifleri yoktur: A.B.D. hükümetinin ve merkez bankacılarının alacaklıları olarak, dolar blokunun üyeleri olmaya boyun eğmek zorundadırlar. Ancak nispeten daha bağımsız olan metropoliten merkezlerin bir tercih yapma olanakları vardır. Yabancılara olan dolar taahhütlerinin yaklaşık olarak yarısı, altı ulusun elinde yoğunlaşmıştır: İngiltere, Japonya, Fransa, Batı Almanya, İtalya ve İsviçre. Dolayısıyla bu ülkeler A.B.D.'ne baskı yapacak silahlara sahiptirler. Buna rağmen, tercih olanakları, mevcut durum karşısında, sınırlıdır. A.B.D.'nin askeri ve ekonomik gücü emperyalist sistemi idame ettirmek ve, şayet mümkünse, emperyalist olmayan dünyanın sınırlarını geri itmek için kullanıldıkça, bunların çıkarları A.B.D.'nin çıkarlarına bağımlı olmaktadır. Aynı zamanda, A.B.D.'nin endüstrisini ve finansının rekabet tehdidinde bulunmasından da endişe etmektedirler. Dolayısıyla, güç dengesi, mevcut uluslararası parasal düzenlemelerin sınırları içinde oynamaktadır. Uluslararası finans çelişkilerinin temelinde *güç* mücadelesinin yatmakta olduğunu her zaman için akılda tutmak lazımdır. Bu husus, Standard Oil Company'nin (New Jersey) yüksek seviyede bir iktisatçısı olan Augene A. Birnbaum tarafından çok iyi belirtilmiştir:

"Yüz sene süren dahili parasal konferanslardan sonra kişilerin neden aralarındaki farklılıkları halledemediklerini sorabiliriz. Bunun cevabı bir tek kelimedir: *güç*. Yüzyıl süren uluslararası parasal konferansların konusu budur. Yeni bir ulus-

rarası likidite önerisinin yapıldığı Uluslararası Para Fonunun Rio'daki 22. toplantısı bu genel kurala bir istisna değildir."[53]

Uluslararası para sisteminde reform manevraları güç mücadelesinin aldığı biçimlerden sadece bir tanesidir. Emperyalist güç merkezleri arasındaki gerginlikler, çeşitli şekillerde su yüzüne çıkmaktadır. Diğer sanayileşmiş ulusların hakim iş çevreleri arasında acil iş çıkarları, A.B.D.'nin çıkarlarına bağlı guruplar olduğu gibi, A.B.D.'nin genişlemesi karşısında kâr olanaklarının azaldığını öne süren başka gruplar da vardır. Hem A.B.D.'nin yayılmasına karşı kendilerini koruyacak tedbir olarak, hem de kendi ekonomilerinin iç dinamiği gereği, yabancı firmalar ve azgelişmiş ülkelere kendi hükümetleri tarafından yapılan ekonomik ve askeri yardımlar vasıtasıyla kendi dış genişlemelerini sağlamaya çalışmaktadırlar.

Etkin olan üç temel kuvvet vardır: (1) Emperyalist şebekenin devamının sağlanması için A.B.D.'yle birlikte ana finans merkezlerini oluşturan merkezcil güçler; (2) kâr rekabeti ile harekete gelen ve A.B.D.'nin operasyonlarında zayıf noktalar belirdikçe bunlardan yararlanmaya çalışan merkezkaç güçler, (3) Her emperyalist merkezin, sömürgeleri ve nüfuz sahaları ile olan mali ve ekonomik bağlarını güçlendirmeye yarayan "dikey birlik" Dış yardımın azgelişmiş uluslar üzerinde kontrol elde etme tekniği olarak ortaya çıkması ve giderek stratejik bir önem kazanması, bu sonuncusuyla ilgilidir.

BÖLÜM : 4

YARDIM VE TİCARET

1. — ASKERİ HARCAMALAR VE AMERİKAN BARIŞ DÜZENİ

Uluslararası para sistemi ile A.B.D.'nin mali operasyonları arasındaki oldukça karmaşık ilişkiler, görüldüğü gibi, ödemeler dengesindeki uzun vadeli açığa rağmen, ve aslında bunun sayesinde, A.B.D.'nin daha zengin ve daha güçlü olması gibi mucizeler yaratan bir dizi düzenlemeleri içermektedir. Bu cinaslı çelişkinin ortaya çıkması mümkündür, çünkü ödemeler dengesi açığı, A.B.D.'nin dünyadaki yeri açısından hayati öneme haiz üç çeşit denizaşırı faaliyeti finanse etmek üzere kullanılmaktadır: özel yatırımlar, askeri harcamalar ve hükümetin dış yardım programı.

Bu üç faaliyetin ortak bir nitelikleri vardır: *kontrolu* muhafaza etmeye ve arttırmaya yararlar. Özel yatırımlar, hem hammadde kaynaklarını ve hem de pazarları kontrol etmeye yarar ki bu iki faaliyet de, daha fazla kâr peşinde koşma ve tekelci durumun korunmasını sağlama gibi tekelciliğin normal çabalarının içinde mündemiçtir. Kontrol için, emperyalist sistemin lideri ve yöneticisi olma durumunun devamı için, askeri harcamalara da ihtiyaç vardır. A.B.D. tarafından empoze edilen barış düzeninin inşasında, A.B.D. tarafından yapılan anlaşmalar ve diğer taahhütler Ek A'da verilmiştir. Bu noktada, biz sadece durumun A.B.D. Savunma Bakanlığı tarafından nasıl görüldüğünü vermekle yetineceğiz:

"Komünist olmayan dünyanın her yerine yayılmış siyasi ve

güvenlik çıkarlarımız, müttefiklerimiz ve askeri güçlerimiz vardır. Amerikan çıkarlarının ve taahhütlerinin dünya sahnesinin kenarından merkezine doğru yer değiştirmesi, ortak savunma ve Birleşik Devletlerin dış politikasının desteklenmesi için gerekli olan Silahlı Kuvvetlerin denizaşırı yayılmasını ve sayısının artmasını beraberinde getirmiştir... Askeri ihtiyaçlarımızın denizlerde sağlam bir savunma ve Birleşik Devletler vatandaşlarından müteşekkil bir ordu ile sağlanabildiği günlerde, temel ulusal çıkarlarımızla kabilitelif bir dünyada yaşamaktaydık. Bu dünya, ulus-devletine dayanmaktaydı ve İngiliz gücünün nezareti altındaydı. 20. yüzyıl, iki dünya savaşının etkisi ile, eski düzenin çözülmesine, hem Avrupa ve hem de Asya'da büyük destek gören komünizmin ortaya çıkmasına, bir sürü zayıf fakat keskin sesli ve milliyetçi yeni ulusların doğmasına yol açmış olan sömürgecilik döneminin sona ermesine, ve hızlı teknolojik değişimlere, özellikle nükleer silahların geliştirilmesine tanık olmuştur. Aynı dönem içinde, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği, iki lider güç haline gelmeye başlamışlardır. A.B.D.'nin çıkarlarının, bir dünya gücünün geniş sorumluluklarını kabul etmemizi ve bu sorumlulukları yerine getirmemizi gerektirmiş olması, bu olayların uzun vadeli sonuçlarından birisidir. İkinci bir sonuç ise, *nispeten istikrarlı bir dünya ortamının (Birinci Dünya Savaşını izleyen 40 yıl içinde bozulanın yerini alacak yeni bir dengenin) tekrar yaratılmasının, uluslararası çıkarlarımızın en önemlisi haline gelmiş olmasıdır.*"[1]

Robert S. McNamara, Savunma Bakanı iken, bu geniş faaliyetler ile dış yardım programı arasındaki mevcut ilişkilerin üzerinde önemle durmaktaydı. 1966 yılında Amerikan Gazete Yazarları Cemiyeti'nde yaptığı bir konuşmada, A.B.D.'nin niçin bir ekonomik yardım programına sahip olması gerektiğini şu sözlerle açıklıyordu:

"Bugün, aşağı yukarı 100 ülke, modern toplum haline gelmenin dar boğazındadırlar. Bunlar eşit gelişme hızlarına sahip değillerdir ve kendi aralarında (kabilelere bölünmüş ve çok zayıf politik bağlarla bir arada duran) ilkel mozayik toplumlardan, tarımsal yeterlilik ve endüstriyel yetenek kazanma yol-

unda oldukça mesafe katetmiş daha karmaşık ülkelere kadar farklılıklar göstermektedirler. Özellikle tüm güney yarıkürede görülen kalkınma hamlesinin tarihte bir eşi daha yoktur.

Bu durum, dünyanın geleneksel olarak hareketsiz olan bölgelerini değişim kaynayan kazanları haline getirmiştir.

Bir bütün olarak ele alındığında, bu, pek de barışçı bir süreç olmamıştır... Ekonomik durgunluk ile şiddet hareketleri arasındaki ilişki veri kabul edildiğinde, güney yarıkürede bulunan ulusların önünde uzanan yıllar şiddet hareketlerine gebedir.

Komünist tahribatı tehlikesi olmasaydı da bir şey değişmeyecekti. Fakat ayrıca böyle bir tehlike de mevcuttur...

Komünistler karışmış olsun veya olmasınlar, şiddet, dünyanın neresinde olursa olsun, her zaman için uluslararası ilişkilerin karmaşık güç merkezleri yoluyla tehlike çanlarının çalmasına yol açar ve A.B.D.'nin güvenliği, dünyanın yarısını kaplayan ulusların güvenliğine ve istikrarına bağlıdır."[2]

2. — DIŞ YARDIM: KONTROL ARACI

Ödemeler dengesi açığını meydana getiren diğer iki kalem gibi, ekonomik ve askeri yardımlar da kontrol elde etmek amacıyla kullanılmaktadır. Başkan Jonh F. Kennedy'nin de belirttiği gibi: "Dış yardım, Birleşik Devletlerin dünya üzerindeki etki ve kontrol elde etmesini ve çökmesi ya da komünist bloğa geçmesi kesin olarak mukadder olan birçok ülkenin bu duruma düşmemesini sağlayan bir metoddur."[3]

Dış yardım programı, Başkanlık Komisyonu'nun deyimi ile, "yabancı devlet başkanlarına karşı hürmetimizi ispatlayacak bağışlar, Sovyet yardımını engellemek üzere acele ile hazırlanmış projeler, mevcut hükümetleri iktidarda tutmaya yarayacak girişimler"[4] de dahil olmak üzere çok çeşitli borçlardan ve yardımlardan müteşekkildir.

Bu çok yönlü faaliyetler, amaç ve neticelerine göre şu şekilde sınıflandırılabilirler:

(1) A.B.D.'nin dünya çapındaki askeri ve siyasi politikalarının uygulanması.

(2) Açık Kapı politikasının tatbik edilmesi: A.B.D. sermayesinin hammaddelere, ticarete ve yatırım olanaklarına serbestçe el atabilmesi için.

(3) Azgelişmiş ülkelerde yer alan ekonomik kalkınmanın kesin olarak kapitalist yöntem ve uygulamalara dayanmasının garanti altına alınması.

(4) Ticaret ve yatırım olanakları peşinde koşan A.B.D.'li işadamları için acil kazançlar elde edilmesi.

(5) Yardım alan ülkelerin giderek daha çok A.B.D.'ye ve diğer sermaye piyasalarına bağımlı hale getirilmesi. (Kredi yoluyla borçlandırma, yardım alanların, metropoliten merkezlerin sermaye piyasalarına olan bağımlılıklarını devam ettirir.)

3. — A.B.D.'NİN ASKERİ VE SİYASİ POLİTİKALARININ UYGULANMASI

Uluslararası Kalkınma teşkilatı (AID) Program Koordinasyon Heyeti eski üyelerinden ve halen Harvard Üniversitesi Uluslararası İşler merkezinde görevli olan Joan Nelson, dış yardımın askeri ve politik hedeflerini, "Bazı belirli azgelişmiş ülkelerde bulunan askeri üslerin ve diğer stratejik kolaylıkların sürekli olarak arttırılması; resmi müttefiklerle bağlar kurulması ve bu müttefiklerin savunma kapasitelerinin güçlendirilmesi; Komünist Çin'in tanınmasını ve Birleşmiş milletlere alınmasının geciktirilmesi; Komünist Çin, Küba ve Kuzey Vietnam ile ticaret, özellikle stratejik mal ticareti, yapılmasının önlenmesi; ve daha genel alanda, gelişmekte olan ülkelerin, bağımsız ya da Batı taraftarı bir dış politika izlemeye teşvik edilmesi"[5] olarak özetlenmektedir.

Kısaca, Amerika Birleşik Devletleri, ittifakları için oldukça külliyatlı miktarda para harcamaktadır. Marshall Planı yardımları ve Marshall Planı sonrası Batı Avrupa müttefiklerine yapılan askeri yardımlar ile NATO'nun kurulması ve faaliyet göstermesi arasında hiç şüphesiz ki (yegane faktör olmasa dahi) yakın bir ilişki vardır. Yardım ile askeri ittifaklar arasındaki ilişki, Pakistan ve Türkiye gibi ülkelerin durumlarında daha da açıklık kazanmaktadır:

"A.B.D.'nin askeri yardımı, siyasi açıdan ülkenin en büyük istikrar gücü olan Pakistan silahlı kuvvetlerini güçlendirmiş ve Pakistan'ı kollektif savunma anlaşmalarına katılmaya teşvik etmiştir."[6]

"Örneğin A.B.D., 30 milyondan fazla nüfusu olan Türkiye'ye esas olarak askeri bir dayanak gözüyle bakmıştır. Bu ülke askeri alanda cesaret sahibi olduğunu birçok kereler ispatlamıştır. Coğrafi durumu, NATO ve Bağdat Paktı (CENTO) gibi savunma paktlarına katılma hususunda gösterdiği arzu, ve hatta, sahip olduğu fevkalade maden kaynakları, Türkiye'yi her türlü dış yardımın yapılmasına layık bir duruma getirmiştir."[7]

İttifaklar için para ödeyen kimse, askeri üsler için de para ödemek zorundadır. İspanya'nın durumunda bu çok açıktır:

"İspanya'daki üslerin 1953-1963 yılları arasında kullanılmasını sağlayan anlaşma, Export-Import Bank'ın bu on senelik dönem için İspanya'ya 500 milyon dolar kredi vermesini öngören bir anlaşma ile aynı zamanda imzalanmıştır. Eylül 1963'te yeni bir beş senelik anlaşma imzalandığında, bu beş sene için 100 milyon dolarlık bir banka kredisi daha sağlandı... 1949-1962 döneminde Birleşik Devletlerin İspanya'ya verdiği her türlü yardımların tutarı 1.695 milyar doları bulmaktadır ki, bunun yaklaşık olarak dörtte üçü hem askeri hem de ekonomik bağışlar halindeydi."[8]

Üs satıcıları ellerine geçen fırsatları hiç kaçırmazlar. Bu yılın başında *New York Times* gazetesinin bir sayısında şu haber yeralmaktaydı: "İspanyol Hükümeti, İspanya'daki Amerikan askeri üsleri ile ilgili anlaşmanın yenilenmesine mukabil, Birleşik Devletlerden savunma garantisi, askeri yardımlarda artış ve Amerikalı uzmanlar üzerinde Birleşik Devletlerin sahip olduğu hukuki yetkilerin azaltılmasını istiyor."[9] İstenilen mali yardımlar tahamtan daha ötede bir anlam da taşıyabilir: İspanyol hükümeti sadece hayat pahalılığında bir ayarlama yapılmasını istiyor olabilir. *The Economist*'e (Londra) göre:

"Bir İspanyol yetkilisi, bu yakınlarda, 'Bu bir enflasyon çağıdır. Fiyatlar sürekli olarak artmakta, özellikle üslerin fiy-

atları,' demiştir. Fransızlarla Arapların arasındaki düşmanlığın, Amerikalıların gözünde İspanya'nın değerini arttırdığına emin olan İspanyol yetkilileri, İspanya'daki Amerikan üsleri karşılığında Washington'dan daha yüksek bir ekonomik ve siyasi rant koparabileceklerini ümit etmektedirler."[10]

Vietnam'a asker gönderen hükümetler de bunun karşılığında bir fiyat talep etmektedirler. Filipinler Başkanı Ferdinand Marcos, Ocak 1966'da iktidara geldiğinde, devlet hazinesi tamtakırdı. Marcos, Başkan Yardımcısı Hubert Humprey'in de misafir olarak hazır bulunduğu iktidarı devralışı münasebetiyle yaptığı konuşmada şöyle demekteydi: "Hükümet hazinesi boştur. Büyük fedakarlıklarda bulunmadıkça, gelecek yıl bu durumda herhangi bir değişiklik olma ümidi yoktur."[11] Bu gerçek iflas durumuna rağmen (ya da insanların her hareketinin yalnız menfaat saiki ile olduğunu inananların öne sürebileceği gibi, bu iflas durumundan ötürü), Humphrey'in Manila'ya yaptığı yeni bir ziyaret sırasında, Marcos, kendinden önceki idarenin çıkardığı Vietnam Yardım Kararnamesini (Filipin birliklerinin Vietnam'da kullanılmasını sağlayan bir tedbir) yenilemek niyetinde olduğunu açıkladı.[12] Bu kararname, uzun tartışmalardan sonra kabul edildi. Nihayet, Eylül ayı başlarında, ordu mühendisleri ve savunma birliklerinden müteşekkil 800 kişilik bir kafile Manila'dan Saygon'a hareket etti. Bundan üç gün sonra, Başkan Marcos, Washington'a gitti. *The New York Times* gazetesine göre, Washington "birliklerin Vietnam'a gönderilmesini kongreye tasdik ettirmek için harcadığı çabalardan ötürü kaybetmek zorunda kaldığı siyasi itibara karşılık Bay Marcos'a ekonomik yardımda bulunmak zorunda olduğunu"[13] düşünmekteydi. Marcos'un Washington'a varmasından üç gün sonra, Birleşik Devletlerin "Filipinlere yaptığı ekonomik yardımları büyük çapta arttıracağı" açıklandı.[14]

Güney Kore de, aynı şekilde, A.B.D. ile müttefik olmanın getirdiği mali avantajları görmekte ve bunlardan yararlanmaktadır. "Fighting Tiger for Rent" başlığını taşıyan bir yazısında, *The Economist* şu bilgiyi vermektedir:

"Başkan yardımcısı Humphrey'in ülkesine dönerken uğray-

acağı Güney Kore, Amerikalılara Vietnam'a sağladığı yardıma karşılık bir fiyat talebinde bulunmaktadır... [Kore] gönderdiği birliklere karşılık, Birleşik Devletlerden bazı taleplerde bulunmuştur. Bunlar arasında, Birleşik Devletlerin Vietnam'da kullanmak üzere satın aldığı savaş malzemelerinde Kore'ye 'en yüksek önceliğin' tanınması... Vietnam'daki Kore birliklerine ödenen ücretlerin yükseltilmesi; ve Amerikan askeri ve ekonomik yardımının arttırılması... vardır."[15]

Latin Amerika'ya yapılan askeri yardımların taşıdıkları amaçlar ile, örneğin Yakın ve Orta Doğu'ya yapılan askeri yardımlarda öngörülen geleneksel amaçların kıyaslanması konusunda bazı hükümet yetkililerinin samimi beyanları özellikle öğreticidir. Yakın ve Orta Doğu'ya yapılan yardımlar konusunda Savunma Bakanı McNamara, 1967 yılında, bir Meclis Komitesinde şu sözleri söylemiştir:

"Yakın ve Orta Doğu, Birleşik Devletler açısından taşıdığı stratejik önemi devam ettirmektedir, çünkü bu bölge siyasi, askeri ve ekonomik çıkarların birleştiği kavşaktır ve çünkü Orta Doğu petrolü Batı için hayati önem taşımaktadır. Bundan ötürü, bu bölgenin istikrarlı ve sürekli bir kalkınma içinde olmasında bizim çok büyük çıkarımız vardır. Yunanistan, Türkiye ve İran ile olan ittifak ilişkilerimizi devam ettirmekte de büyük çıkarlarımız vardır, zira bu üç ülke, Sovyetler Birliği, sıcak deniz limanları ve Orta Doğu'nun petrol yatakları arasında yer almaktadır."[16]

Latin Amerika'ya yapılan askeri yardımın sebeplerini açıklarken, Savunma Bakanı, çok daha açık konuşmaktaydı:

"Toplumsal gerginlikler, toprak ve servet dağılımındaki eşitsizlikler, istikrarsız ekonomiler ve geniş bir tabana oturmayan siyasi yapılar, Latin Amerika'nın birçok kısmında sürekli bir istikrarsızlık ihtimali yaratmaktadır. Şayet bu ve bunlara ilişkin sorunlara bir cevap bulunacaksa, bunun cevabı, bizim ve Latin Amerikalı dostlarımızın uğrunda bütün kaynaklarımızı seferber ettiğimiz Gelişme İttifakında yatmaktadır. *Fakat bu ittifakta öngörülen hedeflere ancak kanunların ve düzenin hakim olduğu bir ortam içinde varılabilir.*

Dolayısıyla Latin Amerika'ya yapılan askeri yardım pro-

gramlarımız, iç güvenliğin sağlanmasında alınacak sivil tedbir eylemlerini desteklemeye yönelik olmaya devam edecektir."[17]

Savunma Bakanı konuşmasına kanunlara ve düzene karşı yönelmiş tehlike kaynaklarını anlatarak devam etmiştir: Tricontinental Kongresi'nin ve Latin Amerika Komünist partilerinin geniş "anti-emperyalist cepheler" yaratma gayretleri, "öğrenci ve diğer aydın gruplarına sızmaya, örgütlü işçileri kontrol etmeyi ve köylüleri örgütlendirmeyi" sürdürmektedirler. böylelikle: 1968 mali yılı içinde Latin Amerika ülkelerine yapılması öngörülen askeri yardım programları, bu tehlikeleri uygun araçlarla bertaraf etme temeli üzerine oturmuştur. Daha kesin olarak belirtmek gerekirse, Latin Amerika'ya yapılan yardımlarda güttüğümüz temel amaç, gerekli olduğu yerlerde, *polis ve diğer güvenlik kuvvetleriyle birlikte, ihtiyaç duyulan iç güvenliği sağlayacak yetenekte yerli askeri ve yarı-askeri güçlerin yetiştirilmesine yardımcı olmaktır.*"[18]

Hikayenin hepsi bundan ibaret değildir. A.B.D. askeri yardım pragramının faaliyetlerinden bir tanesi de, yabancı ülkelerdeki askeri personel eğitimidir. Latin Amerika ile ilişkili olarak Başkan McNamara bu konuda Kongreye şu bilgiyi vermektedir:

"Birleşik Devletlerdeki ve yabancı ülkelerdeki askeri okullarınızda ve eğitim merkezlerimizde seçme subaylar ve önemli mevkilerde bulunacak uzmanları eğitmemiz askeri yardım yatırımlarımızdan sağlanan faydaların herhalde en önemlisidir. Bu öğrenciler dönüşlerinde eğiticiler olmak üzere kendi ülkeleri tarafından özel olarak seçilmişlerdir. Bunlar gerekli bilgilerle teçhiz edilmişlerdir ve bu bilgileri kendi birliklerine aktaracak olan geleceğin liderleridirler. Amerikalıların ne yapmak istediklerini ve nasıl düşündüklerini gayet iyi bilen kimselerin liderlik mevkilerinde bulunmalarının ne kadar önemli olduğunu belirtmeye ayrıca gerek duymuyorum. Böyle kimselerden dostlar edinmenin değeri ölçülmeyecek kadar fazladır."[19]

Meclis Dış İşleri Komitesi Başkanın aşağıdaki sözlerinden de görülebileceği gibi, bunun sonucu ortaya çıkan yakın ve

kıymetli dostluk, hiç şüphesiz ki, eski okul bağlarının getirdiği duygusal dostluktan çok daha derindir:

"Dış yardımları eleştiren herkesin karşısına, Brezilya Silahlı kuvvetlerinin Goulant hükümetini devirdiğini ve bu güçlerin demokrasi ilkeleri ve A.B.D. taraftarı olma yönüne şartlandırılmasında A.B.D. askeri yardımının temel unsur olduğu gerçeği dikilmektedir. Bu subaylardan bir çoğu, AID programı çevresinde, Birleşik Devletlerde eğitilmişlerdi. Demokrasinin komünizmden daha iyi olduğunu biliyorlardı!"[20]

A.B.D. generalleri ile Latin Amerika generalleri arasındaki yakın bir işbirliği olduğu, Güney komutanlığı Ordu Baş kumandanı ('Güney' tabiri, Birleşik Devletlerin güneyinde kalan bütün bölgeleri kapsamaktadır) General Robert W. Porper Jr.'nin Kongre konuşmasından da açıkça görülmektedir:

"Hükümetlerin toplumsal baskıları karşılayacak yeterli bir ekonomik kalkınma sağlayamamaları, yüksek nüfus artışı ve şehirlere olan devamlı göç, daha bir süre ciddi meseleler çıkarmaya devam edecektir. Şehirsel bölgeler, giderek daha çok güç merkezleri haline gelecek ve bu bölgelerde yaşayan kitleler demagojik tahriklere ve komünist istismarına daha yatkın olacaklardır. Komünist hareketin, faaliyetlerini işçiler, öğrenciler ve gecekondular üzerinde daha fazla yoğunlaştırarak daha da saldırgan hale gelmesi beklenebilir. Zaten ciddi olan mevcut duruma bir de bu eklenince, şehirlerde giderek artmakta olan bu tehlike, Latin Amerika hükümetleri için ciddi iç güvenlik problemleri yaratacaktır.

Ordu kamu düzenini sağlayacak ve iç güvenlik sağlamaya çalışan azimkar hükümetleri destekleyecek yegane birleştirici güç olduğunu tekrar tekrar ispat etmiştir. Latin Amerika silahlı kuvvetleri, polis, ve diğer güvenlik kuvvetleriyle birlikte hareket ederek karışıklıkların ve isyanların kontrol altına alınmasına, teröristlerin ve gerillaların yakalanmasına ya da tasfiye edilmesine, ve hükümet devirmek için şiddet yoluna başvurmaya teşebbüs eden unsurların bu hareketlerinin önlenmesine yardımcı olmuştur."[21]

Amerikan Kongresi Kütüphanesi Kanun Arşivi Servisi'nin Senato Dış İlişkiler Komitesi için hazırladığı raporu şu şekilde

bitirmesinin sebebi belki de budur: "Birleşik devletlerin savunulmasına doğrudan doğruya katkıda bulunmaları ya da stratejik bir konuma sahip olmaları: birçok ülkeye yaptığımız askeri yardımların asıl sebebi bunlar değildir. Asıl siyasi sebep general ve amirallerin iktidarı devralmak üzere yetiştirilmeleridir. Bu konuda artık hiç şüpheye yer yoktur."[22]

4. — AÇIK KAPI POLİTİKASI İÇİN EKONOMİK YARDIMLAR

Dış yardımın askeri yönüne bu kadar çok önem verilmesinin sebebi, (yardımın büyük bir kısmının askeri olmaktan ziyade ekonomik olduğunu gösteren resmi rakamlara rağmen) aslında yardımın hemen tamamının neticede ya askeri ya da acil siyasi amaçlar için yapılıyor olmasıdır. Yukarıda değinilen Kongre Kütüphanesi raporuna göre, "II. Dünya Savaşının bitmesinden bu yana, dış yardım için harcanan 115 milyar doların dörtte bir ila üçte biri (sulh için gıda, Export-Import Bank'ın kredileri ve diğer kategoriler de dahil olmak üzere), bu tür ekonomik gelişmelere harcanmıştır."[23] Bundan sonraki en büyük miktar, bizim "yanaşma" devletler dediğimiz ülkeler grubuna harcanmıştır. Bunlar hükümet yetkililerinin "ileri savunma karakolları" diye adlandırdıkları uluslar (Sovyetler Birliği ve Çin'e komşu olan ülkeler) ve askeri üsler karşılığında yardım alan ülkelerden bazılarıdır. nihayet, tüm yardımın (askeri ve ekonomik) yüzde 30 kadarı da, komünist ülkeler dışında kalan toplam nüfusun yüzde 70'inin üzerinde yaşadığı diğer azgelişmiş ülkelere harcanmıştır.

Sadece Marshall Planı'nın son bulduğu tarihten çok sonraki yakın dönem dikkate alınsa bile, yardımın dağılımı gene de garip bir çarpıklık göstermektedir. Tablo 24'de görüleceği gibi, 1957'den 1967'ye kadar olan on sene içinde kalkınmış uluslar, A.B.D. yardımlarının yüzde 13'ünü almışlardır. Bu dönem içinde yapılan yardımların ancak yarısı, diğer az gelişmiş uluslara harcanmıştır. Bunun da önemli bir miktarı, (yukarıda sözünü ettiğimiz Latin Amerikalı ve diğer askeri personelin eğitimi gibi faaliyetler de dahil olmak üzere) çeşitli askeri

A.B.D.'nin Ekonomik ve Askeri Yardımları
(Temmuz 1945-30 Haziran 1967)

Yardım Yapılan Ülke	YARDIM		1965 yılı nüfusu	
	milyar dolar	%	milyon	%
Gelişmiş ülkeler[b]	45.7	39	383	19
"Yanaşma" ülkeler[c]	36.9	31	225	11
Diğer: bütün azgelişmiş ülkeler	34.6	30	1.388	70
Toplam	117.2	100	1.996	100

(a) Askeri malzeme fazlalığından yapılan bağışlar haricinde, bütün komünist olmayan uluslara yapılan toplam yardım. İdari masraflar, "kaçak ve mültecilere" yapılan yardım, Dünya Bankasına, Asya Kalkınma Bankasına vb. yapılan katkılar gibi 7 milyar dolar tutarındaki belirli bir bölgeye münhasır olmayan yardımlar dahil değildir.
(b) Batı Avrupa (İspanya ve Portekiz hariç), Japonya, Avusturalya, Yeni Zelanda ve Güney Afrika Cumhuriyeti.
(c) Kendi toprakları üzerinde üs kurulmasına izin veren ülkeler de dahil olmak üzere, Birleşik Devletlerin düşmanın yayılmasını önleme politikası açısından özel askeri önem taşıyan ülkeler: Yunanistan, İran, Türkiye, Vietnam, Formosa, Kore, Filipinler, Tayland, İspanya, Portekiz, Laos. (Güneydoğu Asya için yapılan bölgesel harcamalar dahil, Savunma Bakanlığı bütçesinden sağlanan Vietnam Savaşı masrafları hariçtir.)
TABLO 23. Kaynak: Uluslararası Kalkınma Teşkilatı, İstatistik ve Rapor Bölümü, *U.S. Overseas Loans and Grants, Obligations and Loan Authorizations, July 1, 1945; July 30, 1967*, Washington D.C., 29 Mart 1968.

yardımlara gitmiştir.

"Saf" ekonomik yardımların kullanılış biçimlerinin de değerlendirilmesi gerekir. Bu yardımlardan güdülen ana

A.B.D.'nin Ekonomik ve Askeri Yardımları
(1 Temmuz 1957-30 Haziran 1967)

Yardım Yapılan Ülkeler	milyar dolar	toplamın yüzdesi
Gelişmiş ülkeler[b]	7.5	13
"Yanaşma" ülkeler[c]	20.7	37
Diğer: bütün azgelişmiş ülkeler	27.8	50
Toplam	56.0	100

TABLO 24. Dipnotlar ve Kaynak: Tablo 23'ün aynı.

gayenin ne olduğu Dış İlişkiler Meclis Komitesi tarafından hazırlanan bir raporda oldukça iyi bir şekilde özetlenmiştir. Bu rapor, ekonomik yardım programını gerektiren bir sıra sebepleri sıraladıktan sonra, şu neticeye varmaktadır: "En önemli sebep, ulusların kalkınmaya kararlı olmalarıdır. Bu ulusların kalkınmalarının kendi çıkarlarımıza en uygun yoldan olmasını sağlama olanağını ancak bu sürede katkıda bulunarak elde edebiliriz."[25]

Amerika Birleşik Devletleri (Kuzey Amerika kıtasını kalkındırmakla meşgul olduğundan) sömürge yağmasına geç kalmış bir ülke olarak dünyanın diğer kesimlerine karşı, "Açık Kapı" politikası olarak bilinen politikayı izlemiştir. bu iki şekilde olmuştur: (a) henüz sömürgeleşmemiş bölgelerde ticarete ve yatırımlara kapı açmak, ve (b) sömürgeleşmemiş bölgelerde A.B.D. sermayesine de eşit ticaret ve yatırım hakkı tanınması için bu sömürge merkezlerine baskı yapmak. *New Deal* hükümetinin, Almanya ile savaşmakta olan İngiltere'ye imparatorluğu dahilinde İngiliz sermayesine sağlanan ayrıcalıkların kaldırılması ve A.B.D. sermayesine de eşit hakların tanınması için yaptığı baskı, bu tür baskıların ilkidir. İkinci Dünya Savaşı sonunda İngiltere'ye A.B.D. tarafından verilen krediler, İngiltere'nin imparatorluğu içinde yabancılara karşı uyguladığı farklı muameleye son vermesini öngörmekteydi.[26]

Dolayısıyla dış yardım programının esas olarak askeri amaçlara yönelik olarak kullanılması şaşırtıcı değildir. Döviz sıkıntısı içinde bulunan ve kendi endüstriyel ekonomilerini eliştirmek isteyen azgelişmiş ülkelerin fark gözetmeden, her türlü ithal malının ülke içine girmesini önleyerek koruyucu tedbirler alması doğaldır. Bu olağanüstü bir önlem değildir. A.B.D. Alexander Hamilton zamanından bu yana, kalkınmaya sağlamak ve teşvik etmek üzere, ticari engellere başvurmuş ve gümrük dekontları vasıtasıyla ithalatın kısıtlanmasının günümüze de baş takipçisi olmuştur. Ancak az gelişmiş ülkelere gelince, A.B.D. açık kapı politikasının baş savunuru kesilmektedir. Uluslararası Kalkınma Teşkilatı (AID) yöneticilerinin yardım alan ülkelere yaptığı tavsiyelerin en önemlilerinden biri de, pazarlarını ithalata açmalarıdır.

Yardım verdiği ülkelere baskı yapmak üzere AID tarafından başvurulan kurnazlıkları ele alan *The Economist* (Londra) şöyle demektedir: "Hindistan'ın kendi arzuları ile AID'nin arzuları birleştiği anda ortaya herhangi bir mesele çıkmamaktadır. Örneğin... daha fazla gıda yardımına karşılık, Hindistan'ın ham ve yardımcı maddeler ithalatının liberalleştirilmesini kabul etmesi gibi."[27]

İthalatın liberalleştirilmesi konusunda yapılan zorlamalardan en çok fayda gören Pakistan olmuştur. A.B.D. yardımları ile desteklenen bu zorlamanın, Pakistan'ın üretim kapasitesinin daha iyi kullanılmasına yol açtığı doğrudur. Daha liberal bir ithalat politikasının uygulanması, ayrıca, yabancıların geniş iş alanlarından yararlanmalarını da sağlamıştır. *International Affairs* adlı yayın organının (Uluslararası İşler Kraliyet Enstitüsü tarafından yayınlanır) 1967 yılına ait bir sayısında yer alan bir makaleye göre, bugün Karaşi'de konsantreleri dışarıdan glen şu içecek maddelerini bulmak mümkündür: Bubble Up, Canada Dry, Citra, Coca Cola, Double Kola, Koka Kola, Fanta, Hoffman's Mission, Pepsi Cola, perri Cola ve Seven Up. "Aynı zamanda şehrin süt ihtiyacı sadece üç kaynaktan sağlanmaktadır. Bunlardan ikisi özel teşebbüs, bir tanesi de kamu teşebbüsüdür, ama kamu teşebbüsünün sütlerine talep oldukça azdır."[28]

Açık kapı politikasının ikinci yönü, özel sermayenin ülkeye girmesinin serbest bırakılmasıdır ki, bu, hiç şüphesiz, A.B.D. dış politikasının öncelikler listesinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Başkan Eisenhower bunun çok önemli olduğunu düşünmüş olmalı ki, 1953'e ait Yıllık Rapor'unda bu konuya yer vermiştir: "Dış politikamızın ciddi ve sarih amacı, yabancı uluslararası yatırımlar için uygun bir ortam yaratılmasını sağlamaktır."[29]

Bu politika oldukça dürüst bir biçimde uygulanmakta ve Anatole France tarafından ilan edilen ilkelere sıkıca bağlı kalmaktadır. "Kanun, o muhteşem eşitliğiyle, köprü altında uyumayı, sokaklarda dilenmeyi ve ekmek çalmayı fakirler için olduğu kadar zenginler için de yasaklamaktadır." Aynı eşitliğin yatırım imtiyazları konusunda ezgelişmiş ülkelerle

imzalanan anlaşmalarında da yer almasına dikkat edilmektedir. A.B.D.'nin Filipinlerle imzaladığı Ticaret Anlaşması (Laurel-langley Anlaşması) şöyle demektedir:

"Filipinler cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri, kendi iş faaliyetleri ile ilişkin olarak, yek diğerinin vatandaşlarına ya da yek diğerinin vatandaşları tarafından sahip olunan ya da kontrol edilen herhangi bir iş girişimine karşı hiçbir farklı muamelede bulunmamayı kabul ederler...

Kamu mülkiyetinde bulunan tarım orman ve maden arazilerinin ve tarafların kişisel mülkiyetlerinde bulundurdukları suların, madenlerin, kömürün, petrol ve diğer madeni yağların, bütün potansiyel enerji güçleri ve kaynakların ve diğer sosyal hakların ve kamu hizmetlerinin idaresi, işletilmesi ve kullanılması hakkı şayet herhangi bir Tarafın vatandaşına tanınıyorsa, bu haklardan diğer Tarafın vatandaşları da istifade edeceklerdir."[30]

Savaş sonrası dönemde, Bogota'da 20 Amerikan ulusu tarafından 1948 yılında imzalanan anlaşmaya benzer çok taraflı anlaşmalarda ve iki tarafı modernleştirilmiş Dostluk, Ticaret ve Deniz Ulaşımı Anlaşmalarında, Birleşik Devletler sermayesinin serbestçe ülkeye girmesini, A.B.D. yatırımcılarına farklı muamele yapılmamasını, A.B.D. yatırımcılarının mülkiyet haklarına ve işyerlerinin yönetimiyle ilgili faaliyetlerine karışılmamasını ve buna benzer koruyucu şartlar öngören bir yatırım maddesi yer almıştır. Habeşistan, Yunanistan, İran, İsrail, Kore, Muskat ve Oman, Nikaragua ve Pakistan ile böyle ardına kadar açık kapı anlaşmalarından en az sekiz tane imzalanmıştır.

Bu tür anlaşmalar, azgelişmiş ülkelerdeki siyasi iktidarların prestijlerinin sarsılmasına yol açmaktadır. Bundan ötürü, A.B.D. her ne kadar bu anlaşmalara biraz elastikiyet getirilmesine rıza göstermişse de, anlaşmaların imzalanmasında ısrar etmekte ve bunu sağlamak için de yaptığı ekonomik yardımları bir silah olarak kullanmaktadır. Bu, AID tarafından yönetilen Yatırım Garantisi Programı ile gerçekleştirilmektedir. Yatırım Garantisi Programı yabancı ülkelere yatırım yapan A.B.D. vatandaşlarının ve korporasyonlarının,

millileştirilmelerden ve gelirlerini A.B.D. dolarına çevirmemelerinden doğacak zararlara karşı sigortalanmalarını sağlamaktadır. Birleşik Devletlerle Yatırım Garantisi Anlaşması imzalamayan ülkeler bu sigorta programından faydalanmamaktadırlar. Bu tür anlaşmaların imzalanmasını sağlamak üzere son çare olarak, 1963 tarihli Dış Yardım Kanununa şu hüküm konulmuştur: "Bu kanuna göre, kazançların dolara tedbil edilememesinin ... ve istimlak ya da müsaderelerin getirdiği belirli risklere karşı ... yatırım garantisi programının tesisi için Başkan ile 31 Aralık 1965 tarihine kadar bir anlaşmaya varamamış bulunan bütün azgelişmiş ülkeler hükümetlerine, bundan böyle hiçbir yardım sağlanmayacaktır."[31]

Şimdiye kadar, A.B.D. yardımı alan 70'den fazla azgelişmiş ülke ile yatırım garantisi anlaşmaları imzalanmıştır.

Anlaşmaların tekbaşlarına yeterli olamayacakları açıktır. Etkin bir açık kapı sağlanabilmesi için bu açık kapının günlük olarak denetlenmesi gerekir. Dışişleri Başkanı Dean Rusk, bu hususu, bir Kongre Komitesine şöyle açıklamıştır:

"Biz, egemen bir hükümetin egemen olduğu topraklar üzerindeki mülkleri ve insanları kendi tasarrufu altında bulundurma hakkına tam manasıyla el atmaya kalkışmıyoruz ... Sadece, uluslararası, özel yatırımcı için cazip şartlar yaratılmasının, onlar hesabına, akıllı ve basiretli bir politika olacağını düşünüyoruz. Dolayısıyla, yardım görüşmelerimizde ve doğrudan yardım müzakerelerimizde, özel yatırımın öneminin belirtilmesi için, her zaman ve mümkün olan her yerde Elçiliklerimiz aracılığı ile yetkilileri etkilemeye çalışıyoruz."[32]

Bakan Rusk'ın sözünü ettiği etki, kalkınma teorisi ile ilgili tartışmalara münhasır değildir. Örneğin şu durumlarda, yardım ya durdurulmuş ya da geri alınmıştır: (a) Saylon, Esso Standard Eastern ve Caltex Ceylon tarafından sahip olunan 63 petrol istasyonunu millileştirdiğinde, ve (b) Peru'da iktidara gelen yeni bir hükümet, Standard Oil of New Jersey'in bir yan korporasyonu olan International Petroelum Corporation'a tanınan vergi indirimlerini kaldırmaya kalkıştığında.[33]

Birleşik Devletler hükümeti, Standard Oil of Indiana tarafından kurulan bir suni gübre tesisine Hindistan'ın koy-

mak istediği kısıtlamaları da hoş karşılamamıştır. Bu durumda başvurulan silah Hindistan'daki açlığı önlemek üzere yapılan "barış için gıda" yardımının tevzii ile oynamak olmuştur *Forbes magazin*'e göre:

"Hindistan'da A.B.D. şirketleri tarafından üretilen suni gübrenin tamamının tevziinin kendisine verilmesinde ve fiyatların da kendisi tarafından tesbitinde Hindistan uzun bir süre ısrar etti. Standard of Indiana, doğal olarak, bu şartları kabul etmeye yanaşmadı. hindistan hükümeti, Standard of India'yı kendi suni gübrelerini pazarlama ve fiyatlarını da kendi istediği gibi tespit etme konularında serbest bırakıncaya kadar, AID, Hindistan'a yapılan gıdayardımını aydan aya göndermeye başladı."[34]

Aynı zamanda tekelci operasyonlar için gerekli hammaddelerin ele geçirilmesine de yol açmadıkça, bu baskı ve teşviklerin hiçbirisi tamamlanmış olamazdı. Dolayısıyla, Dışişleri Bakanlığı Afrika İşleri Bakan yardımcısı, Afrika uluslarına yardım verilmesinin sebeplerini şöyle izah etmektedir:

"Ülkemize karşı gösterdikleri iyi niyet çok büyüktür ve biz de bu iyi niyete içtenlikle karşılık vermekteyiz. Bizim *çıkarlarımıza karşı duydukları saygıyı, bize özel kolaylıklar ve haklar tanıyarak,* karşılıklı olarak istifade etmek üzere *Afrika'nın önemli maden ve diğer kaynaklarını işletmemize müsaade ederek* ve siyasi alanda bizimle işbirliği yaparak göstermektedirler. Amerika'nın sivil ve askeri uçakları Afrika hava alanlarını kullanmaktadırlar; A.B.D. gemileri Afrika limanlarına yanaşmaktadırlar ve A.B.D., Afrika toprakları üzerinde ulaşım ve haberleşme olanakları sağlamaktadır. Son on senede Afrika'ya yapılan A.B.D. yardımları iki misline çıkmıştır ve Afrika'nın başlıca üretimi olan bakır, boksit, demir cevheri, uranyum, petrol, manganez ve az bulunan madenler gibi stratejik maddeler üretimine yatırılmıştır."[35]

5. DIŞ YARDIM VE BİRLEŞİK DEVLETLER SERMAYESİ

Dış yardımın çeşitli hükümet faaliyetlerini kapsaması ve azgelişmiş dünya üzerinde ekonomik, askeri ve siyasi kontrol

elde etmek üzere kullanılması yanında, iş çevreleri bu faaliyetlerden uzun vadeli olduğu kadar kısa vadeli çıkarlar da elde etmektedir. Örneğin demir ve çelik endüstrisini ele alalım. Büyük sermayenin belkemiğinin bir parçası olarak, bu endüstrinin hükümet yardımlarına hiç de ihtiyaç duymayacağı düşünülebilir. Öyleyse A.B.D., Çelik korporasyonunun başkan yardımcısı Charles B. Baker'ın şu sözlerini dinleyin:

"... büyük çapta dış yardım programımızın sayesindedir ki, *çelik endüstrisi dünya piyasasındaki şartların büsbütün etkisi altında kalmamayı başarabilmiştir.* AID tarafından A.B.D.'deki çelik fabrikaları ürünlerine yapılan yardım, çelik ihracat değerinin yaklaşık olarak yüzde 30'una ve ihracat tonajının bundan da yüksek bir yüzdesine, belki de yüzde 40'ına varmaktadır."[36]

AID Yardımıyla Finanse Edilen A.B.D. İhracatı (1965)

Mal Grubu	Toplam ABD İhracatı (milyon dolar)	AID Tarafından Finanse Edilen ABD İhracatı (milyon dolar)	AID Tarafından Finanse Edilen ABD İhracatı %
Makina ve Teçhizat	6.302	33	5.3
Demir ve Çelik mamulleri	.689	168	24.4
Kimyasal Maddeler	2.037	112	5.5
Motorlu taşıtlar, motor ve parçalar	1.972	91	4.6
Suni Gübreler	.230	70	30.4
Demirsiz Metaller	.625	72	11.5
Kauçuk ve kauçuk mamulleri	.344	33	9.6
Petrol ve gaz haricindeki petrol mamulleri	.483	36	7.5
Temel Tekstiller	.571	31	5.4
Demiryolu Ulaşım Teçhizatı	146	43	29.5

TABLO 25. Kaynak: Charles D. Hyson ve Alan M. Strout, "Impact of Foreign Aid on U.S. Exports", Harvard Business Review, Ocak-Şubat 1968, s.71.

Tablo 25'teki AID istatistikçilerinin tahminleri bu kadar yüksek bir yüzdeye varmasa bile, yeterince yüksektir. Listeye alınan mallardan sadece suni gübre ve demiryolu ulaşımı teçhizatı, demir ve çelik ürünleri grubunun aldığından daha fazla hükümet yardımı almaktadır. diğer gruplara ait rakamlar da bir hayli yüksektirler. Yüzde 5 ya da 6'lık gibi düşük bir yüzdenin bile önemi küçümsenmemelidir. Bir firma bu yüzde 5'lik fazlalığı elde etmek için çok büyük çaba harcar ve bu, ekseriya, yıl sonunda hesap edilen kârlarda yüzde 5'ten çok daha fazla bir artış sağlar.

Gayet iyi bilindiği gibi, tarımsal ürün ihracatına yapılan hükümet yardımları da önemli tutarlara varmaktadır. Tablo 26, tüm tarımsal ihracatın yüzde 30'unun dış yardım programı tarafından sağlandığını göstermektedir. Bazı ürünlerde (buğday, pirinç ve süt mamulleri) bu oran çok daha yüksektir. Fakat, tütün gibi önemli bir ürüne yapılan dış yardım, tüm ihracatın ancak yüzde 14'ünü meydana getirmektedir. (Tarımsal ihracata yapılan hükümet desteği çok daha ötelere gitmektedir. Örneğin bunlar arasında Tablo 26'nın dipnotunda belirtilen hususlar da vardır. Daha da önemli olan mesele şudur: dış yardımlarla desteklenen ihracat, böyle bir destek olmaksızın normal ticari kanallar ile yapılıyor olsaydı, bu dünya pazarlarındaki fiyatların büyük oranlarda düşmesine yol açardı ve "ticari" kanallarla yapılan ihracatın yüzde 70'inden elde edilen gelirler büyük düşüşler gösterirdi.

Yardım programından özel firmalara yapılan yardımların hepsi bundan ibaret değildir. Birçok hallerde, yardım gören malların, A.B.D. bandıralı gemilerle taşınması şart koşulmaktadır. Örneğin Pakistan hükümeti, böylece, yardım programı gereğince kendisine gönderilen 18 büyük lokomotif için A.B.D. bandıralı gemilere normal olarak ödeyeceğinden yüzde 113 daha fazla nakliye ücreti ödemek zorunda bırakılmıştır. 20 küçük lokomotifin nakliyesinden A.B.D. bandıralı gemilerin aldığı ücret fazlalığı, normal ücretin yüzde 62'sini bulmaktadır.[37]

Bu dolaylı yardımların yarattığı genel etki konusunda *Harvard Business Review*'de yer alan bir makale şöyle demektedir:

"AID her ne kadar ihracata doğrudan doğruya yardım yapmamaktaysa da, A.B.D.'nin izlediği yardım politikası, A.B.D. ihracatçılarına dolaylı yollardan yardım yapılmasını mümkün kılmaktadır. Böyle bir politika izlemelerinin sebebi ise, dış yardımlarla finanse edilmemesi halinde, ihracatın mevcut seviyesini koruyamayacağıdır. Dünya fiyatlarından daha yüksek fiyatlara sahip olmalarına rağmen, AID verdiği yardımların ancak bu malların satın alınmasında kullanılmasını şart koştuğundan, gene de ihraç edilebilen birkaç A.B.D. malı incelendiğinde, bu durum açıkça ortaya çıkar. Finanse ettiğimiz bazı malların maliyetleri dünya piyasasındaki fiyatların çok üstünde bir seyir takip edebilir."[38]

Diğer ileri ülkelerin verdikleri yardımlarda da, bu tür ayrı-

A.B.D. Tarım Ürünleri İhracatı (1955-1966

	Tutar (milyar dolar)			Yüzde Olarak Dağılım		
	Toplam	Hükümetçe Finanse Edilen[a]	Ticari[b]	Toplam	Hükümetçe Finanse Edilen	Ticari
Bütün Tarım Ürünleri İhracatı	57.6	17.2	40.4	100	30	70
Seçilmiş Ürünler:						
Buğday ve Un	12.2	8.3	3.9	100	68	32
Pirinç	1.7	.7	1.0	100	41	59
Pamuk	8.0	2.6	5.4	100	57	43
Tütün-işlenmemiş	4.4	.6	3.8	100	14	86

(a) Hükümetçe finanse edilen ihracat tutarı içerisine yalnızca ekonomik ve askeri yardımlarla ilgili iki özel program (P.L. 480 deniz nakliyesi ve Ortak Güvenlik (AID) deniz nakliyeleri) uyarınca gerçekleştirilen tutarlar dehil edilmiştir.

(b) 1) Kredi ve kredi teminatı, 2) Yerel pazar fiyatlarından daha düşük fiyatlarla yapılan devlet malları satışları ve 3) Dünya ve yerel fiyatlar arasındaki fark karşılığı ihracatçılara yapılan ödemeler biçimindeki hükümetçe yapılan desteklemeler; desteklemesiz ticari kalemlere ilave edilmiştir. A.B.D. tarım ürünleri ihracatının dolar cinsinden tutarının yüzde 30'u, hükümetçe yapılan desteklemelerle gerçekleştirilmiştir.

TABLO 26. Kaynak: İktisadi Araştırma Serisi, A.B.D. Tarım Bakanlığı, P.L. 480'in 12 Yıllık Uygulaması, Washington, Kasım 1967.

calıklı ticari kurallar ve desteklemeler mevcuttur. Harvard Üniversitesinden profesör Edward S. Mason, *Foreign Aid and Foreign Policy* (Dış yardım ve Dış Politika) adlı kitabında, bu desteklemelerin aldıkları çeşitli biçimleri ele almakta ve bunların hepsini birden hesaba katacak kantitatif bir formül bulunmasının imkansızlığına işaret etmektedir. "Fakat şayet böyle bir formül bulunabilseydi, tahmin ederim ki, gelişmiş ülkelerden azgelişmiş ülkelere akan 9 milyar dolarlık yardım fonlarının gerçekte 2 milyar ila 3 milyar dolardan fazla olmadığı meydana çıkardı."[39]

Profesör Mason, bu tahminine sadece şartlı yardımın yüksek fiyatlarını, nakliyat ücretlerine, frank mıntıkasındaki suni ithalat ve ihracat fiyatlarını katmakla kalmamış, A.B.D.'nin gayri ticari tarımsal mal ihracatının tümünün bu şekilde değil de, ticari kanallardan ihraç edilmesinin yaratacağı etkiyi de katmıştır.)

Yardım faaliyetlerinin endüstri için yarattığı teşvikler listesinin sonuna gelmiş değiliz. Bir de askeri yardımın uzun süreli etkisinin yarattığı iş olanakları vardır. Askeri yardım progranunın ve bölgesel askeri anlaşmaların koordinasyonunun kaçınılmaz olarak yarattığı sonuçlardan birisi de, askeri yardım alan ülkeler tarafından kullanılan silahların standartlaştırılmasıdır. Bu sadece izlenecek bir politika meselesi değil, fakat aynı zamanda pratik bir sorundur. Bir ordu, bir kere belirli çeşitlilikte teçhizatla ikmal edildi mi, cephane, eskiyen teçhizatın yenilenmesi ve daha da genişletilmesi ihtiyaçlarını en etkin şekilde ancak aynı kaynaktan sağlayabilir. Bu ise A.B.D. silah imalatçılarının tatlı kârlar yapmaya devam etmelerini sağlar. Bu işte kârlar sadece ihracat satışından değil, fakat aynı zamanda patent hakkında sağlanır:

"NATO silahlarının çeşitlendirilmesi ve standardizasyonu, dış ülkelere verilen patent haklarının genişletilmesini sağlamıştır. A.B.D. silahlı kuvvetleri tarafından kullanılmak üzere belirli tipte mallar imal eden A.B.D. şirketlerinden, benzer teçhizatın Avrupa'da imal edilebilmesi için teknik bilgi ve patent hakkı istenmiştir. A.B.D. hükümeti, hükümet kontratı ile geliştirilen teçhizatın patent haklarını karşılıksız vermekte-

dir. Ancak A.B.D. şirketlerinin kendi insiyatifleriyle geliştirdikleri teçhizatı imal edebilmek için yabancı firma ya da hükümet, A.B.D. şirketleri ile kontrat yapmak ve bu teçhizatın ticari lisansını almak zorundadır. tank, jet, makine, ateşli silahlar, ve diğer teçhizat sistemi, patent haklarına olan talebi arttırmıştır. Bu *kontratlar, sivil mallar için yapılan geniş anlaşmalara da temel olmuşlar.*"[40]

Hükümet faaliyetleri ile özel sektör faaliyetlerinin bu şekilde içiçe girdiği yegane alan askeri teçhizat imalatı değildir. Dünya Bankasının eski başkanı Eugen R. Black'e göre, "Hindistan'ın demiryollarının yenilenmesini ve bu demiryollarına yapılan ilavelerin gerektirdiği malzemeler, esas olarak, Birleşik Devletlerden temin edilmektedir. Çünkü AID yardımıyla lokomotif temin edilmesi işi, ta 1950'lerde başlamıştı."[41] Başkan Kennedy de A.B.D. yardımının yarattığı uzun vadeli etkilerin farkındadır:

"Başkan, ithalat yapıları, dış yardımların etkisi altında bulunan ülkelere örnek olarak Tayvan'ı, Kolombiya'yı, İsrail'i, İran ve Pakistan'ı göstermiştir, ve şöyle demiştir: 'Bu ülkeler bir zamanlar sadece Avrupa ülkelerinin pazarları idiler. Amerikan mallarına, hünerine ve Amerikan tarzı çalışmaya alışmanın, yeni doğan ülkelerin zevklerine ve arzularına verdiği yön üzerinde, ya da yardımımız kesildiğinde, mallarımıza olan talep ve ihtiyacın devam edeceği ve ticari ilişkilerin yardımın son bulmasından sonra da uzun süre devam edeceği gerçeğine çok az dikkat edilmiştir.'"[42]

Bir zamanlar Avrupa devletlerinin kapalı av sahaları olan bölgelere A.B.D. sermayesinin sızmasında dış yardımların ne ölçüde rol oynadığı konusunda, Tablo 27'den bir fikir edinilebilir. Savaştan önce, Hindistan'a ve Pakistan'a yapılan ithalatta A.B.D.'nin payı yaklaşık olarak yüzde 6 idi. (O sıralarda Pakistan ve Hindistan aynı ülke idi; dolayısıyla 1938 yılına ait hindistan için verilen rakam, her iki ülkeyi de içine almaktadır.) Şimdi ise, bu ülkeler ithalatlarının yüzde 30 ila yüzde 40'ını A.B.D.'den sağlamaktadırlar. Türkiye'de, savaştan önce, ithalatının yüzde 11'ini Birleşik Devletlerden yapmaktaydı; şimdi ise A.B.D.'nin payı neredeyse yüzde 27'dir.

savaş öncesinde Nijerya, A.B.D.'nin çıkar bölgelerinin oldukça dışında kalmaktaydı. Bugün ise Nijerya'nın ticari faaliyetleri içindeki A.B.D. payı, yaklaşık olarak yüzde 16'yı bulmaktadır.

Özellikle Afrika pazarları, A.B.D. endüstrisi için yeni olanaklar açacağa benzemektedir. AID tarafından Kongre Komitesine gönderilen 1968 tarihli raporda şöyle denmektedir:

"A.B.D.'nin her 20 dolarlık dış ticareti içindeki Afrika payı halen 1 dolar olmakla beraber, bu oran her yıl yüzde 10'luk bir artış göstermektedir ki, bu A.B.D.'nin diğer gelişmiş ülkelerle olan ticaretinin büyüme hızının iki mislidir. Azgelişmiş Afrika devletlerine yapılan Birleşik devletler ihracatı (1967 yılında 750 milyon dolardan fazla), 1960'dan beri iki mislinden fazla artarak Güney Afrika'ya yapılan ihracatın artış hızını geçmiştir.

Bu istatistiklerin altında yatan gerçek, Afrika'nın, Avrupa mallarına olan geleneksel bağımlılığından önemli derecede kurtulmuş olduğudur. Yardım alan Afrika ülkelerine

Her Ülkenin İthalatı İçindeki A.B.D Payı

(Toplam İthalatın Yüzdesi)

	1938	1952	1966
Hindistan	6.4	34.4	41.7
Pakistan[a]		6.0	32.4
Avusturalya	15.6	14.5	23.3
Yunanistan	7.3	21.8	11.7
Türkiye	10.5	8.4	26.8
İran	8.4	22.4	20.0
İspanya	10.5[b]	16.7	17.4
Nijerya	5.8	4.6	15.8

(a) 1938 yılına ait olan rakam, Hindistan için verilen rakama dahil edilmiştir.
(b) 1937.

TABLO 27. Kaynak: *International Trade Statistics 1938,* Cenevre, Cemiyeti Akvam, 1939; *Directory of International Trade,* Washington D.C., Uluslararası Para Fonu, Cilt IV, 1953 ve Cilt V, 1954; *Direction of Trade* 1962-1966, Washington D.C., Uluslararası Para Fonu, 1966'daki verilerden hesaplanmıştır.

A.B.D.'nin yaptığı ticari ihracatta ise, son yıllarda, yüzde 55'ten fazla bir artış olmuştur.

Dışişleri Bakanlığına göre, kalkınma için işbirliğinin Latin Amerika'daki başarılarından bir tanesi de, "Birleşik Devletlerin, sanayi ülkeleri ile yapılan ticaret içindeki payını koruyabilmiş ve hatta diğer sanayi ülkelerinin aleyhine bu payını arttırabilmiş" olmasıdır.[44]

Tarım Bakanlığı tarafından da belirtildiği gibi, normal iş kanallarının genişletilmesinde dış yardımın oynadığı rol tarımda da görülebilir:

"P.L. [*Public Law* Amme Hukuku] 480 programının başlıca amaçlarından ve dış politikanın başarı oranını ölçmede kullanılan önemli kıstaslardan birisi de, ülkelerin gıda yardımından ticari ithalata geçmeleridir. 1956 ile 1957 yıllarında A.B.D.'den yaptığı tarımsal ürün ithalatının yüzde 30'unu P.L. 480 yardımlarından sağlayan Japonya, aynı yıllarda yaklaşık olarak 300 milyon doları bulan yardım-dışı ithalatını 1966 yılında 900 milyon dolara çıkarmış ve birkaç yıl süreyle, Amerikan tarım malları için en büyük dolar pazarını teşkil etmiştir. 1955-61 döneminde İtalya, P.L. 480 ve Karşılıklı Güvenlik Programları gereğince, önemli miktarlarda tarım malları almıştır. İtalya'ya dolar karşılığında yapılan A.B.D. tarım ürünleri satışları, 1955 yılında 36 milyon dolardan 1966 yılında yaklaşık olarak 275 milyon dolara çıkmıştır. 'AID'den 'ticarete' geçişin bir diğer örneği de, 1956-62 döneminde her yıl 61 ila 141 milyon dolar A.B.D. gıda yardımı alan İspanya'dır. 1956'dan bu yana, İspanya'nın dolarla yaptığı alımlar, 10 milyon dolardan 1966'da yaklaşık olarak 200 milyon dolara çıkmıştır."[45]

Ticaret kanalları açması ve ihracat kolunda iş olanaklarını desteklemesi yanında, dış yardım programı, aynı zamanda, A.B.D.'nin dış yatırımlarına da yardımcı olmaktadır. her şeyden önce, dış yardım programı, dış yatırımlara genel bir destek ve güvenlik sağlamaktadır. Ticaret Bakanı Yardımcısı Andrew F. Brimmer'ın bir iş adamları toplantısında yaptığı konuşmada işaret ettiği gibi, "şayet bu yardım programları duracak olursa, özel yatırımlar bir israf haline gelebilir; zira o zaman bu

yatırımlara girişmek sizin için yeterince güvenilir olmaz."[46]

Yukarıda da belirtildiği gibi, yatırım garantisi anlaşmasını destekleyecek anlaşmalar imzalamaları için yardım alan ülkelere baskı yapılmaktadır. Bu baskıların yapılmasına sebep, A.B.D.'nin, özel yatırımları için koruyucu bir hukuki ortam yaratılmasını istemesidir. Dış yardım programı, yatırım olanaklarını bizzat yerinde görmek isteyen A.B.D. firmalarının seyahat ve diğer masraflarını dahi karşılamaktadır. Ve bazı hallerde, yatırım sahasını incelemeleri için, A.B.D. danışma firmaları ile kontratlar imzalamaktadır. Örneğin Nijerya'daki yatırım olanaklarını incelemesi için Arthur D. Little Inc. ile böyle bir kontrat yapılmıştır. İncelemeler sonucunda Nijerya'da şu girişimlerin başlatılması için tavsiyelerde bulunuldu: deterjan ve dış macunu imal etmek üzere bir Colgate Palmolive International tesisi; Nijerya'da kurulacak ilk pamuklu dokuma tesisi olarak bir Aba Textile Mills (Indian Head Mills) tesisi ve kuru pil imal edilecek bir Union Carbide tesisi.[47]

6. — DIŞ YARDIM: BEYAZ ADAMIN YÜKÜMLÜLÜĞÜ

Lord Balfour Avam Kamarasında Mısır hükümetine el atmakla itham edildiğinde, bu ithama karşılık olarak, Mısırlı yöneticilerin yeteneksizliklerinin telafi edilmesinde İngiliz sağduyusunun gerekli olduğunu söylemişti:

"Batılı uluslar, tarih sahnesinde yerlerini alır almaz, kendi kendilerini idare etme kapasitesine sahip olduklarını göstermeye başlamışlardır. Ancak, teslim etmek gerekir ki, daha başından itibaren, kendi kendini yönetme meziyet ve hünerlerinin hepsine sahip değillerdi, ama gene de kendilerine özgü birtakım hünerleri vardı... Geniş anlamda Doğu olarak adlandırılan doğuluların tarihlerine bakın: kendi kendini yönetmenin kırıntısına rastlayamazsınız. O muhteşem mazileri (ve bu mazileri gerçekten çok muhteşem olmuştur) despotizm altında, mutlakiyet idaresi altında geçmiştir Bir fatihi diğeri izlemiş, bir hakimiyet diğerini takip etmiş; fakat bütün kader ve kısmet değişikliklerinin hiçbirinde, bu uluslardan bir tekinin dahi, Batılı anlamda kendi kendini yönetim dediğimiz

şeyi kendi insiyatifi ile kurduğunu göremezsiniz... doğulu bir ermiş, Mısır ve diğer yerlerde üzerimize aldığımız hükümet işleri için, eminim ki, bunun bir filozofa yakışmayacak bir görev olduğunu, böyle bir şey için çalışmanın pis bir iş olduğunu, aşağılık bir iş olduğunu söylerdi ... Sadece yüzeysel felsefemizi değil, gerçek deneylerimizi de uygulayacakları bir zaman gelecektir. Fakat 3000, 4000 ya da 5000 yıl değişik bir sistem altında yaşamış bulunan bu ulusların (kökleri ne kadar eskilere kadar uzandığı bilinmeyen geleneklerinden gelen) karakterini, İngiliz İdaresi, 30 yıl içinde değiştirecek değildir.

Bu durum bir gerçek olduğuna göre, mutlakiyet idaresinin bizim tarafımızdan tatbik edilmesi bu muhteşem uluslar için (muhteşemliklerini kabul ediyorum) iyi bir şey midir yoksa değil midir? Bana göre iyi bir şeydir. Bana göre, şimdi bütün dünya tarihi boyunca sahip oldukları hükümetlerin en iyisine sahiptirler ve bu hükümet sadece onların yararına değil, bütün medeni Batının da yararınadır."[48]

Beyaz adamın görevini omuzlayan İngiltere'nin, bugün artık emperyalist zincirin parasını ardı ardına devalüe etmek zorunda kalan, temel askeri üslerini elde tutmaya mali gücü yetmeyen, sterlini rezerv para olarak tutabilmeye gücünün yetip yetmeyeceği belli olmayan zayıf halkalarından biri haline geleceğini Lord Balfour herhalde hiçbir zaman düşünemezdi. Azgelişmiş dünyanın ve medeni Batı'nın çıkarına, Batı Medeniyetini muhafaza etmenin pis işi, şimdi bütün ağırlığı ile Birleşik Devletlerin sırtındadır; ve sömürgeler vasıtasıyla siyasi kontrol elde etmek artık imkansız olduğuna göre, bu iş, heyecanlı vaadler dışında, çok daha fazla maharet ve incelik gerektirmektedir.

Bu amacın gerçekleştirilmesinde A.B.D.'nin sahip olduğu büyük mali kaynaklar çok elverişlidirler. (Bu kaynaklar, şüphesiz ki, sonsuz değildir.) Ancak dünya bankacılığının A.B.D.'nin sınırları içinde yoğunlaşmış bulunması ve doların uluslararası para olması sayesinde elde edilen kredi olanakları, bu kaynakları zenginleştirmektedir.) Bu operasyonda en basit unsur, dost hükümetlere mali yardımlarda bulunmak ve bu hükümetlerin iktidarda kalmalarına yardımcı

olmaktır. Hükümet yardım teşkilatlarının istatistiklerine bakmak, ekseriya, siyasi barometreye bakmak gibi bir şeydir. Örneğin, Brezilya'ya yapılan AID harcamalarına bakalım.

AID harcamalarının bu kadar düşük olduğu 1964 öncesinde ne oldu? A.B.D., Goulart rejiminin ekonomik ve siyasi tutumundan giderek rahatsız olmaya başladı. Brezilya'da 1964 yılında ne oldu? Yukarıya sözleri aktarılan meclis Dış İşleri Komitesi Başkanı tarafından da açıklandığı gibi, Goulart hükümeti, A.B.D.'ye dost ve A.B.D. tarafından eğitilmiş subaylar tarafından devrildi. tablo 28, yeni hükümete verilen mali yardımlardaki artışın ancak bir cephesini göstermektedir. AID'ya ilaveten, diğer teşkilatlar da faaliyetteydiler. A.B.D., sadece 1964 yılında, yeni rejime 500 milyon dolardan fazla yardım ve borç vermeyi vadetti. Buna ilaveten, AID'nin eski bir yüksek yetkilisinin dediğine göre, "çok taraflı kurumlar [örneğin, Dünya Bankası ve IMF] bu miktarı takviye etmeye razı edilmişlerdi."[49]

Uluslararası Kalkınma Teşkilatı Tarafından Brezilya'ya Verilen Yardımlar

30 Haziran sonu itibarıyla mali yıllar	Yardımlar (milyon dolar)
1962	81.8
1963	38.7
1964	15.1
1965	122.1
1966	129.3

TABLO 28. Kaynak: Uluslararası Kalkınma Teşkilatı İstatistik ve Raporlar Bölümü, *U.S. Economic Asisstance Programs Administered by the Agency for International Development and Predecessor Agencies, Nisan 3, 1943-Temmuz 30, 1966*, Washington D.C., 30 mart 1967, s.28.

Bu tip kontrol oldukça basittir. Fakat Birleşik Devletler politikasını tayin edenler için hayat çok daha karmaşıktır. Dışişleri Bakanlığı Dış yardım eski Koordinatör Yardımcısı Jacob J. Kaplan, bu karmaşıklığı, Şili deneyine değinerek, şöyle anlatmaktadır:

"1965 yılında Birleşik devletler Şili hükümetinden fiyatlar-

daki enflasyonist artışı önlemesini, ülke içinde askeri bir Amerikan gücünün kurulmasını desteklemesini, Kızıl Çin'in Birleşmiş Milletlere alınmasına muhalefet etmesini, vergi sisteminde yapılacak değişiklikleri hızlandırmasını ve A.B.D.'ye ait bakır şirketleri ile uygulanması mümkün bir anlaşmaya varmasını istedi. Bunlar A.B.D. isteklerinin tümü değildir: fakat bunlardan her biri A.B.D.'nin şu ya da bu temel çıkarı açısından çok önemlidir.

Hristiyan Demokratik hükümeti, 1964 yılında, komünistler tarafından desteklenen muhalefete karşı oldukça çekişmeli geçen bir seçim zaferi sonunda, iktidara geldi. Programı, tarım ve vergi reformlarını öngördüğü gibi, Şili'nin geleneksel olarak kabul ettiği A.B.D. dış politikasının izlenip izlenmeyeceğ hususunun da yeniden gözden geçirilmesini öngörüyordu. Bu hükümet, hem reform zihniyetine sahip muhalefeti hem de ülkeyi uzun süre hakimiyeti altında bulunduran tutucu oligarşiyi temsil etmekteydi. Daha önceki yıllarda büyük çapta A.B.D. yardım fonları almış olmasına rağmen, yıllık ekonomik gelişme hızı ortalaması sadece yüzde 3 olmuş ve geçinme endeksinde ise 1963 yılında %45 ve 1964 yılında ise yüzde 39'luk bir artış olmuştur. Şili'yi evrimci bir süreç içinde modernleştirmeyi öngören hükümet programının başarıya ulaşması için, önemli miktarlardaki A.B.D. yardımlarının devam etmesi gerekiyordu.

A.B.D. yetkilileri herhangi bir öncelik tanımadan, yukarıda sayılan beş noktanın hepsi üstünde ısrar ettiler. Şili, Kızıl Çin'in BM'e kabul edilmesi konusunda tarafsız kalarak, oyunu ilk defa Tayvan'ın Çin'i temsil etme hakkına sahip olduğu görüşünü destekleyen Birleşik Devletler ve Latin Amerika komşuları ile aynı yönde kullanmamıştır. Ancak, Kızıl Çin'in Birleşmiş Milletlere kabul edilebilmesi meselesi de, BM Genel Kurulunda üçte iki çoğunluğun sağlanmasını gerektirecek olan 'Sorun'un önemli olup olmadığı' gibi daha kritik bir durum karşısında, Şili oyunu Birleşik Devletlerle birlikte olumlu yönde kullanmıştır."[50]

Dış yardım programının bürokratik yöntemleri, bir yandan insani ilkelerle ve diğer yandan A.B.D.'nin siyasi yapısının

hususiyetleriyle (yürütme-yasama-adli denge) içiçe olduğundan, dış yardım uygulamalarında yıllar zarfında meydana gelen değişiklikler karışık gibi görülebilir. Fakat bütün bu değişikliklerin, kontrol ve etkiyi sağlayacak iki hakim ve birbirleriyle ilişkili amacı vardır: (a) emperyalist şebekenin dış sınırlarını, sistemin bağımlı unsurları olarak tutmak, ve (b) bu ülkelerde kapitalist güçlerin (ekonomik ve siyasi) gelişmelerini teşvik etmek ve buna yardımcı olmak.

Örneğin birinci amaca varmak için başvurulan yollardan bir tanesi, başlıca dış yardım anlaşmalarına azgelişmiş ülkelerin "hür dünyanın" yakıt kaynaklarına bağımlı kalmalarını sağlayacak bir madde konulmasıdır ki, yakıt kaynakları, ekseriya, azgelişmiş ülkelerin ekonomilerinin can damarıdır:

"Düzgün ve istikrarlı kalkınma ve gelişme için gerekli olan güvenilir bir yakıt kaynağına olan ihtiyacın, uzun vadeli ekonomik planlarda dikkate alınması ve bu konuda, nitelikleri gereği, hür ülkelerin ve iktisaden geri kalmış ülkelerin refaha kavuşmasına düşman olan ve sonuçta siyasi hakimiyeti elde etmek için böyle bir bağımlılıktan istifade etmeye kalkışabilecek kaynaklara dayanılmaması fevkalade önemlidir. A.B.D.'deki hükümet teşkilatlarına, kalkınma programlarını hür dünyada mevcut bulunan nisbeten küçük maliyetli büyük ve istikrarlı yakıt kaynaklarına dayandırılmaları, ve bu konuda planlar geliştirmek üzere diğer ülkelerle işbirliği yapmaları için emir verilmiştir."[51]

İkinci amaca ilişkin olarak, AID raporlarından alınan şu parça, kapitalist girişimlere daha fazla özgürlük sağlamak için ne tür baskılara başvurulduğunu göstermektedir:

"Bolivya hükümeti de millileştirilen teneke madenlerinde reform yapmak ve bu madenleri yeniden örgütlendirmek için güçlü tedbirlere başvurdu: özel sektör yatırımlarının çıkarlarına uygun yeni bir madencilik kanunu çıkardı: yarımüstakil hükümet korporasyonlarının bütçelerini ve dış borçlarını birleştirmek ve kontrol altına almak üzere bir resmi kararname yayınladı ve özel yatırımları teşvik etmek üzere yeni bir yatırım kanunu ile daha adil bir patent hakları tarifesi

çıkardı. Bu kendi kendine yeterli tedbirlerin alınmış olması, büyük çapta, AID yardımlarına atfolunabilir."[52]

"[Brezilya'nın] Castello Branco yönetimi gayet zorlu bir ekonomik istikrar, kalkınma ve reform programı uygulamıştır Daha önceki devletçi eğilimleri durduran bir politika ile, özel teşebbüs teşvik edilmiştir. Hem yabancı hem de yerli özel teşebbüsün katkılarını arttırmak üzere, yeni teşvik tedbirleri alınmış ve eski engeller kaldırılmıştır. Madenlerin ve petrokimya tesislerinin geliştirilmesi için yeni yabancı yatırımlar sağlanmaya çalışılmış ve Birleşik Devletler ile bir Yatırım Garantisi anlaşması imzalanmıştır."[53]

"Özel teşebbüs bugün Hindistan'da bundan birkaç yıl öncesine kıyasla, daha büyük olanaklara sahiptir... Özel teşebbüsün hâlâ zor şartlar altında bulunduğu sektörler vardır ama, örneğin bir zamanlar özel sektör yatırımlarına açık olmayan suni gübre endüstrisine, bugün artık özel sektör tarafından yatırım yapılabilmektedir. Bu, büyük çapta, konsorsuyumun diğer üyeleri ile birlikte Hindistan Hükümetini ikna için giriştiğimiz gayretlerin sonucudur. Hindistan'daki şartların sürekli olarak düzeldiği kanısındayız. Ancak bu şartlar henüz istediğimiz seviyeye ulaşmamıştır."[54]

Ekonomik kalkınmanın yönlendirilmesi konusunda başvurulan yöntemler burada ayrıntılarıyla incelenemiyecek kadar çeşitli ve karışıktır. A.B.D. yetkilileri, yardım alan ülkenin bu konudaki bütün kararlarına karıştıkları gibi, en güvenilir A.B.D. taraftarı yetkililerle (ekseriya AID yardımı ile Birleşik devletlerde eğitim görmüş ve yetiştirilmiş olanlarla) ittifaklar kurmaya çalışırlar, ülkeye danışmanlar ve teknisyenler yerleştirirler. Hiç şüphesiz ki bunun en aşırı şekli, Yunan Hükümetinin bir A.B.D. korporasyonu ile (Litton International Corporation) bütün Girit adasının ekonomik kalkınma programını hazırlanması için kontrat yapmasıdır.

Muhtemelen çok az bilindiğinden ve iyi anlaşılmadığından, özel bir kontrol biçimine burada özellikle değinmek gerekir. Yardım, A.B.D. kredisi ile finanse edilen mallar şeklinde olduğunda, ekseriya yardım alan hükümetin, bu malların iç piyasada satılmasından elde ettiği geliri, bir karşılık fon

hesabına yatırması istenmektedir. Bu gelirlerin yüzde 10'u ülkedeki A.B.D. elçiliğinin, Birleşik Devletlerden gelen görevlilerin ve, belki de, Kongre üyelerinin ülkeye yaptıkları seyahatlerin ülke içi masraflarını karşılamak üzere A.B.D. hükümetine verilir. Geriye kalan yüzde 90, yerli hükümetin elinde kalır, ama ancak A.B.D.'nin onayladığı masraflar için harcanabilir.

Buna ilaveten, (P.L. 480 gereğince) azgelişmiş ülkelere gönderilen tarımsal ürünler de, yardım alan ülkenin normal ticari kanallarından satılır. Ancak, bu satışlardan elde edilen gelir, A.B.D. hükümetine aittir. A.B.D.'nin, sözkonusu ülkenin parası cinsinden sahip olduğu bu fonlar, diğer dış yardım proframlarından da sağlanmaktaysa da, bunların en büyük kısmı P.L. 480 satışlarından elde edilir. Böylece elde edilen para, ülke içinde harcanır: hükümete ve diğer kuruluşlara kredi verilir. Sözkonusu ülkenin parası cinsinden olan birikmiş fonlar devamlı olarak artar, zira verilen kredilerden faiz alınmaktadır. Birçok ülkede bu fonlar büyük tutarlara ulaşır. Bu fonların kullanılış biçimi, yardım alan hükümetin ekonomik meselelerdeki hareket serbestisini ciddi şekillerde etkileyebilir. A.B.D. tarafından sahip olunan ve kontrol edilen paraların en büyük boyutlara ulaştığı şu örnekten de görülebilir:

"Eski-tip Kalkınma Kredisi Fonlarından verilen 'düşük faizli' borçların ve özellikle P.L. 480 kredileri ile sağlanan gıda maddesi fazlalığının satış hasılatının ülke parası ile ödenmesi sonucu Hindistan ve Pakistan'da A.B.D. hükümetinin kontrolü altında bulunan bloke edilmiş muazzam rupi fonları birikmişti. Profesör Lewis'in tahminlerine göre Hindistan'da Üçüncü Plan döneminin sonunda, A.B.D.'nin elindeki rupi mevcudunun 'muhtemel toplam değeri 8 ila 9 milyar rupiyi bulmuştur', ki bu, 'Hindistan'ın toplam para arzının yaklaşık olarak beşte birine eşittir.' Şaşırtıcı olan bu rakam aslında oldukça muhafazakar bir tahmindir. Hindistan'ın Üçüncü Beş Yıllık Plan döneminin sona ermesinden iki yıl öncesinde, 1964 Ocak'ında, A.B.D. hükümetinin bloke edilmiş rupi mevcudu, 11 milyar rupiyi aşmıştı (2.3 milyar dolar)."[55]

"Üçüncü bir tarafın [A.B.D. hükümetinin] toplam para arzının yüzde 15'ine sahip olması ve, bu fonların kullanılması konusunda iki hükümet arasında bir anlaşmaya varılmadıkça, yaklaşık olarak yüzde 8'i üzerinde tek taraflı kontrol yetkisine sahip bulunması, [Pakistan] devlet Bankası'nın para politikası açısından elbette ki hoş bir şey değildir. Mevcut şartlar altında, Devlet Bankası'nın kredileri kısma konusunda alacağı bir tedbirin A.B.D. hükümeti tarafından girişilecek bağımsız muamelelerle etkisiz hale getirilmesi mümkün olmakla birlikte basın tarafından öne sürüldüğü gibi böyle bir tedbirin önceden planlanmasına hacet yoktur."[56]

"Mal fazlalığının mevcut akış hızı devam edecek olursa, on yıl içinde, karşılıklı fonlarının ve hükümete halen verilmiş bulunan borçların tutarı, [A.B.D. tarafından mısır hükümetine verilmiş bulunan] eski borçlara ait ödemelerle birlikte [Mısır] hükümetinin mevcut bütçesine denk bir tutara ulaşacaktır."[57]

Politikanın uygulanmasında Birleşik Devletler, Uluslararası Para Fonu (IMF) açık veren ülkelere kısa vadeli krediler sağlayan başlıca kaynak - ve Uluslararası Kalkınma Bankası (bundan böyle IBRD ya da Dünya Bankası olarak adlandırılacaktır] - uzun vadeli fonlar sağlayan nemli bir kaynak gibi uluslararası örgütlerle işbirliği içinde çalışır. Buna ilaveten, bir de Kalkınma Yardım komitesi adında A.B.D., Kanada, Japonya ve Batı Avrupa'nın yardım yapan ülkelerinden müteşekkil bir koordinasyon gurubu vardır. "Kalkınma Yardım Komitesi [diğer şeyler yanında]... ülkelerin başarı ve yardım ihtiyaçlarını ya da bu ülkelerin özel yatırımlar için uygulamaları gereken teşvik tedbirlerini sağlayacak çalışma grupları [da] kurar."[58]

A.B.D.'nin yardım programı ile bu tür uluslararası kurumlar arasındaki mevcut işbirliği, A.B.D.'nin ve diğer başlıca sanayi uluslarının bu kurumlar içinde sahip oldukları kontrole ve (aralarındaki rekabet mücadelesine rağmen) azgelişmiş ülkelerle belirli bir ilişki sağlanmasını geretiren başlıca sanayi ulusların karşılıklı çıkarlarına dayandırılmaktadır. Yardım programları konusunda ekseriya bir konsorsiyum olarak çalışan bu örgütler, yardım alan ülkeyi, yardım ve borç veren

ülkelerin tavsiye ve talimatlarına uymaktan başka çıkar yol olmadığına ikna etmeye çalışır. A.B.D. için, diğer ülkelerle birlikte çalışmak ekseriya elverişli bir taktik olmaktadır: Amerika Birleşik Devletleri'nin arzularının kabul ettirilmesi, uluslararası örgütlerin himayesi altında yapıldığında, o kadar menhus görülmemektedir. Dış yardım alanında oldukça tecrübeli olan Profesör Mason şöyle demektedir:

"... Latin Amerika'da tatbik edilen ikili stabilizasyon anlaşmalarından ziyade, Uluslararası Banka ya da Para Fonu gibi uluslararası teşkilatların aracılığı ile yapıldıklarında ülke politikalarını değiştirmek çok daha kolaylaşmaktadır. Dünya Bankası başkanlığında yapılan konsorsiyum toplantıları, Hindistan, Pakistan ve bu şekilde yardım alan diğer ülkelerin kalkınma programlarının ve politikalarının eleştirildiği en önemli forumlar haline gelmiştir... Şayet Amerika Birleşik Devletleri ya da yardım veren herhangi bir ülke, ya doğrudan doğruya ya da uluslararası bir teşkilat aracılığı ile, yardım verdiği ülkenin politikası üzerinde etki yapmak istiyorsa, temsilcilerinin, bu ülkenin nasıl bir politika izlemesi gerektiği konusunda ayrıntılı analizlere dayanan açık seçik fikirlere sahip olmaları şarttır. Temsilciler şimdiye dek ekseriya bu tür açık seçik fikirlere sahip değillerdi. Son zamanlarda AID bu soruna artan bir dikkatle eğilmiş; ve başlıca yardım veren ülkelerin izleyecekleri ve adı geçen ülkelerdeki ekonomik, siyasi ve güvenlik çıkarlarını, bu çıkarların gerçekleşmesinde gerekli olan şartları, ve bununla ilgili dış politika araçlarını belirten bir Uzun Vadeli Yardım Stratejisi formüle etmiştir."[59]

Dünya Bankası, kendi açısından, basit ve doğrudan kontrole başvurmaktadır. Herhangi bir iyi bankacı gibi, borçlunun güvenilirliği konusundaki kanaatına göre borç vermekte ya da vermemektedir. Yukarıda sözü edilen Goullart'tan önce ve sonra yapılan AID harcamalarını hatırlayınız. Dünya Bankası da, "Branco yönetiminden önceki hükümetin güvenilir olmayan mali politikasından ötürü, 1964'ten önceki birkaç yıl Brezilya'ya borç vermeyi reddetmişti."[60]

Banka, borç verirken, Tayland'daki Yanhee Enerji Projesinde olduğu gibi, hükümete, normal hükümet yetkilileri

dışında ayrı bir Enerji Heyeti kurması; genel müdür de dahil olmak üzere, elektrik enerjisi heyetine yapılacak önemli tayinlerde Bankanın onayının alınması; ve Dünya Bankası'nın onayladığı danışman mühendislerin onayı olmadıkça hiçbir kontratın yapılmaması gibi şartlar koşarak bağımsız uluslar üzerinde sert bir kontrol kurma yoluna gitmektedir.[61]

Dünya Bankası, borç alan ülkelerde özel sektör yatırımlarına uygun bir ortam yaratılması için baskılar yapmak yanında, kredi müzakereleri sırasında ortaya çıkan kârlı yatırım sahalarına sadece özel sektörün yatırım yapabileceği hususunu borç alan ülkelere kabul ettirmeye de çalışmaktadır. "Şantaj" ibaresini kullanmaktan çekinmeyen profesör Baldwin, bankanın geçmişteki bazı faaliyetlerini genel ifadelerle şöyle anlatmaktadır:

"Aslında IBRD'nin [Dünya Bankası'nın] mevcudiyetinin sebebi, rakibi olan özel yatırımcıya iş sahası açmaktır. En kısa zamanda, en kolay şartlarda, en fazla sermaye talebinde bulunan azgelişmiş ülkelere Dünya Bankası, zannettikleri kadar büyük bir sermayeye ihtiyaçları olmadığı; ihtiyaçları olan sermayenin kamu sermayesi olduğu; ve özel sermaye sıkıntısı çekmelerinin nedeninin hükümetlerinin özel sermayenin hoşlanmadığı bir politika izlemekte olduğu yolunda cevaplar vermekteydi. Dolayısıyla, dünya Bankası için çözüm, hükümeti izlediği politikadan caydırmak üzere (değiştirmesi için şantaj yapmak üzere) borç vermeyi reddetmekti."[62]

Azgelişmiş ulusları Dünya Bankası tarafından başvurulan sert kontrol tedbirleri yüzünden gücendirmemek için, çeşitli yeni ayarlamalara gidilmiş, özellikle bölgesel kalkınma bankaları kurulmuştur. Fakat bunlar da dünya maliyesinde gerekli olan aynı sert ekonomik tedbirleri uygulayan "mahalli" kontrol araçları olmuşlardı. Bunun sebepleri profesör Mikesell tarafından şöyle açıklanmaktadır:

"Azgelişmiş ülkelerin çoğunda, başlıca uluslararası kredi kurumlarının A.B.D.'nin ve diğer Batılı Güçlerin hakimiyeti altında bulunduğu ve dolayısıyla bunların, dünyanın azgelişmiş ükelerine Batılı sanayi ülkelerinin politikalarını empoze etmeye çalıştıkları yolunda bir kanaat hakimdir. Latin

Amerika Cumhuriyetlerinin uzun seneler Latin Amerika hesabına çalışacak ve Latin Amerikalılar tarafından idare olunacak bir Amerikan kıtası devletleri ortak finans kurumu kurmaya çalışmalarına sebep kısmen budur. Bu görüş tarzı, daha ziyade, Dünya Bankası'nın şart koştuğu borç verme standartlarına karşı duyulan memnuniyetsizliğe dayandırılmışsa da, Latin Amerika ülkeleri ile ortaklaşa kurulacak yeni bir kalkınma Bankası vasıtasıyla, Latin Amerika'daki mevcut kamu sermayesinin önemli bir kısmının kanalize edilmesinde, bu, önemli birtakım siyasi ve pisikolojik avantajlar sağlayabilir. Her şeye rağmen, *böyle bir Kalkınma Bankası, dünya Bankası gibi, finansmanını uluslararası sermaye piyasasından temin etmek zorunda olduğundan, sağlam bir borç verme politikası uygulamak ve böylece A.B.D. hükümetinin ve kamuoyunun güvenini kazanmak zorundadır.* Dolayısıyla, bu bankanın izleyeceği politika, Dünya Bankası'nın izlediği politikadan pek farklı olmayacaktır."[63]

7. — ULUSLARARASI PARA FONU VASITASIYLA KONTROL

Fakir uluslar üzerine zengin uluslar tarafından empoze edilen disiplin, Uluslararası Para Fonu tarafından verilen stabilizasyon kredileri ile sağlanmaktadır. Burada artık kalkınma projeleri ve uzun vadeli kalkınma planları üzerinde durmuyoruz. Kredi için (parasını stabilize etmek üzere kısa vadeli kredi için) IMF'ye başvuran ülke, müthiş bir darboğaz içinde değilse bile, böyle bir darboğazın eşiğinde demektir. Bu dar boğaza gelişin izlediği süreç genellikle şöyledir: ülkenin ödemeler dengesi açığı, devlet hazinesindeki ya da merkez bankasındaki rezervleri yer bitirir; açık devam eder; yabancı satıcılara olan borçlar ödenemez; yabancı bankalardan ve hükümetlerden geçmiş dönemlerde alınan borçlara ait faiz ve amortisman ödemeleri yapılamaz; yabancı yatırımların hissesine düşen paylar havale edilemez: Bütün bunların sonucunda, ülke iflas durumu ile karşı karşıya gelir. burada dikkat edilmesi gereken husus şudur: İflas sadece itibar kaybına yol

açmakla kalmaz, dış ticaretin durması ve böylece ülkenin ekonomik hayatı için gerekli olan malların ithal edilememesi tehlikesini de doğurur.

Bu duruma düşen ülke, içine girdiği çıkmazdan kurtulmak için çeşitli tedbirlere başvurur: ithalatı kontrol altına alır, ihracatı destekler, destekleme ve kontrol aracı olarak farklı döviz kurları uygular, .vb. Fakat bu tedbirler etkisiz kaldığında ya da bu tedbirleri uygulama sahasına koymak için ek nakit para gerektiğinde, ülke zorunlu olarak IMF'ye [Uluslararası Para Fonu] başvurur. Fakat borçlarını ödeyemeyen kimse için, özel bankaya başvurmak hiç de akıl kârı bir iş değildir; özellikle ödenemeyen bu borçlar, kredi için başvurulan bankanın dostu olan bir bankadan alınmış ise. Uluslararası Para Fonu'nun politikası, kredi için başvuran ülkeye, Fon'daki kotasının (yani o ülkenin Fon'a bizzat yatırdığı altın tutarını) en fazla yüzde 257i nisbetinde kredi açmaktır. Bundan daha fazla kredi talebinde bulunan ülke, bu fazlalık talebinin gerekli olduğunu ispatlamak zorundadır. Uluslararası Para Fonu, herhangi usta bir bankacı gibi, borçlunun, sorumluluğuna müdrik olarak, derhal faaliyete geçmesini sağlamak üzere, kredi vadesini kısa tutar. Usta bir muhafazakar bankacı, ihtiyatlı davranır; başka bir deyile, zayıf ulusun daha güçlü ulusa olan ekonomik ve mahalli bağımlılığının devamının sağlanması da dahil olmak üzere, geleneksel iş ilişkilerinin devam etmesine yardımcı olur.

Castro hükümetinin Batista rejimi tarafından tüketilen döviz rezervlerini güçlendirmek ve ciddi endüstriyel ve tarımsal reformlar yapmak üzere Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası'na başvurmasıyla ortaya çıkan durum, IMF tipi kontrole klasik bir örnektir. *The New York Times*, Küba'nın, ancak bazı şartlar altında ekonomik yardım alabileceğini öne sürüyordu: "Şayet Dr. Castro, karşılaştığı bütçe ve ödemeler dengesi sorunlarını halletmek üzere büyük çapta yardım alacaksa, Uluslararası Para Fonu tarafından öne sürülen bir stabilizasyon programını kabul etmesi gerekmektedir. bu profram, kredilerin kısılmasını ve denk (ya da aşağı yukarı denk) bir bütçeyi gerektirmektedir."[64]

Oysa, kredilerin kısılması ve denk bütçe, işsizliği azaltmaz arttırır. daha da kötüsü, bu tür sert kısıtlamalar, aslında, tarım reformunun ve işsizliği ortadan kaldıracak tedbirlerin veto edilmesi demektir.

Küba'nın buna karşı tepkisi, emperyalist sistemden çıkmak, sosyalist kampta müttefikler aramak ve insan ve doğal kaynaklarını en iyi şekilde kullanıp kendi ekonomisini inşa etmek oldu. (Ekonomik bağımsızlığı, ekonomik olarak kendi kendine yeterlilikle karıştırmak yanlıştır. Mesele ticaretin tasfiyesi değil, fakat sadece hakim ulusların şartlarına ve isteklerine hizmet eden sınırlı ticaret tipine olan aşırı bağımlılığın tasfiye edilmesidir.)

Ancak, kapitalist kalkınma yolundan tamamıyla farklı bir yol izlemeyen ülke, borç aldığı ülkelerin arzularına boyun eğmeye hazır olmalıdır. Müşkülat içindeki borçluların alacaklısı olarak IMF, uluslararası bankacılığın geleneklerine bağlı kalarak, parayı vermeden önce zor şartlar koşmaktadır. Bazı ülkelerin sürekli olarak açık vermelerine, diğer ülkelerin sürekli olarak fazla vermelerinin sebep olup olmadığı; ve şayet böyleyse, açık veren ülkelerde olduğu kadar fazla veren ülkelerde de birtakım ayarlamalar yapılarak (gümrük duvarları, ithalat kotaları vb.) bir dengenin sağlanması yoluna gidilip gidilmeyeceği konuları ile Fon ülkeler arasındaki güç dengesinin tayin ettiği oyun kurallarına sadık kalarak hareket etmektedir; *bu kurallar ki, bazı ulusları zengin uluslar ve diğer ulusları da fakir uluslar haline getiren sürecin kurallarıdır.*

Oxford'un Balliol Kolejinden ve 1964'ten beri İngiliz Kabinesi'nin ekonomik danışmanı Thomas Balogh'un (kendi tabiri ile) yeni-emperyalizmin mekanizmasını şu aşağıdaki gibi değerlendirmesinin sebebi budur:

"Gelişen [pazar] otomatikliğinin, metropoliten bölge yararına sömürmeyi amaçlayan bilinçli bir politika mecut olmasa dahi, 'sömürgeci pakt'taki' zayıf ortağın tam olarak gelişmesi olanaklarına kesin birtakım sınırlamalar getirdiği gerçeğinin gösterilebileceğine inanıyorum. Bunun ötesinde, parasal ve mali sağlamlık felsefesi de daha zayıf olan bölgeler için başlı başına bir engel teşkil etmektedir. Şayet bu analiz

doğruysa, mevcut konvansiyonel sağduyu açısından ortaya tatsız iki sonuç çıkar. Birincisi, bir zamanların sömürgelerindeki mevcut ileri hamleler, sömürgeci sınırlamaların olumsuz sonuçları yerine olumlu teşvikler getirecek özel gayretler gösterilmedikçe, gelecek için istikrarlı ve düzgün bir gelişmenin garantisi olamazlar. İkincisi, yeni-emperyalizm, açık bir siyasi hakimiyete dayanmamakla birlikte, örneğin A.B.D.'nin Güney Amerika ile olan ekonomik ilişkileri, özünde, İngiltere'nin Afrika'daki sömürgeleri ile olan ilişkilerinden farklı olmamaktadır. *Uluslararası Para Fonu oyununun kurallarının zorla kabul ettirilmesi işinde, sömürgeci yönetimlerin yerini almaktadır.*"[65]

Uluslararası Para Fonu tarafından ısrarla takip olunan parasal ve mali sağlamlık politikası da, buna benzer nitelikler taşımaktadır:[66]

(1) İthalat ve ihracat üzerindeki kontrollerin kaldırılması; serbest döviz kurları; ülke paralarının dolara göre dövaülasyonu. bu tür değişiklikler, mevcut fiyat ve ticaret ilişkilerinin ve bundan doğan ekonomik ve mali bağımlılıkların çoğaltılması sonucunu doğurmaktadır. Bu, mutlaka, küçük bir grup uluslararası bankacının yaptığı bir planın ya da hazırladıkları kötü bir tertibin değil, "sağlam" ekonomik ve mali ilkelerin doğrudan doğruya uygulanmasının sonucudur: piyasanın vurdumduymaz güçleri kendi harikalarını yaratırlar. Piyasanın vurdumduymaz güçleri, mevcut kaynak dağılımının ve bir kaynak dağılımından gelen eşitsizliklerin (ülke içindeki ve güçlü ülkelerin zayıf ülkelerle olan ilişkilerindeki eşitsizliklerin) devamlılık kazanmasında etkindirler.

(2) Ülke içinde güçlü parasal ve mali kontrolların başlatılması; ücret ve fiyat kontrolları konulması; bütçenin denkleştirilmesi. Gene sağlam ve sorumlu ekonomi. Fakat azgelişmiş kapitalist uluslar için bunlar ne anlama gelir? Bütçenin denkliği, vergilerin arttırılması ve hükümet harcamalarının azaltılması ile sağlanır. Küçük bir azınlık tarafından yönetilen ülkelerden hangi vergiler ve kimin sırtındaki vergiler arttırılacaktır? Harcamaların kısıtlanmasında, azaltılması en kolay kalem, refah harcamalarıdır. (Bu, Vietnam savaşı'nın, refah

harcamaları üstünde yaptığı etkiye şahit olan A.B.D.li okuyuculara garip gelmeyecektir.) IMF [Uluslararası Para Fonu] ve AID [Uluslararası Kalkınma Teşkilatı] yetkililerinin en çok şikayetçi oldukları husus, azgelişmiş ülkelerdeki (kamu ulaşımı ve elektrik enerjisi gibi) hükümet korporasyonlarının zarar etmeleridir. Paranın stabilizasyonu için yapılan yardım karşılığında IMF tarafından öne sürülen başlıca talep, bu tür zararların tasfiyesidir. Fakat bu zararların kaynağı, hükümetin elektrik enerjisi üretimine ve ulaşım hizmetlerine sağladığı yardımlardır. Bu zararlar fiyatların kârlı bir seviyeye çıkarılmasıyla tasfiye edilmektedir. Ücret ve fiyat kontrollerine gelince: bunların kapitalist uluslarda nasıl uygulandıkları ve ne sonuçlar verdikleri hakkında ayrıca söz söylemeye hacet yoktur.

IMF'nin amaçları ile AID'nin faaliyetleri arasında hiçbir çelişki yoktur; eski bir AID yetkilisinin de belirttiği gibi, bu kuruluşlar aslında birlikte çalışırlar:

1950'lerin ortalarındaki Yunan stabilizasyon programı, Brezilya, Kolombiya ve Şili ile yapılan anlaşmalar hep, IMF'nin tavsiyesine binaen, A.B.D. yardımlarıyla desteklenmiştir. Örneğin, Şili'ye 1963 ve 1964 yıllarında verilen program kredileri, büyük çapta, IMF ile yapılan anlaşmalarda öne sürülen mali, parasal ve kambiyo kurları politikalarına Şili'nin rıza göstermesi şartına bağlanmıştı. Daha yakın bir tarihte, 1966-67'de, Seylan ve Gana'ya yapılan AID yardımları da aynı şekilde Fon tarafından tavsiye olunan stabilizasyon tedbirlerinin uygulanması şartına bağlanmıştı..."[67]

IMF'nin kredi müzakerelerinde öne sürdüğü şartlar, borç alacak ülkenin uymak zorunda kalacağı çok spesifik taahhütlere kadar inmektedir. Koşulan şartları ihtiva eden ve IMF, Birleşik Devletler ve borç alacak ülkeler arasındaki yazışmalar gizli tutulduklarından, bunların kamuoyu tarafından bilinmesi imkansızdır. Ancak, açığa çıkan bir olay, bu konuya oldukça ışık tutmuştur. 1959 yılında, Bolivya hükümetine bütçesini denkleştirmesi konusunda koşulan şartlardan bir tanesi, bütçedeki lüzumsuz harcamaların tasfiye edilmesiydi:

"Bolivya hükümetine uluslararası Para Fonu ve A.B.D. hükümeti tarafından yapılan yardımlar, Bolivya hükümetinin ekonomik stabilizasyon tedbirleri alması şartına bağlanmıştı. Bu tedbirler arasında, madencilere tüketim malları satan hükümet komisyoncularına hükümet tarafından verilen 3 milyon dolarlık destekleme yardımının durdurulması da vardı."[68]

Bu komisyonculara yapılan destekleme yardımlarının durdurulmasının ne anlama geldiği, *The New York Times* gazetesinde, "Hunger Is Constant Companion of Bolivia Miners" (Açlık, Bolivya Madencilerinin Ayrılmaz Yoldaşıdır) başlığını taşıyan Paul Montgomery'nin yazdığı şu öyküden çıkarılabilir:

"Gıcırtılı dar bir demiryolu hattı boyunca iki kızılderili madenci, teneke cevheri ile dolu, paslı bir vagonu itmeye çabalıyorlardı.

Cevher, ilk önce vadi içindeki Huanuni'ye, oradan 20 mil ötedeki Oruro yakınlarındaki konsantrasyon fabrikasına, oradan A.B.D.'ndeki ya da İngiltere'deki tasfiyehanelere, oradan da, muhtemelen, teneke kutular biçiminde ev kadınlarının eline ve nihayet tekrar toprağa gömülmek üzere çöp yığınlarının arasına varacaktı.

Ayda 25 dolar karşılığında bu vagonu iten kızılderililer hayatlarında belki de hiç teneke konserveler içinde satışa çıkarılan bir şey yememişlerdir. Onların avurtlarını şişiren sadece yerli mahsüldür: kokain elde etmek üzere yetiştirilen koka yaprakları.

Bolivyalı madenciler iki avucu 5 sente gelen bu yaprakları çiğnemektedirler, çünkü bu yaprak açlığı bastırır ve onlara havasız yerde çalışacak enerjiyi verir.

Vagonlardan birinin peşi sıra, altı yaşlarında küçük, çelimsiz bir kız zorlukla yürümekteydi. sırtında taşıdığı küçük kardeşi, sarılmış olduğu yırtık pırtık şalın aralığından dışarısını gözetliyordu. Küçük kızın ayakları çamurlu paçavralara sarılmıştı. Bacakları maviydi.

Hayat boyunca vagonlardan düşen cevher parçalarının peşindeydi. Eğer cevher yüksek evsaflıysa, kaçak çalışan dükkanlarda yiyecek maddeleri ile takas edilebilirdi."[69]

8. — YARDIM VE BORÇ

Gıda ve hammadde üreticileri olarak azgelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelere olan bağımlılığı, mali bağımlılığa da yol açmaktadır. Ve bu mali bağımlılık, ekonomik bağımlılığın daha da sağlamlaşmasına yaramaktadır. Bu süreç, ekseriya, şu yolu izler: Azgelişmiş ülkeler tarafından ihraç edilen temel ürünlere olan talepte ve dolayısıyla bu ürünlerin fiyatlarında meydana gelen dalgalanmalar, ödemeler dengesinde sık sık açıklar yaratır. Bu açıklar, gelişmiş ülkelerden borç alınarak finanse edilir. Bu borcun kapatılması için yapılan ödemeler (faiz ve amortisman ödemeleri), ihracatın bir kısmının, gerekli ithal mallarının satın alınması yerine, bu borca ayrılmasını gerektirir. Böylece, normal ithalatlarını yapabilmek için daha da çok borç almak zorunda kalırlar. Bu ekonomik mali bağımlılık çemberi, ülke mevcut kapitalist yoldan kalkınmaya çabaladıkça, daha da kesinleşir. Zira, o zaman ülke, sermaye malları ithalatını zaten borçlu bulunduğu bu ülkelerden yapmak zorunda kalır ve daha da borca batar: sermaye mallarının karşılıkları, satın alındıkları ülkenin parası ile ödenmek zorundadır.

Başta geçmiş savaş borçlarını ödemekte olanlar olmak üzere, gelişmiş ülkelerin de dış borçları vardır. Fakat, Tablo 29'da gösterildiği gibi, gelişmiş ülkeler ile emperyalist şebekenin dış sınırlarını meydana getiren azgelişmiş ülkeler arasındaki fark, bu iki grup ülkenin dış borç durumlarında meydana gelen değişiklikler birbirleriyle kıyaslandığında apaçık ortaya çıkar.

Azgelişmiş ülkelerin son on yılda dış borçlarında meydana gelen bu dört misli artış, aynı zamanda bu borçlara ait ödemelerin de çok hızlı bir artış göstermiş olduğu anlamına gelir: azgelişmiş ülkeler bir bütün olarak alındıklarında, 1956 yılında yaklaşık olarak 800 milyon dolarlık, ya da ihracatlarının yüzde 3'ü nisbetinde, borç ödemesi yapmak zorunda kalmışlardır; 1967'de ise 3.9 milyar dolarlık, ya da ihracatlarının yüzde 10'u nisbetinde ödeme yapmışlardır.[70] Daha ileride de gösterileceği gibi, bu ülkeler tek tek ele alındık-

larında, borç külfeti, birçok ülke gibi, bu rakamların gösterdiğinden çok daha ağırdır.

Borçların ve dolayısıyla borç ödemelerinin artmasında, sanayi uluslarının yardım faaliyetleri özel bir rol oynar. Birincisi, yapılan yardımın büyük bir kısmı, mevcut kalkınma harcamalarına değil, geçmiş borçların ödenmesine gider. Böylece, 1966 yılında gelişmiş ülkeler tarafından azgelişmiş ülkelere verilen yardımın yaklaşık olarak yüzde 44'ü geçmiş borçların ödenmesi için kullanılmıştır.[71] İkincisi yardım verme sürecinin kendisi de, bağımlı ulusların borç külfetlerinin artmasına yol açar.

Orta ve Uzun Vadeli Ödenmemiş Dış Borç Tahminleri (milyar dolar)

1 Ocak itibarıyla	Gelişmiş Ülkeler	Azgelişmiş ülkeler
1956	14.2	9.7
1960	15.9	16.4
1964	14.9	30.0
1967	16.6	41.5

TABLO 29. Kaynak: Uluslararası Kalkınma Bankası, *External medium and Long-Term Public Debt Past and Projected Amounts Outstanding Transactions and Payments: 1956-1976,* Washington D.C., 4 Aralık 1967. Bu veriler 16 gelişmiş ve 92 azgelişmiş ülkenin borç istatistiklerini özetlemektedir. Not: Bunlar tahminidir. Bu tahminlerin Dünya Bankası tarafından resmen ilan edilmiş olmadıklarını belirten rapor, kütühanelere ve ilgili öğrencilere özel olarak dağıtılmıştır.

Bunun nasıl çalıştığını görebilmek için, A.B.D.'nin yardım uygulamalarına bakalım. Tablo 30, 1945 mali yılından 1967 mali yılına kadar olan dönemde A.B.D. tarafından kredi ve bağış şeklinde yapılan yardımların dağılımını göstermektedir. Bu tablodan şunu görüyoruz ki, bu yıllar zarfında Birleşik Devletler'in gelişmiş endüstriyel ortaklarına yapmış olduğu yardımın yüzde 73'ü bağış şeklindedir. "Yanaşma" devletlere yapılan yardımlarda bu oran daha da büyüktür (yüzde 87). Fakat azgelişmiş ülkelerin tümüne birden yapılan yardımlara baktığımızda, yapılan yardımların sadece yüzde 42'sinin bağış ve geriye kalan yüzde 58'inin kredi şeklinde olduğunu görüy-

oruz. Bu garip zıtlığın birinci sebebi, Batı Avrupa'ya yapılan Marshall Planı yardımlarının kredi biçiminde değil, bağış şeklinde verilmiş olmasıdır. Bu izlenebilecek en mantıklı ve akıllı yol idi, çünkü acil olan mesele, yeryüzünde kapitalist sistemin ayakta kalmasını sağlamaktı: Marshall Planı olmasaydı, A.B.D. sosyalist denizde kapitalist bir ada gibi tecrit olunabilirdi. Zıtlığın ikinci sebebi askeri yardımın büyük çoğunlukla bağış biçiminde, Marshall Planı haricinde kalan ekonomik yardımın ise kredi şeklinde yapılıyor olmasıdır. Bu, bağış şeklinde yapılan yardımların neden "yanaşma" devletlerde yoğunlaştığını açıklamaktadır (diğer bir faktör ise, bu ülkelere yapılan bağışların üsler ve ulaşım merkezleri için yapılan kira ödemelerini de ihtiva ediyor olmasıdır).

A.B.D.'nin Ekonomik ve Askeri Yardımları: kredi ve bağışlar*
(1 Temmuz 1945-30 Haziran 1967)

	Miktar (milyar dolar)			Yüzde Dalımı		
	Toplam	Bağış	Kredi	Toplam	Bağış	Kredi
Gelişmiş ülkeler**	45.7	33.4	12.3	100	73	27
"Yanaşma" ülkeler***	36.9	32.0	4.9	100	87	13
Diğer: bütün azgelişmiş ülkeler	34.6	14.4	20.2	100	42	58

TABLO 30. Dipnotlar ve Kaynaklar: Tablo 33'ün aynı.

Marshall Planı'nın etkisini hesaplamalarımızın dışında tutsak bile, eğilim pek farklı değildir. Marshall Planı'nın tamamlanmasından sonraki 1957 ve 1967 mali yıllarının kapsamasının dışında, Tablo 31, Tablo 30'un aynısıdır. Gelişmiş ülkelerin aldıkları yardım bu dönemde çok daha az olmakla birlikte, bu yardım esas olarak askeri amaçlar için yapıldığından, bağış şeklinde yapılan yardımların yüzdesi, yüzde 68'e varmaktadır. "Yanaşma" devletlerin bağış şeklinde aldıkları yardımın yüzdesi Tablo 30'dakinden biraz daha düşük olmakla beraber, gene de yüzde 80'in üstündedir. diğer azgelişmiş ülkelere gelince, A.B.D.'den alınan yardımların ancak yüzde 40'ı bağış şeklinde olup geriye kalan yüzde 60'ı kredi şek-

lindedir.

Yapılan yardımların giderek artan bir kısmı, geçmiş borçların ödenmesinde kullanılmaktadır. Bunun böyle olmasını sağlayan, bizzat yardımın kendisidir. Yukarıda adı geçen Kongre Kütüphanesi raporunda bu konuda şöyle denilmektedir:

"1964'de azgelişmiş ülkelerin Amerika Birleşik Devletlerine olan borcu 5 milyar doların üstündeydi; 1965 yılında, sadece o yıl ödenmesi gereken borç miktarı 500 milyon dolardan fazlaydı. buna ilaveten, azgelişmiş ülkelerin kendi paralarıyla ödemek zorunda oldukları borç miktarı ise 4 milyar dolardan fazlaydı. Bu kadar büyük bir borç altına girmenin getirdiği harcamalar, yapılan yeni yardımların yaklaşık olarak yüzde 30'unu yemektedir."[72]

A.B.D.'nin Ekonomik ve Askeri Yardımları: kredi ve bağışlar*
(1 Temmuz 1957-30 Haziran 1967)

	Miktar (milyar dolar)			Yüzde Dağılımı		
	Toplam	Bağış	Kredi	Toplam	Bağış	Kredi
Gelişmiş ülkeler**	7.5	5.1	2.4	100	68	32
"Yanaşma" ülkeler***	20.7	17.0	3.7	100	82	18
Diğer: bütün azgelişmiş ülkeler	27.8	11.1	16.7	100	40	60

TABLO 31. Dipnotlar ve Kaynaklar: Tablo 33'ün aynı.

Bu borç miktarları, azgelişmiş ülkelerin sadece A.B.D.'ye olan borçlarıdır ve azgelişmiş ülkelerin tümünü kapsamaktadır. Şimdi Latin Amerika'ya yapılan A.B.D. yardımlarının ne sonuçlar doğurduğuna bakalım. 1962'den 1966'ya kadar olan dönem içinde, Latin Amerika'nın dış borçlarına ait yaptığı ödemeler yılda ortalama olarak 1.596 milyon dolar idi. Aynı dönemde, A.B.D.'nin Latin Amerika ülkelerine kredi ve bağış şeklinde yaptığı yardımın yıllık ortalaması 1.213 milyon dolardır.[73] Dolayısıyla, A.B.D.'nin Latin Amerika ülkelerine yaptığı ekonomik yardım, bu ülkelerin borç ödemelerine dahi yetmemektedir!

Borçların sürekli olarak artmasının ne anlama geldiğinin görülmesinde, basit bir matematiksel egzersiz faydalı olacaktır. Diyelim ki, bir ülke her sene 1000 dolar borç almaktadır. çok geçmeden bu ülkenin vadesi gelen borçları kapatmak için yaptığı ödemelerin miktarı her yıl borç olarak alınan miktarı aşacaktır. Bu husus Tablo 32'de gösterilmiştir. Burada örnek olarak tipik bir kredi almaktayız: bir ülkeye yüzde 5 faizli, 20 yılda eşit taksitlerle ödenecek 1000 dolarlık bir borç verilmektedir. Ayrıca bu kredinin her yıl yenilendiğini varsayıyoruz. Tablodan da görülebileceği gibi, böyle bir borcun 5. yılında, kredi olarak alınan miktarın yaklaşık olarak yarısı vadesi geçmiş eski borcun kapatılmasına harcanmaktadır. 10. yılda, o yıl alınan kredinin neredeyse yüzde 90'ı eski borçların kapatılmasına gitmektedir. 15. yıla gelindiğinde ise, o yıl alınan her 1000 dolarlık yeni krediye karşılık, eski borçların kapatılması için 1150 dolardan fazla ödeme yapılmaktadır.[74]

Her Yıl 100 Dolar Borç Alındığında Yapılan Borç Ödemeleri: borç yüzde 5 faizli ve 20 yıl vadelidir.

Yıl	Gelen sermaye: yıl içinde alınan borç miktarı	Giden Sermaye: birikmiş borçların ödenmesi Faiz	Amortisman	Toplam
5.	$ 1000	$ 250	$ 250	$ 475
10.	1000	388	500	888
15.	1000	488	750	1238
20.	1000	525	1000	1525

Fakat bir ülke niçin her yıl borç para almak zorunda kalsın? Alınan bu borç paralar, borcun ödenmesini sağlayacak kalkınma projelerine yatırılamayacak mıdır? Bu sorulara cevap verebilmek için iç borç ile dış borç arasındaki farkı anlamak gerekir. Bir iş adamı ülke içinde borçlanmış ve bu borcu ödemek durumunda kalmış olsa, mesele çok basittir: Aldığı borç para ile işini genişletecek ve işi genişlettikçe elde ettiği kârlardan ödeyecektir, hem de borcu hangi para cinsinden aldıysa gene aynı para cinsinden olmak üzere. Fakat bir işadamı ya da bir hükümet, dış bir kaynaktan borç alacak

olursa, bu borcu ancak yabancı ulusların paraları ile ödeyebilir. Öyle ki, borç alınan para ile kalkınma sağlansa bile, gerekli olan dövizi sağlayacak yeterli ihracat olmadıkça borç ödenemez. Şayet ihracat borcun ödenmesini ve gerekli ithalatın yapılmasını sağlayacak yeterlilikte değilse, o zaman daha fazla borçlanma zorunluluğu doğacaktır. Bu süreç çıkmaza girdiğinde, bankacılar borcun vadesini uzatırlar, tabii borçlu ülke bu zaman zarfında uslu durmuşsa.

Ve gerçek olan şudur ki, savaş sonrası dönemde, azgelişmiş ülkelerin vadesi gelmiş borçlarına yaptığı ödemeler, ihracatlarından daha fazla artmıştır. Böylece borç külfeti daha da ezici bir hal almış ve başlıca sanayi uluslarına ve bu ulusların Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi uluslararası örgütlerine olan mali bağımlılıkları, dolayısıyla daha da artmıştır. Borç külfetinin taşıdığı önem Tablo 33'te gösterilmiştir. Tablodaki veriler tahminlerin mevcut olduğu ülkelere aittir. Birinci sütun, ülkenin 1966'daki ihracatının yüzde kaçını eski borçların amortismanı için kullandığını göstermektedir. İkinci sütun, dış borçlar üzerinden ödenen faizlerin ve yabancı yatırımlara ait faiz ve kâr ödemelerinin ihracat içindeki paylarını göstermektedir. Son sütun, ülke dışına giden toplam sermayeyi (borç ödemeleri) ve geliri, ihracatın yüzdesi olarak göstermektedir. Bu tablodan çıkan sonuç şudur: Tabloda yer alan ülkelerin çoğunluğu için, borç külfeti ve sermaye yatırımları kârları, ihracatın en az yüzde 15'ini, ve birçokları için de yüzde 20 ila 30'unu meydana getirmektedir.

Özellikle dikkati çeken husus, bu külfetin savaş sonrası dönem boyunca artış göstermiş olmasıdır. Bu durum, (1) Tablo 29'da gösterilen borçların dört mislinden daha fazla artmış olduğunu ve başlıca sermaye merkezlerinden yapılan yabancı yatırımlarda da hızlı bir artış olduğunu, ve (2) azgelişmiş ülkelerin ihracatlarında yavaş bir artış olduğunu göstermektedir.

9. — İHRACATTA DURGUNLUK

Azgelişmiş ulusların ihracatlarındaki yavaş gelişme, özel-

Vadesi Gelmiş Borçlar ve Yabancı Yatırım Kârları Ödemelerince Massedilen İhracat Gelirleri Oranı (1966)

İhracatın Yüzdesi Olarak

	Kamu borçları amortismanına giden	Borç faizleri ve yabancı yatırım kârlarına giden	Toplam
Brezilya	9.4**	13.8	23.2
Şili	10.8	19.8	30.6
Kolombiya	14.3*	18.2	32.5
Kosta Rika	8.8	11.6	20.4
Ekvator	6.0	19.6	25.6*
Habeşistan	6.3	3.6	9.9
Guatemala	4.9	4.8**	9.7
Honduras	1.3	9.0**	10.3
Hindistan	11.3	15.6**	26.9
Kenya	4.3	12.1**	16.4
Meksika	29.3	30.4	59.7
Nikaragua	4.8	11.6	16.4
Nijerya	4.5	26.2	30.7
Pakistan	6.4*	9.3	15.7
Panama	3.3	10.1	13.4
Paraguay	5.1	8.2	13.3
Peru	4.8	15.5	20.3
Filipinler	7.2	5.1	12.3
Türkiye	3.5	20.3***	23.8
Uruguay	9.0**	8.1**	17.1
Venezuella	1.2**	24.9	26.1

* 1964, ** 1965, *** Yabancı yatırım kârlarını ihtiva etmemektedir.

TABLO 33. Kaynak: Şu veriler esas alınarak hesaplanmıştır: Borç amortismanları: Tablo 32'nin hazırlanmasında başvurulan kaynaktan; Borç faizleri ve yabancı yatırım kârları: Birleşmiş Milletler, *The Euternal Financing of Economic Development, International Flow of Longterm Capital and Official Donations, 1962-1966,* New York, 1968, Tablo 29; İhracat: Uluslararası Para Fonu, *Direction of Trade Annual 1962-1966,* Washington D.C., (tarihi yok). (Brezilya'ya ait amortisman verileri Birleşmiş Milletlerin yukarıda belirtilen yayınından alınmıştır.)

ikle gelişmiş ulusların ihracatları ile kıyaslandığında daha bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu kıyaslama Tablo 34'te yapılmıştır. 1950'den 1965'e kadar olan onbeş yıl zarfında gelişmiş ülkelerin ihracatı yılda ortalama yüzde 8.5'lik bir büyüme hızı göstermiştir. Böyle hızlı bir artış, gelişmiş ülkelere kesin bir avantaj sağlamaktadır: bu onlara, dış borçlarının ödenmesinde, sermaye ihracı yapılmasında gerekli dövizi sağlamaktadır. Azgelişmiş ülkelerin ihracatlarındaki artış hızının çok daha az olması (yılda yüzde 4.5) vadesi gelmiş olan borçların ve yabancı yatırımcıların kârlarının yeterince ödenememesine yol açmaktadır. Bu durum özellikle petrol ihracatçısı ülkelerin dışında kalan ve ihracatlarının yıllık artış

İhracat Alanındaki Gelişmelerin Biçimleri: Gelişmiş ülkeler - azgelişmiş ülkeler karşıtlığı

	İhracat Değeri (milyar dol.)		Yıllık Gelişme Hızı
	1950	1965	1950-1965
Toplam dünya ihracatı	53.5	156.3	% 7.4
Gelişmiş ülkelerin ihracatı			
Toplam	35.9	122.5	% 8.5
Birbirlerine	25.0	95.5	% 9.4
Azgelişmiş ülkelere	10.9	27.0	% 6.2
Azgelişmiş ülkelerin ihracatı			
Toplam	17.6	33.8	% 4.5
Gelişmiş ülkelere	12.4	26.2	% 5.2
Birbirlerine	5.2	7.6	% 2.5
Azgelişmiş ülkelerin ihracatı (başlıca petrol üreticileri hariç)			
Toplam	14.2	23.7	% 3.6
Gelişmiş ülkelere	10.0	18.5	4.2
Birbirlerine	4.1	5.2	% 1.7

TABLO 34. Kaynak: Hal B. Lary, *Imports of Manufacturers from Less Developed Countries*, New York, 1968, s.2.

hızı sadece yüzde 3.6 olan ülkeler için geçerlidir. İhracatın büyüme hızındaki bu farklılıklar, (1) azgelişmiş ülkelerin başlıca ihracatı olan gıda maddelerine ve hammaddelere, ve (2) gelişmiş ulusların başlıca ihracatı olan mamul mallara olan talebin büyüme hızında meydana gelen değişmelere bağlanabilir. Tablo 35'ten de görülebileceği gibi, gıda maddeleri ve hammaddeler ticareti, 1938'den 1963'e kadar üçte iki oranında artış göstermiştir; mamul malların dünya ticaretinin aynı dönemdeki artış hızı ise yüzde 250'dir, Aynı şekilde, farklı gelişmelerin 1963'ten sonra da devam ettiği görülmektedir. sadece petrol üreticisi ülkelerin ihracatı, mamul mal ihracatına denk bir gelişme gösterebilmiştir. Ancak petrol üreticisi ülkelerin ihracatlarındaki bu canlılık, bu ülkelerin çoğunluğuna, yabancı petrol şirketlerinin kârlarını arttırmaktan başka bir kazanç sağlamamıştır.

Ürün Tiplerine Göre İhracattaki Gelişme

Dünya İhracatı Hacmi (1963:100)

	Gıda maddeleri ve hammaddeler	Yakıt	Mamul Mallar
1938	61	29	28
1953	62	52	50
1960	89	78	82
1963	100	100	100
1966	113	127	136

TABLO 35. Kaynak: Birleşmiş milletler, *Statistical Yearbook 1967*,New York, 960.

Gıda maddelerine ve çeşitli tip hammaddelere olan talep ile mamul mallara olan talep arasındaki bu zıt durum, bu malların fiyatlarındaki farklı eğilimlere de yansımaktadır: gıda maddeleri ile hammaddelerin çoğunluğu alıcı pazarlarına sahipken, mamul mallar satıcı pazarlarına sahiptirler. Bu, gıda maddelerinin ve hammaddelerin ihraç fiyatlarının, mamul mal fiyatlarına oranla düştükleri anlamına gelmektedir, ki bu, imalat merkezlerindeki yoğun tekelleşmenin sonucudur.

Diğer bir deyişle, ticaret hadleri (ülkenin ithal malları için ödedikleri fayatların ellerine geçen ihraç fiyatlarına oranı) azgelişmiş ülkelerin aleyhine bir gelişme göstermiştir.

Bu gelişmenin önemi, Birleşmiş Milletler iktisatçıları tarafından etraflıca incelenmiş ve bu incelemelerden çıkan sonuçlar, Tablo 36'da özetlenmiştir. Birinci sütun, 1953'ten 1957'ye kadar ticaret hadlerinin aleyhte gelişme göstermesi sonucu, azgelişmiş ülkelerin satın alma güçlerinde meydana gelen tahmini azalmayı göstermektedir. Satın alma gücünde meydana gelen bu azalmanın gelişmiş ülkelerden alınan yardımlarla kıyaslanması (son sütun); gelişmiş ülkelerden alınan yardımların büyük bir kısmının ticaret hadlerindeki aleyhte gelişme tarafından messedildiğini göstermektedir. Bu gelişme ile borçların giderek artması olgusu arasında bir ilişki

Azgelişmiş Ülkelerden Yapılan İhracatın Satın Alma Gücündeki Düşüş

	Ticaret hadlerindeki düşüşten meydana gelen zararlar* (milyon d.)	Gelişmiş ülkelerden alınan ekonomik yardım** (milyon d.)	Resmi yardımın yüzdesi olarak zararlar
1961	- 1.824	4.996	% 36.5
1962	- 2.158	5.390	40.0
1963	- 2.109	5.914	35.7
1964	- 2.026	5.947	34.1
1965	- 2.519	6.203	40.1
1966	- 2.275	6.430***	52.8
Toplam	- 13.338	34.880	% 38.4

* (Bu, ticaret hadlerinde meydana gelen değişiklikten ötürü azgelişmiş ülkelerin satıl alma güçlerinde meydana gelen net düşüş tahminleridir. Hesaplamalar, 1953-1957 dönemi sırasında elde edilen ihraç fiyatları ile ödenen fiyatları ortalamalarına dayandırılmıştır.

** Komünist olmayan hükümetlerden ve çok taraflı örgütlerden (örneğin dünya bankası) alınan mali yardımlar.

*** Tahmini.

TABLO 36. Kaynak: Birleşimiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı, *Review of International Trade and Development*, 1967 (İkinci oturum için hazırlanan 15 Kasım 1967 tarihli belge, TD/5, yeni Delhi, hindistan, 1 Şubat 1968), s.35-36.

kurulduğunda şu sonuç çıkmaktadır: (a) azgelişmiş ülkelerin ihracatının giderek artan bir kısmı, vadesi gelmiş borçların ödenmesi için kullanılmaktadır, ve (b) normal ithalat için ya da ekonomik gelişme için gerekli olan ihracat gelirlerinde zaten mevcut olan azalma, ihracatın satın alma gücünde meydana gelen düşüş ile, daha da hızlanmaktadır.

10. — İHRACATIN SINIRLARI

1965 yılında, *The Economist* (Londra) dergisinde çıkan bir makale, Latin Amerika'nın ihracatındaki yavaş gelişmeyi ve bunun sebeplerini şu şekilde özetlemektedir:

"Birleşmiş Milletler'in, Latin Amerika Ekonomik komisyonu'nun tahminlerinde yaptığı kaba bir tadilat şunu göstermektedir ki, Latin Amerika'da kişi başına düşen ihracatın satın alma gücü endeksi (petrol bakımından zengin olan Venezuella hariç), 1928 yılında 100 alındığında, bu endeks 1955 civarında 37'ye düşmektedir; ve şimdi de muhtemelen 32 civarındadır. İhracatın nüfus artışına paralel bir artış gösterememesinin sebebi, kısmen temel ürünler talebinin mamul mal talebine oranla geri kalması ve kısmen de, temel ürün arzında, Afrika ve diğer bölgelerde yeni kaynakların bulunmasıyla yaratılan rekabettir. Fakat asıl sebep, daha ziyade, tek tip ürün ihracatına bağlı olan azgelişmiş ulusların mevcut ihracat yapılarını çeşitlendirememeleridir. Ve bu durumun yaratıcısı da uluslararası ticari ve mali sistemin bizzat kendisidir. Ondokuzuncu yüzyılın sonlarında ve yirminci yüzyılın başlarında dünyanın en büyük ihracat bölgesi haline getirilmiş bulunan Latin Amerika'nın, *kişi başına* düşen gerçek ihracat değerinin üçte ikisini kaybettiği müthiş ümit kırıcı bir dönemde, refaha kavuşma şansına hiçbir zaman sahip olamayışın sebebi işte budur."[75]

Daha fazla ihracat olanakları yaratmanın ve böylece borç batağından kurtulmanın yeganę yolu mamul mal ihraç etmektir. Uluslararası ticarette canlı olan alan budur. Ancak, imalat faaliyetinin en iyi ve en verimli alanları ekseriya yabancı yatırımcılar tarafından kapışılmıştır. Yeryüzünün birçok böl-

gesinde üretim yapan bu çok uluslu çıkarlara sahip yatırımcılar, azgelişmiş ülkelerdeki yatırımlarında diğer uluslara ihracat yapmakla ilgilenmezler, zira kendi kendileriyle rekabet etmek istemezler.

TABLO 37.
Latin Amerika'daki A.B.D. Maden Firmalarının Satışları (1965)

	Toplam		Ülke içi satışlar		ABD'ye ihracat		Diğer ülkelere ihracat	
Latin Amerika, toplam	1.345	%100	240	% 17.8	535	% 39.8	570	% 42.4
Meksika, Merkezi Amerika ve Atıl Adaları	270	%100	126	% 46.7	94	% 34.8	50	% 18.5
Güney Amerika	915	%100	114	% 12.5	301	% 32.4	500	% 54.6
Diğer Batı Yarım Küresi	160	%100			140	% 87.5	20	% 12.5

Latin Amerika'daki A.B.D.'ye ait madencilik firmalarının ihracatı ile -Tablo 37- gene Latin Amerika'daki A.B.D.'ye ait firmaların ihracatı -Tablo 38- arasındaki farka bakın. Yabancı ülkelerdeki A.B.D. madencilik şirketleri iki amaç gütmektedirler: (a) A.B.D.'deki ve diğer yerlerdeki A.B.D. firmalarının hammadde ihtiyaçlarını karşılamak ve (b) dünya üretiminde yeter büyüklükte bir pay sahibi olmak ve böylece en fazla kârı elde edebilmek için fiyatları ve üretimi kendi arzularına göre ayarlayabilmek. Bu doğal olarak iki önemli sonuç vermektedir: (1) üretimin büyük bir kısmı ihraç edilmektedir (bütün Latin Amerika üretiminin yüzde 82'si) ve (2) bu firmaların fiyat ve üretim politikaları, bu ülkelerin ödemeler dengesi ihtiyaçlarına ya da sermaye ithalatını gerçekleştirmelerini mümkün döviz ihtiyaçlarına göre değil, fakat A.B.D.'li sahiplerin kâr amaçlarına göre tayin olunmaktadır. Gelişmiş ülkelerin (petrol haricinde) madenlere olan talepleri, kendilerinin ürettikleri mamul mallara olan taleple aynı oranda artmamaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, bu hammaddelerin öneminin azaldığı anlamına gelmez. Bunun gösterdiği şey

şudur: hammadde kullanımında meydana gelen verimlilik artışları, yaşamlarını bu tür malların ihracatına bağlamış ülkelerin ihracat potansiyellerini azaltmaktadır.

Şimdi bir de mamul mal talebinin sürekli arttığı uluslararası pazarlara üretim yapan A.B.D. imalat tesislerinin ihracatına bakalım. Tablo 38'den de görüleceği gibi, Latin Amerika'daki A.B.D. firmalarının üretimlerinin yüzde 8'den az bir kısmı ihraç edilmektedir. İhracatın önemli bir miktara ulaştığı yegane grup, gıda maddeleri üretimidir ki, bu da ekseriya tarımsal malların işlenmesi (örneğin işlenmiş yağ, tohum, kahve, et ve deri gibi) doğal kaynak istihracının bir uzantısıdır. İhracat yüzdesinin, ortalamanın üstünde olduğu iki doğal kaynak ürünü grubu daha vardır: kağıt ve kimyasal maddeler. Fakat bu grupların ihracat yüzdeleri, kalkınma ihtiyaçlarını karşılamak bir yana, bu ülkelerin borçlarının ödenmesi için gerekli olan dövizi dahi karşılayabilmekten aciztir. Diğer gruplara gelince, ihracat yüzdesi, yüzde 6'dan azdır; kauçuk elektrik motorları, ve ulaşım teçhizatı gru-

TABLO 38.
Latin Amerika'daki A.B.D. Firmalarının Satışları (1965-Milyon Dolar Olarak)

	Toplam		Mahalli Satışlar		A.B.D.'ye İhracat		Diğer Ülkelere İhracat	
		%		%		%		%
Endüstri	867	100	674	77.7	46	5.3	147	17.0
Gıda maddeleri	178	100	158	88.8	5	2.8	15	8.4
Kağıt ve kağıt mamulleri	1.398	14	1.260	90.1	34	2.4	104	7.5
Kimyevi maddeler	350	14	348	99.3			2	0.6
Kauçuk mamulleri	309	14	297	96.1			12	3.9
Ham ve işlenmiş metaller	242	14	227	93.8	2	0.8	13	5.4
Elektrik hariç, makinalar	392	14	386	98.5	1	0.2	5	1.3
Ulaşım teçhizatı	1.172	14	1.164	99.3	3	0.3	5	0.4
Diğer mallar	576	14	559	97.1	10	1.7	7	1.2
Toplam	5.448	111	5.073	92.5	101	1.8	300	5.7

plarında üretimin yüzde 4'ten azı ihraç pazarlarına sürülmektedir.

Mamul mal ihracatındaki bu durum, Brezilya örneği ele alınarak, Harvard Üniversitesi yayınlarından *Quarter ly Journal of Economics*'te yer alan bir maddede şöyle anlatılmaktadır:

"Başta nispeten daha verimli işletmelerin üretimleri olmak üzere, Brezilya'nın imalat üretiminin büyük bir kısmının yabancı şirketlerin yan tesisleri ya da yabancı şirketlerin lisans hakları ile faaliyet gösteren tesisler tarafından üretiliyor olması ihracatın karşılaştığı kurumsal engellerden bir diğeridir. Brezilya imalat endüstrisinin gerek Brezilya'ya yatırım yapan ülkelerin pazarlarında ve gerekse diğer ülkelerin pazarlarında rekabete girişmesi, bu yabancı şirketler tarafından engellenmiştir."[76]

Brezilyalı imalatçılar Brezilya'da üretilen hammaddeleri işlemeye ve böylece A.B.D. firmaları ile rekabet edecek endüstriler geliştirmeye kalkıştıklarında ise, A.B.D.'nin baskı ve kontrolu ile karşılaşmaktadırlar. Bu da madalyonun öteki yüzüdür. Örneğin Brezilya bir zamanlar dünya pazarlarına sürülmeyen ucuz kırık çekirdeklerden toz kahve yapmaya başlamıştır. ve böylece son üç senede, A.B.D.'nin hazır kahve piyasasının yaklaşık olarak yüzde 14'ünü ele geçirmiştir. A.B.D.'nin bu "eşit olmayan rekabet"i protesto etmeye başlamasıyla, mesele temel bir anlaşmazlık konusu haline geldi. Anti-Goulart rejiminin gösterdiği bütün iyi niyete rağmen, A.B.D. kendi kahve imalatçılarının çıkarlarını ihmal edemezdi. neticede Brezilya bir anlaşmaya mecbur edildi. *The Economist*, Brezilyalı hazır kahve imalatçılarının bu anlaşmaya göre uymak zorunda oldukları şartları şöyle açıklamaktadır:

"[Brezilyalı imalatçılar], Brezilya çekirdekleri satın alan büyük Amerikan imalatçılarına 'müsavi' şartlar altında üretimde bulunacaklardır. Diğer bir deyişle, Brezilya dünyanın en büyük kahve üreticisi olma durumundan ve yıllar boyunca yığınak yaptığı stoklardan tam anlamıyla istifade edemeyecek; Amerikalı imalatçıların daha fazla nakliyat ücreti ödemek zorunda kalmalarına karşın... [Brezilya] hükümeti de, bundan

böyle toz kahve ihracatından vergi alacak ve böylece hükümet tarafından Brezilyalı hazır kahve ihracatçılarına satılan kırık çekirdeklerin maliyetini, Amerikan imalatçılarının kullandıkları iyi kalitedeki çekirdeklerin maliyetine eşit bir seviyeye çıkaracaktı.

Brezilya, kısmen Amerikalıların yaptıkları baskılar sonucu (dolaşan rivayetlere bakılırsa, Brezilya, diplomatik bir lisanla, yardımdan yoksun bırakılmakla tehdit edilmiştir) ve kısmen de Uluslararası Kahve Anlaşması karşısındaki zayıf durumu sonucu bu anlaşmayı kabul etmek zorunda kalmıştı."[77]

Fakat, azgelişmiş ülkelerle olan ilişkilerde, dengeyi A.B.D. endüstrisi lehine çeviren yegane unsur, doğrudan müdahale değildir. A.B.D. gümrük sisteminin yapısı, A.B.D. pazarlarını, azgelişmiş ülkelerden gelecek rekabete karşı koruyacak şekilde ayarlanmıştır.

A.B.D.'deki genel gümrük uygulaması, ülke içinde hiç üretilmeyen ya da üretimleri ihtiyacı karşılamaya yetmeyen hammaddelerin gümrüksüz ithalatına cevaz vermektedir. Ancak, bir kütüğün kesilmesi ya da hurma çekirdeğinin çıkarılması gibi hammadde üzerinde herhangi bir işlem yapılır yapılmaz, ithalatı kısıtlamak üzere, gümrük vergileri konmaktadır. Ekonomik Kalkınma Komitesi'nin bir incelemesinde belirtildiği gibi, "... çok az işleme tabi tutulmuş maddeler üzerine konan düşük gümrükler dahi, ekseriya [yerli hammadde üreticisini değil -ç.], hammaddeyi işleyen endüstricinin korunmasına yol açmaktadır. Bunun sebebi, hammaddeyi işleyen endüstricinin yarattığı katmadeğerin toplam değerin çok küçük bir yüzdesini teşkil etmesine rağmen, gümrük vergisinin işlenen hammaddenin toplam nihai değeri üzerinden alınmasıdır."[78] Aynı inceleme bunun sebebini şöyle açıklamaktadır:

"Örneğin, diyelim ki belirli tipte bir derinin dünya piyasasındaki fiyatı 100 dolardır ve bu deriyi yapmak için kullanılan ham derinin maliyeti 70 dolardır. Buna göre 'katma değeri' 30 dolardır. Şimdi, diyelim ki, ham deri ithalatı... gümrüksüz yapılmakta fakat deri ithalatı üzerinden yüzde 10 gümrük vergisi alınmaktadır. Dolayısıyla deri imalatçısı ürettiği

deriyi 110 dolara satmak durumundadır. Fakat 10 dolarlık vergi, ithalatı gümrüksüz yapılan ham derinin üretim maliyetini değil, sadece ham deri tabaklamasının getirdiği 30 dolarlık 'katma değeri' korumaktadır. böylece, deri üzerinden alınan yüzde 10'luk nominal gümrük vergisi, yerli üreticiye, ham deriyi işleme esnasında maliyetini yüzde 33 1/3 nispetinde arttırma olanağı vererek, tabaklama endüstrisinde aslında yüzde 33 1/3 nispetinde bir koruma sağlamaktadır."[79]

Azgelişmiş ülkelerin işlenmiş hammaddelerine karşı yerli endüstrisinin nasıl etkin bir şekilde korunduğunun anlaşılması için, 1968 yılında yürürlükte bulunan gümrük tarifelerinden sadece birkaç örnek verilmesi yeterlidir:[80]

"*Muz:* Bütün taze muzlar Birleşik devletlere gümrüksüz gelmektedir. Birleşik devletlere gönderilmeden önce kurutulmuşlarsa, değerleri üzerinden yüzde 6 1/2 gümrük alınmaktadır. (Malın değeri, satıcının faturasındaki fiyattır). Muzlar herhangi diğer bir şekilde hazırlanmış ya da muhafaza edilmişlerse, değer üzerinden alınan gümrük yüzde 13'tür.

Tütün: kıyılmamış, tasnif olunmamış ya da toz haline getirilmemiş bütün yaprakları gümrük vergilerinden muaftırlar. Şayet kıyılmış, tasnif olunmuş ya da toz haline getirilmişlerse, pound başına 55 sentlik gümrüğe tabidirler.

Kakao: Kakao çekirdekleri gümrükten muaftırlar. Kakao yağı üzerinde yüzde 5 1/2 nispetinde vergi vardır. Şekerlenmiş kakaodan alınan vergi yüzde 9 olmakla birlikte, kakao ihtiva eden şekerlemelerden alınan vergi yüzde 12'ye çıkmaktadır.

Hurma: 10 pounddan fazla birimler halinde paketlenmiş hurmalardan pound başına sadece 1 sent vergi alınmaktadır. Ancak paketler daha küçükse, vergi pound başına 7 1/2 sente çıkmaktadır. Daha büyük paketler halinde olsalar bile, hurmanın çekirdekleri çıkartılmışsa, pound başına 1 sentlik vergi, 2 sente çıkmaktadır. Diğer şekillerde hazırlanmış ya da muhafaza edilmiş hurmalar üzerinden ise yüzde 35'lik vergi alınmaktadır.

Demir ve Çelik: Demir cevheri gümrük vergilerinden muaftır. Şayet demir cevheri külçe demir haline getirilmişse, ton başına 16 sent vergi alınmaktadır. Cevher daha fazla işlen-

mişse, vergiler artmaktadır. Örneğin dövme demir çubuklar üzerinden pound başına 5 sent vergi alınmaktadır. Dökme demir boru ve tüplerden, değer üzerinden, 10'luk vergi alınmaktadır. Dikiş iğnesi ya da adi iğnelerden alınan vergi yüzde 20'dir. Kopçalardan ise, pound başına 3.3 sentlik vergiye ilaveten, bir de değeri üzerinden yüzde 18.5'lik vergi alınmaktadır.

Bakır: Diğer maden ve metaller için uygulanan kurallar bakır için de aynıdır. Bakır cevheri vergiden muaftır. Bakır tozlarından pound başına 1.1 sentlik vergi alındığı gibi, bir de değer üzerinden yüzde 15'lik bir vergiye tabidir. Eksiz boru ve tüpler için, ithalatçı, pound başına 4.5 sent vergi ödemek zorundadır. Bakır raptiyeler için alınan vergi, değer üzerinden yüzde 14'tür.

Kereste: kaba kütük ve kalaslar, ve hatta biçilmiş ya da yontulmuş kötükler bile, vergiden muaftır. Fakat yontulmamış olsa dahi, kereste vergiye tabidir. Ladinden 1000 ft başına 20 sent, douglas çamı, hemlok çamı ve kariks çamından 1000 fit başına 80 sent vergi alınmaktadır. Şayet kereste, süpürge ya da mop sapı haline getirilmişse, değer üzerinden yüzde 7.5'lik bir vergiye tabidir. Kürdan üzerinden alınan vergi yüzde 11'e kadar çıkmaktadır."

Yerli endüstrinin gümrüklerle, kotalarla ve özel anlaşmalarla enerjik bir biçimde korunması, A.B.D.'nin uluslararası ekonomik politikasının hayati bir unsurdur. Gümrük duvarları, A.B.D. endüstrisinin refahını ve güvenliğini sağlamaya ve bu duvarların içinde yaşayanların hayat standartlarının yükseltilmesine yarar. Ancak, kapitalist dünyanın en büyük piyasasının etrafına örülmüş bulunan böyle bir duvar, gıda maddeleri ve hammaddeler üreticisi ulusların kalkınma hamleleri önündeki başlıca engeldir; bu duvar, aynı zamanda, bu ulusların borçlu statülerine süreklilik kazandıran en önemli unsurlardan birisidir.

11. — ÖZET

Emperyalizm kavramı ekseriya bir hükümetin sömürgeler

ele geçirmek ve veya kendi vatandaşlarının dış yatırımlarını korumak amacıyla giriştiği siyasi ve askeri faaliyetleriyle bakılınca, bu kavram, birtakım siyasi ve askeri faaliyetlerin dar sınırları içine hapsolunmaktadır. Halbuki bu tür faaliyetler, ticaret ile ulusal bayrağın içiçe girdiği çok daha karmaşık bir gerçeğin aldığı çok özel durumlardır. Aslında, diğer emperyalist merkezlerde olduğu gibi, Amerika Birleşik devletleri'nde de ulusal ekonomi, endüstri ve finans sermayesinin dış ekonomik faaliyetleri, ordu ve uluslararası diplomasi arasında kopmaz bir birlik vardır.

Bu birlik, kapitalist ekonominin normal fonksiyonlarından meydana gelmekte ve ekonomik gücün temel sanayi ve Finans şekillerinde yoğunlaşması ile, daha da belirgin olmaya ve yaygınlaşmaya başlamaktadır. Ekonomik gücün yoğunlaşması, bu gücü gösterdikleri ortamı büyük çapta kontrolleri altına almaları halinde sağlanabilir, devam ettirilebilir ve daha da arttırılabilir. Yatırılmış sermayenin güvenliği ve kârların arttırılması için bu kontrol gereklidir. Kontrolun sağlanması ve kârların arttırılması ekonomik faaliyetin ulusal sınırların dışına taşırılmasını zorunlu kılar: hammadde kaynaklarını ve pazarları kontrol etmek ve etkilemek; ucuz işgücü ve diğer girdiler vasıtasıyla, daha yüksek kâr oranları elde etmek.

Kontrol sağlama çabası, ülke içindeki dev korporasyonlar arasında çelişkiler yaratmaktadır. Fakat bundan daha önemli olan husus, bu çabanın, sanayi uluslarının ekonomik devleri arasında çelişki yaratmasıdır. Bu mevcut ve potansiyel çelişki hammadde kaynakları ve uluslararası pazarlar üstünde daha da fazla kontrol elde etmeyi zorunlu kılar. Mevcut rekabetin ortadan kaldırılabilmesi ve yeni rakiplerin ortaya çıkmaları ihmalinin yok edilmesi, ancak böyle sağlanabilir.

Bunun sağlanmasında, finans kurumları yararlı ve gerekli bir ortak olarak rol alırlar. Bir kere, endüstrinin kontrol sağlama çabalarını destekleyen ve teşvik eden, finans kurumlarının gücü ve sahip oldukları uluslararası örgütlerdir. Öte yandan finans kurumlarının uluslararası bir yayılma sağlamasını destekleyen ve teşvik eden, endüstrilerin uluslararası faaliyetleridir. Hangisinin daha önce geldiği sorusu özel bir an-

lam taşımaz. Endüstriler arası rekabet de, bankalar arası rekabet de, ekonomik gücün yoğunlaşmasını ve yabancı ülkelerdeki faaliyetler üzerinde kontrol sağlamasını zorunlu kılar. Bu süreç içinde, belirli endüstri-finans grupları arasında çıkar çatışmaları doğabileceği gibi, çeşitli ittifaklar da yapılabilir. Fakat bu öyle bir süreçtir ki, her biri (endüstri ve finans), yekdiğerinin başarısından yararlanır.

Bu tip bir ekonomik gelişme için gerekli olan şart uygun bir siyasi ve askeri ortamın mevcudiyetidir: uluslararası siyasi ve askeri faaliyetler ve ittifaklar, siyasi ve askeri kontrol ve etkinin sağlanmasına ve sürdürülmesine yönelik olmalıdır. Burada da, hangisinin önce geldiği meselesi önemli değildir. Ekonomik kontrol, askeri kontrol ve siyasi kontrol karşılıklı olarak birbirlerini destekler ve teşvik ederler.

Bu tür ilişkilerde en yüksek mertebeye İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri erişmiştir. Şartlar ve A.B.D.'nin ekonomik siyasi ve askeri faaliyetleri, A.B.D. kurumlarının kapitalist dünyaya hakim olmasına yol açmıştır. Emperyalist ülkelerle emperyalist olmayan ülkeler arasındaki güçler dengesinde bir değişiklik olmadıkça, A.B.D. emperyalist sistemin koruyucusu ve örgütleyicisi rolüne devam edebilir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin savaş sonrası yıllarındaki ekonomik refahının kökleri, oynadığı bu hakim rolde yatar. Askeri kuruluşların faaliyetleri doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak, yeni iş sahaları ve kâr olanakları yaratmıştır. Endüstri ve finans sermayesinin yabancı ülkelerde sağladığı, yayılım, bütün yeryüzünü kaplamış bulunan bu askeri gücün koruyuculuğu altında olmuştur. Askeri, mali ve endüstriyel yayılım, Amerika Birleşik Devletleri'nin dünya bankacılığı liderliğini ele geçirmesine ve doların da dünya parası haline gelmesine katkıda bulunmuştur. Buna karşılık, A.B.D. para piyasasının oynadığı merkezi rol de, dış ülkelerdeki askeri faaliyetlerin finanse edilmesini, endüstri ve bankacılığın diğer ülkelere yayılmasını ve emperyalist sistemin kontrol altına alınarak bu sistem üzerinde hakimiyet kurmada dış yardımların bir araç olarak kullanılmasını sağlamıştır.

BÖLÜM : 5

AMERİKAN İMPARATORLUĞU VE A.B.D. EKONOMİSİ

Bugün, ekonomik emperyalizme ve Birleşik Devletlerin dış politikasına ilişkin üç hakim görüş vardır. Bunların üçü de birbirleriyle ilişkilidirler:

(1) Amerika Birleşik Devletleri'nin dış politikasının temelinde ekonomik emperyalizm *yatmaktadır*. Dış politikayı tayin eden esas faktörler, siyasi amaçlar ve ulusal güvenlik ile ilgili mülahazalardır.

(2) Dış politikanın saptanmasında ekonomik emperyalizm esas unsur *olamaz*, zira dış ticaretin ve dış yatırımların ulusun tüm ekonomik faaliyetlerine katkıları çok azdır.

(3) Amerika Birleşik Devletleri ekonomisi içinde dış ekonomik girişimlerin tuttuğu yer nispeten önemsiz olduğundan, dış politikanın saptanmasında ekonomik emperyalizmin temel itici güç olması *gerekmez*. Dolayısıyla, bu görüşü öne süren bazı liberaller ve sol eleştiriciler, mevcut dış politikanın emperyalizm tarafından etkilendiği kadarıyla, yanlış saptandığı ve bu ülkenin ekonomik çıkarlarına ters düştüğü iddiasındadırlar.. Bu iddiaya göre, A.B.D. yabancı ülkelerin sosyal ve ekonomik kalkınmalarını, kendisinin bu ülkelerdeki yatırımlarının millileştirilmesini bizzat finanse etmeye varacak kadar büyük bir içtenlikle desteklemelidir; çünkü böylece azgelişmiş ülkelerin sermaye ithali artacak ve bu, dış yatırımladan daha büyük ve daha kalıcı katkılarda bulunacaktır.

Ekonomik ve ticari çıkarların gizlenmesi ya da bu çıkarlara idealist ve dini kılıflar giydirilmesi hiç de yeni değildir. Yeni ticaret yolları elde etmek ya da ticaret tekelleri için yeni merkezler edinmek amacıyla, dinsiz imparatorlukları Hris-

tiyanlaştırmak maskesi altında çok savaşlar verilmiştir. Çin'deki Afyon Savaşı gibi çirkin bir saldırı bile, Amerika Yabancı Misyonlar Komiserleri Heyeti tarafından Birleşik devletler kamuoyuna, "bir afyon ya da İngiliz meselesinden çok, Tanrı'nın Çin'e merhamet edebilmek için insanların kötülüklerinin bu amacın gerçekleştirilmesi yolunda kullanılmasını istemesi, Çin'in inziva duvarlarının yarılması, ve imparatorluğunun Batı ve Hıristiyan uluslarla daha yakın ilişkilere sokulması" olarak açıklanmıştır.[1]

Afyon savaşı üzerinde verdiği bir konferansta, John Quincy Adams, Çin'in ticaret politikasının doğa kanunlarına ve Hıristiyanlık ilkelerine aykırı olduğunu şöyle izah etmiştir:

"Uluslar arasındaki ticari ilişkilerin manevi görevi, bütünüyle ve tamamiyla, 'komşunu kendin kadar sev' ahlaki kuralına dayandırılmıştır... Fakat Hıristiyan bir ulus olmadığından, Çin'de oturanlar, kendilerini Hıristiyanlığın 'komşunu kendin kadar sev' ahlaki kuralına mecbur hissetmemektedirler... Bu vahşi ve sosyal olmayan bir sistemdir... Çin İmparatorluğunun temel ilkesi, ticari değildir... Başkaları ile ticari ilişkileri girmek zorunda olduğunu kabul etmemektedir... İnsan tabiatına ve ulusların sahip oldukları temel haklara karşı girişilmiş bu çirkin tecavüze son vermenin zamanı gelmiştir."[2]

Hıristiyanlığın "komşunu sev" ve günümüzün ticari olmayan şeyin gayri ahlaki olduğu kuralları mutat düşünme biçimleri içine o kadar yerleşmiştir ki, dış politikayı meydana getiren çeşitli parçaları birbirinden ayırma kabiliyetimizi muhtemelen kaybetmiş bulunuyoruz. Bu meselenin çözümü, belki de, Bernard Baruch'un "[Birleşik Devletlerin] ekonomik, siyasi ve stratejik çıkarlarının hayati birliği"[3] dediği şeyin anlaşılmamasında yatmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin siyasi ve ulusal güvenlik amaçlarının "birliği" [aynı oluşu] konusunda herhalde fazla anlaşmazlık olmayacaktır. Bugün ulusal güvenliğin dayandığı yegane ilke, Sovyetler Birliği'ne ve Çin'e karşı "savunma"dır. Bu konuda herhangi bir anlaşmazlığa yol açmamak için iç ihtilaller ya da iç savaşlar gibi ortaya çıkabilecek "gizli savaşlar"

ile de uğraşmamız gerektiği söylenmektedir.[4] Sosyalist devrimlerin üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet kurumlarını ve dolayısıyla, yeryüzünün büyük ve önemli sektörlerindeki ticaret ve girişim özgürlüğünü ortadan kaldırarak Hıristiyanlığın 'komşunu sev' kuralını mahvetmesi, hiç şüphesiz ki, sdece bir rastlantıdır.

Siyasi amaçlar incelendiğinde, siyasi ve ulusal güvenlik amaçlarının "bir-liği" daha da açığa çıkmaktadır; zira bu düşüncelerle politikamızı tayin edenler ve bu politikayı savunanlar, çok katı ekonomik deterministlerdir. Siyasi özgürlük, Batı tipi demokrasi ile eş anlamlı sayılmaktadır. Bu demokrasinin ekonomik temeli, hür teşebbüstür. Dolayısıyla, hür dünyanın savunulmasındaki siyasi amaç, aynı zamanda hür ticaretin ve hür teşebbüsün savunulması olmaktadır. Bu katı ekonomik determinizminden uzaklaşma, ancak kendi kendini yönetme sanatını öğreneceklerine ve hür teşebbüs temeli varoldukça hür toplumlar haline geleceklerine olan kesin inançla, askeri diktatörlüklere müdahale etmekte ve hatta teşvik etmektedir.

Politika yapıcıları ve bu politikanın savunucuları ulusun dış politikasının amaçlarının "bir" olduğunu genel planda da olsa, kabullenmektedir. Ancak iş, bu amaçlarla ekonomik çıkarların da bir olduğu konusuna gelince, oldukça tedirgin olmaktadırlar. Örneğin "The U.S. Navy as an Industrial Asset" adıyla 1922 yılında Donanma İstihbaratı tarafından hazırlanan bülten gibi açıksözlü beyanatlara artık rastlanmamaktadır.[5] Amerikan iş çıkarlarının korunmasında ve Denizcilik Bakanlığının Amerikan iş adamlarının dikkatine sunduğu ticaret ve yatırım olanaklarının araştırılmasında Donanma tarafından yerine getirilen hizmetler bu raporda gayet açıksözlülükle ve etraflıca anlatılmaktadır.

Fakat bugün artık ulusal amaçlarımız muhtemelen sadece siyasi ve felsefi ideallere yöneliktir. Ekonomik çıkarlar meselesine gelince, roller değişmiştir: eskiden ulusal politika iş çevrelerinin hizmetindeyken, bugün artık iş çevreleri ulusal politikaya hizmet etmektedirler. Mesele özel dış yatırımların nasıl harekete geçirileceğidir. Özel dış yatırımlar ulusal poli-

tikanın öyle vazgeçilmez araçları haline gelmiştir ki, dış yatırımcıları kamulaştırmalardan, savaşlardan ve para konvertibilitesideki istikrarsızlıklardan doğacak zararlara karşı korumak üzere, çeşitli biçimlerde yatırım garantisi programları düzenlenmiştir.

İş zihniyetine sahip gözlemciler ekonomik çıkarlarla dış politika arasındaki ilişkilerin çok iyi farkındadırlar. Örneğin Dünya Bankası eski başkanı ve yönetici Eugene R. Black, şöyle demektedir: "... Dış yardım programlarımız Amerikan iş dünyasına çok belirgin faydalar sağlamaktadır. Başlıca üç fayda şunlardır: (1) Dış yardım, A.B.D. malları ve hizmetleri için derhal ve önemli bir pazar sağlamaktadır. (2) Dış yardım A.B.D. şirketleri için yeni yeni dış pazarların geliştirilmesine yardımcı olmaktadır. (3) Dış yardım, ulusal ekonomileri, A.B.D. firmalarının gelişebilecekleri bir hür teşebbüs sistemine doğru yönlendirmektedir."[6]

Ticaret Bakanlığının Ekonomik İşlerle görevli Bakan Yardımcısı, meseleyi şu şekilde somutlaştırmaktadır: "... şayet bu [askeri ve ekonomik] yardım programları duracak olursa, özel yatırımlar bir israf haline gelebilir, zira o zaman bu yatırımlara girişmek sizin için yeterince güvenilir olmaz."[7]

MIT ve Harvard'da öğretmen ve aynı zamanda uluslararası iş ilişkileri konusunda uzman olan biri meseleye çok daha geniş açıdan bakarak şöyle demektedir: "Şayet insanlık haysiyeti (ve bu arada, kârlı özel teşebbüsler) korunacaksa, Batı'nın ekonomik kavramlarına uluslararası geçerlilik kazandırmak meselesi, büyük bir aciliyet kazanacak demektir."[8]

İş çevrelerinden bazı etkili şahsiyetlerin ekonomik siyasi ve güvenlik çıkarlarının "bir-liği" meselesine aslında ne gözle baktıklarına bir örnek olarak Chase Manhattan Bank Başkan Yardımcısı ve Uzak Doğu operasyonları yöneticisinin 1965 yılında söylediği şu sözleri dinleyelim:

"Geçmişte, dış yatırımcılar [Güneydoğu Asya] bölgesinin siyasi geleceğinden genel olarak pek emin değillerdi. Fakat şunu belirtmeliyim ki, bu yıl A.B.D.'nin Vietnam'daki faaliyetleri (ki bu faaliyetler A.B.D.'nin bölgedeki hür ulusları etkili

bir şekilde korumaya devam edeceğini göstermiştir) hem Asyalı hem de Batılı yatırımcılara oldukça güven vermiştir. Aslında, Truman Doktrini'nden ve NATO'nun koruyucu bir kalkan görevi görmeye başlamasından sonra, Avrupa'da yeralan ekonomik gelişmenin Asya'nın hür ekonomilerinde de yer alacağını ummakta haklıyım. A.B.D.'nin Kore'ye yaptığı müdahale sonucunda, yatırımcıların şüphelerinin bertaraf edilmesiyle, aynı şey Japonya'da da olmuştu."[9]

1. DIŞ EKONOMİK FAALİYETLERİNİN BÜYÜKLÜĞÜ

Fakat ekonomik, siyasi ve güvenlik çıkarlarının birbirleriyle ilişkili olduklarını teslim etsek bile, ekonomik çıkarlara ne oranda öncelik tanıyacağız? Daha açıkçası, şayet toplam ihracat gayrisafi milli hasılanın yüzde 5'inden ve dış yatırımlar ulusal sermaye yatırımlarının yüzde 10'undan daha az ise, A.B.D.'nin politikasını tayin eden *temel* unsurun ekonomik emperyalizm olduğu nasıl iddia olunabilir?

İlk önce şunu belirtelim ki, birtakım oranlar kendi başlarına, dış politikanın neyin tarafından tayin olunduğunu göstermeye yetmezler. Çin pazarlarının dünya ticareti içindeki payının sadece yüzde bir olduğu bir dönemde bile bu pazarları kontrol altına alabilmek için bir sürü savaşlara ve askeri operasyonlara girişilmiştir. Genel yüzdeler analitik bir incelemeye tabi tutulmalıdırlar: iş faaliyetleri açısından stratejik olan sahalar diğerlerinden ayırdedilmelidir.

Hepsinden önemlisi, A.B.D.'nin yabancı ülkelerdeki ekonomik girişimlerinin, mal ihracatı hacminden çok daha büyük olduğu gerçeği akıldan çıkartılmamalıdır. Çünkü A.B.D.'nin işadamları tarafından kontrol edilen yabancı ülkelerdeki birikmiş sermaye hacmi, mal ihracatından daha hızlı bir artış göstermiştir. Kendi kendini çoğaltması, sermayenin kendine özgü avantajıdır. Yani, sermaye yatırımlarından elde edilen üretim, sadece işgücü ve hammadde maliyetlerini karşılamaya değil, fakat aynı zamanda kullanılan sermayeyi, doğal kaynakları ve kârları da karşılamaya yetecek bir gelir sağlamaktadır. Dolayısıyla dışarıya yapılan yıllık sermaye

yatırımı, kendi kendisini çoğaltıcı bir niteliğe sahiptir: sermayeye yapılan ilaveler, üretim kapasitesini genişlemektedir. Bundan da önemlisi, A.B.D.'nin yabancı ülkelerdeki firmaları, kendi faaliyetlerinin finansmanı için yabancı sermayeyi harekete geçirebilmektedirler. Yabancı ülkelere sermaye yatırımı yapılmasının ve Amerikan firmalarının yabancı sermayeyi harekete geçirmesini sağladığı net sonuç şudur: A.B.D.'nin yabancı ülkelerdeki yatırımlarından elde edilen üretim, 1950 yılında mal ihracatının 4 1/2 katıyken, bu oran 1964 yılında 5 1/2'ye yükselmiştir. Bu gözlemler, National Industrial Conference Board tarafından son zamanlarda yapılan bir araştırmadaki tahminlere dayanmaktadır.10 (Bkz. Tablo 39.)

A.B.D. Dış Yatırımlarından Elde Edilen Üretim

	Satışlar (milyon dolar)	
	1950	1964
Doğrudan yatırımlardan*	24	88
Diğer Yatırımlardan**	20	55
Toplam	44	143
İhracat yoluyla dışarıdan yapılan satışlar		
Dış yatırım üretimi ve ihracat toplamı	54	168

TABLO 39.

* Doğrudan yatırımlar, Ticaret Bakanlığı tarafından, Birleşik Devletler firmalarının hisselerin yüzde 25 ya da daha fazlasını ellerinde bulundurdukları yan kuruluşlar ya da korporasyonlar olarak tarif edilmektedir.

** "Diğer yatırımlar" esas olarak Birleşik Devletler firmalarının ya da vatandaşlarının sahip oldukları yabancı firmaların tahvil ve senetleridir.

Ticaret Bakanlığı, ihracatın tüm ekonomi içindeki önemini ölçmek için, ülke içinde üretilen toplam menkul mal üretimi ile (yani tarımsal ürünler, maden ürünleri, imalat ve nakliyat gelirleri ile) ihracatı kıyaslamaktadır. Birleşik Devletlerde 1964 yılında toplam menkul mal üretimi tahminen 280 milyar dolardır.[11] Fakat 168 milyar dolarlık ihracatın bu 280 milyar dolarlık yerli menkul mal üretimi ile kıyaslanması bazı teknik

nedenlerden ötürü imkansızdır. Örneğin ihracatımızın bir kısmı yardımcı ve yarı-mamul mallar olarak yabancı ülkelere gönderilmektedir. Dolayısıyla, şayet bu gibi malların ihracatını, Birleşik Devletlerin yabancı ülkelerde sahip olduğu firmaların üretimlerine ilave edecek olursak, aynı şeyi iki kere hesap etmiş oluruz. Bu ve bunun gibi kıyaslamaya imkan vermeyen hususlar ayıklandığında, (A.B.D.'deki ve ülke dışındaki A.B.D. firmalarının sahip oldukları) dış pazarların Birleşik Devletlerdeki çiftliklerin, fabrikaların ve madenlerin üretim yaptıkları ulusal pazarın beşte ikisine eşit olduğunu görmekteyiz ki, bu bile çok muhafazakar bir tahmindir.[12]

Eğer bu, Gayri safi Milli Hasıla terimleriyle düşünmeye alışmış olanlar için şaşırtıcı görünüyorsa, bu oranı hükümet harcamalarını, kişisel ve mesleki hizmetleri, ticareti ve bankaların faaliyetlerini, gayri-menkul satışlarını ve borsa acentalarının gelirlerini de ihtiva ettiğini hatırlamalıdırlar. Sadece çiftliklerin, fabrikaların ve madenlerin satışları ele alınsa bile, yabancı pazarların ulusal pazara oranla, oldukça önemli bir hacme ulaştığı görülmektedir. Hikayenin tümü de bundan ibaret değildir. Bu rakamlar, A.B.D. firmalarının patent ve lisans haklarıyla faaliyet gösteren yabancı firmaların oldukça önemli miktarlara ulaşan satışlarını ihtiva etmemektedir. Örneğin Filipinler'deki bir firma, Amerika Birleşik Devletleri firmalarıyla yaptığı patent anlaşmaları gereğince şu marka ürünleri imal etmektedir: "Crayola" renkli kalemleri, "Wesco" boyaları, "Old Town" karbon kağıtları ve daktilo şeritleri, "Mongol" kurşun kalemleri, "Universal" boyaları ve "Parker Quink" mürekkepleri.

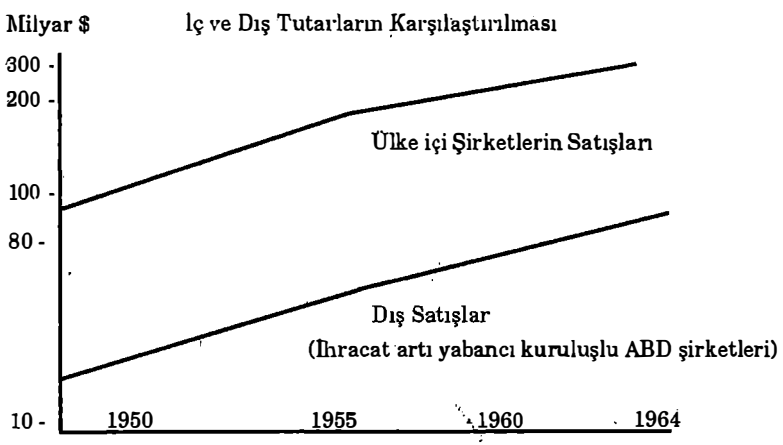
2. DIŞ EKONOMİK FAALİYETLERİN ARTAN ÖNEMİ

İmalat endüstrisinin deneyleri, dış ekonomik faaliyetlerin artan nisbi önemini gayet iyi göstermektedir. (Bkz. Şekil 1 ve Tablo 40). Burada, yerli imalatçıların satışlarını, A.B.D.'nin yabancı ülkelerde imalat sahasına yaptığı doğrudan yatırımlardan elde edilen üretim ve satışlarla kıyaslamaktayız. Şekil 1, yarı-logaritmik ölçeğe göre çizilmiştir. Dolayısıyla, iki çizgi

arasındaki daralan mesafe, iç pazara oranla dış pazarların daha çok büyüdüğünü göstermektedir.

Yabancı ülkelerdeki imalat firmaları ile yerli imalat fir-

ŞEKİL I A. B. D. ŞİRKETLERİNİN İMALAT SATIŞLARI

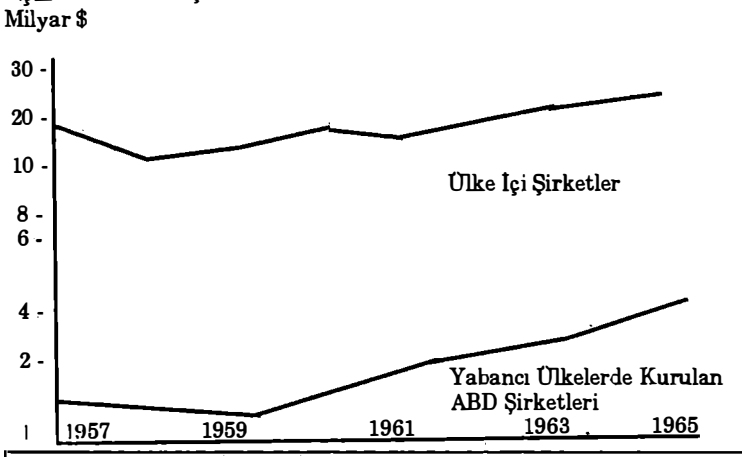
Yabancı ve Yerli İmalat Satışları (milyar dolar olarak)

(1)	(2)	(3)	(4)		(5)	
		Yabancı ülkelerdeki A.B.D. firmalalarının	Toplam Yabancı Satışlar (2) + (3)		Yerli İmalat Satışları	
Yıl	İhracat	satışları	Mutlak	1950:100	Mutlak	1950:100
1950	7.4	8.4	15.8	100	89.8	100
1955	12.6	13.9	26.5	168	135.0	150
1960	16.1	23.6	39.7	251	164.0	183
1964	20.6	37.3	57.9	367	203.0	226

TABLO 40. Kaynak: İhracat: U.S. Bureau of the Census, *Statistical Abstract of the United States: 1965,* s.877, 773. Yerli firmaların 1964 satışları: U.S. Bureau of the Census, *Annual Survey of Manufacturers, 1964.* Yabancı ülkelerdeki firmaların satışları: 1950 ve 1955 yıllarına ait veriler, yabancı satışlarla yatırımlar arasındaki ortalama ilişkiye dayanan tahminlerdir. (Bu National Industrial Conference Board tarafından uygulanan yöntemdir.) 1960 ve 1964 yıllarına ait veriler: *Survey of Current Business,* Eylül 1962, s.23, Kasım 1965, s.18.
Not: Sütun (4) ve (5)deki veriler tam anlamıyla birbirlerine kıyaslanamazlar (bkz. dipnot 12). Ancak, bu kıyaslanamazlık, iki seri arasındaki büyüme hızları farklarının kıyaslanmasına engel değildir.

malarına yapılan tesis ve teçhizat harcamalarının kıyaslanması da, aynı derecede önemlidir. (Bkz. Şekil 2 ve Tablo 41). Bundan önceki şekilde olduğu gibi, iki çizgi arasındaki daralan

ŞEKİL II ABD ŞİRKETLERİNİN TESİS VE EKİPMAN HARCAMALARI

Yerli ve Yabancı Ülkelerdeki A.B.D. İmalat Firmalarının Yaptıkları Tesis ve Teçhizat Harcamaları

Yıl	Yerli Firmalar		Yabancı Ülkelerdeki Firmalar		Yerlinin Yüzdesi Olarak Yabancı
	Milyar $	1957:100	Milyar $	1957:100	
1957	16.0	100	1.3	100	8.1
1958	11.4	71	1.2	92	10.5
1959	12.1	76	1.1	85	9.1
1960	14.5	91	1.4	108	9.7
1961	13.7	86	1.8	139	13.1
1962	14.7	92	2.0	154	13.6
1963	15.7	98	2.3	177	14.7
1964	18.6	116	3.0	231	16.1
1965	22.5	141	3.9	300	17.3

TABLO 41. Kaynak: Yabancı ülkelerdeki firmalar: *Survey of Current Business*, Eylül 1965, s.28; Eylül 1966, s.30. Yerli firmalar: *Economic Report of the President*, Washington, D.C., 1966, s.251.

mesafe, dış ülkelerdeki imalat faaliyetlerinin nisbi öneminin giderek arttığını göstermektedir. Dış ülkelerde A.B.D.'ye ait yan kuruluşlara yapılan tesis ve teçhizat harcamaları, 1957 yılında yerli firmalara yapılan bu tür harcamalardan yüzde 8 nispetinden daha fazladır. Geçen yıl bu oran yüzde 17'ye çıkmıştır.

Şekil 3 ve Tablo 42'den yabancı ülkelerdeki faaliyetlerden elde edilen kârların toplam özel sektör kârları içindeki payının giderek artmakta olduğunu görmek hiç de şaşırtıcı değildir. 1960 yılında, dış yatırımlardan elde edilen kazançlar, mali olmayan yerli korporasyonların tüm vergi sonrası kârlarının yaklaşık olarak yüzde 10'unu meydana getirmekteydi. 1964 yılına gelindiğinde ise, yabancı kaynaklı kârların oranı yaklaşık olarak yüzde 22'ye ulaşmıştır. Bunun önemini değerlendirirken, (a) yabancı ülkelerden elde edilen kârların, yabancı ülkelerdeki yan kuruluşlardan A.B.D.'deki ana şirketlere yapılan tüm ödemeleri ihtiva etmediğini ve dolayısıyla bu kârların aslında olduklarından daha düşük gösterilmiş olduklarını, ve (b) vergileri düşürmek amacıyla maliyetlerin, anaşirketlerle yabancı ülkelerdeki yan şirketler arasında paylaştırılmasından doğan mali avantajları da dikkate almalıyız. Buna ilaveten, biz burada yabancı ülkelerdeki faaliyetlerden elde edilen kârları, mali olmayan korporasyonların kârlarının tümü ile kıyaslamaktayız; yani hem tamamıyla yerli olan ve hem de Amerika Birleşik Devletleri içinde olduğu kadar yabancı ülkelerde de faaliyet gösteren korporasyonların kârları ile. Şayet yabancı kaynaklı kârları, sadece dışarıda faaliyet gösteren endüstrilerin toplam kârları ile kıyaslayacak olursak, yabancı kaynaklı kârların oranı, elbette ki, dörtte birden çok daha büyük olacaktır.

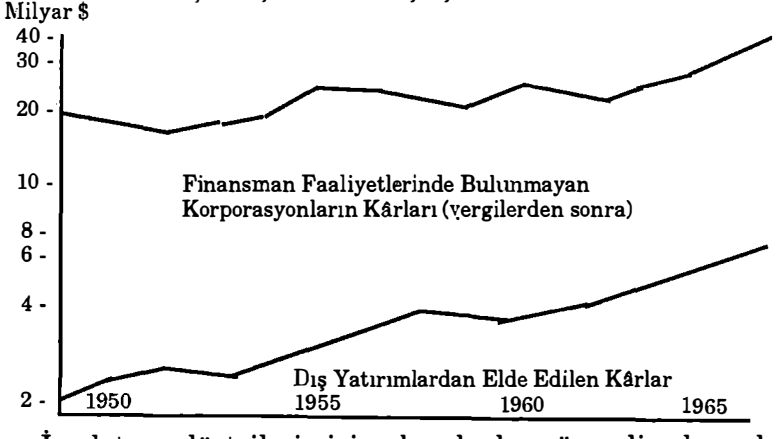
Bu üç tablodan, dış sektörün hızla büyümekte olduğunu görmekteyiz. Tüm ekonominin büyüme hızında bir yavaşlama görüldüğü dönemlerde, dış pazarlar genişleme için önemli kaynaklar olmuşlardır. Örneğin son on yıl içinde imalat endüstrisinden iç satışların yüzde 50'lik bir artış göstermesine mukabil, A.B.D. tarafından sahip olunan fabrikaların dış pazarlarındaki satışları yüzde 110'dan fazla artmıştır.

Dolayısıyla dış pazarlar, imalat endüstrileri açısından başlıca ekonomik çıkar sahaları haline gelmiş ve bu pazarlardaki durgunluk eğilimlerinin etkilerinin azaltılmasında A.B.D. ekonomisi için hayati öneme haiz olduklarını ispatlamışlardır.

Amerikalı iş adamları için bu çok açıktır. General Electric Company Saymanı, "Amerikan ekonomisinin dış faaliyetlerinin genişletilmesi zorunluluğu" konusunda görüşlerini belirtirken meseleyi şöyle koymuştur:

"Bu konuda, kanımca, ekonomi, dönüşü olmayan bir noktaya varmıştır. Amerikan endüstrisinin harika teknolojisi ve zengin sermaye kaynakları, ulusun tarihinde görülmemiş bir barış dönemi refahını gerçekleştirmemizi mümkün kılmıştır. Bunu devam ettirebilmek üzere, dış pazarlarda bu kaynaklar için ilave mahreçler aradık. Bu uzak pazarlar General Electric de dahil olmak üzere, birçok şirket için parlak bir gelecek vadetmektedirler."[13]

ŞEKİL III A. B. D. ŞİRKETLERİNİN KÂRLARI:
İç ve Dış Kârların Karşılaştırılması

İmalat endüstrileri için bu kadar önemli olan dış pazarların, kârları ve zenginlikleri imalat endüstrisinin başarısına bağlı olan ve dış pazarlardaki ticaret ve yatırım faaliyetlerine hizmet ederek çıkar sağlayan (yatırım ve ticaret bankacıları, sermaye piyasası spekülatörleri, ulaşım, sigorta vb.) diğer çıkar grupları için de büyük bir önem taşıyacağı açıktır.

Yabancı Yatırımlardan Elde Edilen Kazançlar-Yerli Korporasyonların Kârları

Yıllar	Yabancı Yatırımlardan Elde Edilen kazançlar	Mali Olmayan Yerli Korporasyon Kârları (vergilerden sonra)
1950	2.1	21.7
1951	2.6	18.1
1952	2.7	16.0
1953	2.6	16.4
1954	2.8	16.3
1955	3.3	22.2
1956	3.8	22.1
1957	4.2	20.9
1958	3.7	17.5
1959	4.1	22.5
1960	4.7	20.6
1961	5.4	20.5
1962	5.9	23.9
1963	6.3	26.2
1964	7.1	31.3
1965	7.8	36.1

TABLO 42. Kaynak: Yabancı yatırımlardan elde edilen kazançlar: A.B.D. Ticaret Bakanlığı, *Balance of Payments Statistical Supplement Revised Edition*, Washington, 1963; Ağustos 1964, Eylül 1965, Haziran 1966, Eylül 1966. Mali olmayan yerli korporasyon kararları: *Survey of Current Business*, Eylül 1965, Temmuz 1966. Not: Kazançlara (a) yabancı ülkelere yapılan doğrudan yatırımlardan elde edilebilen kazançlar, (b) doğrudan yatırımlar üzerinden A.B.D.'deki ana şirkete yapılan ücret ve hisse ödemeleri ve (c) "diğer" yatırım -doğrudan yatırımların dışında kalan yatırımlar- sahiplerine bu yatırımların gelirlerinden yapılan ödemeleri ihtiva etmektedir.

3. — ASKERİ HARCAMALAR VE İHRACAT

Yabancı pazarlardaki ekonomik faaliyetlerin tam olarak anlaşılabilmesi için, askeri harcamaların ("savunma" pro-

gramının) bu pazarlar üzerindeki etkisinin de incelenmesi gerekir. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana iç ve dış pazarların büyümesi savaş dönemlerinde olduğu kadar sulh dönemlerinde de askeri gücün (fiilen ya da tehdit olarak) kullanılmasıyla sağlanmıştır. Profesör T.R. Fox bu durumu oldukça yumuşak bir şekilde şöyle belirtmektedir: "Barış içinde geçen ondokuzuncu yüzyılın büyük bir kısmında Birleşik Devletler ordusu, Batı'nın kazanılmasında ve özellikle yeni yerleşim sahaları açılmasını sağlamak üzere Hindistan muhlefetinin bastırılmasında kullanılmıştır. Donanmamız ve deniz birliklerimiz de, Berberistan korsanlarına karşı giriştikleri yiğitçe hareketlerle, Amerikalıların uzak yerlere yerleşmelerini ve bunlara yatırım yapmalarını mümkün kılmıştır."[14]

Askeri faaliyetler, bugün ulusal güvenlik ihtiyaçlarına tabi hale gelmişlerse de, ulusal güvenlik ile iş çıkarları arasındaki "birlik" devam etmektedir: "hür" dünyanın büyüklüğü ve bu dünyanın ne dereceye kadar "güvenlik" altında bulunduğu, yatırım ve ticaret için sermayenin sahip olduğu nisbi hareket serbestisinin coğrafik sınırlarını tayin etmektedir. Geniş bir alana yayılmış bulunan askeri üsler, dünyanın öbür ucuna kadar uzanan askeri faaliyetler, ve bunlara eşlik eden ülke için ve ülke dışı harcamalar, iş çevrelerinin özel çıkarlarına hizmet etmektedir: (1) mevcut ve potansiyel hammadde kaynaklarının korunması; (2) dış pazarların ve dış yatırımların güvenlik altına alınması; (3) ticari deniz ve hava yollarının muhafazası; (4) yatırım ve ticarette Birleşik Devletler endüstrisine rekabet üstünlüğü sağlayacak nüfuz sahalarının elde edilmesi; (5) ekonomik ve askeri dış yardımlar vasıtasıyla yeni yabancı müşteriler ve yatırım olanakları yaratılması; ve daha genel olarak, (6) sadece A.B.D.'nin çıkarları açısından değil, fakat sanayileşmiş uluslar arasında A.B.D.'nin ortağı durumunda bulunan ülkelerin çıkarları açısından da, dünya kapitalist pazarlarının mevcut yapısının devam ettirilmesi (zira bu ülkelerin endüstrileri ile A.B.D. endüstrisi her gün biraz daha içiçe girmektedirler). İş sahaları ile askeri faaliyetlerin "birliği" bunlardan ibaret değildir. Yeni iş tekliflerinin ve kârların kay-

nağı olan askeri harcamaların hacminden ve niteliğinden elde edilen iş çıkarlarının da hesaba katılması gerekir.

İhrcatta olduğu gibi, askeri harcamaların da iş çevreleri ve ekonomi için taşıdığı önem ekseriya çok küçümsenmektedir. savunma harcamalarının Gayri Safi Milli Hasıla'nın yüzde 10'undan azını meydana getirdiği ve uygun bir siyasi ortam içinde bu harcamaların barışçı amaçlara yöneltilmesiyle ekonomiye daha büyük yararlar sağlanabileceği sözlerini sık sık duyarız. Gayri Safi Milli Hasıla'nın sorgusuz sualsiz, tekbaşına bir anlamı varmış gibi ele alınması ve ekonomik değişkenlerin hareket yönünü ve derecesini tayin eden temeldeki stratejik ilişkilerin ekseriya ihmal edilmesi bu yaklaşımın en zayıf noktasıdır. Bunun sebebi, GSMH'nın faydalı bir istatistik araç olarak düşünce biçimlerimize iyice yer etmiş olmasıdır. Endüstriyel yapının gereklerini ve ekonomik davranışların dinamik unsurlarını inceleyeceğimiz yerde, ekonomiye, GSMH'nın ölçülmesi için istatistikçiler tarafından inşa edilmiş bulunan çeşitli kategorilerdeki milyarlarca doları kendi arzumuza göre bir sütundan diğerine kaydırma açısından bakma eğilimi taşımaktayız.

Dış pazarların ve askeri harcamaların ulusal ekonomi üzerinde yaptıkları kritik etkinin tam olarak anlaşılabilmesi için, bunların sermaye malları endüstrisi üzerinde yaptıkları etkinin de dikkate alınması gerekir. Fakat bunu incelemeden önce, sermaye malları endüstrisi ve ekonomik devreler farklı biçimlerde izah ediliyorsa da, bu devrelerin mekaniğinin (buna transmisyon menakizması da denebilir) yatırım malları endüstrilerinin yükseliş ve düşüşlerinde bulunduğu gerçeği konusunda bir anlaşmazlık yoktur. Esas olarak envanterlerin azalıp çoğalmasına bağlı olan devreler vardır; fakat bunlar yatırım mallarına olan talepte önemli bir düşüş olmadıkça ekseriya kısa vadelidirler.

Devrevi düşüş asnasında, işsizlik sigortası, diğer sosyal yardım ödemeleri ve tüketici tasarruflarının tüketime yöneltilmesi gibi çeşitli vasıtalarla tüketim mallarına olan talebin düşmesi bir süre için ertelenebilir. Fakat en acil yenileme ihtiyaçları dışında kalan yatırım malları harcam-

İhracat ve Hükümet Harcamalarının Toplam Üretim İçindeki Payı, 1958

Endüstri	İhracat Gider Yüzdesi	Üretimin Hükümet Harcamalarına Giden Yüzdesi	İhracat ve Hükümet Harcamaları Toplamı
Demir ve demir bileşimi cevher madenciliği	% 13.5	% 12.8	% 26.3
Demirsiz metal cevheri madenciliği	9.1	35.6	44.7
Kömür madenciliği	19.1	6.3	25.4
Mühimmat ve yardımcı malzemeler	1.7	86.7	88.4
Temel demir ve çelik imalatı	10.1	12.5	22.6
Temel demirsiz metal imalatı	10.1	22.3	32.4
Perçin ve vida makinaları mamülleri	7.1	18.2	25.3
Diğer işlenmiş metal mamülleri	8.6	11.9	20.5
Makina ve türbünler	14.8	19.7	34.5
Tarım makinaları ve teçhizatı	10.0	2.9	12.9
İnşaat, madencilik ve petrol makinaları	26.9	6.1	33.0
Makina ve ekipman gerekli maddeler	9.4	17.2	26.6
Metal işleme makinaları ve teçhizatı	14.0	20.6	34.6
Özel endüstri makinaları ve teçhizatı	17.5	4.3	21.8
Genel endüstriyel makinalar ve teçhizat	13.4	15.3	28.7
Torna mamülleri	7.0	39.0	46.0
Elektrik endüstrisi teçhizatı ve aletleri	9.8	17.0	26.8
Aydınlatma ve elektrik kabloları teçhizatı	5.5	14.5	20.0
Radyo, TV ve haberleşme teçhizatı	4.8	40.7	45.5
Elektronik aletler ve yardımcı malzemeler	7.6	38.9	46.5

Çeşitli elektrik makinaları, teçhizatı ve malzemeleri	8.9	15.1	24.0
Uçak ve parçaları	6.1	86.7	92.8
Diğer nakliyat teçhizatı (otomobiller hariç)	10.1	20.9	31.0
Bilimsel aletler ve kontrol aletleri	7.3	30.2	37.5

TABLO 43. Kaynak: "The Interindustry Structure of the United States", *Survey of Current Business*, Kasım 1964, s.14.

alarının, teorik olarak, sıfıra kadar düşmesini önlemek mümkün değildir. Zira kâr etmeyi ummadıkları süreci iş adamları, doğal olarak, yatırım yapmazlar. 1930'larda görülen buhran sırasında üretim malları ile tüketim malları arasındaki bu farklı davranış biçimleri çok açık bir biçimde ortaya çıkmıştır. Şimdiye kadar görülenlerin arasında en kötüsü olan bu buhran sırasında tüketim malları alımlarının (1929-1933 yılları arasında) sadece yüzde 19'luk bir düşüş göstermesine karşılık, konut inşaatları için yapılan harcamalar yüzde 80 ve konut dışında kalan diğer sabit yatırımlar ise yüzde 71'lik bir düşüş göstermişlerdir.

Şimdi gözlerimizi İkinci Dünya Savaşı sonrasında (a) ihracat ve askeri talep ile (b) bağlayıcı yatırım kategorisi olan konut-dışı yatırım malları arasındaki ilişkiye çevirelim. tablo 43'te konut dışında kalan yatırım malları endüstrileri gösterilmiştir. Fakat buna rağmen, bu endüstrilerden bir kısmının (örneğin çelik ve otomobil makinaları endüstrileri) tüketim malları ve konut inşaatı endüstrilerine yardımcı olduklarını dikkate almalıyız. Bu tablo, ihracat ve hemen tümüyle askeri ihtiyaçların karşılanması için yapılan federal hükümet alımları tarafından yaratılan (doğrudan ve dolaylı) toplam talep yüzdelerini vermektedir. Bu veriler, A.B.D. ekonomisine ait girdi-çıktı analizlerinin yapıldığı en son yıla, 1958'e aittir.

Bu tablodan da görüleceği gibi, ihracat ve askeri talep sadece bir endüstride (tarım makinaları ve teçhizatı) toplam talebin yüzde 20'sinden daha düşüktür. Diğer uçta ise, en önemli askeri endüstriler vardır: mühimmat ve uçak endüstrileri. Diğer bütün endüstrilerde 1958 yılına ait ihracat ve askeri

talep, toplam talebin yüzde 20 ile yüzde 50'si arasındadır. Bu verilerin sadece belirli bir yıla ait olmalarına rağmen, savaş sonrasında ihracatın ve askeri harcamaların gösterdikleri eğilim, bu tablonun Kore savaşından sonraki durumu oldukça iyi bir şekilde yansıttığının delilidir; ve, tabii ki, bu rakamlar, Vietnam savaşının getirdiği ihracat ve askeri harcamaların çok altında kalmaktadır. Daha etraflı bir inceleme için daha fazla bilgi ve mevcut verilerden şu sonuçları çıkarmak mümkündür:

(1) İhracat ve askeri harcamalar ekonomi üzerinde özel bir etki yapmaktadır, çünkü bunlar mevcut endüstriyel yapının stratejik bir merkezini takviye etmektedirler. Bu özellikle dikkat çekicidir. Çünkü özel sektör yatırımları, zannedildiğinin tersine, rahat bir akıcılığa sahip değildir. (a) mevcut ücretler, fiyatlar ve kârlar, (b) endüstrinin zamanla sahip olduğu yapı (her biri ulusal ve dış pazarların olanakları çerçevesinde kârlı olabilen birbirlerine bağlı endüstri tipleri), ve (c) yani kârlı yatırımların yönü arasında kesin bir karşılıklı bağımlılık vardır. Meseleyi daha basitleştirecek olursak, yatırımların yoksulluğu kaldırmak, zencilere de eşit olanaklar sağlayacak bir endüstri yaratmak, A.B.D.'nin azgelişmiş bölgelerini kalkındırmak ya da yeterli konut sağlamak gibi ülkenin potansiyel ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde değil de, şimdiki mevcut biçiminde yapılmasının özel sektör çıkarları açısından nedenleri vardır. En önemlisi, iş adamları, hem bütün bunları ve hem de kendileri için gerekli kârları, gelişmeyi ve güveniliği sağlayacak biçimde yatırım yapamazlar. Öte yandan, sermaye malları ihracatının ve askeri harcamaların sermaye malları üreticilerine yarattığı talep, mevcut yatırım yapısını daha da güçlendirdiği ve bu yatırımları daha da kârlı hale getirdiği için özellikle avantajlıdır; bu talep, aynı zamanda, mevcut sermaye bileşimi ile en iyi ahengi sağlayan ve bundan ötürü en kârlı durumda bulunan endüstrilerin genişlemesine de katkıda bulunmaktadır.

(2) Yabancı ülkelerdeki faaliyetlerin hem askeri ve hem de sivil mallara sağladığı destek, önemsiz gerilmelerin yarattığı aksaklıkların büyük bunalımlara dönüşmesini önlemekte ve

böylece ekonomiye müstesna bir katkıda bulunmaktadır. Bu neticeye, ekonominin stratejik denge unsurlarından biri olan yatırım tipi teçhizat üretimini yabancı ülkelerdeki faaliyetler tarafından desteklenmesi ile, yani bu mallara olan toplam talebin yüzde 20 ila yüzde 50'sini bu faaliyetler sayesinde sağlanmasıyla varılmıştır.

(3) Yatırımların ne miktarlarda olacağına ve bu yatırımların hangi sahalara yöneleceğine karar verenlerin *tekelci* endüstriler olduğunu ve bu tür tekelci endüstrilerin yatırım politikalarını, nitelikleri gereği, kârlılığı ve güvenliği kesinlikle garanti altına alınmasına göre ayarladıklarını akıldan çıkarmamak gerekir. Bu konuda, hükümet müdahalesi ile izlenecek dış politika hayati önem kazanmaktadır. Sivil amaçlar için de kullanılabilecek ilave tesis teçhizatı kurmanın getirdiği riskleri azaltan ve hatta tamamıyla yok eden uzun vadeli kontratlar sağlandığından, askeri mal pazarı diğer pazarlara kıyasla kesin bir üstünlüğe sahiptir. Buna ilaveten, askeri kontratlar, normal yatırım programlarının riskli yönlerini ortadan kaldıran araştırma ve geliştirme masraflarını da karşılamaktadır. Yabancı ülkelere gelince, A.B.D.'nin bu ülkelerdeki varlığı, dış politikası ve ulusal güvenlik taahhütleri, dış pazarlara yapılan yatırımlar için gayet kıymetli koruyucu araçlar sağlamaktadır. Bu dış yatırımlar, hükümetin yaptığı dış yardımlarla birlikte, sermaye malları ve diğer imalat endüstrileri ürünleri için oldukça önemli bir talep yaratmaktadır. Hükümetin dış politikasının ve onun bir parçası olan askeri politikanın istikrarına olan güven, tekelci endüstrilerin ulusal ve dış yatırım faaliyetlerine ışık tutabilirler ve tutmalıdırlar.

(4) İhracatın ve askeri harcamaların Tablo 43'te gösterilen temel endüstrilere yarattığı yüzde 20 ila yüzde 50'lik ek talep, bu firmalara, bu oranlardan daha fazla ek kârlar sağlamaktadır. Kâr edebilmek için tipik bir imalat firmasının üretimini belirli bir noktaya vardırması gerekir. Belirli bir kapasiteye kadar, gayri safi genel masraflar (makinaların ve tesisin aşınma masrafları, yönetim giderleri) oldukça sabit kalmaktadır. Firmanın zarar etmemesi için, üretilen son birimin

piyasa fiyatının sağladığı gelirin, genel masraflara ve doğrudan giderlere eşit olması gerekir. Üretim miktarı bu noktaya ulaşıncaya kadar, firma zarar eder. Firmanın ne kâr ne de zarar ettiği bu noktaya bir kere erişildi mi, üretim kapasitesinin sınırına varılana dek, firmanın kârları artar. Kârlılık eğrileri, elbette ki, endüstriden endüstriye, firmadan firmaya farklılıklar gösterir. Fakat buna rağmen, firmanın ne kâr ne de zarar ettiği bir noktanın mevcudiyeti, ve bu nokta geçildikten sonra firmanın kâra geçmesi, imalat endüstrilerinin ortak niteliğidir. Bunun anlamı şudur: sermaye malları endüstrilerindeki firmaların bir çokları için askeri harcamaların ve ihracatın sağladığı yüzde 20 ila yüzde 50'lik talep, bu firmaların kârlarının muhtemelen bu oranlardan daha büyük bir kısmını, ve bazı firmalarda belki de toplam kârların yüzde 80 ila yüzde 100'ü kadar büyük bir kısmını meydana getirmektedir.

4.— TEKEL VE DIŞ YATIRIMLAR

Ekonomik emperyalizmin dış politika ve askeri politika üzerinde önemsiz bir etkisi olduğu görüşünü desteklemek üzere sık sık gösterilen sebeplerden birisi de askeri ve dış ekonomik faaliyetlerin Amerikan iş çevrelerinin çok küçük bir bölümünü yakından etkiliyor olmasıdır. Şayet ekonomik kaynakların dağılımı çok geniş bir alanı kapsıyor olsaydı ve yabancı ülkelerde faaliyet gösteren bir avuç firmanın çıkarına göre tayin edilen politikaya karşı, ulusal zihniyetli firmalar harekete geçirilebilseydi, bunun bir anlamı olabilirdi. 1962 yılı sonu itibarıyla, imalat endüstrisindeki 5 korporasyon, endüstrinin toplam net sermaye varlığının yüzde 15'inden fazlasına sahiptir. En büyük 100 korporasyon, toplam net sermaye varlığının yüzde 55'ine sahiptir. Bu demektir ki, bir avuç firma (mali ve kitle haberleşmesi alanlarındaki müttefiklerinin de imkanlarından yararlanarak) ekonomik ve siyasi gücün büyük bir kısmını kendi kontrolleri altına alabilirler, özellikle bu bir avuç firma arasında çıkar birliği varsa.

Ve görmekteyiz ki, dış ve askeri ekonomik faaliyetlerin ana

merkezleri özellikle dev korporasyonların elindedir. En büyük 50 endüstriyel girişim arasında büyük çapta uluslararası ekonomik faaliyetlerde ve askeri mal üretiminde bulunan 37 firmanın dağılımı şöyledir: 12 tanesi petrol şirketi, 5 tanesi havacılık şirketi, 3 tanesi kimyasal madde şirketi, 3 tanesi çelik şirketi, 3 tanesi motorlu taşıt şirketi, 8 tanesi elektrik teçhizatı ve elektronik malzeme şirketi, 3 tanesi kauçuk şirketi. bu 37 şirket, en büyük 50 endüstri firmasının toplam mevcutlarının yüzde 90'ından fazlasına sahiptirler.

Dış ve askeri faaliyetlerde bulunan endüstri devletlerinin arasındaki çıkar birliği, öyle birtakım ilişkilerden doğmaktadır ki, bu ilişkiler her zaman alışılagelmiş istatistiksel kategoriler kadar açık seçik değildirler. Bu ilişkilerin birincisi, finans güç merkezleri yoluyla firmalar arasında kurulan karşılıklı ilişkilerdir. İkincisi, firmaların doğrudan kurdukları ekonomik bağlardır. Tüm askeri kontratların dörtte birinin sadece beş firma ve bu tür kontratların yarısından fazlasının 25 firma ile yapılmasına rağmen, bu işlerinden büyük bir kısmı, bu başlıca müteahhit firmalara mal üreten diğer firmalara dağıtılmaktadır.[16] Böylece, Tablo 43'deki temel demirsiz metal imalatçılarının doğrudan doğruya yaptıkları askeri kontratların sayıları çok az olmakla birlikte, üretimlerinin yüzde 22'sini askeri mallar teşkil etmektedir. Ve üçüncüsü ordunun ve dış pazarların taleplerini karşılayan endüstriler, büyük bir gelişme potansiyeline ve diğer avantajlara sahip olduklarından savaştan sonra endüstri devleri arasında görülen birleşme hareketi, ulusal pazarlara yönelik tipik şirketlerle dış pazarlara yönelik tipik şirketlerin içiçe girmelerini sağlamıştır. Bugün, en umulmadık şirketler bile boğazlarına kadar, dış ve askeri talebi karşılama işinin içine gömülmüşlerdir. Örneğin geleneksel tahıl ürünleri üreticilerinin, su ve ısıtma tesisatçılarının, bilimsel aletler yapan tesisler edinmelerine; et ambalajı yapan firmaların, genel endüstriyel makina imalatı sahalarında faaliyet gösteren şirketlerin hisse senetlerine yatırım yapmalarına ve daha bir sürü karşılıklı endüstri birleşmelerine şahit oluyoruz:

Ulusal çerçevenin böylesine kopmaz bir parçası haline

gelmiş bulunan ekonomik güç yoğunlaşması, dış yatırım alanında, daha da güçlü bir eğilim olarak ortaya çıkmaktadır. bu konuda mevcut bulunan başlıca veriler, 1957 yılına ait dış yatırımlar sayımından alınmıştır. (Bkz. Tablo 44). Bu veriler sadece doğrudan yatırımları kapsamakta; hisse ve senetlere yapılan ya da patent ve alameti farika haklarının ortaya çıkardığı türden ekonomik bağları ihtiva etmemektedir.

Yatırım Büyüklüklearine göre A.B.D.'nin Doğurudan Dış Yatırımları (1957)

Büyüklüklerine göre doğrudan yatırım kıymetleri	Firma sayısı	Toplam A.B.D. Yatırımlarının Yüzdesi
$ 100 milyon ve üzeri	45	57
50-100 milyon	51	14
25-50 milyon	67	9
10-25 milyon	126	8
5-10 milyon	166	5
Toplam	455	93

TABLO 44. Kaynak: *United States Business Investments in Foreign Countries*, A.B.D. Ticaret Bakanlığı, 1960, s.144.

Bu tablodan da görüyoruz ki, yabancı ülkelere yapılan tüm doğrudan yatırımların neredeyse beşte üçü sadece 45 firmaya aittir. Bu tür yatırımların yüzde sekseni 163 firmanın elindedir. Endüstrilere göre yatırım yoğunlaşmasını incelediğimizde, bu durum daha da çarpıcı bir hal almaktadır.

Endüstri	Firma Sayısı	Toplam Mevcutların yüzdesi
Madencilik	20	95
Petrol	24	93
İmalat	143	81
Kamu Hizmetleri	12	89
Ticaret	18	83
Maliye ve Sigorta	23	76
Tarım	6	83

Bu veriler, Birleşik devletlerin toplam dış yatırımları açısından verilmiştir. Şayet duruma, yatırımın yapıldığı ülke açısından bakılacak olursak, A.B.D.'nin iş faaliyetlerinin daha da yüksek bir yoğunlaşma derecesinde olduğunu görürüz. Fakat her iki açıdan da, dış yatırımlardaki yoğunlaşma ulusal tekelci eğilimlerin bir uzantısından başka bir şey değildir. Bu ulusal tekelci eğilimler, geniş dış yatırımlar için olduğu kadar, bu tür yatırımların hızlanması için de gerekli olan servet birikimine olanaklar sağlar.

Kontrol meselesi, dış yatırımların niteliğini tayin eden stratejik faktörlerin anlaşılabilmesinde esastır. Azgelişmiş ülkelerle olan ekonomik ilişkilerde, yani bu ülkelerin büyük üretim endüstrilerinin hammadde ikmalcileri ve tabiri caizse, mali haraç kaynakları olmalarında, bu kontrol en sert biçimini alır.

Bölgeye ve Endüstriye Göre Doğrudan Dış Yatırımların Yüzde Dağılımı (1964)

Endüstri	Bütün Bölgeler	Kanada	Avrupa	Latin Amerika	Afrika	Asya	Okyanusya
Madencilik	% 8.0	% 12.1	% 0.4	% 12.6	% 21.9	% 1.1	% 6.3
Petrol	32.4	23.4	25.6	35.9	51.0	65.8	28.1
İmalat	38.0	44.8	54.3	24.3	13.8	17.5	54.1
Kamu Hizmetleri	4.6	3.3	0.4	5.8	0.1	1.8	0.1
Ticaret	8.4	5.8	12.2	10.7	5.7	7.8	5.5
Diğer	8.6	10.6	7.1	10.7	7.5	6.0	5.9
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

TABLO 45. Kaynak: *Survey of Current Business*, Eylül 1965, s.24'deki verilerden hesaplanmıştır.

İlk önce, Tablo 45'te gösterildiği gibi, dış yatırımların dağılımına bakalım. Latin Amerika'da Asya'da ve Afrika'da yatırımların büyük bir kısmı istihraç endüstrilerinde yoğunlaşmıştır. Her ne kadar Kanada önemli bir maden ve petrol üreticisi ise de, A.B.D.'nin bu ülkedeki yatırımlarının sadece yüzde 35'i istihraç endüstrilerine yapılmıştır. Avrupada, is-

tihraç endüstrilerine yapılan yatırım, çok önemsizdir: petrole ilişkin rakamlar, petrol kuyularını değil, rafineleri ve petrol dağılımını göstermektedir.

Yabancı ülkelerdeki hammadde kaynakları üzerinde ekonomik kontrol ve dolayısıyla siyasi kontrol elde etmek, anavatandaki tekelci endüstriler açısından hayati önem taşımaktadır. Çelik, alüminyum ve petrol gibi endüstrilerde, hammadde kaynaklarının kontrol altına alınabilmesi, pazarlar ve nihai malların fiyatları üzerinde kontrol kurulabilmesi için şarttır ve bu kontrol imalat kesimine yapılan, büyük yatırımların ve nihai malların dağıtımının güvenlik altına alınmasında bir güvenlik faktörü olur. Bunun sonucu ortaya çıkan rekabet iki biçim alır. Birincisi, hammaddelerin fiyatları ve dağıtımları kontrol altına alındığında rakibin hareket serbestisi kısıtlanmış olur; uygun bir fiyattan güvenilir bir hammadde kaynağı olmadan bu rakip uzun bir süre yaşayamaz. İkincisi, dünya kaynaklarını mümkün olduğu kadar ele geçirerek, belirli bir tekel grubu, daha zayıf bir rakibin bağımsız hale gelmesini engeller ve böylece yeni bir rekabetin önünü almış olur. "Hür dünyanın" petrollerinin üçte ikisinin Amerika Birleşik Devletleri'nde birkaç petrol şirketinin kontrolü altına girmesinden daha hoş bir şey olabilir mi?![17]

Tekelciliğin bu düzeyinde, iş çıkarları ile A.B.D. dış politikası birbirlerine daha da yakınlaşırlar. Birçok bölgelerdeki hammaddeler üzerinde kontrol sağlanması, basit bir iş meselesi değil, endüstriyel ve mali güç kazanmanın en önemli şartıdır. Ve bu gücün sahipleri, şayet ayakta kalabilmek istiyorlarsa, bu ikmal kaynaklarının en iyi şartlarla, her zaman el altında bulundurulması için her türlü gayreti göstermek zorundadırlar: bu yabancı ikmal kaynakları sadece büyük kâr olanakları sağlamakla kalmazlar, aynı zamanda ana vatandaki tekelci hakimiyetin sigortası olma görevini de görürler.

Son yirmi yıl zarfında yabancı ülkelerde hammadde kaynakları elde etme mücadelesi yeni boyutlara ulaşmıştır, ve ileride daha da şertleşeceğe benzemektedir. A.B.D. endüstrisi her ne kadar bazı önemli madenler ile yabancı kaynaklara bağlı kalmışsa da (örneğin boksit, krom, nikel, manganez,

tungsten, teneke), yakın zamana kadar, kendi kendine yeterli ve çok çeşitli hammaddelerin ihracatçısı durumunda idi. Bu genelleme A.B.D. kapitalizminin emperyalist olmaya ihtiyacı olmadığını iddia edenler için bir dayanak noktası olmuştur. Başından beri tutarsız olan bu iddia, bugün artık büsbütün tutarsızlaşmıştır. Özellikle 1940'lardan sonra kendini hissettirmeye başlayan doğal kaynak sıkıntısı, Başkan Truman'ı bir Madde Politikası Komisyonu kurmaya mecbur etmiştir. Bu komisyonun hazırladığı rapor (*Resourcez for Freedom,* Washington, D.C., 1952), gıda ve altın dışında kalan tüm hammaddeleri birbirleriyle şu şekilde kıyaslamaktadır: yüzyılın başında, A.B.D.'nin adı geçen hammaddeler üretimi ulusal ihtiyaçtan yüzde 15 nispetinde daha fazlaydı; 1950 yılına gelindiğinde ise, A.B.D. endüstrisinin adı geçen hammaddeler tüketimi, ulusal üretimi yüzde 10 nispetinde aştığından, bu açığa dönüşmüştür; buna göre 1975 yılında, endüstri için gerekli hammaddeler açığı, yaklaşık olarak yüzde 20'ye varacaktır.

Başkan Eisenhower'ın 20 Ocak 1953 tarihinde başkan oluşu münasebetiyle yaptığı ilk konuşmada, siyasi çıkarlarla ekonomik çıkarların aynı olduğu hususunda ulusu uyarmasında belki de bu gelişmelerden haberdar olmasının katkısı olmuştur: "... hür haklara sadece asil bir düşünce ile değil, fakat bir zorunluluk gereği bağlı olduğumuzu biliyoruz. Hiçbir hür halk, kendisini ekonomik olarak tecrid ederek sahip olduğu herhangi bir avantajını uzun süre devam ettiremez ya da güvenlik içinde olamaz. Bütün üstünlüğümüze rağmen, biz bile, çiftliklerimizin ve fabrikalarımızın artık üretimleri için dünya pazarlarına ihtiyaç duymaktayız; ve bu çiftlikler ve fabrikalar için, uzak ülkelerden hayati maddeler ve ürünler getirtmek zorundayız. Barış ticaretinin ortaya çıkardığı bu karşılıklı bağımlılık, kendisini savaş zamanında çok daha fazla hissettirmektedir."

Ekseriya olduğu gibi, ekonomik çıkarlar, siyasi ve güvenlik amaçları ile kolayca uyuşur, zira etkin bir savaş hazırlığı için ihtiyaç duyulan temel hammaddeler bu kadar çok ve çeşitlidirler. Diplomatik manevralar vasıtasıyla dünyanın çeşitli

bölgelerinde elverişli askeri üsler elde ederek, istikrarlı hükümetler kurulmasını sağlamak üzere askeri yardım yaparak, ve nihayet, endüstrileşme gibi insancıl amaçlar kılıfına büründürülmüş olmakla beraber aslında azgelişmiş ülkelerin hammadde kaynakları olma durumlarının devam etmesini sağlayan dış yardımlar yaparak hükümetin; ulusunun olduğu kadar, özel sektörün de güvenliği sağlamaya çalışması kadar doğal bir şey olamaz. Mevcut hammadde rezervlerinin tükenmesi ihtimali; roket ve uzay programlarının ileride doğacak ihtiyaçları gözönüne alındığında, hükümetin yeterli hammadde kaynakları sağlanması hussunda yapacağı en önemli şey, dünyanın mümkün olduğu kadar geniş bir kısmını "hür!" ve madenlerin işletilebilmesi açısından, güvenlik altında tutmaktır. Inland Steel Co.'nin başkan ve Washinton'un dış yardım danışmanı Clarence B. Randall, belçika Kongosu'nda uranyum rezervlerinin bulunmasının atom bombasının bulunması kadar önemli olduğunu belirterek şöyle demektedir: "Belçika'nın bizden yana olması ne büyük bir talih! Ve zamanla endüstrimizin ya da savunma programımızın acilen ihtiyaç duyacağı belirli bir nadide hammadde yatağının dünyanın hangi el atılmamış bölgesinde çıkacağını önceden kim bilebilir?"[18]

Azgelişmiş kapitalizmlerin sürekli ve güvenilir hammedde ikmalcileri olarak dünya pazarına entegre olmaları, nadir istisnalarla, tekelci kontrol merkezlerine sürekli olarak bağımlı hale gelmeleriyle sonuçlanmaktadır ki, bu tekelci kontrol merkezleri, bu bağlılıktan dolan pazar yapısı ile, dokunulmazlık ve sağlamlık kazanmışlardır. Kapitalist dünya pazarlarına entegre olunması, azgelişmiş ülkeler üzerinde hemen her zaman aynı etkileri yapmaktadır: (1) bağımsızlık ve kendine güven gerektiren kalkınma yolundan ayrılırlar ya da bu yola hiç giremezler; (2) ekonomik olarak kendi kendilerine yeterliliklerini kaybederler ve ihracata bağımlı hale gelirler; (3) endüstri el yapıları, alıcıların kabul ettikleri fiyatlar üzerinden belirli ürünlerin ihracatının gerektirdiği ihtiyaçlara göre adapte olur ve bu, çeşitliliğin ve gelişen ekonomik veremliliğin gerektirdiği kaynak elastikiyetini azaltır. Bu

sürecin benzer arazları, endüstrileşme gayretlerine ve iki dünya savaşının sağladığı olanaklara rağmen, birçok ülkelerin toplam ihracatlarının yüzde 90'dan fazlasını tarımsal ve madensel ürünlerin meydana getirdiği Latin Amerika'da hâlâ görülmektedir.[19]

İhracata olan aşırı bağımlılık ve bu ihracatın da çok belirli ürünlerle sınırlı olması, bu tür ekonomileri uluslararası ekonomik ilişkiler de dengesiz hale getirir, zira vadesi gelen borçların ödenmesi, ödemeler dengesi güçlüklerini daha da arttırır. Ve borç için başvurulan uluslararası mali kaynaklar, dış yatırımcıların, bunların ortaklarının ve hükümetlerinin teşkilatlarının elindedir.

Bağımlılık zincirleri, istila ordularının, askeri üslerin, rüşvetin, CIA faaliyetlerinin, mali manevraların ve buna benzer girişimlerin de yardımıyla, imparatorluk merkezlerinin siyasi, mali ve silahlı kuvvetleri tarafından idare edilebilir. Ancak, bu bağımlılığın maddi temeli, endüstriyel ve mali bir yapıdır ki, bu yapı sayesinde piyasanın sözüm ona normal işlevleri, ekonomik bağımlılık şartlarını yaratır.

Azgelişmiş ülkelerin hammadde ikmalleri olarak kalmalarına yardım eden pazar mekanizmasının kritik bir unsuru da, doğal kaynakları işletmekle kalmayıp bunlardan büyük kârlar elde eden yabancılara ödenen haraçlardır. 1950-1960 yıllarına ait aşağıdaki kıyaslama, bu süreci açıkça göstermektedir ve bu, ödenen haraçlardan sadece bir tanesidir: doğrudan yatırımlardan elde edilen ve A.B.D.'ye transfer edilen kazançlar:[20]

	Avrupa	Kanada	Latin Amerika	Bütün Diğer Bölgeler
ABD tarafından yapılan doğrudan yatırımlar	8.1	6.8	3.8	5.2
Bu yatırımlardan elde edilen ve ABD'ye transfer edilen gelir	5.5	6.9	11.3	14.3
Net	+ 2.6	+ 0.9	- 7.5	- 9.1

Azgelişmiş bölgelerde, ülkeye yatırılan paranın neredeyse üç misli ülkeden dışarıya çıkarılmıştır. ve yatırdıkları paranın üç mislini geri almaları yanında, yatırımcıların bu bölgelerdeki mevcutlarının değerleri de birkaç misli artmıştır: bu dönemde, A.B.D. özel sektörünün Latin Amerika'da sahip olduğu doğrudan yatırımların değeri 4.5 milyar dolardan 10.3 milyar dolara çıkmıştır; Asya ve Afrika'da ise, 1.3 milyar dolardan 4.7 milyar dolara çıkmıştır.

Avrupa'ya yatırılan ve Avrupa'dan çekilen fonlarda görülen farklılık, İkinci Dünya Savaşı sonrasının eğilimlerini yansıtmaktadır. Avrupa'daki yatırımların hızlı artışı imalat ve petrol rafinerisi alanlarında olmuştur. İmalat sektöründe dış yatırımların artması, pazarların kontrol altına alınması ve üretim maliyetlerinin düşürülmek istenmesi ile yakından ilgilidir. kullanılan metodlar, endüstrilere ve her ülkedeki şartlara göre farklılıklar göstermektedir. İhracattan ziyade sermaye yatırımlarına dayanılmasını tayin eden ana sebepler şunlardır:

(1) Yabancı ülkelerin imalat sektörüne yatırım yapılarak elde edilen kârlar, ulusal üretimin arttırılmasından daha kârlı ise,

(2) Belirli bir yabancı pazardan daha büyük ve daha güvenilir bir pay alınmasını mümkün kılıyorsa,

(3) Yatırımın yapıldığı ülkenin ihracat kanallarından yararlanılmasını sağlıyorsa. İngiltere'deki Birleşik Devletler firmaları, bu yolla, İngiltere'nin ihracatının yüzde 10'unu ellerinde bulundurmaktadırlar.[21]

(4) Ekseriya patent hakları ile korunan ve yeni teknolojik gelişmelere dayanan bir endüstri alanı açmak mümkünse. Zamanımızın en önemli gelişmesi, A.B.D. endüstrisinin, endüstrileşmiş ülkelerin bilgisayar, nükleer enerji ve uzay teknolojisi faaliyetlerine el atmasıdır. Bu sahalardaki hızlı gelişmeyi teşvik eden husus, şüphesiz, bu alanlardaki yüksek kâr olanaklarıdır. Fakat bu gelişmenin, A.B.D hükümeti tarafından araştırma ve gelişme alanlarına yapılan büyük yatırımlar sonucu A.B.D. özel sektörünün halen sahip olduğu teknik üstünlüğü sürdürmek ve bu üstünlükten tam man-

asıyla yararlanmak amacı güdüyor olması da oldukça ihtimal dahilindedir. Şayet bu teknoloji, toplumun üretici güçlerinde anahtar durumuna gelirse, bu teknoloji üzerinde hakimiyet kurmuş bulunmak ekonominin diğer kesimlerini daha geniş bir biçimde kontrol altına almayı sağlayabilir.

A.B.D. tarafından azgelişmiş ülkelerin imalat sektörlerine yapılan yatırımlar, esas itibarıyla, Latin Amerika ülkelerinde yoğunlaşmıştır. Latin Amerika'daki Birleşik Devletler yatırımlarının yüzde 24'ü, imalat sektöründedir. Bu yatırımlar, temel olarak, yerli gıda mallarının işlenmesi de dahil olmak üzere, hafif imalat endüstrisine yapılmaktadır. Taşıt araçları gibi dayanıklı mal alanındaki imalat faaliyetleri, montaj tesisleri biçiminde olmaktadır. Yardımcı malzeme ve parça ihracat pazarı böylece garanti altına alınmaktadır. Bu, ayrıca, Birleşik Devletler malları için pazarın istikrara kavuşturulmasına da yardımcı olmaktadır. Lüks mal ithalatını yasaklamak, ödemeler dengesinde büyük açıklar veren bir ülke için, işsizlik yaratacak ve yerli endüstrinin çökmesine yol açacak hammadde ve montaj parçaları ithalatını durdurmaktan çok daha kolaydır.

A.B.D. imalat firmalarının, savaş sonrasında, dış pazarlarda gösterdikleri yayılma, Birleşik Devletler özel sektörünün devlerinden birçoklarının, çok uluslu örgüler haline gelmesiyle sonuçlanmıştır. Tipik uluslararası firmalar artık sadece dev petrol şirketleri değildir. Böyle tipik bir şirket, faaliyetlerinin yüzde 15 ila yüzde 20'sini yabancı ülkelerde yürüten ve bu hissesini daha da büyütmek için her türlü gayreti gösteren bir General Motors ya da bir General Electric olabilir. Bu uluslararası firmaların açık amacı, üretim birimi başına en düşük maliyeti sağlamaktır. Bu kadar açıklıkla belirtilmese bile, Avrupa Ortak Pazarı'ndaki birleşme hareketinde en yüksek yeri ele geçirmek ve dünya pazarında da, A.B.D. pazarında olduğu kadar, büyük bir pay ele geçirmek de bu firmaların amaçları arasındadır. Bu tür örgütlerin yöneticileri için, ekonomik ve ulusal çıkarların "birliği" çok açıktır. General Electric'in başkanı meseleyi kısaca şöyle koymaktadır: "Özel sektörün ve hükümetin hem ortak hem karşıt

amaçlarındaki çatışmada, kamu çıkarları ile özel çıkarların bir araya geldiği, işbirliği yaptıkları, birbirlerini etkiledikleri ve neticede ulusal çıkar haline geldikleri bir noktanın (arzu edilirse buna "fikir birliği" de denebilir) mevcut olduğunu görmeliyiz."[22]

"Özel çıkar" deyiminin özel sektör anlamına geldiğini belirtmeye gerek yok. Bu korporasyonun bir başka yetkilisi, özel çıkarlarla ulusal çıkarların aynı olduğu fikrine dört elle sarılanlara şöyle demektedir: "komünizme karşı girişilen Soğuk Savaş'ta hür dünyayı güçlendirme aracı olarak uluslararası ticareti geliştirmek amacı güden ulusal politikamıza uygun şekilde hareket etmemizi sağlayan şey, kâr peşinde koşmamızdır."[23]

Komünizme karşı mücadele nasıl kârların arttırılmasına yardımcı oluyorsa, kârların arttırılması da komünizme karşı mücadeleye yardımcı olmaktadır. bundan daha ahenkli bir çıkar birliği düşünülebilir mi?

EK A

A.B.D.'NİN SAVUNMA TAAHHÜTLERİ VE TEMİNATLARI

1966 Yılında Yürürlükte Bulunan Antlaşmaların ve Resmi Bildirilerin Listesi

BATI YARIMKÜRESİ

Antlaşmalar:

1. Amerika Kıtası Devletleri Arası Karşılıklı Yardım Antlaşması (Rio Paktı), 2 Eylül 1947.

2. Kuzey Atlantik Antlaşması'nın Uygulanması, 4 Nisan 1949.

3. İki Taraflı Antlaşmalar:

a. Grönland'ın savunmasıyla ilgili olarak Danimarka'yla yapılan antlaşma, 27 Nisan 1951.

b. İzlanda Cumhuriyeti ile yapılan savunma antlaşması, 5 Mayıs 1951.

c. Kuzey Amerika Hava Savunması Komuta Antlaşması, (A.B.D. ile Kanada arasındaki nota teatisi), 12 Mayıs 1958.

d. Panama ile yapılan antlaşma, 2 Mart 1936.

Resmi Bildiriler:

1. Cumhurbaşkanı Monroe'nun kongre'ye gönderdiği Yedinci Yıl Mesajı (Monroe Doktrini), 2 Aralık 1823.

2. Monroe Doktrininin uygulanabilirliğinin devamı hakkında Dışişleri Bakanlığı bildirisi, 14 Temmuz 1960.

3. Ogdensburg Anlaşması (Kanada ile sürekli bir Savunma Heyetinin kurulması), 18 Ağustos 1940.

4. Ortak Savunma Bildirisi, A.B.D. Kanada, 12 Şubat 1947.

5. Cumhurbaşkanı Kennedy'nin ve Venezuella Cumhurbaşkanı Batancourt'un Ortak Bildirisi, 20 Şubat 1963. (A.B.D.

Venezuella'ya destek taahhüt eder.)

AVRUPA

Antlaşmalar:

1. Kuzey Atlantik Antlaşması, 4 Nisan 1949. Antlaşmanın tarafları: Amerika Birleşik Devletleri, Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, İzlanda,. İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, Birleşik Kraliyet, Yunanistan (1952'de katıldı), Türkiye (1952'de katıldı), Federal Almanya Cumhuriyeti (1955'de katıldı).

2. 26 Eylül 1953 Savunma Antlaşmasının Yenilenmesi hakkında A.B.D. ile İspanya'nın imzaladıkları Ortak Bildiri, 26 Eylül 1963.

Resmi Bildiriler:

1. Batı Avrupa Birliği Karşısında A.B.D. Politikası Hakkında Cumhurbaşkanı Eisenhower'ın Bildirisi, 10 mart 1955.

2. Kuzey Atlantik Konseyi Bakanlar Toplantısı Atina Bildirisi, 6 Mayıs 1962.

3. Nihai Belge. Londra Dokuz-Devlet Konferansı, A.B.D. Birleşik Kraliyet ve Fransa'nın bildirisi, 3 Ekim 1954.

4. Berlin konusunda Cumhurbaşkanı Kennedy'nin bildirisi, 25 Temmuz 1961.

5. Batı Berlin Temsilciler Meclisi'nde Cumhurbaşkanı Yardımcısı Johnson'un nutku, 19 Ağustos 1961.

6. Dışişleri Bakanı Rusk'un Berlin konusundaki bildirisi, 22 Şubat 1962.

7. Cumhurbaşkanı Kennedy ile Almanya Şansölyesi Adenaur tarafından imzalanan Ortak Bildiri, 15 Kasım 1962.

8. Cumhurbaşkanı Johnson ile Almanya Şansölyesi Erhard tarafından imzalanan Ortak Bildiri, 12 Haziran 1964.

YAKIN DOĞU - ORTAK DOĞU

Antlaşmalar:

1. 1952 sonrası Kuzey Atlantik Antlaşmasının Uygulanabilirliği (18 Şubat 1952'de Yunanistan ve Türkiye Kuzey Atlantik Antlaşması'na katıldılar; o tarihten itibaren sözkonusu

antlaşmanın taahhütleri kapsamına alındılar).

2. CENTO komitelerinde A.B.D. üyeliği (Karşılıklı İşbirliği Pakto-Bağdat Paktı-Irak, Türkiye, Birleşik Kraliyet, Pakistan ve İran arasında 24 Şubat 1955'de imzalanmıştır. Irak çekildikten sonra bu pakta, Merkezi Antlaşma Teşkilatı -CENTO- ismi verilmiştir. A.B.D., CENTO'nun Askeri, Ekonomik ve Yıkıcılıkla Mücadele Komitesinin üyesidir ve Konsey toplantılarına gözlemci olarak katılır.)

3. İki Taraflı Anlaşmalar

a. İran ile İşbirliği Anlaşması, 5 Mart 1959.

b. Türkiye ile İşbirliği Anlaşması, 5 Mart 1959.

Resmi Bildiriler:

1. Cumhurbaşkanı Truman'ın Kongre Mesajı (Truman Doktrini), 12 Mart 1947.

2. Orta Doğu'da Barış ve İstikrar sağlama konusunda Ortak Karar (Eisenhower Doktrini), 9 Mart 1957.

3. Yakın Doğunun Güvenliği konusunda Üçlü Bildiri (A.B.D.-İngiltere-Fransa), 25 Mayıs 1950.

4. Bağdat Paktı hakkındaki Çok taraflı Bildiri (A.B.D.'nin Pakistan, İran ve Türkiye'ye karşı taahhütleri), 28 Temmuz 1958.

5. Cumhurbaşkanı Kennedy ile İran Şahı tarafından imzalanan Ortak bildiri, 13 Nisan 1962.

6. Cumhurbaşkanı Kennedy'nin Suudi Arabistan Veliahtı Prens Faysal'a gönderdiği mektup, 25 Ekim 1962.

7. Dışişleri Bakanı Rusk'ın Ürdün ve Suudi Arabistan hakkındaki beyanatı, 8 Mart 1963.

8. Bir basın toplantısında Orta Doğu'ya ilişkin bir soruya Cumhurbaşkanı Kennedy'nin verdiği cevap, 8 mayıs 1963.

9. İsrail Cumhurbaşkanı Şazar ile birlikte şerefe kadeh kaldırırken Başkan Johnson'ın söylediği sözler, 2 Ağustos 1966.

AFRİKA

Antlaşmalar:

1. Libya ile İşbirliği Antlaşması, 8 Temmuz 1959.

GÜNEY ASYA

Antlaşmalar:

1. CENTO komitelerinde A.B.D üyeliği (yukarıdaki Yakın Doğu-Orta Doğu kısmındakinin aynısı).
2. SEATO'da üyelik (Bkz. Güneydoğu Asya-Güneybatı Pasifik Antlaşmaları).
3. Pakistan ile İşbirliği Anlaşması, 5 Mart 1959.

Resmi Bildiriler:

1. Cumhurbaşkanı Eisenhower'ın Hindistan Başbakanı Nehru'ya gönderdiği mektup, 24 Şubat 1954.
2. Hindistan'a yapılan askeri yardım konusunda Pakistan'a verilen teminat: Dışişleri Bakanlığının Bildirisi, 17 Kasım 1962.

GÜNEYDOĞU ASYA - GÜNEYBATI PASİFİK

Antlaşmalar:

1. Güneydoğu Asya Toplu Savunma Antlaşması, 8 Eylül 1954. (Bundan A.B.D.'yi, Avusturalya'yı, Fransa'yı, Yeni Zelanda'yı, Pakistan'ı, Filipinler'i, Tayland'ı, Birleşik Kraliyet'i, Kamboçya'yı, Laos'u ve Güney Vietnam'ı içine alan SEATO teşkilatı doğmuştur).
2. Avusturalya, Yeni Zelanda ve A.B.D. arasındaki Güvenlik Antlaşması (ANZUS Paktı), 1 Eylül 1951.
3. Filipinlerle Karşılıklı Savunma Antlaşması, 30 Ağustos 1951.

Resmi Bildiriler:

1. Tonkin Körfezi Kararı, 10 Ağustos 1964.
2. Dışişleri Bakanı Rusk ile Tayland'ın Dışişleri Bakanı Thanat Khoman tarafından imzalanan Ortak Bildiri, 6 Mart 1962.
3. Honolulu Bildirisi, 8 Şubat 1962.
4. Cumhurbaşkanı Johnson ile Filipin Cumhurbaşkanı Macapagal tarafından imzalanan Ortak Bildiri, 6 Ekim 1964.

DOĞU ASYA

Antlaşmalar:

1. A.B.D. ile Japonya arasındaki Karşılıklı İşbirliği ve Güvenlik Antlaşması, 19 Ocak 1960.

2. Çin Cumhuriyeti (Formoza) ile Karşılıklı Savunma Antlaşması, 2 Aralık 1954.

3. Kore Cumhuriyeti ile Karşılıklı Savunma Antlaşması, 1 Ekim 1953.

Resmi Bildiriler:

1. Formoza'nın, Pescadores'in ve Bu Bölgenin İlgili Durumlarının ve Kesimlerinin Güvenliğinin Sağlanması İçin Cumhurbaşkanına Birleşik Devletler Silahlı Kuvvetlerini Kullanma Yetkisi Veren Ortak Pazar (Formoza Boğazı Kararı), 29 Ocak 1955.

2. Formoza ile yakınındaki Adalar konusunda Cumhurbaşkanı Kennedy'nin bir Basın Toplantısındaki beyanatı, 27 Haziran 1962.

3. Kore'deki Basın Toplantısında Cumhurbaşkanı Yardımcısı Humphrey'in bir soruya verdiği cevap, 23 Şubat 1966.

EK B

1961'DEN 1966 ORTALARINA KADAR A.B.D.'NİN MÜDAHALELERDE BULUNDUĞU ULUSLARARASI SİYASİ KRİZLER VE KRİTİK DURUMLAR

1. Viet Minh ve Viet Kong ile Vietnamlıların mücadelesi (1945-): Askeri yardım ve askeri müşavirlik sağlayıcısı olarak (1950'den sonra) kısmen ve (1945'ten sonra) doğrudan doğruya müdahale; daha sonra Vietnam Cumhuriyetinin talebi üzerine askeri birlikler gönderme.

2. Berlin (1948-): 1945'teki Dörtlü anlaşmalar gereğince üç işgal devletinden biri olarak doğrudan müdahale.

3. Formoza Boğazı'nın Komünist Çin tarafından tehdit edilmesi (1950-): Truman (1950) ve Eisenhower (1953) yönetimlerinin doğrudan müdahaleleri; A.B.D. Yedinci Filosuna verilen talimat ve Formoza Kararı (1955).

4. Kore (1950-): Kore Savaşı(ndan günümüze kadar, P.M. kumandasındaki birliklere en büyük katkıyı yapan B.M. üyesi olarak doğrudan müdahale.

5. Domuzlar Körfezi olayı (1961): Saldırgan güçlerin gayri resmi ve kısmi destekleyiciler olarak doğrudan müdahalesi.

6. Kanal bölgesindeki şartlar ile Bölgenin Yönetimi konusunda Panama ile A.B.D. arasındaki anlaşmazlık (1962-66): Anlaşmazlığa taraf olarak doğrudan müdahale; Amerika Birleşik Devletleri Örgütü (OAS) ve Birleşmiş Milletler müdahalesi; iki taraflı görüşmeler.

7. Küba güdümlü roket krizi (1962-63): Küba'ya güdümlü roket sevkini önleyen OAS karantinasını uygulayan devlet olarak doğrudan müdahale.

8. A.B.D. ve Güney Vietnam kuvvetlerinin sınır tecavüzlerine karşı Kamboçya'nın şikayeti (1964-): Şikayete taraf olarak doğrudan müdahale; Birleşmiş Milletler Müdahalesi.

9. Stanleyville (Kongo) asilerinin esirlere fena muamele yapmaları (1964): meseleyi M.M.'ye getirerek ve Belçika komandolarının uçakla bölgeye nakledilmelerini sağlayarak doğrudan müdahale.

10. Dominik Krizi (1965-66): Durumu istikrara kavuşturmak için doğrudan müdahale; OAS barış gücüne katkıda bulunmak.

Ek Bölüm

Harry Magdoff - Paul M. Sweezy

EMPERYALİZM ÇAĞI ÜZERİNE YAZILAR

EMPERYALİZM: TARİHSEL BİR BAKIŞ

Lenin'in emperyalizm çözümlemesinin, eserin tüm önemi ile birlikte -ki aradan yarım yüzyılı aşkın bir sürenin geçmesine karşın bu önemini sürdürmektedir- ağırlıkla emperyalizmin belirli bazı yönlerine eğildiğini görmemiz gerekir: Tekelci kapitalizm çağında kapitalist ülkeler arası rekabet, I. Dünya Savaşının niteliği ve dönemin devrim olanakları. Bununla birlikte, emperyalizmin, Lenin'in değindiği, ancak öncelikle cevaplamaya çalıştığı sorular arasında yer almayan başka önemli yönleri de vardır. Bunlar arasında başlıcaları, emperyalist güçlerin egemenliğinin sömürge, yarı-sömürge ve diğer alanlar üzerindeki siyasal, ekonomik ve toplumsal etkilerdir. Bu sorunlarla, Lenin'in cevaplamaya çalıştıkları arasında herhangi bir uyuşmazlık yoktur. Ancak, kanımca tahlil açısından önemli bir fark vardır. Sömürgeciliğin yoğunlaşmasını (ve özel olarak dünyanın yeniden paylaşımı için emperyalistler arası rekabeti) incelerken Lenin'in, çok haklı olarak, üzerinde durduğu tarihsel zamanlama (periodization-dönemleme) diğer sorunlar için aynı geçerlilikte değildir. Bunu kanıtlamak zaman içinde gerek metropol, gerekse uydularda oluşan değişikliklerin tarihsel bir araştırmasının yapılmasını gerektirir. Bunun için, uydu ülkelerde üretim güçleri, üretim ilişkileri ve sınıf yapılarına ilişkin temel sorunlar, Batı'dan sömürge dünyasına getirilen en eski çarpıtmalardan başlayarak bütün bir sömürgecilik, ekonomik genişleme ve sömürgeci güçler çerçevesinde çözümlenmelidir.

Leninist kuramı, her iki konuya da -tekelci kapitalizmin 'yeni' emperyalizmi ile kapitalizmin çocukluk ve ergenlik çağlarının 'eski' emperyalizmine- uyacak biçimde çekip uzatmaya çalışmak, karışıklıklara yol açar. Sadece Lenin'in vurguladığı özellikler üzerinde durarak, sömürge dünyası ve yeni sömürgecilik sorunları anlaşılamaz. Bu aynı zamanda Marks ve Lenin'in emperyalizm kuramlarını birbirine zıt olarak

koyma (Sol'da ve akademik çevrelerdeki) çabalarının anlamsızlığını ortaya koyar. Marks ve Lenin aynı sorunlarla uğraşmışlardır: Marks sanayileşmiş ve sömürge dünyaları arasında uluslararası işbölümünü yaratan dünya kapitalizminin gelişmesi ile, ki bu kapitalizmin bir sistem olarak gelişmesi içinde zorunludur: Lenin ise, tekelci kapitalizmin özel uluslararası nitelikleri ile.

Emperyalizm kuramının gelişmesinde ikinci bir engel de, karşıt eğiliminden kaynaklanmaktadır: Lenin'in kuramının, özde farklı olsa da biçimde burjuva iktisatçılarının hoşlandığı türden bir modele sıkıştırılması (ya da Lenin, Luksemburg ve Hobson'dan yapılan bir çorba). Bunun amacı, emperyalizmin zorunluluğuna bir anahtar, bir sihirli formül bulmaktır. Örneğin; artık-sermayenin baskısıyla sermaye ihracı ihtiyacı veya kâr oranının düşme eğilimi veya mevcut kapitalist pazarlarda artık ürünün gerçekleştirilme olanaksızlığı veya bunalımdan kurtulmak için emperyalist genişleme gibi. Gerçekte bu etkenlerin her biri, değişik durum ve zamanlarda, az ya da çok ölçüde etkili olmuşlardır. Ancak bunlardan herhangi birinin ve sadece birinin 'yeni' veya 'eski' emperyalizmin temeli olarak seçilmesi tarihin gerçeklerini kucaklamak ve açıklamaktan yoksun mekanik formüllere yol açar.

Akademik eleştirmen ve yorumcuların sık sık yaptıkları bu çarpıtmalar dışında, Lenin'in bu tür formül kurma oyunlarına hiçbir zaman girmediğini hatırlamak gerekir. Örneğin tekelci kapitalizm dönemindeki sömürgecilik için en azından üç neden saymaktadır:

"Kapitalizm geliştikçe hammaddelere olan ihtiyaç o denli artar, rekabet o derece sertleşir ve dünya çapında hammadde arayışı alevlendikçe sömürge elde etme mücadelesi de o oranda amansızlaşır... Finans kapital sadece bilinen hammadde kaynaklarıyla değil, potansiyel kaynaklarla da ilgilenir...

Sermaye ihracı zorunluluğu da sömürgelerin fethi için bir etken olmaktadır, çünkü sömürge pazarında tekelci yöntemlerle rekabeti yok etmek, siparişleri teminat altına almak, gerekli 'ilişkileri' güçlendirmek, vb. daha kolaydır (ve bazen mümkün olan tek yoldur). [Sermaye artığı düşen kâr oranı for-

mülünden çok farklı birtakım olaylar. Ayrıca, 'zorunluluğu da' ifadesine dikkat etmek gerekir. H.M.]

Finans kapital temelleri üzerinde gelişen ekonomi-dışı üstyapı ve onun siyaset ve ideolojisi sömürge fethetme eğilimini teşvik eder."[1]

Gerçekte Lenin, 1- Finans kapital ortamında faaliyetlerini sürdüren dev şirketlerin (aralarında pazar bölüşümü dahil) gerek gelişmiş, gerekse azgelişmiş ülkelerde daha geniş tekelci denetim olanakları arayabildikleri ve aramak zorunda oldukları ve, 2- Birkaç önde gelen ülkenin dünya üzerindeki etki alalarının paylaşımı (ve yeniden paylaşımı) ile tekelci denetimi sağlamak için yarışma durumunda oldukları dönemde belirgin bir biçimde yeni ve ayrı bir evreyi niteleyebilecek kadar- özel bir öneme ulaşan bütün bir güçler bütününü incelemektedir.

Ancak kapitalizmin en son aşamasının bu nitelenişinin tam olarak anlaşılması, kapitalizmin temel özelliklerinin (sadece son aşamasındakiler değil), kökenleri ve evrimini kapsayan bir biçimde ele alınmasını gerektirir. Bırakın 'eski' emperyalizmi, 'yeni' emperyalizmin de doğuş ve süregelişinin, bütünüyle kapsayıcı bir kuramının, aşağıda sıralanan temel önerilere dayandırılması gerekir. (Bunlardan bir kısmı Lenin'in kuramında üstü kapalı bir biçimde mevcuttur. Hepsinin olmayışının nedeni Lenin'in ağırlıkla emperyalistler arası rekabetle ilgilenip metropol-uydu ilişkilerine ancak daha az ölçüde eğilmesidir.)

1- Durmaksızın genişleme -sermaye birikimi- kapitalizmin itici gücü ve özüdür. Bu birikim sürecini gerçekleştirmek için başka ülkelerin kaynaklarını kullanma isteği ve ihtiyacı kapitalist gelişmenin tüm aşamalarında vardır. Bu ülke dışı birikimin boyutları somut tarihsel koşullara bağlıdır.

1- Bir dünya sistemi olarak kapitalizmin kökeni tüm sistemin yapısını belirlemiş ve gelişme sürecini büyük ölçüde etkilemiştir.

3- Güçlü kapitalist ülkeler kendi üretim biçimlerini bütün dünyaya aşılamışlardır.[2] Böylece, genellikle görece durgun olan sömürge üretim sistemlerinin artığını ele geçirme

amacıyla yapılan yağmalama ve haraç toplama işlemlerinden öteye gitmişlerdir. Kapitalist ilişkilerin zor ve karşı konulamayan ekonomik güç yoluyla kabul ettirilmesi, sürekli olarak önde gelen kapitalist ülkeler yararına işleyen genişleyen üretim ve artık-değer kaynaklarını yaratmıştır.

4- Kapitalist olmayan toplumların zor yoluyla dönüşümleri ve zayıf ülkelerin güçlü olanların çıkarlarına uyarlanması sürecinin iki tarihsel özelliği vardır: a) sanayi ülkeleri ile başlıca hammadde ve yiyecek sağlayanlar arasındaki uluslararası işbölümü; ve b) ülkelerin ve halkların büyük bir çoğunluğunun, az ya da çok ölçüde ekonomik ve mali bakımdan birkaç sanayi ve bankacılık merkezine bağımlı oldukları bir hiyerarşinin yaratılması.

5- Kapitalizmin ekonomik yasa ve kurumları (pazar, fiyat ve mali mekanizmalar) uluslararası işbölümünü ve ekonomik ve mali bağımlılık hiyerarşisini sürekli olarak yeniden üretir.

Burada gözden kaçırılmaması gereken önemli bir nokta daha vardır: kapitalizmin dünya ölçeğinde genişleme süreci boyunca, ulusal devletler arasında rekabetin aktif bir temel etken oluşu. Gerçekten, ulusal devletlerin kökeninde ve gelişmesinde varolan çelişkiler, genişlemeyi hızlandıran başlıca güçlerdi. 'Başarılı' bir kapitalist toplumun, yeterli ölçekteki ulusal pazarda engelsiz ticareti sağlamak için güçlü ve merkezi bir devlete ihtiyacı vardır. Ancak, bu sayede feodal yörelere özgü giriş vergileri, gümrük vergileri ve diğer sınırlamalar kaldırılabilmiş, güvenilir bir para basma sistemi kurulmuş ve standart ağırlık ve ölçüler yerleştirilmiştir. Doğmakta olan kapitalist ülkeler iç pazarlarını kurmak ve geliştirmek ihtiyacında olmalarının yanısıra aynı nedenle bu iç pazarları dış rekabetten korumak ve dış ticaret olanaklarını geliştirmek gerekmekteydi. Bu nedenle iç rekabetin giderilmesi uluslararası rekabetin bir gereği, bir parçası idi.

Bundan başka, o zamanki görece düşük üretkenlik ve dolayısıyla küçük ekonomik artık gözönüne alındığında, ulusal devletlerin yaratıcısı merkezi krallıkların bağımsız feodal beylere karşı verdikleri silahlı mücadeleyi finanse edecek kaynaklara ne denli ihtiyaçları olduğu anlaşılır. Bu ihtiyaç krallar

ile tüccarlar, bankerler ve gemi sahipleri arasındaki ittifakı hızlandırdı. İttifakın çeşitli üyeleri o günkü koşullar altında en kârlı girişimlere atılmak için birbirlerini kışkırtıyorlardı. Denizaşırı genişleme, diğer ülkelerin ticaretini ele geçirmek, gemilerinde taşınan malları yağmalamak üzere dış ülkelerde pazar yerleri ve ticaret merkezleri açmak bunlar arasında sayılabilir.

Başlangıçta, devlet ile ticari çıkar sahipleri arasında kurulan ittifaklar, karşılıklı çıkarlar sayesinde sürdürülebilmişsede, geçici ve zayıf olmuşlardır. Toplumun diğer etkin gruplarının rakip baskıları, yeni merkezileşmiş devlete bir ölçüde özerklik kazandırmıştır. Ancak, bunun sonucu olarak (önde gelen Avrupa ülkelerinin denetimleri altında) ticaretin genişlemesi, fetihler yoluyla elde edilen altın ve gümüş ve bunların sonucu manifaktürün canlanması hep birlikte feodalitenin yıkılmasına, ekonomik hayatın yeniden düzenlenmesine ve önde gelen çıkar grupları arasındaki çelişkilerin yoğunlaşmasına katkıda bulunmuşlardır. Sonraları bu çelişkilerin çözümlenmesi ve devletin galip çevrelerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere uyarlanması, yeni ve yoğun bir denizaşırı genişleme ortamını hazırlamış ve ülkeler arası rekabeti arttırmıştır.

İşte, arka arkaya, sömürgecilik ve emperyalizm dönemlerinde görülen genişlemenin genel biçimi budur. Ancak önde gelen kapitalist ülkelerin ekonomik yapılarında ve hakim yönetici sınıflarında oluşan değişiklikler -ticaret sermayesinden sanayi sermayesine ve giderek tekelci sermayeye geçiş- sömürge elde edilmesinde ve sömürge yönetiminde yeni strateji ve tedbirleri getirdi.[3] İç değişikliklerin temelinde yeni teknolojiler ve buna uygun ekonomik kurumlar yatmaktadır. Teknik ilerlemeler, aynı zamanda dış tavrı, yani yabancı toprakların ne ölçüde ele geçirilip elde tutulabileceği sorununu etkilemiştir. Bunlar içinde en önemlisi silah teknolojisiydi.[4] Ancak en barışçı yenilikler -örneğin, demiryolları- bile sömürgeciliğin oyuncağı olmuştur. Sonuç olarak, imparatorlukların somut biçimleri, savaşlar ve rakip güçler arasındaki diğer çatışmalar sürecinde belirlenmişlerdir.

Tarih içinde dönemlerin tanımlarına büyük bir dikkatle

yaklaşılmalıdır. Çünkü tarih bizim yaptığımız soyutlamalar kadar düzgün gelişmez. Dönemlerin geniş ölçüde birbirlerine taşmaları ve rastlantılara bağlı unsurların etkisiyle, tarih içinde ayrı ayrı dönemlerin kesinkes tasnifi zorlaşır. Bununla birlikte, kapitalist genişleme biçimlerinde görülen önemli farklılıklar analitik yararı kesin olan dönem saptama çabalarını mümkün kılar. Ben, böyle bir girişim için beş dönem önereceğim: 1- 15. yüzyılın sonundan 17. yüzyılın ortasına kadar olan dönem: Ticaret sermayesinin ve dünya ticaretinin gelişmesi. 2- 17. yüzyılın ortasından 18. yüzyılın sonlarına kadar olan dönem: Ticaret sermayesinin egemen ekonomik güç haline gelmesi. 3- 18. yüzyılın sonlarından 1870'lere kadar olan dönem: Sanayi devriminin etkisi ile sanayi sermayesinin doğuşu ve giderek egemen oluşu. 4- Kabaca 1880'den I. dünya Savaşı sonuna kadar olan dönem: Tekelci sermayenin gelişmesi ve zaferi, yeryüzünün bölgesel paylaşımı ve yeniden paylaşımı için dünya ölçeğinde ilk çatışma. 5- I. Dünya Savaşından günümüze kadar olan dönem: Rakip bir toplumsal sistem olarak sosyalizmin doğuşu, giderek sömürgeciliğin çözülmesi ve çokuluslu şirketlerin ortaya çıkmaları. Zaman sınırlaması ancak ilk üç döneme görece daha ağırlık veren bir konuşma ile yetinmemi zorlamaktadır. Dördüncü dönemin, Lenin'in Emperyalizm'inde bütünüyle ele alınmış olması ve son dönemin seminerin diğer konuşmacıları tarafından ele alınması, bunun için yeterli bir gerekçedir sanırım.

I- AVRUPA TİCARETİ DÜNYA SAHNESİNE ÇIKIYOR: 15. YÜZYIL SONUNDAN 17. YÜZYIL ORTASINA

15. yüzyılın sonunda Avrupa ticaretinin dışarıya açılması iki engelle karşı karşıyaydı: Osmanlı İmparatorluğunun karşı baskısı ve Avrupa dışındaki ülkelerle olan ticaretin Asya ve Afrika ülkelerince denetleniyor olması. Birinci engel, Okyanus seferlerini teşvik ederek Amerika'nın keşfini sağlamıştır. Bu kıtadaki Yerlilerin silah bakımından geriliği ve Avrupa'dan taşınan hastalıklara karşı muaf olmaları fethi kolaylaştırmıştır. Ancak, ticaret olanaklarını geliştirmek için el attıkları

diğer birçok yerde, örneğin Hint Okyanusu gibi yerlerde, Avrupalılar yerleşmiş ticaret sistemleri ile karşılaşmışlardır:

"Güney Afrika'nın ıssız denizlerinden geçtikten sonra Portekiz gemileri, Avrupadakiler kadar gelişmiş bir gemicilik, ticaret ve yönetimlerin bulunduğu yörelere geldiler. En az Güney Avrupa'dakiler kadar, belki daha bile büyük boyutlarda siyasal kapitalizm biçimleri, Avrupa'dakilerden çok daha fazla yük taşıyan gemiler, büyük bir tüccarlar grubunca yürütülen akla gelebilecek her değerli ve kaliteli mal ticareti, Avrupalı tüccar ve prensler kadar büyük mali güce sahip tüccarlar ve liman prensleri bu sistemin içindeydi."[5]

Avrupalıların, yerleşmiş ticarete kendilerini kabul ettirmek üzere sunabilecekleri ürünleri, ayrıca maliye ve ticaret bakımından herhangi bir üstünlükleri yoktu. Can alıcı tek üstünlükleri savaş gemileriydi. Top taşıyabilecek diğer ülke gemilerini tahrip edebilecek güçteki bu gemiler, kurulu ticaretin Avrupalılara aktarılması ve denetimi için kaleler kurulmasını sağladı.

Bu genişleme döneminin başlıca özellikleri, Güney Amerika'nın fethi, orada bulunan altın ve gümüş kaynaklarının sömürülmesi ve kurulu ticaret düzeninin saptırılmasıdır. Üretim araçlarının görece gelişmemiş olması ve sonuç olarak üretilen ekonomik artığın küçük oluşu yüzünden doğrudan soygunculuk servet birikiminin en etkin kaynağı olmuştur. Böylelikle, yağma, talan ve korsanlık, servetin yeniden dağılımı ve yeni temerküzün önde gelen yöntemlerini oluşturmuşlardır. Bu yeniden dağılım iki biçimde gerçekleşti: a- Dünyanın diğer kısımlarında birikmiş artığın mümkün olduğu kadar çoğunun Avrupa'ya aktarılması, b- Önde gelen Avrupa ülkeleri -İspanya, Portekiz, Hollanda, Fransa ve İngiltere- arasında, diğer kıtaların zenginliklerini elde etmek için, hatta açık denizlerde birbirlerini oymaktan doğan çelişki. Devrin dış ticaretini bir iktisat tarihçisi şöyle tasvir ediyor: "Denizaşırı ticaretin meyvelerini en iyi üretici ya da tüccarlar değil, en iyi savaşçılar topladılar; başarıyı belirleyen ölçek ve kaynak miktarı değil, örgütlenme yeteneğiydi."[6]

Uzun dönemde, Doğu'dan yeni malların, Amerika'dan

değerli taşların akını, yeni pazarların açılması ile sömürgeler arayan ve kuran birkaç devletin yarattığı talep, büyük çapta Batı manifaktürünün gelişmesine ve Avrupa burjuvazisinin doğmasına yol açtı. Ancak, denizaşırı genişlemenin bu ilk evresinin bir kârlılık sınırı vardı: yıllar boyu birikmiş servetler talan yoluyla ancak bir defa elde edilebilirdi. Ayrıca, denizaşırı genişlemenin ilk evresinde elde edilen kazançların kurumasına yol açan başka engeller de vardı: 1- Başkalarına ait ticaret yollarının zaptedilmesinden kaynaklanan kârlar, ticaret genişlemesini sürdürmezse, artamazlar. Ancak, eski üretim biçimleri değiştiği sürece bu sınır ortadan kalkar. 2- Baharat ticaretinden elde edilen kârlar, bir yandan kısıtlı arz, diğer yandan rakip ülkeler karşısında tekelci durumun sürdürülebilmesi için yapılan harcamalar yüzünden erimiştir. Gelişmemiş teknikler yüzünden en zengin maden yatakları kurudukça ve aşırı sömürülen yerli işgücü tükendikçe Güney Amerika'dan gelen değerli maden akımı da azalmıştır. Eric Hobsbawn'un dediği gibi, bunlar "eski sömürgecilik sisteminin derin bir bunalıma girmesinin nedenleridir... Eski sömürgecilik giderek yeni sömürgeciliğe dönüşmemiştir; eskisi çökmüş, yerini yenisi almıştır."[7]

II- TİCARET SERMAYESİNİN EGEMENLİĞİ: 17. YÜZYIL ORTASINDAN 18. YÜZYIL SONLARINA

Bu dönemi belirleyen ve diğerlerinden ayıran siyasal ve askeri koşullar şunlardır: a- İspanya'nın üstünlüğünün sona ermesi, b- Portekiz'in Fransa'ya olan bağımlılığının İngiltere'ye geçmesi, c- Gemicilikte Hollanda'nın tekelci gücünün gerilemesi, d- Fransa ve İngiltere arasında sömürgecilik rekabetinin gelişmesi ve İngiltere'nin giderek üstünlüğünü kabul ettirmesi. Bu değişikliklerin temelinde, 17. yüzyıl İngiliz devriminde ve olgunlaşan sınıf mücadelelerinde ticaret sermayesinin kazandığı zafer yatar. Bu gelişme tüm çağa damgasını vurmuş ve İngiliz İmparatorluğunun maliye ve ticarette öne geçmesini sağlamıştır.[8]

Daha önceleri çekingen bir siyaset izlenmesine karşılık,

ticaret sermayesinin zaferiyle, İngiltere'nin ticaret üstünlüğünü sağlayacak ve güvenlik altına alacak tedbirler de birlikte gelmiştir. İngiltere Cromwell yönetiminde ilk kez ulusal ve profesyonel bir donanma kurmuştur. Ancak okyanus ticaretini desteklemek için güçlü bir donanmaya ihtiyaç olduğu kadar, gerek rekabet, gerekse donanma için denizciler yetiştirmek amacıyla gemiciliğin kendisinin de geliştirilmesi gerektiriyordu. Hollanda'nın okyanus ticaretindeki egemenliğini yıkmayı hedef alan bütün bu hesaplar, 1650-1651 Denizcilik Yasalarının temelinde yatmaktaydı. Bu yasalar İngiliz gemilerinde sadece Asya, Afrika ve Amerika ile olan ticaretlerinde tekel gücü sağlamakla kalmamış, aynı zamanda sömürgelerde İngiliz mallarına olan talebi kamçılayacak birtakım tedbirlerin alınması için gerekli koşulları yaratmıştır. Böylelikle, sömürgecilik siyasetinin amaçları iyice billurlaşmıştır: kendi kendine yeterli bir imparatorluk kurmak, anavatanın hammadde ve besin ihtiyacını mümkün olduğu kadar karşılayabilmek ve manifaktürleri için dışarıya kapalı pazarlar sağlamak.

Bu amaç zamanın üretim kaynaklarının gelişme düzeyine çok uygundu. Bu, sanayi devriminden önce gelen manifaktürün hızlı gelişme dönemidir. Yerli pazarların cılızlığı ve fiyatların büyük ölçüde düşürülemeyeceği gözönünde tutulursa, manifaktürlere olan talebin, en başarılı biçimde ancak denetim altında tutulan bir çerçevede canlandırılacağı ortaya çıkar. Bu ise, hem anavatan, hem de sömürgelerde pazarların korunması ve diğer ülkelere ait sömürgelerin elde edilmesi için yapılan savaşları da içeren bir genişleme ihtiyacı anlamına gelmekteydi.

Sanayi Devrimine ve Avrupa'nın yabancı kıtaların içlerine girebilecek askeri ve teknik kaynaklara sahip olacağı, dolayısıyla da kapitalist olmayan toplumları parçalayıp yeniden düzenleyerek pazarlar yaratacağı zamana kadar, dış pazarların elde edilmesi bir sürü engelle karşı karşıyaydı. Hindistan ve Çin gibi Doğu'nun yüksek nüfuslu ve görecegelişmiş ülkeleri Avrupa manifaktürlerine fazla ilgi göstermediler. Ve 19. yüzyıla kadar Avrupalılar Asya'nın büyük bir

kısmında sattıklarından çok satın aldılar. Bu koşullar altında, plantasyon sömürgeleri (Avrupa'nın artan talebini karşılamak üzere) ve beyaz göçmen sömürgelerinin ortaya çıkması, her iki tür sömürgelerde de Avrupa'da sanayi devrimini kamçılayacak olan manifaktür talebinin hızla artmasına yol açmıştır.

Bu genişlemenin temelinde köle ticareti yatmaktaydı. Son derece kârlı çiftliklerinin zenginliği, Afrikalı köle ithaline dayanıyordu. Bundan da öte, köle ticaretinin kendisi çok kârlı bir işti ve ünlü üçgen ticareti sayesinde de İngiliz ihracatı için önemli bir destek oluyordu. Özetlersek, sanayi devrimi bu dönemde döllenmiştir; ihracat pazarlarının, mal ve köle ticaretinin zirveye ulaşması, savaşlarla sürdürülen tekelci koşullar, denizlerin denetimi ve siyasal egemenlik altında ihracat pazarlarının, mal ve köle ticaretinin zirveye ulaşması bu dönemin belirgin özellikleridir.

Diğer yandan zenginlik kaynaklarının da sınırları vardı ve 18. yüzyılın ikinci yarısında kaynaklar kurumaya başladı. Bu süreç E. Hobsbawn tarafından şöyle özetlenmektedir:

"Yeni sömürge ekonomileri sürekli genişleme yeteneğinden yoksundular... toprak ve emek kullanımları yoğun ve etkili değildi. Ayrıca köle arzı (ki yeniden üretimleri yeterli değildi) hızla yükselen köle fiyatlarının önerdiği kadar çabuk arttırılamazdı. Bunların yanısıra, toprak verimliliğinin tükenmesi, yönetimdeki yetersizlikler ve işgücü sağlama güçlükleri 1750'lerden itibaren 'sömürge ekonomisi bunalımı' denebilecek bir duruma yol açtı."[9]

III- SANAYİ SERMAYESİNİN GELİŞMESİ: 18. YÜZYIL SONUNDAN 1870'LERE

Sanayi devrimi öncesinde eski sömürgelerin kârlılığının düşmesi, yeni sömürgeler arayışının yoğunlaşmasına ve elde olan sömürgelerin rakip imparatorluklar arasında yeniden paylaşımı için savaşların tekrarlanmasına yol açmıştır. 1760'larda İngiltere (Portekiz ve Hollanda'nın hakimiyetinde bulunan) Asya ve Afrika ile Güney Amerika'da (İspanya'nın sömürgeleri etrafına çizmiş olduğu sınırlardan kaçakçılık ya-

pabilmek üzere üsler kurarak) yeni pazarların keşfi için bir kampanya açmıştı. Aynı dönemde yoğun Yedi Yıl Savaşı (1756-1763) Fransa'nın hemen hemen bütün sömürge imparatorluğunu yitirmesine, İngiltere'nin ise Kuzey Amerika'daki sömürgelerini iki katına çıkarmasına ve Hindistan'ın fethi ile Hint Okyanusu'nda egemen olmasına yol açtı.

Bundan önceki dönemde, sömürgeci güçler arasındaki başlıca çatışmalar İngiltere'nin Hollanda ve İspanya'ya karşı zaferi ile sonuçlanmıştı. Kazançlardan bir tanesi de İspanya'nın sömürgeleriyle yapılan köle ticareti denetiminin ele geçirilmesi idi. Bu dönemde ise en önemli mücadele İngiltere ile Fransa arasında olmuş ve Napolyon Savaşları da sonucu belirlemiştir. İşte tüm bu savaşlar 19. yüzyılın büyük bir kısmı boyunca süren İngiliz hakimiyetini hazırlamışlardır. Sanayileşen kapitalist ülkeler arasında rekabet sürmüş, ancak Waterloo Savaşından sonra 'yeni' emperyalizmin doğuşuna kadar göreli bir barış hakim olmuştur. Bu yıllarda çıkan savaşlar emperyalistler arası olmaktan çok fetih savaşları idi. Bunun temel nedenlerinden biri İngiltere'nin kuşku götürmez deniz hakimiyeti idi. Bir tarihçinin dediği gibi "19. yüzyılda, tek bir ülkenin kesin üstünlüğü 'denizlerin hakimiyeti için savaş' gibi sözleri anlamsız kılmıştı."[10]

Napolyon savaşlarının emperyalizmin geleceğine damgasını vuran bir başka sonucu da, İngiltere'ye, rakip güçlerin denizaşırı pazarlarını elde etme -Güney Amerika, Afrika ve Uzak Doğu'da ticaret ve bankacılık şebekeleri kurma- olanağını vermesi olmuştur. İngiltere'nin Güney Amerika'daki İspanyol ve Portekiz sömürgelerinde bağımsızlık hareketlerini desteklemesi ve arkasından kıtada ticari ve mali egemenliğini kurmasından da anlaşılacağı üzere, sanayi devriminin gerçekleştirdiği kazançlar (ticari sermayenin egemen olduğu dönemin aksine) resmi olduğu kadar gayrıresmi imparatorluk yoluyla da elde edilebilmekteydi.

Gelişmiş kapitalist ülkelerle dünyanın diğer kesimleri arasındaki ekonomik ilişkiler de, kitle üretiminin gelişmesi ve sanayi sermayesinin etkinliğinin artmasıyla zorunlu olarak değişmiştir. Sanayileşen ülkelerin ihtiyaçları, sömürge ürün-

leri (şeker ve baharat gibi) ve köle yerine, durmadan artan hammadde (pamuk, yağ tohumları, boya maddeleri, kenevir ve madenler) ile sürekli büyüyen kent nüfusu için besin maddeleri talebine dönüşmüştü. Daha da önemlisi plantasyon ve göçmen sömürgelerinin eski kapalı pazarları, yeni fabrikalardan taşan ürün selini emecek düzeyde değildi. Sermaye birikimi sürecinin ve sürekli gelişen teknolojinin yarattığı baskılar sonucu kapitalist olmayan yöreleri müşteriler haline getirebilmek için bu toplumsal yapıları parçalamayı içeren bir çabaya girişmişlerdir. Bu 'parçalama' süreci gerek pazarlar yaratmak, gerekse de ticari tarım ve madencilik yoluyla üretimi çoğaltmak için gerekliydi. Her ne kadar bu amaçlara ulaşmak üzere uygulanan taktikler, bir sömürgeci güçten diğerine değişmekte idiyse de, temel strateji evrenseldi. Bu strateji kendine yeterli toplum yapılarının, az ya da çok ölçüde bozulmasını, toprakta özel mülkiyetin gelişmesini, para ve mübadelenin yaygınlaştırılmasını, cebri emek uygulanmasını ve işgücünün bir kısmının ücetli olarak silah altına alınmasını, rakip yerli sanayinin yok edilmesini, yeni bir sınıfsal yapının yaratılarak yeni seçkinler grubunun emperyalizmin küçük siyasal ve ekonomik ortakları olarak desteklenmesini, metropol merkezlerin kültürü ile birlikte ırkçılık ve azınlık yabancı yönetimlerine özgü diğer sosyo-psikolojik özelliklerin bu yapılara sokulmasını içerir.

Değişen sömürgecilik stratejisi, bunu mümkün kılan sivil (özellikle demiryolları) ve askeri teknoloji ile birlikte gelmekteydi. Çünkü, bundan önceki iki dönemde sömürgelerin, Güney Amerika hariç, hep kıyılarda toplanmış olmalarına karşılık bu dönemin sömürgeci yayılması kıtaların iç kısımlarının fethini de içeriyordu.

Ticaret sermayesine dayalı sömürgecilikten, sanayi sermayesine dayalı sömürgeciliğe geçişle birlikte kapitalizmin bazı ideolojik ve siyasal önderleri sömürgelerin yararlılığı konusunda kuşkularını belirtmeye başladılar. Ancak, bu eğilimin abartılmasının yanlış olacağı kanısındayım. Bu, sözde 'anti-emperyalistler' ancak beyaz göçmen sömürgeciliğini düşünüyorlardı. Yoksa, Hindistan Savaşları, Afyon Savaşları

ve İrlanda'nın sömürge olarak tutulmasına hiçbir itirazları olmamasının yanısıra destekliyorlardı bile. Bu 'anti-emperyalizmin' en çarpıcı yanı sömürgelerde, ticari sermaye döneminden kalmış özel imtiyazlara karşı çıkmalarıydı. Diğer yandan da denizler hakimi İngiltere'nin uluslararası finansman merkezi, önde gelen sermaye ihracatçısı ve sanayici durumunda olmasından kaynaklanan gayrıresmi ticaret ve finansman imparatorluğuna ideolojik destek ve gerekçeler sağlamaktaydılar.

İster resmi ister gayrıresmi imparatorluk yoluyla olsun, emperyalizmin bu döneminin önceki bütün dönemlerden farklı olan özü fethedilen topluma fatihin üretim biçiminin zorla kabul ettirilmesiydi. bu iki yoldan gerçekleştirilmişti: 1- Zorla ya da tehdit yoluyla bu toplumların sömürgeci ülkenin hammadde, ticaret ve yatırım ihtiyaçlarını karşılayacak biçime dönüştürülmesi ve böylece metropol merkezlere en yararlı olacak işbölümü yapısı ile bu yapıyı yeniden üretecek mekanizmaların kurulmasıyla; 2- Emperyalist merkezlerden insan ve sermaye göçü ile kapitalist sistemin aşılanması için yerli halkı katlederek veya sürerek gerekli yerin açılmasıyla. Bu biçimde Avrupa ülkelerinin denetimi altındaki topraklar (Avrupa kıtasında, eski ve yeni sömürgelerde) 1800'de yeryüzünün yüzde 35'i iken, 1878'de yeni bir genişleme dalgasının etkisiyle yüzde 67'ye yükselmiştir.[11]

IV- TEKELCİ SERMAYE VE 'YENİ' EMPERYALİZM: 1880'LERDEN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINA

Önde gelen kapitalist ülkeler arasında dünyanın paylaşımının hemen hemen tamamlanmış olması (dünyanın Avrupalıların denetimindeki kısmının 1878'de yüzde 67 iken, 1914'te yüzde 84.4'e çıkması)[12] ve bunun yeniden paylaşılması için yapılan mücadele döneminin en göze batan yanlarıdır. Bunun bir rastlantılar zincirinin mi, yoksa o zamanki egemen siyasal grupların yakalandığı bir çeşit bulaşıcı deliliğin mi ürünleri olduğunun anlaşılması, bu ani patlamanın kökenlerinin incelenmesini gerektirir. Lenin'in güçlü tahlilinde bu

değişimlerin kökenleri şöyle saptanır: 1) Sanayi ve mali kesimde, tekelci kapitalizm dönemine yol açan yapısal değişimler; 2) Bu yapısal değişimlerin baskısıyla İngiltere'nin gücünü tehdit eden sermaye merkezlerinin oluşması.

Kanımca, bunlara ilişkin olarak dönemin ele alınması gereken bazı olguları şunlardır:

1- Tekelci sermayenin olgunlaşmasının temelinde yatan 'ikinci sanayi devrimi': çelik, elektrik, petrol, sentetik kimya ve içten yanmalı motor.

2- Kapitalist devinim yasaları, sermayenin temerküz ve merkezileşmesini hızlandırırken, yeni teknoloji de mali sermayenin temerküzünü zorunlu kılıyor ve giderek bu temerküzü yeni boyutlara çıkarıyordu.

3- Bu değişikliklerin getirdiği siyasal değişiklikler iktidarın manifaktür sermayesinden mali sermaye ve yeni sermayelere kayması oldu.

4- Hammadde üretimi üzerindeki tekelci denetim, hem devletler arasında bir rekabet silahı olarak, hem de yeni sanayilere yatırılmış sermaye için bir teminat olarak artan bir önem kazanıyordu.

5- Buharlı gemicilik teknolojisi ve dünya ölçeğinde haberleşme ile birlikte, emperyalist denetimin hemen hemen bütün dünyaya yayılması, sanayi ve mali merkezler açısından en yararlı olan uluslararası işbölümü biçimini üreten dünya ölçeğinde bir ticaret ve maliye şebekesinin kurulmasını tamamladı.

6- Zırhlı buharlı savaş gemilerinin mükemmelleştirilmesiyle İngiltere denizlerdeki üstünlüğünü kaybetti. İngiltere'nin de yeni baştan modern bir filo kurması gerektiğinden, yeterli sanayi sermayesine sahip ülkeler İngiltere'nin egemenliğini tehdit edebilecek birer rakip güç haline geldiler.

V- SÖMÜRGECİLİĞİN ÇÖZÜLMESİ VE ÇOKULUSLU ŞİRKETLER
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDAN BUGÜNE

Artık emperyalist sistem gerilemeye başlamıştır. Ancak

gerilemek yok olmak değildir. Bununla birlikte, sosyalizmin doğuşu, bunun sömürge dünyasına etkileri ve ulusal bağımsızlık mücadelelerinin hızlanması emperyalizmin çökme eğilimini vurgulamaktadır.

Emperyalist dünya içinde bu dönemin en önemli özelliği İngiliz mali egemenliğine A.B.D. tarafından meydan okunması ve II. Dünya Savaşı sonunda bu mücadelenin A.B.D.'nin lehine son bulmasıdır. Ancak bu, günümüzde A.B.D.'nin Vietnam halkına karşı açtığı savaşın sancılarıyla da sendeleyen bir egemenlik haline gelmiştir.

Bu dönemin II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan temel özellikleri, ulusal kurtuluş savaşları ile belirlenmiştir. Bu belirlenme, sadece biçimsel siyasal bağımsızlık ile değil, gerçek ulusal bağımsızlık yolunu açacak olan sosyal devrimler eğilimini de taşımaktadır.

Emperyalizmin merkezlerine karşı meydan okumalar, eski sömürgecilik dünyasını emperyalizmin şebekesi içinde tutmak üzere yöntemlerin geliştirilmesine ve güçlendirilmesine yol açtı. Sömürgeciliğin çözülmesi ile ekonomik kalkınma sorunu gündeme getirildi. Ve kısa sürede anlaşıldı ki, metropol merkezler egemenliklerini sürdürebilmeleri için sömürge dünyasındaki ekonomik kalkınma çabalarını denetlemeli ve etkilemeliydiler. Bu, bir anlamda sömürgeciliğin çözülmesine olanak tanıdı. Çünkü bağımlılığın temel ekonomik ve mali yapıları olduğu gibi sürdürülmekteydi. Bunlara bir de, sözde 'yardım' programları ve Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve Avrupa Ekonomik Topluluğu gibi kuruluşların yürüttükleri denetimler eklenmiştir. Doğaldır ki, bütün bunlar A.B.D.'nin ya da başka güçlerin doğrudan veya dolaylı olarak eski sömürgelerin siyaset ve sınıf çatışmalarına müdahale etmesi, yönetici sınıfın en sempatik ve güvenilir bulduğu kesimini güçlendirip, gerekli askeri yardım ve ittifakları sağlamasıyla desteklenmektedir. Ayrıca A.B.D. dünyayı saran bir askeri üsler zincirine dayanarak, istenildiği anda harekete geçirilebilecek bir hava kuvvetleri ve donanma kurmuştur.

Önceki dönemlerde olduğu gibi bu dönemin emperyalizmi de, metropol merkezlerin yönetici sınıflarının ana kesimlerinin

statüsü ile ilişkilidir. Yeni yönelişin II. Dünya Savaşı sonrasında en önemli özellikleri şunlardır:

1- Askeri malzeme üreticilerinin genellikle ayrı bir sanayi grubunu oluşturduğu geçmiş dönemlerin aksine, yeni askeri teknoloji ve askeri malzeme üretiminin egemen sanayi sektörleriyle bütünleşmesi.

2- Çokuluslu şirketlerin öneminin giderek artması, hem uydularda hem degelişmiş ülkelerde en Kârlı ve yeni sanayilerin dünya ölçeğinde denetimine doğru yönelmesi. (Çokuluslu şirketlerin yapısı ve stratejisi eski sömürgeler üzerindeki nüfuzun sürdürülmesini ve gelişme ya da daha doğrusu azgelişme süreçlerini büyük ölçüde etkilemeyi öngörür.)

3- Devlet işlerinde askeri çokuluslu sanayinin çıkarlarının öncelik kazanması.

Harry Magdoff

Monthly Review, mayıs 1972

Bu Yazının dipnotları sayfa 315'dedir

EMPERYALİZM GERÇEKTEN GEREKLİ Mİ?

Aşağıdaki yazı, Harr Magdoff'un "Emperyalizm çağı" adlı yazısını eleştiren bir yazıya cevaptır. Bu eleştiri yazısının adı "Emperyalizm Gerçekten Gerekli Mi?" idi.

BÖLÜM 1

Bir sorunun formüle ediliş şekli genellikle sorunun cevabının sınırlarını da belirler. Bu nedenle bilimsel incelemenin en önemli özelliklerinden biri sorulacak doğru soruların seçilmesidir. Bu açıdan bakıldığında emperyalizmle ilgili olarak S.M. miller, Roy Bennett ve Cyril Alapatt tarafından formüle edilen soru bizi çağdaş emperyalizmi anlama yolundan ayırmaktadır.

Eleştirmenlerin makalesi, "Emperyalizm gerçekten gerekli mi?" sorusunu hedef almıştır. Fakat emperyalizm, tarih ve ekonomisi, politikası ve yapısıyla o kadar içiçe girmiştir ki, bu tür bir sorunun "Amerika Birleşik Devletleri'nin Teksas ve New Meksiko eyaletlerini elinde bulundurmasına gerek var mıdır?" sorusundan nitelik olarak fazla bir farkı yoktur. Bu bölgeleri Meksika halkına geri verebilir ve hâlâ yüksek bir üretim ve yaşam şartlarının hüküm sürdüğü bir ekonomiyi sürdürebilirdik. Bu bölgelerden petrol, mineral cevherleri ve sığır ithal eder ve karşılığında A.B.D. malları satabilirdik. Gayrı safi milli hasılamızda meydana gelebilecek herhangi geçici küçük bir azalma sosyal adalet için ödenebilecek düşük bir ücret olurdu. Ve büyüme hızımızı ve ekonominin düzenlenebilmesi varsayımını da düşünürsek, ekonomik büyüme sayesinde çalınmış olan bu toprakların geri verilmesinden doğacak herhangi bir kayıp süratle telafi edilirdi.

Veya şöyle bir soru sorulabilir: "Manhattan, Amerika Birleşik Devletleri için gerekli midir?" Kızılderililerden elde edilen bu toprağın da kısa bir pazarlıkla geri verilmesi uygun

olurdu. Bu tür bir hareket ilkönce ekonomide küçük bir olumsuz etki yapsa bile, sonuçta refahın artmasıyla son bulurdu. Bu adada yapılan imalat, A.B.D. toplam üretiminin son derece küçük bir yüzdesidir. Kârlı liman faliyetleri ise New Jersey veya Atlantik kıyısında daha iyi bir limana nakledilebilirdi. Hisse senedi ve mal borsaları, ticari bankalar ve yatırım bankaları, büyük şirketlerin merkezleri gibi diğer ekonomik faaliyetler de her şeyleriyle birlikte içerilere nakledilebilirdi. Beyaz Amerikalıların vicdanlarında böyle kara bir lekenin silinmesi için böyle bir hareket toplumsal açıdan yararlı olabilirdi. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'nin (ve kapitalist dünyanın) gecekondulardan, dumandan, hava ve deniz kirlenmesinden ve trafik sorunundan uzak yeni bir mali merkezi kurulabilirdi. Yeni "Manhattan"da binalar, evler, ulaşım ve haberleşme araçları için olan talep de ekonomiye yeni atılımlar sağlayabilirdi.

Bu tür sorular sınıflarda öğrencilerin hayal güçlerini çalıştırmak ve kapitalist ekonominin çelişkilerini göstermek için kullanışlıdır. Fakat bunlar ekonominin evrimi süresince ve işleyişinde toprak bakımından genişlemenin öneminin anlaşılmasına veya kapitalist ekonominin işleyişinde bir mali merkezin önde gelen rolünün kavranmasına yardım etmez.

Eleştirmenlerimiz sorularını hiç şüphesiz Sol'daki bazı popülistlerin bu konuyu sadece "ekonomik gereklilik"miş gibi ele almalarına dayandıracaklardır. Konuyu bu tür ele alış sanki her politik ve askeri eylem ekonomik bir nedene dayanmakta veya bir büyük şirket yöneticisinden gelen bir telefonla bu işler olmaktaymış gibi düşünmektir. Bu tür mekanik bir neden-sonuç yaklaşımı sorunu aşırı derecede basitleştirmektir, yetersiz bir tarih kılavuzudur ve incelemeden çok laf ebeliğidir. Fakat herhangi bir kimse mübalağalı bir laf ebeliği ile karşılaşır ve bu laf ebeliğini tartışmanın özü yaparsa, insan bilimsel incelemenin görevlerinden ayrılmış olur. Böyle bir durumda insan bir stadyumda olur, ama oyun başka bir stadyumda oynanmaktadır. Bence emperyalizmin incelenmesinde temel görev, Bernard Baruch'un "A.B.D. ekonomik, politik ve stratejik çıkarlarının temeldeki birliği"nin

keşfedilmesi ve anlaşılmasıdır. Böyle bir çalışmada bir taraftan bu "birliğin" köklerini, ana kaynaklarını araştırırken, diğer taraftan ekonomik, politik ve askeri dürtülerin birbirleriyle ilişkileri ve birbirlerini etkilemelerini incelemeliyiz.

"Gereklilik" formülünün sınırlarının görülebilmesi için güçlü bir algılamala gücüne gerek yoktur. Dünyanın önemli bir bölümü, başta Sovyetler Birliği ve Çin, ekonomik bağımsızlık yolunu seçmiş ve böylece emperyalist ağ ile ticaret ve yatırım bağlarını kesmişlerdir. Gelişmiş kapitalist ülkeler bu değişikliklere kendilerini uydurdular ve son onyıllarda önemli bir refah ve endüstriyel gelişme gösterdiler. Fakat bu tür ayarlamaların varlığından haberdar olunurken, diğer taraftan bu ayarlamaların izlediği yolun anlaşılması da o derece önemlidir: bu yol savaşlar, buhranlar ve büyük silahlanma programlarından geçmektedir. Dikkat edileceği gibi, bu ekonomik ayarlamalar Üçüncü Dünya ülkeleri üzerinde olduğu kadar diğer gelişmiş ülkeler üzerinde de etki alanları ve denetim kurmak için yeniden ortaya çıkan mücadelelerin ortasında oldu. Ve en önemlisi, bu ayarlamalar emperyalist devletlerin savaşlar ve diğer yollarla karşıdevrimci saldırılarının gücünü hiçbir şekilde azaltmamıştır. Bu saldırının hedefleri şunlardır: (i) Serbestçe ticaret ve yatırım yapabilecekleri bölgenin daha fazla daralmasını önlemek, (ii) sosyalist dünyaya kaptırılan toprakların yeniden elde edilmesi. Bolşevik Devrimi'nin ilk günlerinde başlayan bu karşıdevrimci faaliyet, Amerika Birleşik Devletleri'nin kapitalist dünyanın lideri ve örgütçüsü olarak dizginleri ele almasından sonra azalmış değildir.

Yapılması gereken, Amerika Birleşik Devletleri için emperyalizmin gerekli olup olmadığını sormak değil, bu tarihsel sürecin "işleyiş kurallarını" bulmaktır. Amerika Birleşik Devletleri ve diğer önde gelen kapitalist ülkelerin sürekli ve tekrar tekrar 75 yıl kadarlık bir süredir emperyalist faaliyetlerde bulunmalarının nedenini anlamaktır.

Emperyalizmin "gerekliliği" konusundaki spekülatif hipotezler ile tarihin izlediği gerçek yol arasındaki zıtlık, eleştirmenlerin, eleştirilerini Karl Kautsky'nin Rosa Luxemburg ile olan tartışmasındaki kuramsal tutumuna dayandırarak, Kaut-

sky'nin emperyalizm yorumunu benimsediklerini göstermelerinde mükemmelen ortaya çıkmaktadır. Eleştirmenlerin işaret ettiğini göre, Kautsky emperyalist yayılma politikasının sadece küçük ve güçlü bir kapitalist grup tarafından desteklendiği ve bir bütün olarak kapitalist sınıfın çıkarına ters düştüğünü ileri sürüyordu. Kautsky bu çözümlemesine dayanarak kapitalist sınıfın çoğunluğunun silahlı emperyalist yayılma politikasına karşı muhalefetlerini arttıracağına ve sonuçta bunu önleyeceğine inanıyordu.

Bugün ve bu dönemde Kautsky'nin kuramına, olaylar tarafından yanlışlığı kanıtlanmış bir kurama yeniden rastlamak, cidden ilginçtir. Eleştirmenlerimiz, Kautsky'nin İkinci Enternasyonal'in 1907 Stutgart Kongeransı'nda yaptığı açıklamaya atıfta bulunuyorlar. Fakat bu Konferans'tan yedi yıl sonra Birinci Dünya Savaşı ve ondan sonra da İkinci Dünya Savaşı olanakları ortaya çıktı. Her iki savaşta da Almanya'nın yayılma politikasının oynadığı rolün kavranabilmesi için fazla anlayışa gerek yoktur. Kautsky'nin iyimserliğinin hayalden başka bir şey olmadığı ortaya çıkmıştır.

Eleştirmenler bize bazı Amerikan işadamlarının Vietnam Savaşı'ndan duydukları memnuniyetsizliği hatırlatıyorlar. Zararın neresinden dönülse kâr olduğunu düşünen aklı başında işadamlarının olması insanı şaşırtmamalıdır. Şaşılması gereken nokta, kaybedilmiş bir savaşın gerçeği ve bunun toplumsal ve ekonomik sonuçlarını anlamakta bu kadar geç kalmalarıdır. Fakat Kautsky ve eleştirmenlerinin asıl sorunları şu olmalıdır: İşadamlarının kaçı (i) Vietnam'dan tüm A.B.D. kuvvetlerinin geri çekilmesi ve Vietnam'ın kaderinin belirlenmesinin Vietnam halkına bırakılmasını ve (ii) Asya'nın her yerinden tüm A.B.D. askeri kuvvetleri ve malzemesinin tamamıyla geri çekilmesine olumlu cevap verebilir?

Kautsky'nun kuramının temel zayıflığı işte "gereklilik" üzerindeki bu aşırı önemdir. Tartışmalarını bu kısır çerçeve içine hapsederek, yayılma "gereği duyan" ve "yayılma gereği duymayan" kapitalistler arasında bir ayırım yaptı. Bu şekilde de militarizm ve emperyalizmin en önemli niteliklerini atladı: Ekonominin endüstriyel ve mali yapısı, değişmenin stratejik

öğeleri ve başarılı tekelci kapitalizme uyan politik sistemin özel niteliği. Örneğin Alman empeyalizminin tam olarak açıklanmasının Almanya'nın tarihini ve özel sosyo-ekonomik niteliklerini gözönüne alması gerektiğini söylemeye gerek yoktur.

Eleştirmenler, eleştirdikleri sınırlı ve kaba emperyalizm yorumunun aynısını kendi ekonomik çözümlemeleri için kullanıyorlar. Buna bağlı olarak da sadece ilgili ekonomik öğelerden bazılarını ele alıyorlar; ele aldıkları öğeleri bir sosyal ve ekonomik organizmanın parçaları olarak değil de izole şeylermiş gibi düşünüyorlar; ve daha sonra izole ettikleri bu öğeleri bile parçalara ayırıyorlar. bu basitleştirme süreci aşağıdaki şekilleri almaktadır: (i) Diğer gelişmiş kapitalist ülkelerdeki A.B.D. ekonomik faaliyelerini emperyalizmin yapısı içinde ele almazlar, (ii) Azgelişmiş ülkelere ekonomik sızmayı ihracat ve doğrudan doğruya yapılan yatırımlarla sınırlarlar, (iii) Yabancı mineral kaynakları ile ilgili olarak sadece ulusal çıkar dedikleri şeyle ilgilenirler, tekelci çıkar gruplarının bu tür kaynaklar üzerinde denetimlerini kurma dürtüsünü gözönüne almazlar.

EMPERYALİZM VE GELİŞMİŞ ÜLKELER ARASINDAKİ İLİŞKİLER:

Eleştirmenlerin yazısının önemli bir bölümü Amerika Birleşik Devletleri'nin diğer gelişmiş ülkelerdeki yatırımları ve bu ülkelerle olan ticaretinin emperyalizmle ilgili olmadığına dayanan (ve bu görüşü ileri süren) istatistiki hesaplamalara ayrılmıştır. Eleştirmenlere göre emperyalizm sadece gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasındaki ilişki ile ilgilidir.

Bu varsayım çağdaş emperyalizmin tekmel ayırıcı özelliklerinden birini gözden kaçırmaktır. Güçlü bir ülke tarafından daha zayıf olanın işgal edilmesi ve/veya istenilenlerin yaptırılması insanlık tarihinin çeşitli dönemlerinde, kadim tarihte, ortaçağda ve çağdaş zamanlarda sık sık rastlanan bir özelliktir. Ayrıca kapitalizmin doğuşu ve olgunlaşması süreci içinde askeri kuvvetlerin kullanılmasıyla kapitalist olmayan bölgeler, hakim güç olan kapitalistlerin ticaret ve yatırım alanı haline

getirilmişlerdir.

İmparatorluk kurmanın tarihin birçok dönemlerinde geçerli olması nedeniyle **emperyalizm** terimini bu tür eylemleri tanımlamada kullanmak, yüzeyde görülen şeylere fazla önem vermek ve temel nitelikleri gözden kaçırmak demektir. Tarihin çeşitli dönemlere bölünmesinin ve bunlara belli adlar takmanın yararı, o belirli dönemin asıl harekete geçirici etkenlerini bulup çıkartmak ve anlamak için yararlı bir analitik çerçeve oluşturmaktır. Bu nedenle bize göre **emperyalizm** terimi, ondokuzuncu yüzyılın son 25 yılında başlayan olgunlaşmış kapitalizm döneminde kapitalist dünyanın uluslararası faaliyet ve ilişkilerini belirlemek için en uygun terimdir.

İnsan bu terminolojik yaklaşıma karşı çıksa bile, son yetmiş ve doksan yılın uluslararası ekonomi ve politika açısından kendine özgü özelliklerinin olduğu kabul edilmelidir. Bu nedenle bazı tarihçiler bu yeni aşamayı **çağdaş** veya **yeni** emperyalizm olarak isimlendirmeyi uygun görüyorlar. Bunun arkasındaki mantık, eğer bu yeni veya çağdaş emperyalizmin temel özelliklerini belirtirsek, açıklık kazanacaktır:

(1) Yukarıda belirtildiği gibi, kapitalizm ilk günlerinden itibaren köklerini kapitalist-olmayan dünyaya salmıştır. Zor kullanarak ve ekonomik baskı yoluyla dünyanın geri kalan kısmının daha gelişmiş kapitalist ülkelerin çıkarlarına uyacak şekilde değiştirilmelerini sağlayarak refaha varmıştır. Fakat çağdaş emperyalizm aşamasında onun "tarihsel görevi" sona ermektedir. Tüm yeryüzü dünya kapitalist sistemine alınmıştır (son zamanlarda bu sistemin bazı parçaları ayrılıncaya kadar). Dünyanın her tarafında üretilen malların fiyatları önde gelen mali merkezlerde belirlenen bir dünya fiyatının hakimiyeti altına girmiştir. çağdaş emperyalizm döneminde uluslararası mal, insan ve sermaye akımında çok büyük bir sıçrama gerçekleşmiştir. Bu gelişme öncelikle gelişmiş kapitalist ülkeler merkezlerinden gelmekte ve gelişmiş kapitalist ülkelerin kendi aralarındaki rekabetin baskısını da içermektedir.

(2) Sonuç olarak ortaya çıkan dünya kapitalist sistemi olan çağdaş emperyalizm, çeşitli endüstrileşme aşamalarında olan

ülkeler arasında son derece karmaşık ve birbirlerine bağımlı bir dizi ilişkileri içermektedir. Bu yeni dünya sisteminin en göze çarpan özelliği, Üçüncü Dünya ülkeleri denilen ülkelerin ana metropol merkezlerine olan endüstriyel ve mali bağlılıklarının sürekli kılınmasıdır. Bu bağımlılık kapitalist pazar mekanizmasının normal işleyişi içinde sürekli olarak yeniden ortaya çıkarılmaktadır. Diğer taraftan, daha gelişmiş kapitalist ülkeler arasında da daha zayıf olanların daha güçlü olanlara bir tür bağımlılık ilişkisi de vardır.

(3) Çağdaş uluslararası dünya ekonomisinin teknolojik desteği, Veblen'in "fizik ve kimya teknolojisi" dediği şeyin ortaya çıkmasıdır. Bu terimle kastedilen, çelik, elektrik, petrol rafinesi, sentetik organik kimyasal maddeler, içten yanmalı motor, vb.dir. Çağdaş emperyalizmin teknolojisi büyük endüstri şirketlerinde ve büyük mali kurumlarda ekonomik gücün belirleyici şekilde yoğunlaşmasının maddi temelini oluşturmuştur. Ekonomik gücün bu yoğunlaşmasının olgunlaşması (kolaylık için **tekelci sermaye** denmektedir) gelişmiş kapitalist ülkelerin tüm ekonomik ve politik yapılarını etkilemiştir. Ekonomik açıdan bakıldığında rekabetçi kapitalizm olan ilk aşamadakinin tam tersine olarak ekonomik değişim ve ekonomi politikası büyük ölçüde tekel tipi (daha teknik olmak gerekirse, oligopol tipi) endüstrilerin gereklerine göre belirlenir. Bu tür endüstriler yatırımlarını korumak ve liderlik durumlarını sürdürmek için hammadde kaynakları ve pazarlar nerede olursa olsun, bu hammadde ve pazarlar üstünde bir kontrol kurmaya çalışırlar. Diğer taraftan, tekelci şirketlere dayanan bir ekonomik yapının evrimi de bu ülkelerdeki politik rejimlere açık olan alternatifleri sınırlandırır. İster liberal, ister tutucu olsun, başarılı bir ekonomik faaliyet yürütmek isteyen tüm ekonomiler ancak ekonomideki bu temel öğelerden, tekelci şirketler ve bu şirketlerin işbirliği içinde çalıştığı uluslararası mali anlaşmaların desteğinin sağlanması ve yardımın daha verimli hale getirilmesi yoluyla yararlanabilirler.

(4) Son olarak, çağdaş emperyalizmin belirleyici bir özelliği de gelişmiş kapitalist ülkeler arasındaki rekabetin yoğunlaş-

masıdır. Dünya ölçüsündeki yeni ekonomik anlaşmaların belirlenmesine yardım eden ve dünya kapitalist sistemi içindeki sürekli altüst oluşun ana kaynağı işte bu rekabetçi mücadeledir. Çağdaş emperyalizmden önce, Büyük Britanya dış ticaret, yatırım ve maliyede hakimiyeti tartışılmayan bir ülkeydi. İngiltere ile ekonomik ve askeri rekabeti mümkün kılan ileri teknolojiye dayanan endüstrileşmiş ülkelerin ortaya çıkması, dünya düzeyindeki kapitalist anlaşmalara daha katılmamış olan bölgelerin elde edilmesi için hareketli bir mücadeleye yol açtı. Bu durum aynı zamanda sömürgeler ve etki alanlarının yeniden paylaşımı için de mücadeleleri doğurdu. Fakat özel olarak şu noktaya dikkat edilmelidir ki, bu rekabetçi mücadele sadece azgelişmiş ülkeler üstünde bir hakimiyet kurma ile sınırlandırılmamıştır. Bu mücadele, aynı zamanda, iki dünya savaşında da görüldüğü gibi, diğer gelişmiş kapitalist ülkeler üstünde de hakimiyet kurmak ve/veya özel etki alanı sağlamak amacını da içermektedir. Ülkeler ve tekelci şirketler arasındaki mücadelede bir diğerinin bölgesinde yapılan yatırım ve/veya pazarların paylaşılması için kartel anlaşmalarının kullanılması da önemli bir öğe olarak mevcuttur.

Buna göre çağdaş emperyalizme tarihsel bir yaklaşımla bakarsak, bu dönemdeki kuvvet mücadelelerinin iki özelliği olduğu açıklık kazanmalıdır: (1) diğer endüstrileşmiş ülkelerle ekonomik güç için mücadele, (2) Azgelişmiş ülkeler üzerinde ekonomik güç kurmak için mücadele. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra emperyalist dürtüleri ve A.B.D. dış politikasında karar verme durumunda olanların karşı karşıya oldukları stratejik alternatifleri anlamak için endüstrileşmiş ülkelerin kendi aralarında geçmiş ve gelecekteki düşmanlık da gözönüne alınmalıdır. A.B.D. hükümet politikasının ve A.B.D. şirketlerinin eski müttefiklerin (eski düşmanları olduğu kadar) azgelişmiş ülkelerdeki ticaret ve yatırım alanlarını elde etmek için yaptıkları manevralar bu noktaya dayanmaktadır.

Buna göre emperyalizmin sadece Üçüncü Dünya ile ticaret ve bu ülkelerdeki yatırımlarla kısıtlanması, uluslararası ekonomik ve politik faaliyetin son derece önemli bir bölümünü soyutlamak demektir. Bu nokta gelişmiş kapitalist ülkelerin

bir diğerinin sınırlarının ötesindeki yatırım faaliyetleri ile ilgili düşmanlıklarıdır. Ayrıca, eleştirmenler dünyada ekonomik açıdan karşılıklı bağımlılık ve A.B.D'nin uluslararası mali ve askeri alanlardaki öncülüğü gerçeğini görmezlikten geliyorlar. Eğer ödemeler dengesi durumuna dikkat edersek, bu son nokta daha iyi anlaşılabilir.

Amerika Birleşik devletleri'nin ödemeler dengesinde son yirmi yılda bir veya iki yıl hariç daima bir açık olmuştur ve bu açık kapanacağa benzememektedir. Bunun kapitalizm tarihinde bir eşi yoktur. Yirmi yıl gibi bir süre geçmeden çok önce herhangi başka bir ülke ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki hakimiyetine sahip olmayan bir A.B.D. uluslararası pazar mekanizmasının dsiplinine uymak zorunda kalırdı. Pazar mekanizmasının bu disiplini neyi gerektirirdi? A.B.D. hükümeti tarafından deflasyonist tedbirlerin alınması gerekirdi. Bu tedbirlerle işsizlik oranı artacak ve ekonomik durum aşağı doğru çekilecekti. Tam tersine olarak, Amerika Birleşik Devletleri 1950'ler ve 1960'lar boyunca uluslararası ödemeler açığını kapatmak için herhangi bir etkili tedbir almadan kendi refahını sürdürebilmiştir. A.B.D.'nin refahı sürekli ödemeler dengesi açığı yaratan faaliyetlerle devam ettirilmiştir.

Bütün bu gelişimin düğüm noktası, diğer kapitalist ülkelerin isteyerek veya istemeyerek A.B.D. dolarını altın gibi işe yarar olarak kabul etmeleri gerçeğindedir.

Diğer endüstrileşmiş ülkelerin A.B.D. dolarını altın yerine kabul etmek zorunluluğunda olmaktan pek memnun olmadıklarını anlamak için mali haberleri çok dikkatli okumaya gerek yoktur. Gerçekten de önemli sürtüşmeler var olmuştur ve hâlâ devam etmektedir. Bütün bunlara rağmen, bu durumu kabul etmelerinin çeşitli nedenleri vardır. İlk olarak, sandalı fazla sallarlarsa bütün merkez bankacılarının mali zorluklar denizine batacağından korkmaktadırlar. İkinci olarak, A.B.D.'nin ekonomik gücüne olan güven gün geçtikçe sarsılmasına rağmen bu gücün etkisi altındadırlar. Sonuncu olmakla beraber önemi az olmayan diğer bir nokta da A.B.D.'nin askeri gücü ve bütün dünyadaki mevcudiyetidir. Gerçekte

Amerika Birleşik devletleri dünya emperyalist sisteminin sürdürülmesi için en büyük sorumluluğu üstlenmiştir. İlk önce Batı Avrupa'daki sosyal devrimleri önlemek için buralara silah, ordu ve Marshall Planı yardımı gönderdi. Dünyanın her yerinde deniz ve hava üsleri kurdu. Bu üsler Sovyetler Birliği ve Çin'i çevrelemekten öte, Üçüncü Dünya'da askeri müdahale veya gerçek müdahale (işgal) için bir tehdit görevi de yerine getirmektedir.

Buna göre, Japonya'yı da içeren Batı dünyasının "güvenliğinin" sağlanmasında temel askeri güç Amerika Birleşik Devletleri tarafından temin edilmektedir. Bu durumun kaçınılmaz şartı Amerika Birleşik Devletleri'nin dolar borçları için yeterli altın karşılığı sağlayamamasına rağmen A.B.D. dolarının rezerv parası rolünün isteksiz olarak kabulüdür. Ve bu kaçınılmaz şartın sonuçlarından biri de A.B.D. işadamlarının Batı Avrupa ülkelerinde yatırım yapar ve Avrupa şirketlerini satın alırken gerçekte diğer gelişmiş kapitalist ülkelerin Amerika Birleşik Devletleri'ne açtıkları kredi ile ödeme yapmalarıdır.

Fakat bir taraftan gelişmiş kapitalist ülkelerdeki A.B.D. yatırımının ve diğer taraftan (i) emperyalist ülkeler arasındaki gerçek ve başlamakta olan gerginlikler ve (ii) Üçüncü Dünya'da kontrol ve "düzenliliğin" sürdürülmesi arasındaki ilişkiyle ilgili çözümlemenin kabul edilmediğini varsayalım. Böyle bir durumda eleştirmenlerin gelişmiş ülkelerdeki A.B.D. yatırımlarını Üçüncü Dünya'nın ekonomik ve politik ilişkilerinden soyutlaması doğru olur muydu? Bizim görüşümüze göre, emperyalizmin bu kadar dar bir anlamda alınmasında yine yanılmış olurlardı. Bunun nedeni basittir: Gelişmiş ülkelerde yatırım yapan şirketler bu ülkelerle Üçüncü Dünya'daki "kendi" parçaları ile doğrudan doğruya ilişki içine girerler. Avrupa ve Japonya'daki A.B.D. yatırımları ne kadar artarsa, tüm kapitalist dünyanın etki alanları ve yeni-sömürgeci ilişkileriyle bağlantılı A.B.D. çıkarları o kadar yaygınlaşır.

Bunun en basit ve açık örneği petrol endüstrisindedir. A.B.D.'nin Avrupa'da doğrudan doğruya yaptığı özel yatırımların yüzde 24 kadarı petrol alanında, petrol rafinesi, yan

ürünlerin üretilmesi ve bu ürünlerin Avrupalılara ve onların yabancı müşterilerine pazarlanması üzerinedir. Fakat A.B.D. denetimindeki bu ortaklıklar rafine edecek petrolü nereden elde ederler? Pek tabii ki Orta Doğu'dan. Özellikle dikkat edilmesi gereken bir nokta Avrupa'daki A.B.D. petrol yatırımlarındaki süratli artışın yakın bölgelerdeki petrol kaynaklarında A.B.D. petrol mülkiyetinde önemli değişiklerle beraber olmasıdır. İkinci dünya Savaşı'ndan önce A.B.D., Orta Doğu'daki petrol rezervlerinin yüzde 10 kadar bir bölümünü denetliyordu. 1967 yılına gelindiğinde bu miktar yüzde 59'a çıkmıştı. Avrupa petrol endüstrisinde A.B.D şirketlerinin başarısı ve refahı Üçüncü Dünya ülkelerinden çıkarılan petrolü elde etmelerine bağlıdır. diğer bir açıdan bakarsak, yakında bulunan Avrupa'da petrol rafine ve dağıtım alanlarına yatırım yapan A.B.D şirketleri, Orta Doğu petrollerinden sağladıkları kârı arttırmaktadırlar.

Daha az göze batmasına rağmen eşit derecede ilişkili diğer bir nokta da gelişmiş ülkelerdeki diğer yatırımların zorunlu kıldığı bir olgudur. Üçüncü Dünya ülkelerine olan ilginin artmasıdır. Petrolün yanısıra Avrupa ve Japonya'daki A.B.D dolaysız yatırımlarının yarısı imalat sanayisinedir. Bu ülkeler işleyecekleri hammaddeleri nereden sağlıyorlar? bu hammaddelerin önemli bir bölümü Üçüncü Dünya'dan gelmektedir.

Bunun üstünde diğer bir nokta A.B.D şirketlerinin Üçüncü Dünya'da diğer gelişmiş ülkelerin pazarlarıyla artan ilişkisidir. Gelişmiş ülkelerdeki imalatçılar bu pazarların bazılarında antlaşmalar ve döviz anlaşmalarıyla özel durum ve ayrıcalıklara sahiptirler. Bu tercihli pazarların bir kısmı sömürge günlerinden kalma gümrük duvarları ve dağıtım kanalları sayesinde mevcuttur. Bu merkez ülkelerde yatırım yapan ve bu ülkelerin "vatandaşı" işadamları olan A.B.D şirketleri bu şekilde pazarlarını genişletmekte ve diğer gelişmiş ülkelerin kendilerine ait bölgelerinde tutunacak bir yer sağlamaktadırlar.

Gelişmiş ülkelerdeki A.B.D. yatırımlarının Üçüncü Dünya'nın ekonomik ilişkilerine A.B.D.'nin müdahalesini arttırma yollarının tümünü vermiş değiliz. Bir başka yola daha

bakalım: Kısa bir süre önce üç A.B.D. bankası İngiltere'de bir yatırım yaptı (İngiltere'nin gelişmiş bir ülke olduğunu hatırlatalım). Mellon National Bank and Trust Co., Bank of London ve South American Ltd.'ın (BOLSA) yüzde 25'ini aldı, New York's First National City Bank ise National and Grindlay's Bank Ltd.'ın yüzde 40'ını elde etti ve Chase Manhattan Bank de Standart Bank Ltd.'ın yüzde 15'ini satın aldı. Şu noktaya dikkat ediniz: Merkezleri Londra'da bulunan bu üç A.B.D. banka ortaklığının "asıl faaliyetleri geniş azgelişmiş ülkeler dünyasındadır. National ve Grindlay, Hindistan, Pakistan ve Orta Doğu'da faaliyet göstermekte ve Standard faaliyetlerini Afrika, BOLSA ise Latin Amerika'da yoğunlaştırmaktadır." (Veriler ve Aktarma: *American Banker*, 28 Ocak 1970).

AZGELİŞMİŞ ÜLKELERDEKİ YATIRIM:

Gelişmiş ülkelerdeki A.B.D. yatırımlarının emperyalizmle ilişkisiz olduğunu söyleyerek bunları soyutladıktan sonra, eleştirmenler azgelişmiş ülkelerdeki A.B.D iş dünyası çıkarlarının derecesinin tahmin edilme sürecinde, bu ilişkinin boyutlarını tartışmayı doğrudan doğruya yapılan özel yatırım ve ihracat ilişkileriyle sınırlıyorlar. Böyle yapmalarının nedeni belki de ihracat ve yatırım verilerinin elde edilebilmesi ve diğer yeterli verilerin eksikliğidir. Nedeni ne olursa olsun, dikkatin doğrudan doğruya yapılan özel yatırım ve ihracat üzerinde yoğunlaştırılması diğer önemli ilişkilerin gözden kaçırılmasına neden olmuştur. Örneğin,

(1) A.B.D imalat sanayii şirketleri tarafından yabancı imalatçılara verilen patent, işleme süreci ve marka lisansları. Bu nokta gelişmiş ülkelerde olduğu kadar Üçüncü Dünya'da da gittikçe büyümekte olan iş çıkarlarını temsil etmektedir. Bu bir ölçüye kadar A.B.D. filmleri, televizyonu ve reklamlarının yayılmasının bir sonucudur. İnsan, örneğin mürekkep ve boya gibi ürünleri, Filipinler'de A.B.D. imalatçılarının lisansları altında üretilmiş olarak buluyor.

(2) A.B.D. iş dünyası için önemli bir gelir kaynağı da Üçüncü Dünya'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne gıda mad-

deleri ve hammadde sevkedilmesinden ve ters yöndeki ticaretten sağlanan kârlardır. Bu gemilerin önemli bir miktarı A.B.D. gemileri olmakla beraber Liberya ve Panama bandıralıdırlar. Bu tür gemicilik şirketlerindeki yatırımlar Ticaret Bakanlığı istatistiklerinde "Uluslararası Gemicilik" başlığı altında bulunur ve azgelişmiş ülkelerde doğrudan doğruya yapılan özel yatırım istatistiklerine katılmaz. (Daha az önemli olmakla beraber Üçüncü Dünya ülkelerinin ticareti için gerekli olan gemi nakliyesi ve ona bağlı olan sigortacılığın denetim altına alınması, metropol merkezlerle bağımlı ülkeler arasındaki bağımlılık ilişkisinde önemli öğelerdir.)

(3) Doğrudan doğruya yapılan özel yatırım istatistiklerinde şu önemli ve gittikçe gelişen ekonomik ilişkiler içerilmemektedir: (a) A.B.D. bankalarının yabancı hükümetlere ve iş dünyasına doğrudan doğruya verdiği borçlar, (b) Amerika Birleşik Devletleri'nde alınıp satılan çeşitli yabancı tahvil, (c) yabancı ülkelerde Edge Act şirketlerinin (A.B.D bankalarının denetimi altındaki şirketlerin) verdikleri borçlar. Edge Act şirketlerinin hoşlandıkları bir finansman türünün de değiştirilebilir tahvil olduğuna dikkatin çekilmesi gerekmektedir. Bu değiştirilebilir tahvil, A.B.D. bankacılık şirketinin kârlı olduğunu gördüğü durumlarda yabancı bir şirketin tahvilini bu şirketin hisse senedine çevirebildiği bir mali araçtır.

(4) Doğrudan doğruya yapılan özel yatırımlar konusunda mevcut veriler azgelişmiş ülkelerin ekonomik yaşamında A.B.D iş dünyasının çıkarlarının dağılımının derecesini ölçmez veya içermez. Bu özellikle A.B.D. bankaları ve A.B.D bankalarının sahip olduğu yabancı bankaların yabancı ülkelerdeki kollarıyla ilgili olarak belirgindir. (Bu nokta daha önceki parafrafta ele alınmıştır.) Örneğin ülke dışındaki bankalarda doğrudan doğruya yapılan özel yatırımlar "diğer yatırımlar" başlığı altında gösterilmiştir. Bu bölüm ise şeker ve muz plantasyonları dahil son derece çeşitli faaliyeti içermektedir. Buna göre 1968 yılında Latin Amerika'da "diğer yatırımlar" bölümünde bulunan dolaysız özel yatırımlar toplamı 1057 milyon doları buluyordu. Bankalardaki yatırımlar bu bölümün ancak bir parçasını oluşturduğundan, Ticaret Bakanlığının

sayımına göre, bankalardaki yatırım 1057 milyon doların oldukça altındadır. Fakat sadece A.B.D. bankalarının kollarının varlıkları aynı yıl 1736 milyon doları buluyordu. Ve bu miktar da şu yollarla A.B.D. bankalarının mali faaliyetlerini içermiyordu: (a) A.B.D. bankaları tarafından sahip olunan Edge Act şirketleri, (b) A.B.D. bankaları ve diğer mali kurumlarının sahip oldukları mali şirketler, (c) latin Amerika bankalarının hisse senetleri yoluyla doğrudan doğruya denetlenen varlıklar, veya (d) Mellon Bankası'nın BOLSA ile ilişkisinde olduğu gibi, Avrupa Bankalarının kolları aracılığıyla Latin Amerika mali varlıkları üzerindeki dolaylı denetim, denetlenen ve etkilenebilen mali varlıklar. Üçüncü Dünya ekonomilerinin çatlakları arasından A.B.D çıkarlarının doğrudan doğruya yapılan yatırımların çok ötesine sızmasını göstermektedir. Bu denetim diğer A.B.D. yatırımcılarının üzerinde olduğu kadar, yerli şirketlerin günlük faaliyetleri üzerindedir de.

Latin Amerika'daki A.B.D iş dünyasının çıkarlarının önemi, örneğin Mellon National Bank'ın Latin Amerika pazarlarına girmek için BOLSA ile yaptığı ortaklık anlaşmasının açıklanan nedenlerinde dolaylı olarak ortaya çıkmıştır.

"1961 yılına gelindiğinde uluslararası bankacılık olanaklarının olmaması nedeniyle ülke içi pazarlarda Mellon'un payının azaldığı banka yöneticilerinin dikkatini çekti. New York, Kaliforniya ve Şikago'daki büyük bankalar uluslararası alandaki uzmanlıklarından yararlanarak Mellon'un geleneksel müşterilerinin ülke içindeki işlerinde daha büyük paylar elde ediyorlardı." (*American Banker,* 28 Ocak 1970).

Burada A.B.D.'nin azgelişmiş dünyadaki ilişkilerinin çeşitli önemli yönlerini görebiliyoruz: (1) Bankaların müşterilerine denizaşırı ülkelerde faaliyette bulunan şirketlerle ilgili olarak sundukları hizmetler gittikçe önem kazanmakta ve bu önem, birbirlerinin müşterilerini elde etmeye kadar varmaktadır, (2) ülke içi ve uluslararası iş faaliyetlerinde karşılıklı bir bağlantı vardır ve bu durum mali iş dünyası dışında da görülür, (3) bir endüstrideki rekabet azgelişmiş ekonomilere sızmada büyük bir hız kazandırır; bu aynı zamanda Üçüncü Dünya'da

bankacılık dışındaki yatırımların artması için de etkindir.

BÖLÜM 2

Birinci bölümde de işaret edildiği gibi, eleştirmenler A.B.D emperyalizminin şimdiki durumunun yorumunu, azgelişmiş dünyadaki özel yatırımın göreli olarak azlığı üzerine dayandırmışlardır. Biz ise ekonomik ilişkilerin sadece doğrudan doğruya yapılan yabancı sermaye yatırımlarından çok daha öte olduğunu göstermeye çalıştık. Fakat daha da öteye gitmek gereklidir. Belli bir ekonomik sektörün göreli büyüklüğü önemli olmakla beraber düşünülecek noktalar hiçbir zaman bununla kısıtlanmamalıdır. Bu sektörün hareket halindeki bir ekonominin dinamiği üzerindeki etkisinin anlaşılması gerekmektedir. Örneğin hisse senedi borsası kendi başına alındığında A.B.D. ekonomisinin oldukça küçük bir parçasıdır. Fakat hisse senedi borsasında olup bitenler borsanın gayri safi milli hasılaya olan önemsiz "istatistiki" katkısının çok üstündedir. Bu tür bir kumarhanenin mevcudiyeti gelişmiş kapitalist sistemin özü gereğidir. Ayrıca borsada spekülatif hevesler, refah ve enflasyon için bir dürtü ve destek görevini yerine getirebilirken, spekülatörler arasındaki panik de önemli bir ekonomik buhranı başlatabilir ve yoğunlaştırabilir.

Ödemeler dengesinin ilginç noktaları, istatistiki açıdan kategorilerin potansiyel "büyüklüklerinin" önemli bir göstergesidir. 1950 yılından beri ödemeler dengemizde her yıl görülen açık yılda kabaca 1 milyar dolar ile 4 milyar dolar arasındadır. bu miktar gayri safi milli hasılanın çok küçük bir bölümüdür. İstatistiki olarak böyle bir miktardan söz etmeye bile değmez. Gayri safi milli hasılanın ölçülmesinde meydana gelen istatistiki hata dahi ödemeler dengesi açığından çok daha büyüktür. Fakat kendine özgü işleyişi ve biriken etkisi nedeniyle, bu "istatistiki açıdan önemsiz" açık önemli bir uluslararası buhran potansiyeli taşımaktadır. Diğer gelişmiş kapitalist ülkelerin hükümetlerinin ve merkez bankalarının işbirliğine yanaşmamaları, yani "dolar standardından" ayrılarak tekrar "altın standardına" dönme kararları kaçınılmaz olarak mevcut

uluslararası ödemeler sisteminin ve bunun sonucunda da dünya kapitalist ekonomisi için ciddi sonuçlar doğuracak şekilde uluslararası ticaretin çökmesine yol açacaktır. (Merkez Bankacıları bu durumu anlamaktadırlar; gerçekte A.B.D. mali hegemonyasına isteksiz de olsa boyun eğilmesinin önemli bir nedeni de budur. Fakat bu tür bir işbirliği, saldırı, rekabet, ulusal ve iş çıkarlarının hakim olduğu bir dünyada güvenilmeyecek kadar zayıftır.)

A.B.D.'nin refahının ve uluslararası mali durumunun sürdürülmesinde ödemeler dengesi açığının rolü bir kere anlaşıldı mı, Üçüncü Dünya ülkelerindeki iş ili[illegible]inin sağladığı özel avantajların anlaşılması çok daha kolay olur. Daha önce de işaret edildiği gibi, Amerika Birleşik Devletleri savaşlarını, askeri gücünü, yabancı ülkelerdeki yatırımlarını ve askeri ve ekonomik yardımını iki nedenle sürdürebilmektedir: (1) Mal ve hizmetler alışverişi dengesinde büyük bir fazlalık, ve (2) ödemeler dengesi açıklarının birikmesi için göreli hürriyet. Bu ikincisinin politik durumuna daha önce kısaca değinmiştir. Şimdi birincisine bakalım: Bu yazı yazıldığında, yıllık verilerin elde olduğu son beş yıl için (1964-1968), azgelişmiş ülkelerle yapılan ticaretteki mal ve hizmet fazlasının tüm mal ve hizmet fazlasının yüzde 66'sını oluşturduğunu görürüz (yabancı ülkelerdeki yatırımların kârları dahil edilmiştir). Bu beş yılın son üç yılı için ise (Vietnam'daki savaşın bütün şiddeti ile sürdüğü yıllar), A.B.D.'nin Üçüncü Dünya ile olan ticaretindeki mal ve hizmet dengesi fazlası, toplam A.B.D. mal ve hizmet dengesi fazlasının yüzde 85'inden az değildir.

Ödemeler dengesi konusunun ayrıntılarının (örneğin mal ve hizmetler alışverişi ile sermaye alışverişi arasındaki ilişkiler ve ortaya çıkan çelişkiler) incelenmesi bizi konudan çok ayıracaktır. Burada şunu söylemek yeter ki, ödemeler dengesi bakış açısından Üçüncü Dünya ile ilişkiler Amerika Birleşik Devletleri'nin kapitalist ekonomisinin özel öneme sahip stratejik bir öğesidir. Ödemeler dengesi verileri binlerce alışverişin toplamıdır. Fakat bu "küçük" alışverişlere bakarsak, bu istatistiki "küçüklüğü" çok aşacak ağırlıkta noktaları bulabiliriz.

Üçüncü Dünya'daki şirketlerin iş faaliyetleri genel olarak şu dürtülerin sonucudur: (1) daha geniş pazarlar elde etme ve elde tutma, (2) daha düşük üretim maliyetlerinden yararlanarak daha yüksek kâr oranları elde etme, (3) hammadde ve gıda kaynakları üzerinde denetim kurma. Uluslararası düzeyde gelir dağılımındaki eşitsizlik veri kabul edilirse, zengin ve fakir ülkeler arasındaki nüfus oranlarının büyük farkına rağmen, zengin ülkelerde ticaretin (ve bir ülkenin pazarlarını elde etmek için yapılan yatırımın) fakir ülkedekinden daha büyük miktarda olması normal ve hatta kaçınılmazdır. Fakat bu demek değildir ki, fakir ülkelerin pazarları için duyulan ilgi gevşemiştir veya gelecekte azalacaktır. Böyle bir durumun gerçekleşme olasılığı, Amerika Birleşik Devletleri için, ülkenin metropol merkezlerinin (örneğin new York) karşısında "kenar" bölgeleri (örneğin Mississipi) için olan ilginin azalması olasılığından fazla değildir. İş dünyası da daha az önemli dış pazarların kapatılmasını, Amerika Birleşik Devletleri'nin daha zayıf bölgelerinden çekilmeyi kabul etmesinden daha memnunlukla karşılamaz.

Şirketlerin yaşamına büyüme gereksinmesi hakimdir: kârların büyümesi, satışların büyümesi ve sermaye yatırımının büyümesi. Bir şirketin veya bir ürünün evriminin ilk aşamalarında en süratli sonuçlara yerli ülkenin üst gelir kesimleri ve daha geniş bir yüksek gelirli nüfusu olan ülkeler üzerinde yoğunlaştırılmasıyla varıldığı genel olarak ortaya çıkmıştır. Fakat hiçbir başarılı şirket bu noktada durmaz. Rekabetin baskısı altında yeni ve mümkünse daha kârlı pazarlar aramak zorundadır. Bu yeni pazarlar göre olarak küçük olsalar bile bunların marjinal etkileri son derece önemli olabilir, çünkü bunlar büyümenin sürdürülmesini sağlar. İhracat ile ilgili olarak marjinal artışın önemi yabancı bir ülkedeki marjinal yatırım için de geçerlidir.

Eleştirmenlerimiz gibi liberal kafalı gözlemcilere ihracatın ve yatırımların iş hayatına olan katkıları küçük ve önemsiz gelebilir. Fakat bu küçük yüzdelerin bir işletmenin sahibi veya yöneticisi gözünde önemi büyüktür. İş dünyasının geçerleri öyledir ki, işletme sahip ve yöneticilerinin pazardaki paylarını

koruyabilmek için mücadele vermenin ötesinde, bu payı arttırmak için sürekli olarak oyunlar peşinde koşmaları da gerekmektedir. Mantıkları bu gerçeklere göre şekillenmiştir. Ve dünyanın mümkün olduğu kadar büyük bir bölümünü sermaye yatırımı ve ticaret için açık tutmaya devam etmek için ısrar eden de bu iş sahipleri ve yöneticilerinin mantığıdır. Bunun amacı satışlarda, kârlarda ve yatırımda hiç olmazsa marjinal bir artış olasılığını mümkün kılmaktır. Aynı şekilde herhangi bir bölgenin "özel teşebbüse" kapatılması bu şirketlerin büyüme potansiyelleri için bir tehdittir.

"Hür dünya" özel teşebbüs için hür olmaya devam ettiği sürece gerçekten de şu veya bu iş sahasında yeni bir atılım için, yeni bir büyüme kaynağı için olanaklar çıkar. Aklı başında bir dergi olan *Business Week* (6 Aralık 1969) 1970 yılı için yaptığı tahminlerde gelişmiş ve azgelişmiş ülkelerle yapılan ticaret arasındaki farka işaret ediyor, fakat yeni olanakları anladığını da gösteriyor:

"Geçmişte olduğu gibi, endüstrileşmiş ülkelere yapılan ihracat gelişmekte olan ülkelere yapılandan daha süratli gelişecek. 1960'larda endüstrileşmiş ülkelere yapılan satışlar 13 milyar dolardan 24 milyar dolara yükselirken, gelişmekte olan ülkelere yapılan satışlar 7 milyar dolardan 11 milyar dolara yükselmiştir. *Buna tek istisna Doğu ve Güney Asya ile olan A.B.D. ihracat ve ithalatındaki artıştır.* Güney Asya'ya Japonya dahil değildir." (Altı tarafımızdan çizildi.)

Eğer bu projeksiyonun yazarları Vietnam savaşının sona ermesi veya devamı, 1970'lerde Asya'da A.B.D.'nin askeri varlığı (örneğin Güneydoğu Asya'daki İngiliz üslerinin A.B.D. tarafından devralınması gibi) ile ilgili varsayımlarını açıklasalardı, durum çok daha aydınlatıcı olurdu.

HAMMADDELER VE ÜÇÜNCÜ DÜNYA:

Üçüncü Dünya ile bağlantılar ve önemli olan hammaddeler etkeni sorununu göz önüne almamaları ile ilgili olarak eleştirmenler iki neden ileri sürüyorlar: (1) kendileri yabancı hammadde kaynaklarına olan bağımlılığı derinlemesine incele-

memişlerdir, (2) bir maddenin diğeri tarafından ikamesinin mümkün olduğunun kabul edilmesi gerektiğine inanıyorlar. Gerçeklerle olan sınırlı ilişkilerini açıkça kabul etmeleri övgüye değer bir tutumdur; fakat bu gerçeklere eğilmek zorundadırlar. Kendilerine çalışmalarını sadece "bağımlılık" açısına sınırlamamalarını tavsiye ederiz. Emperyalizm hammadde kaynaklarına bağımlılık sorunundan çok tekelci tip iş hayatı örgülerinin zorlayıcı davranış tarzıdır.

Yabancı kaynaklarının kontrol altına alınması dürtüsünün bağımlılığın ötesine geçtiği, *Amerika Birleşik Devletleri'nde bu mineraller fazlasıyla varken* A.B.D. şirketlerinin petrol, bakır ve diğer minerallerin işleme ve geliştirme haklarını elde etmek için araştırmalar yapmaları ve mücadele etmelerinde görülebilir. Petrol endüstrisi için ülke dışına yatırım yapmanın temel bir nedeni yabancı pazarları koruyabilmekti (1870'lerde A.B.D. petrol üretiminin üçte ikisi ihraç edilmekteydi). A.B.D. petrol endüstrisinin dünya çapında yayılmasının ilk dönemleri Prof. Raymond Vernon tarafından şöyle özetleniyor:

"Orta Doğu ve Uzak Doğu gibi yerlerdeki uzak ham petrol kaynaklarına A.B.D. şirketlerinin gerek duyması, bu yerlerin Asya ve Akdeniz bölgesindeki hazır ihracat pazarlarına olan yakınlığı idi. Bu pazarlar ondokuzuncu yüzyılın son zamanlarında A.B.D. ihracatına dayanılarak A.B.D. şirketleri tarafından geliştirilmekle beraber hiçbir zaman diğer şirketlerin rekabetinden uzak kalmadı... 1900'e gelmeden 20 yıl süre ile Amerikan şirketleri rekabetin ortaya çıktığı en önemli pazarların bazılarında pazarlama olanaklarını elde ederek karşı koymaya çalıştı. Fakat 1900 yılına gelindiğinde pazarlama olanaklarını denetim altında bulundurmanın uygun strateji olmadığı ve asıl ham petrolün denetim altına alınmasının gerektiğine karar vermişe benzemektedirler. Yabancı ham petrol kaynaklarını elde etmek için A.B.D. şirketlerinin saldırgan bir şekilde harekete geçmeleri işte bundan sonradır. Fakat genel olarak mevcut arz kaynaklarından daha ucuza petrol üretilebileceği tehlikesinin olduğu potansiyel petrol kaynaklarını önemli petrol şirketleri elde etmeye çalıştılar. Ekonomik açıdan bu tür kaynakları geliştirmek için yapılacak

harcamalar, faaliyette bulunulan pazarlardaki fiyat yapısı üzerindeki denetimin kaybedilmesi tehlikesine karşı bir tedbirdi... Önemli petrol şirketlerinin tarihlerinin ilk dönemlerinde dikkatle üzerinde durdukları ikinci bir ilke de şudur: bu şirketler, çeşitli yerlere iyi bir şekilde dağılmış arz kaynaklarının çeşitli yerlerde üretimin durması veya durdurulması tehdidi halinde özellikle yararlı olduğunu süratle kavradılar." (*"Foreign Enterprizes and Developing Nations in the Raw Materials Industries"*, Allied Social Science Associations, Papers and Abstracts to be Presented at the Annual Meeting of te ASSA, New York, N.Y., 28-30 Aralık 1969.)

Hammadde kaynaklarının çıkarılması ve geliştirilmesi için yapılan yabancı yatırım çeşitli nedenlere dayanmaktadır. Azgelişmiş ülkelerde plantasyonlar ve madenler işletmeye açmak için sadece kâr bile yeterli bir dürtü olmuştur. Fakat hammadde kaynaklarına tekelci-tip şirketler tarafından yapılan yatırımlar yeni bir boyut eklemiştir: Eklenen bu yeni boyut çağdaş emperyalizm döneminin ne anlama geldiğini anlatabilir.

Ekonomik gücün sınırlı sayıda dev şirketin elinde yoğunlaşmasının birçok endüstride mümkün olması işte bu şirketlerin hammadde kaynakları üzerindeki denetimleri sayesindedir. Bu yoğunlaşmış gücü sürdürebilmek, yerli veya yabancı rakipleri saf dışı edebilmek, yeni faaliyete geçen şirketleri zayıflatmak ve tekelci fiyat ve üretim politikalarına uygun olarak faaliyette bulunmak, dev şirketlerin dünya çapında hammadde kaynaklarının önemli bir bölümü üzerinde denetim kurma ve bu denetimi sürdürebilmelerindeki uyanıklık ve saldırganlıklarına bağlıydı. Tüm çağdaş emperyalizm döneminde madencilik endüstrisine yapılan yabancı yatırımın arkasındaki mantık budur. Bu durum sadece petrol için değil, çok çeşitli ürünler ve özellikle mineraller için de doğrudur.

Buna göre sorun Amerika Birleşik Devletleri'nin yabancı mirenal kaynaklarına olan bağımlılığı değil, tekelci endüstrinin "tekeller" kanalıyla bu kaynakların kontroluna olan bağımlılığıdır. Amerika Birleşik Devletleri'nde kullanılan minerallerin ne dereceye kadar ülke dışından sağlandığı ile il-

gili veriler A.B.D. tekellerinin çıkarlarının dünyanın dört bir tarafına nasıl dağıtıldığının bir ölçüsüdür. "Az bulunan" hammaddeleri işleyen büyük şirketler kaçınılmaz olan talebin ötesinde dünya üretimi, dağıtımı ve bu maddelerin fiyatlarıyla ilgilenmek zorundadırlar.

Bu konuyla ilgili olarak, eleştirmenler tarafından ileri sürülen "küçüklük" özelliği geçerli değildir. Sadece yabancı petrol kaynaklarına olan yatırımın büyük olduğunu, diğer minerallerdeki yatırımın oldukça az olduğunu ileri sürüyorlar. Diğer minerallerdeki yabancı sermaye yatırım oranının petrol ile karşılaştırıldığında küçük olmasının, bu diğer madenleri kullanan şirketlerin ilgi ve ilişkilerinin derinliği üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Ürünleri için gerekli olan yabancı (ve aynı zamanda ülke içindeki) hammadde kaynaklarının önemli bir bölümünü denetimi altında bulundurarak liderlik durumlarını ve özel Kâr avantajlarını sürdürmeye çalışan çelik, alüminyum ve bakır üreticilerine, demir cevheri, boksit ve bakır cevheri üretimindeki yabancı yatırımların petroldeki yatırımlara göre küçük olduğu sözleri hiçbir anlam ifade etmez.

Eleştirmenler tarafından hammaddelerle ilgili olarak ileri sürülen ikinci nokta da yabancı kaynaklara "bağımlılığın" azaltılması için bir ürünün bir diğeri yerine ikamesidir. Şurası açık ki, çelik yapımı için demirden, amüminyum yapımı için boksitten başka bir cevherin ikamesini kastetmiyorlar. simyagerlerimiz henüz bu hileleri öğrenmemişlerdir. Eleştirmenlerin ileri sürdükleri, alüminyum ve/veya plastiklerin çelik ve alüminyumun ise bakırı ikame etmesi gibi şeylerdir. Binlerce yıldır ve yüzyıllardır olmasa bile, maddelerin önemli ölçüde birbirini ikame etmesi yıllardır devam etmektedir. Teknik olarak bu ikamenin olanak dahilinde olduğu yerlerde aynı ve benzer kullanımları olan hammaddeler arasındaki rekabet artmıştır. Fakat bu rekabet yabancı kaynaklara olan "bağımlılığın" azalmasını değil de, bu "bağımlılığı" artmasıyla sonuçlanmıştır. Bunun nedeni ise oldukça basittir. Fiyatlar uygun ve hammedde maliyetleri önemsiz olsa bile ikame isteğe bağlı değildir. Örneğin elektrik tel ve kablolarında kullanılan bakır ancak elektrik ileten bir madde ile değiştirilebilir. Bu ne-

denle çelik, kağıt ve tahta, elektrik iletkenliği gerektiren teller için uygun ikame maddeleri değildir. Diğer taraftan alüminyum mümkün bir ikame maddesi iken, bu tür bir ikamenin sonucu da yabancı hammadde kaynaklarına olan "bağımlılığın" artmasıdır: yabancı ülkelerden sağlanan boksitin ülke içi boksit üretimine olan oranı, bakır cevherinde aynı ilişkideki orandan çok daha yüksektir.

Yabancı hammadde kaynaklarının kullanımının azaltılması veya ortadan kaldırılması için ikame edebilmeye güvenilememesinin diğer bir nedeni de çelik ile ilgili olarak görülebilir. Birçok rekabette çelik daima kaybetmiştir, tamamıyla ülke içindeki kaynaklardan üretilen plastiklerle arasındaki rekabette de durum böyle olmuştur. Bunlara rağmen, çeliğin rekabetçi durumunun zayıflamasına rağmen yabancı cevherlerin kullanımında bir artış görülmüştür. Bunun nedeni büyük Mesabi demir cevheri kaynaklarının tüketilmiş olmasıdır. Bunun da ötesinde, teknik gelişimler sayesinde ülke içindeki takonit cevherinin işlenmesi ekonomik olarak mümkün kılınmasına rağmen, A.B.D. çelik şerketlerinin Kanada, Güney Amerika, Afrika ve Asya'daki demir cevheri rezervleri için duydukları ilgi artmıştır.

Bütün bunların sonucu şudur: genel olarak minerallerin ikamesi sorununun tereyağının yerine margarin, ipek ve pamuk yerine sentetiklerin kullanılmasından oldukça farklı olduğu ortaya çıkmıştır. Temelde *bir mineralin diğer bir mineral tarafından ikamesi* teknik bir sorundur. Ekonomi de işin içine girebilir, fakat ekonomik esneklik teknik belirleyiciler tarafından büyük ölçüde kısıtlanmıştır. Teknolojinin bugünkü düzeyinde iletkenlik özelliği olmayan maddelerden elektrik akımı gönderilemez. Alüminyum olmadan yolcu ve yük taşıyan uçaklar yapılamaz. Ayrıca dünyanın dört bir tarafından kolombiyum, tungsten, nikel, krom ve kobalt sağlamadan işleyebilecek bir jet motorunun nasıl yapılacağını da bilmiyoruz. Diğer taraftan ise ekonomi ve politika, teknolojideki hayal edilen gelişmeleri düşünüp ellerini kollarını bağlayıp duramaz.

Eleştirmenler ise ikame sorunu ile ilgili daha cesur bir hipotez ileri sürüyorlar: "İkame edilebilirlik sorunu Amerikan

ekonomisinde üretilen ürünlerde meydana gelebilecek değişikliklerden etkilenebilir. Bu ise gerek duyulan maddeleri belirler. Pek tabii ki en büyük olasılık askeri üretimin kısılmasıdır." Fakat niçin askeri üretim ile yetiniliyor? Örneğin ticari jet uçaklarımızı Fransa, İngiltere, Almanya ve Japonya'da yaptırabilirdik. Bu ülkeler iş sağladıkları için memnun olurlar, biz de yabancı hammadde kaynaklarına olan bağımlılığımızı azalmış olurduk. Daha da öteye, kalabalık şehirlerimizde otomobil kullanımını kısıtlayarak ve demiryollarının kullanımını geniş ölçüde arttırarak kamyon trafiğini azaltma yoluyla toplumumuz tarafından üretilen ürünleri başka taraflara kaydırabilirdik. Böylece arabalara olan talebi ve yabancı mineral kaynaklarına olan bağımlılığı azaltmış ve soluduğumuz havayı temizlemiş olurduk.

Yabancı hammadde kaynaklarına olan bağımlılık sorununu basite indirgemek için rasyonel bir toplumun böyle bir sorun karşısında neler yapabileceği konusunda spekülasyonlara dalmak ilgi çekicidir. Faaliyette bulunmada ana dürtünün kâr elde etmek olduğu kapitalist toplumun sınırlarını ve çelişkilerini göstermesi açısından bu tür spekülasyonların eğitim değeri bile olabilir. Fakat eğer kapitalist emperyalizmin ne olduğunu anlamak istiyorsak, kapitalizmin gerçek şekliyle, yani *bir dünya sistemi olarak* işleyişine ve dinamiğine dikkat etmemiz gereklidir.

TEMEL DEĞİŞİKLİKLER Mİ?

Eleştirmenler görüşlerini "Temel Değişiklikler" adını verdikleri bir bölümde özetliyorlar. Eleştirmenlere göre, A.B.D. kapitalist ekonomisinin emperyalizm olmadan işleyebileceğine işaret etmektedir. Burada ileri sürülen noktaların tümünü ele alacak yerimiz olmadığından, sadece birkaçı üzerinde görüşlerimizi bildireceğiz.

İlk olarak, kapitalizmde meydana gelen temel değişiklikler nedeniyle emperyalizmin "gerekliliğine" neden kalmadığı yolundaki görüşleri için John Kenneth Galbraith'in *Yeni Endüstri Devleti* adlı yapıtını destek olarak ileri sürüyorlar.

Fakat Galbraith'in ele aldığı değişiklikler hangileridir? Galbraith'e göre "yeni" kapitalizm sınırlı sayıda dev şirket hakimdir ve böyle olmalıdır; "yeni endüstri devletinin" başarısı bu devlerin başarısına bağlıdır. Bu endüstri devlerinin ise üç temel ihtiyacı vardır: sürekli büyümeli, hammaddelerini düzenli fiyatlarla denetim altında bulundurabilmeli ve pazarlarını kontrol edebilmelidirler. Tamamıyla doğru. Bilerek veya bilmeyerek, Galbraith tekelci kapitalizmin emperyalizminin ana kaynaklarını açıklıyor.

İkinci olarak, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden beri önemli bir ekonomik buhranın olmamasında eleştirmenler temel bir değişiklik görüyorlar. Fakat eğer bu "temel değişikliğin" en önemli nedenlerinden biri Amerika Birleşik Devletleri tarafından kurulan ve sürdürülen büyük askeri makina ise, böyle bir değişiklik çağdaş barışçıl bir kapitalizme kolay kolay yol açmaz. Tam tersine, savaşların ve ihtilallerin habercisidir. Gerçekten de, böyle bir "başarının" ortaya çıkaracağı iç ve dış zıtlaşmalar emperyalizmin ve A.B.D. imparatorluğunun çöküşüne işaret etmektedir; fakat bu tekelci kapitalizmin barışçıl reformlarıyla olmayacaktır.

Üçüncü olarak, eleştirmenler "emperyalist olmayan" Almanya ve Japonya'nın süratli büyüme hızlarıyla emperyalist Amerika Birleşik Devletleri ve Büyük Britanya'nın daha yavaş büyüme hızlarını karşılaştırıyorlar. (Şöyle diyorlar: "Japonya ve Almanya'nın yabancı yatırımlar olmadan savaş sonrası dönemdeki süratli büyümesi..." Yabancı yatırımların büyüme hızı açısından önemli olmadığını ileri sürmek isteyebilirler, fakat eğer Almanya ve Japonya'nın dış ülkelerde önemli ölçüde yatırımları olmadığına inanıyorlarsa yanılıyorlar.) Bu tür karşılıklı ilişkide eksik olan, son onyıllarda dünya kapitalist sisteminin işleyiş tarzının kavranmasıdır.

Amerikan Barışı altında dünyanın mümkün olduğu kadar büyük bir bölümünü "hür" teşebbüs için açık tutmada A.B.D en önemli askeri güç ve polis faaliyetlerini sağlamaktadır. Bu anlaşmada ise dünya kapitalizminin en önemli ve stratejik parçaları olan Almanya ve Japonya, Amerika Birleşik devletleri'nin ekonomik ve askeri stratejisinden en çok yararlananlar

olmuştur. Özellikle Japonya zengin bir A.B.D. pazarından sağladığı avantajların ötesinde Kore ve Vietnam savaşları için A.B.D. alımlarından da yararlanmıştır. Almanya ve Japonya'nın büyüme hızlarına katkıda bulunan özel etkenler olmakla beraber, büyüme olasılığının kendisi Amerikan Barışı ve militarizm üzerine kurulmuş oldukça başarılı bir A.B.D. ekonomisi ile yakından ilişkilidir.

Özetle: Eleştirmenlerin analitik yöntemi, A.B.D. ve dünya ekonomisinin çeşitli parçalarını birbirinden ayırmak ve ekonomi ile politikanın ilişkilerini kesmeye dayanmaktadır. Vardıkları sonuç şudur: poltik baskı ile çeşitli parçaların onarılmasıyla kapitalizm emperyalizm olmadan yaşayabilecek ve büyüyebilecek bir şekle getirileabilir. Bizim görüş açımız ise ayrı ayrı parçaların dünya tekelci kapitalizminin sosyal organizması ile aralarındaki ilişkiler açısından anlaşılması gerektiğidir. Ayrıca bu toplumsal organizmanın ekonomisi, politikası, militarizmi ve kültürünün temeldeki birliğinin de kavranması önemlidir. *Emperyalizmin kapitalizmin yaşama tarzı olduğu* sonucuna varıyoruz. *buna göre de emperyalizmin ortadan kaldırılması kapitalizmin yıkılmasını gerektirmektedir.*

Harry Magdoff

Monthly Review, Kasım 1970

A.B.D. DIŞ POLİTİKASININ AZGELİŞMİŞ ÜLKELER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Benim görüşlerimin özü, A.B.D. dış politikası ile azgelişmiş dünyanın halklarının çıkarları arasında temel bir çatışmanın var olduğudur. Bu çatışmanın kaynaklarını incelemek için (ki gerçekte çıkar zıtlaşmasıdır) ilk önce iki sorunun cevabı konusunda açık olmalıyız: A.B.D. dış politikası nedir ve azgelişmiş ülkelerin çağdaş düzeye varmalarına karşı koyan ana engeller nelerdir?

Birinci soruya cevap verilmesinde ortaya çıkan ilk engel A.B.D. dış politikasının ilk bakışta değişik ve birbiriyle çelişkili eylem ve program karışıklığı olarak gözükmesidir. Gerçekten de uluslararası ilişkiler alanında uzmanlaşmış bazı gazeteciler arasıra açıkça belirlenmiş ilkelere dayanan kesin bir dış politikanın yokluğundan yakınan uzun makaleler yayınlamaktadırlar. Fakat bu dış politikada düzenlilik meraklılıklarının gözden kaçırdıkları nokta, bir tarafta günlük politika kararlarının belirlenmesinde katkısı olan çeşitli baskılar ve diğer tarafta ideoloji ve kamuoyunu harekete geçirmek için ileri sürülen dış politika idealleri ile bütün bunların altındaki gerçek arasındaki kaçınılmaz farktır.

Günlük politika kararlarının çeşitli ve genellikle düzenli olmayan politik, askeri ve ekonomik değişkenliklerin ürünü olması ve bu kararların farklı insanlar (bazıları işlerini bilen ve bazıları bilmeyen insanlar) tarafından alınmış olsa bile dış politikada belirgin olarak ortaya çıkan bir genel eğilim mevcuttur. Fizik ve kimyada eleman ve bileşimlerin belirli hacim, basınç ve ısı şartları altında değişik halleri olacağını biliyoruz. Ve şunu da bilmekteyiz ki, çeşitli şartlar altında buhar, daha değişik şartlar altında buz olarak gözüken suyun yapısı H_20 olarak kalmaktadır. A.B.D. dış politikasının benzer bir temel özelliği de bütün sıcak savaş, soğuk savaş, çığırtkan militanlık ve kararsızlık dönemlerinde ortaya çıkartılabilir. A.B.D. dış

politikasının genel akımının birbiriyle yakından ilişkili iki öğesi vardır.

(1) Dünyanın mümkün olduğu kadar büyük bir bölümünü özel ticaret ve özel teşebbüs için açık tutma dürtüsü. Burada şu endişeler içerilmektedir: (i) Rakip imparatorlukların A.B.D. iş dünyasının çıkarlarının aleyhine olarak ayrıcalıklı ticaret ve yatırım alanları ele geçirmelerinin önlenmesi, (ii) mümkün olduğu yerlerde A.B.D dış dünyası için ayrıcalıklı ticaret ve yatırım olanaklarının yaratılması.

(2) Karşıdevrimlerin desteklenmesi. Bu da çeşitli öğelerden oluşmaktadır. (i) başlangıç dönemlerinde olan sosyal devrimlerin vaktinden önce doğum yapmalarını sağlamak, 8ii) gelişim halinde olan sosyal devrimleri bastırmak ve (iii) kurulu sosyalist toplumlara karşı savaş. Ekonomik baskı veya sosyalist inançtaki liderlerin ve ülkelerin yanlış yola sevkedilmesi yoluyla karşıdevrim.

Bu tür bir temel dış politika ne Amerika Birleşik devletleri'ne, ne de İkinci Dünya Savaşı dönemine özgü bir politikadır. Gelişmiş kapitalist ülkeler arasında dünyanın bölüşümü ve yeniden bölüşümü için ortaya çıkan zıtlaşma, ders kitaplarının "çağdaş tarih" dedikleri ve iki dünya savaşı ile bölümlere ayrılmış olan gelişmelerin ayrılmaz bir parçasıdır. Sosyal devrimlere karşı olan sinirli askeri tepki de günümüzde ortaya çıkan acaip bir olay değildir. Fransa'yı fetheden Alman orduları ile yenilen Fransız ordusunun Paris Komünü'nü ortadan kaldırmak için güçlerini birleştirmelerinden sonra bir yüzyıl geçmiştir. Atom bombasının geliştirilmesinden ve Sovyetler Birliği'nin etkin bir yayılıcı güç olarak kabul edilmesinden çok önce, Versay Antlaşması başındaki İttifak Ülkeleri yeni doğmuş olan Bolşevik devriminin yok edilmesi üzerinde planlar kuruyorlardı. Gerçekten de diğer İttifak Ülkelerinin yanısıra Amerika Birleşik devletleri de Bolşeviklere karşı karşıdevrim güçlerinin yanında savaşmak üzere silahlı kuvvet gönderdi. A.B.D. dış politikasının düzenliliği işte bu tarihsel yapı ve cumhuriyetimizin büyümesinde daha uzun bir liste tutan yayılmacı faaliyetlerle anlaşılabilir.

Bu tür bir dış politika azgelişmiş ülkeler için özellikle önem-

lidir, çünkü Üçüncü Dünya için gündemdeki madde A.B.D. dış politikasının kaçınılmaz kaderi olan sosyal devrimlerdir. Bu çıkar çatışmasını kavrayabilmek için yukarıda ortaya atılan ikinci soruyu incelemek zorundayız: Azgelişmiş ülkelerin çağdaşlaşmalarına ne engel oluyor?

Üçüncü Dünya'nın endüstriyel geriliğine ders kitaplarının genel yaklaşımı yirmi, otuz veya daha fazla azgelişmişlik özelliğini saymaktır. Bu yaklaşımın hatası, nedenler ile belirtiler arasında çok az bir ayrım yapılmış olmasıdır. Arasıra nüfus kontrolu gibi çözüm yolları üzerinde dikkatleri yoğunlaştırarak bir çıkar yol aranmaktadır. Ve bu çözüm yolu bile sadece teknik bir sorun olarak ele alınmakta, nüfus baskısına etkide bulunan ve göstermelik çözüm yollarına bir engel teşkil eden sosyal ve ekonomik çevre gözönüne alınmamaktadır.

Azgelişmişlikle ilgili bu uzun ve eklektik belirtiler dizilerinin bir yararı olmuşsa, bu da azgelişmişlik sorununun örneğin bir ülkenin fakirliği ve gelişememesinin ana nedeninin tabii kaynakların eksikliği ile ilgili yaygın kanıdan çok daha derin kökleri olduğunu göstermesidir. Gerçekten de, tabii kaynaklar açısından zayıf olan gelişmiş ülkeler olduğu gibi, bu açıdan zengin olan azgelişmiş ülkeler de vardır. Daha önemli bir nokta da azgelişmişliğin karakteristik özelliklerinin sayıca bu kadar fazla olmasının mevcut sosyal yapılar içinde reformlarla oynamanın uygunsuzluğu ve bu toplumların toptan bir yapı ve yön değişikliğine olan gereksinmesini ortaya çıkartmasıdır.

A.B.D. üniversitelerindeki düşüncenin ve A.B.D. dış politikasının ana yönü, sosyal ve ekonomik sistemlerdeki yapı değişikliklerinin ortaya çıkaracağı tehlikeli sonuçlardan çekinmektir. Bunun yerine daha basit, daha rahat ve daha emin çözüm yolları üzerine ağırlık verilir: nüfus kontrolu ve yabancı yatırım ve dış yardım ile çağdaş teknolojinin yayılması gibi. Nüfus kontrolu tasvipçilerinin daha aklı başında olanları bunun her şeyi çözecek bir ilaç olmadığını anlamışlardır. Bu, en iyi şekliyle, gıda üretimindeki düşük ilerleme hızı karşısında gittikçe artan kitle açlığına karşı bir emniyet subabı rolü oynayacaktır (mevcut sosyo-ekonomik şartlar altında işleyebileceğini varsayarsak).

Daha temel bir çözüm yolu olarak da zengin ülkelerin fakir ülkelere sermaye ve teknoloji transferi ileri sürülmektedir. Bu ise geri kalmışlığın nedeninin çağdaş teknoloji ve ülke içi sermayenin yetersizliği olduğunu ileri süren geleneksel teşhisin bir sonucudur. Böyle bir reçete de teşhis ile uyum içindedir. Fakat bu reçete aynı zamanda A.B.D. dış politikasını kontrol altında tutan ideoloji ile de uyum içindedir. Ama ne yazık ki bu teşhis yanlıştır.

Gelişmiş ülkelerdeki ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri'ndeki birçok kişi için teknoloji bir hızır gibi yetişmekte, bir tür sihirbazlık yapmaktadır. Eğer bu teknolojiyi yabancı ülkelere bir kere yaydınız mı, refahın bütün mucizeleri hemen arkadan gelecektir. Bu görüşün ne kadar yüzeysel olduğunu anlamak için A.B.D.'nin durumuna birazcık bakmak yeterlidir. En ileri teknolojinin varlığına ve büyük fon transferlerine rağmen Appalachian bölgesi hâlâ fakirlik ve azgelişmişlik yuvası olmaya devam etmektedir. Ve teknoloji ve ülke içi sermaye fazlasının ne kadarı zencilerin yaşadığı gecekonduların fakirlik sorununu çözmeye ayrılmıştır?

Azgelişmiş ülkelerde pek tabii ki fakirliğin boyutları çok daha geniştir. Bu bölgelerde yetersiz teknoloji sorununu anlayabilmek için teknolojinin kendi başına olmadığını, onu kullanacak insanlara gerek olduğunu anlamak zorunludur. Ve bir çözüm yolu bulmak için de bu sonuncusu üzeride durmak gerekmektedir. Sorun ülke içindeki halkın, işsizlere iş sağlayacak ve üretimde bulunanların üretimlerini arttıracak ileri teknolojiyi uygulamadaki isteklilik ve yetenek durumlarıdır. Teknolojiden yararlanabilmek için diğer şeylerin yanısıra eğitim görmüş bir nüfusa, bilime ve bilimsel yöntemlere toplum tarafından değer verilmesine ve kitle tarafından teknolojik gelişimlerin kabul edilmesine gerek vardır. Bunun özellikle böyle olmasının nedeni en fazla ihtiyaç duyulan teknolojinin birkaç büyük şehirde bulunan elektronik beyin ve karmaşık elektronik sistemlerden çok, azgelişmiş ülke nüfusunun en büyük bölümünün bulunduğu tarım sektöründe yaygınlaştırılacak olan teknoloji olmasıdır.

Bu daha ileri teknolojiden yararlanılmayacak demek

değildir. Fakat anlamamız gereken nokta, gelişme sorununa çağdaş bilimin ve teknolojinin harikalarının temel bir çözüm, ani bir sihir sağlayamayacağıdır. Bir endüstri devrimine gerek olduğu kadar bir tarım devrimine de gerek duyulan Üçüncü Dünya'nın gerekleri çelik pullukların, el arabalarının, küçük pompaların ve sulama sistemlerinin sayısının arttırılmasıdır. Duyulan gerek sadece malzeme için değildir. Toplumların, bitkilerin ve toprağın kullanımıyla ilgili geliştirilmiş yöntemlerin seçimine de ihtiyaç vardır. Bunun için ise toprağı işleyen köylü kitlesi işin içine sokulmalıdır. Bu da halk kitlelerinin değişmesini ve daha önemli olarak da halkın gelişimini kısıtlayan etkenlerin ortadan kaldırılmasını gerektirmektedir.

Kaldırılması gereken engeller halkın tabiatında veya kültürlerinin özel niteliklerinde veya dinlerinde değildir. Aksine bu engeller bu halkın üzerinde yaşayan toplumsal kurumlarda, toprak mülkiyet sisteminde, büyük toprak sahipleri ve işadamlarının çıkarlarında, hakim sınıflar tarafından kabul ettirilen toplumsal önceliklerdedir. Bir örnek vereyim: Hindistan'ın ekonomik çabalarının en şaşırtıcı konusu küçük köylülerin çalıştırdıkları toprakları sulamak için gerekli olan az bir işi yapmaktan kaçınmalarıydı. Hindistan hükümeti çiftçilik için su sağlamak amacıyla büyük paralar harcıyarak geniş kanallar kazdırdı. Fakat köylüler ürünlerini büyük ölçüde arttıracak olan bu avantajdan yararlanmadılar. Nehir ve kanallardan kendi küçük arazilerine su almak için gerekli olan su yollarını kazmadılar. Bir keresinde Hindistan'da uzun süre kalmış ünlü bir A.B.D. tarım uzmanına bu durumu sordum. yapılan yanlış neydi? Tembellik mi, yoksa cehalet mi? Bu tutucu tarımcı benim saf soruma güldü. Bana sabırla en besit ve en cahil köylünün bile suyun önemini bildiğini anlattı. Neden şu idi: su yollarının büyük toprak sahiplerine ait topraklardan geçmesi gerekiyordu ve bu toprak sahipleri de bu su yollarının kullanımı için köylülerin ödeyemeyecekleri kadar yüksek kira istiyorlardı.

Ayrıca fakirliğin yaygın olduğu kâr dürtüsüyle hareket eden bir ekonomide tarım üretimini arttırmak için gerekli olan gelişmiş tarım aletleri, araçları ve kimyasal maddelerin büyük

miktarlarda üretimi için büyük yatırımlar yoktur. Bu temel ürünlerin üretilmesi için gerekli olan teknoloji karmaşık ve ülkedeki işadamları da aptal değildir. Müteşebbislerin ekonomik kalkınma için gerekli olan şeyi yapmamalarının nedeni, bu yatırımlarda yeterli kâr olmaması veya başka faaliyetlerde daha yüksek kârlar elde edilebilmesidir.

Bu ve diğer nedenlerden dolayı, azgelişmiş dünyanın büyük bir çoğunluğu için gündemdeki sorun sosyal devrimlerdir: çıkarları mevcut düzenin sürdürülmesinde olan sınıfların güçlerini ellerinden almak için, sosyal öncelikleri değiştirmek, eğitimi yaymak, geniş halk kitlelerinin hevesini arttırmak ve üretimin yapısını mülk sahiplerine en fazla kâr getiren şeylerin değil de halkın ilerlemesi için en gerekli olan şeylerin üretimini değiştirmek için devrimler gündemdedir.

Sosyal devrim bir kere başladı mı ekonomik tutuculuğun temel toplarından biri olan sermaye yetersizliği yeni bir önem kazanır. İlk olarak, devrim iki ana sermaye israf kaynağını oldukça süratli olarak durdurabilir: (i) zenginliklerin ve orta sınıfın üst kademelerinin tüketimlerini büyük miktarlarda kısar ve (ii) yabancılara ait yatırımlara el koyar. Bu tedbirler iki bakımdan yararlıdır: (i) tarım, imalat sanayii, madencilik ve ticaretteki kârlar en önemli kalkınma projelerinde kullanılabilir ve (ii) gerek duyulan dövizler, lüks madde ithalatı ve yabancı yatırımın kârları, faizleri, patent hakları ve idareci ücretleri aracılığıyla ülke dışına çıkma yerine hammadde ve araç satın alınmasında daha etkin bir şekilde kullanılabilir.

Sermaye yetersizliği ile ilgili olarak sosyal devrimin ikinci bir katkısı da sermayeyi bir ölçüye kadar ikame etmesi için emeğin harekete geçirilmesidir. Bu yolla gerekli yapım faaliyetlerinin büyük bir kısmı gerçekleştirilebilir. Makinaların kullanılması pek tabii ki daha iyi olacaktır. Fakat eğer makina yoksa ve ihtiyaç büyükse, kullanılmayan ve kapasitenin altında kullanılan işgücü, örneğin yol yapımında, sellerin kontrol altına alınmasında, sulama işlerinde ve ev yapımında kullanılabilinir, aynı yüzyıllar önce buldozerler, kamyonlar ve gençler olmadığı zamanlardaki gibi. Bu ideal bir çözüm değildir, ama "tanrının kendine yardım edenlere yardım

ettiği" gerçeğine uyan bir çözümdür. A.B.D. ile ilgili bir örnek daha vereyim: Farelerin denetim altına alınmasına bakalım. Azgelişmiş ülkelerin çoğunda fareler yıllık tarım ürünlerinin önemli bir miktarını tahrip eder. Yeterli bir sermaye yatırımı ile tarlaların çevresine yere yakın bir şekilde elektrikli tel germek bu farelerden birçoğunu öldürecektir. Elektriğin az ve teller için de paranın olmaması nedeniyle fareler karınlarını duyuruyorlar. Diğer taraftan Çin'deki devrimin gösterdiği gibi halk kitlelerinin örgütlenmiş gücü, önce çözülmesi gereken sorunlara dört elle sarıldı mı çağdaş teknolojiden yararlanmadan farelerden kurtulabilmektedir.

Sermaye yetersizliği sorununun çözülmesine üçüncü bir katkı da devrimin kitlelerin eğitim ve sağlığına önem vermesidir. İnsani düşünceler bir kenara bırakılırsa, beslenme ve tıbbi bakımın iyileştirilmesi emek verimliliğinin artmasına katkıda bulunur. Eğitim ise insan sermayesini (insanın oluşturduğu sermayeyi) arttırır. Bu ülkelerden birçoğu için önemli olan nokta genel eğitimin yanısıra eğitim önceliklerinin seçme bir yönetici grup (şehirlerde iyi şartlar altında yaşayanlar için hümanite, hukuk ve tıp alanlarında eğitim görenler) eğitiminden, (i) teknolojinin kavranabilmesi ve daha fazla kendi kendine yeterlilik için gerekli olan bilim ve matematik ile (ii) güçlü ve etkin bir ekonomik ve sosyal planlamayı gerçekleştirmek için gerekli olan politika ve ekonomi eğitimine doğru yönlendirilmesidir. İhtiyaç sadece az bulunan ve karmaşık şeyler için değildir. Bilimsel çiftçilik yapabilmek için defterlerini güvenilir bir şekilde tutacak ve aritmetik yapabilecek çiftçilere gerek vardır. Kendimize sormamız gereken soru şudur: Yirminci yüzyılda nüfusun büyük çoğunluğunun sıhhi bakım ve eğitimlerinde büyük gelişmeler meydana getirebilmek için niçin sosyal devrimlere gerek vardır?

Kalkınma sorununa hangi açıdan yaklaşırsak yaklaşalım, mevcut hakim sınıflar tarafından korunan kurulu sosyal kurumların koyduğu sınırlamalar ve önceliklerle (isterseniz, değerler de diyebiliriz) karşılaşıyoruz. Bu hakim sınıflar ise gelişmiş kapitalist ülkeler ve günümüzde özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin askeri ve dış politikalarıyla desteklenen

ve güçlenen sınıflardır. Bu tarih başarılı ve zengin kapitalist ülkelerin sömürge ve yarı-sömürge uygulamaları ile doludur. Üçüncü Dünya temelde zor kullanma ile ve buna ek olarak da bunun sonucu ortaya çıkan ekonomik ilişkilerin sürdürülmesiyle metropol merkezleri için hammadde ve gıda maddeleri üreticisi ve kaynaklarının izin verdiği ölçüde endüstrileşmiş ülkelerde üretilen imalat sanayi ürünleri alıcısı durumuna getirilmiştir. Ortaya çıkan ekonomik yapı bir ve aynı zamanda hem (i) kaynakları endüstrileşmiş ülkelerin ihtiyaçlarının karşılanmasına harcanmakta olan bir ekonomi ve hem de (ii) refahları bu bağımlılığın devamına bağlı olan (bunu kendileri ister beğensinler, ister beğenmesinler) hakim sınıflar yaratmıştır. Kısacası emperyalist ticaret ve yatırım ağının saygıda kusur etmeyen yeni bir parçası oluşmuştur.

Azgelişmişlik yerine kalkınmaya doğru yeni bir atılım, endüstrice geri olan bu ekonomilerin daha büyük esneklik ve kendi kaynaklarının daha etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamak için yapılarının değiştirilmesini, toplamların, ülkedeki ve dışarıdaki zenginlerin refahını arttırmak yerine halkın gereklerinin karşılanması için yeni bir yöne sevkedilmesini gerektirmektedir. Bu yeni atılımın içerdiği diğer bir husus da gelişmiş ülkelerin kültürüne ve "üstünlüğüne" olan psikolojik bağımlılığın da sona ermesi ve halkta kendine güven, kendine dayanma ve düşünce ve eylemde bağımsızlığın gelişmesidir. Kendini emperyalizmin maddi ve psikolojik bağlarından kurtarmaya çalışan devrimci atılımı denetim altında tutmak isteyen A.B.D. dış politikası (askeri durumu ve eylemleri de dahil) gerçekte azgelişmiş ülkelerin gelişimine en büyük engeldir.

Harry Magdoff
Monthly Review, Mart 1971

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDAN GÜNÜMÜZE AMERİKAN EMPERYALİZMİ

Paul M. Sweezy

I

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde aldığı şekliyle A.BD. imparatorluğundan söz edeceğim. Baştan şunu açıklamalıyım ki, "imparatorluk" ile sadece anaç ülke ve sömürgelerini veya hatta bir metropol ve hukuki durumları göz önüne alınmadan himayesinde olan ve kendine bağımlı ülkeler topluluğunu kastetmiyorum. Benim kastettiğim, bir metropol ve bunun uluslararası ekonomik ve politik çıkarlarının bütünlüğüdür. Bu nedenle burada kullanıldığı şekliyle "imparatorluk" ve "emperyalizm" endüstrileşmiş ileri ülkelerde tekelci kapitalizmin uluslararası yönlerini belirten terimlerdir.

Bir başka ön açıklama daha: genel olarak kapitalizmin olduğu gibi emperyalizmin de yönlendirici gücü, sermayenin içerdiği kendi kendine yayılmacı niteliğidir. Burjuva ekonomisi için böyle bir düşünce yoktur, ama marksist ekonomi açısından bu son derece önemlidir. Bu konuyu bilmeyenler *Kapital*'in I. cildinin 2. bölümünü okumalıdırlar. Sadece 34 sayfa uzunluğunda olan bu bölüm ciddi bir çalışmanın karşılığını yeterli şekilde ödeyecektir.

Yayılma doğrultusundaki kesintisiz dürtüsü ile sermaye, endüstri ve ülkelerin sınırları gibi tüm engelleri aşarak veya yakarak geçer. Bu durum, tekelci kapitalizm döneminin tipik ve hakim sermaye birimlerinin niçin çeşitli endüstrilerde faaliyette bulunduğunu ve çokuluslu olduğunu (çok sayıda endüstri ve ülkede faaliyette bulunan dev anonim şirketler) açıklar. Bu dev anonim şirketlerin dünya ölçüsünde yayılmaları, son 25 yılında A.B.D. emperyalizminin belirleyici olgusudur.

II

Bu imparatorluk, başında bir metropolün ve onun altında

bir bağımlı birimler hiyerarşisinin bulunduğu yapısal bir sistemdir. Bu sistem, uygun bir mükafat, yaptırım ve son analizde zor kullanımı mekanizmasıyla yürütülen belli kural ve kaideler sistemine göre faaliyette bulunur. Bu kural ve kaideler hem milli, hem de uluslararası niteliktedir ve buna bağlı olarak yürütme mekanizması da böyle olmalıdır. Kapitalist imparatorluktaki her birim kendi yargı alanı içinde sermayenin hemen hemen özgür olarak faaliyette bulunmasını sağlamalıdır. Bunun anlamı özel mülkiyet ve sömürülebilecek işgücü ile ilgili olarak yeterli güvenliğin bulunmasının gerekliliğidir. Bir imparatorluğun birimleri arasında oldukça engelsiz bir mal ve para ve belli bir ölçüye kadar da emek (hiç olmazsa belli emek türleri) hareketliliği olmalıdır. Pek tabii ki sermaye ve kâr akımları para akımı şeklinde olur. Buna göre de kapitalist bir imparatorluğun uluslararası yapısı için ticari ve parasal sistemlerin hayati önemi vardır. Mülkiyet ve emek ile ilgili olarak uygun şartların sağlanması ilk elde milli (ve sömürgeci) hükümetlerin sorumluluğu altında iken, ticari ve parasal sistemlerin şekillendirilmesi ve yürütülmesi temelde metropolün bir işlevidir. Bu bakış açısına göre kapitalist bir imparatorluk temel olarak kapitalist üretim biçiminde geçerliği olduğu veya buna açık olan ve ticari parasal konularda aralarında en güçlü olanların liderliğini kabul eden ülkeler topluluğudur. Buna göre bir ülke (i) kapitalizmi sona erdirecek şekilde ülke içinde toplumsal sistemini değiştirir ve (ii) ticari ve parasal konularda kendi yolunu izlerse, bu imparatorluğu terkettiğini söylemek zorundayız. Lider metropol pek tabii ki her iki türdeki eğilimler için daima uyanıktır ve bunları önlemek için elinden geleni yapar. Buna, bir imparatorluğu bir bütünlük içinde yönetme sanatı denebilir.

III

Şimdi Amerikan imparatorluğuna dönerek, bütünlüğünü ve faaliyette bulunmasını sağlamak için İkinci Dünya Savaşı süresince ve sonrasında yapılan düzenleme ve işleyişlere bakalım. Amerikan liderlerinin çoğu pek tabii ki meseleyi imparatorluk ve emperyalizm açısından ele almazlar; fakat biraz

önce belirtilen şekilde anlaşıldığı takdirde bu terimlerin onların amaç ve eylemlerini tamı tamına belirlediğine hiç şüphe yoktur. Onların konuştukları dil hür dünya ve onun liderliğinden söz eder, "hür dünya" ile kastettikleri ise pek tabii ki kapitalist işletmeye açık olan dünyadır. "Liderlik" ile kastettikleri ise (ki bunun sadece Amerika Birleşik Devletleri'ne ait olduğundan hiçbir zaman şüphe etmemişlerdir) hür dünyanın işleyiş kurallarını belirleme hakkı ve bu kurallara uyulmasını gözetmek için gerekli askeri güce sahip olmaktır.

Bu nedenle savaş süresince ve sonrasında A.B.D. politikalarının üç ana amacı vardı: (i) Amerikan imparatorluğu, yani diğer bir deyişle hür dünyada mümkün olduğu kadar fazla ülke tutmak (ki bunun anlamı devrimlerin önlenmesi ve karşı devrimlerin desteklenmesidir); (ii) uygun bir dizi uluslararası kural ve kurum düzenlemek; ve (iii) üstün bir askeri güç kurmak. Şimdi bunları sırasıyla ele alalım.

Kızıl Ordu'nun Avrupa'nın ortalarına yürümesiyle hür dünya savaş süresinde Doğu Avrupa'yı elinden kaçırma acısını çekti. Savaştan sonra daha öte kayıpların önlenmesi ise Batı Avrupa kapitalizminin yeniden kurulması için büyük miktarda A.B.D. yardımını gerektirdi (İngiltere'ye borç, Marshall Planı vb.). Bu çaba başarıya ulaştı. Asya'da ise diğer bir büyük çaba (A.B.D.'ndeki insanların çoğunun kavradığından çok daha büyük bir çaba) Çin Devrimini engelleme veya Kuzey Kore ve Vietnam'ın "kaybedilmesini" önlemede başarısız kaldı. O zamandan beri Asya'da daha öte kayıpları önlemek için A.B.D ellilerde Kore'de ve altmışlarda Vietnam'da iki önemli savaş vermek zorunda kaldı. Diğer bir kayıpla da Küba'da karşılaştı. A.B.D. tarafından harekete geçirilen veya desteklenen bir dizi karşıdevrim ise daha öte kopmaları önlemek için Yunanistan, İran, Guatemala, Dominik Cumhuriyeti ve son olarak da Şili'de gerekli oldu. (Diğer durumlar, yani Lübnan ve Endonezya da inandırıcı bir şekilde bu listede içerilebilirdi). herhangi bir şekilde abartma korkusu olmadan söylenebilir ki, bu daha fazla kaybı önleme sorunu son 25 yıldır hiç eksik olmamıştır ve daima Amerika'nın politikasını çizenlerin ilgilendikleri temel konulardan biridir. Anti-komünizmin

Amerikan emperyalizminin ideolojik temel dayanağı olmasının ve ondokuzuncu yüzyıl İngiliz emperyalizminin "beyaz adamın sırtındaki yük"ü ile hemen hemen aynı rolü oynamasının açıklaması budur.

Bundan sonra tüm olarak sistem için uygun uluslararası kural ve kurumların düzenlenmesine geliyoruz. Hakim bir ekonomik güç tabii olarak iki şeyden hoşlanır: serbest ticaret (hiç olmazsa kendisinden başka herkes için) ve kendi parasının değer birimi ve uluslararası ödeme aracı olarak tüm dünya tarafından kabulü. Buna göre kendi imparatorluğunun ihtişamlı günlerinde İngiltere serbest ticaretin önde gelen savunucusuydu ve Londra'nın mali alanda ve bankacılıkta önde gelen durumu, İngiliz lirası dünyanın en önemli parası tahtına çıkabilecek yeterlilikteydi. Amerika Birleşik devletleri de benzer politikalar izlemek ve benzer bir duruma varmak için İkinci Dünya Savaşı'ndan çok önce işe koyuldu. Savaş süresince müttefiklerine verdiği ödünç verme-kiralama yardımı mümkün olduğu ölçüde yardım alan ülkenin ticaret politikasını savaştan sonra liberalleştirmesi zorunluluğuyla bir arada yürütüldü. Ticaret politikalarının liberalleştirilmesinin yaygınlaştırılması doğrultusunda bir çaba ise 1947 yılında Genel Gümrükler ve Ticaret Anlaşması'nın (GATT) kurulmasıyla üstlenildi. Bu arada sistemin en önemli yeni uluslararası kurumları 1944 yılında ünlü Bretton Woods konferansında yaratılmıştı. Bretton Woods uluslararası parasal konularda altın ve doları birbirine eşit olarak kabul etti: altının değeri onsu 35 dolar olarak belirlenmişti ve diğer bütün ülkeler rezerv ve ödeme eylemlerinde her ikisine de eşitmiş gibi davranmak zorunda idiler. Daha sonraki deneylerin gösterdiği gibi, bu, Amerika Birleşik Devletleri'ne bedava bir altın madeni sunmak anlamına geldi. Yürürlükte kaldığı sürece mükemmel bir sistemdi. Bretton Woods aynı zamanda Uluslararası Para Fonu (IMF) ve daha geri ülkeleri hizaya sokmak için bir tür göz boyama düzeni olan Dünya Bankası'nı kurdu.

Son olarak Amerikan emperyalizminin askeri yönüne geliyoruz. Washington'un başlangıçtaki amacı sistemin askeri gücü üzerinde etkin bir tekeli kendi ellerinde tutmaktı. Diğer

ülkeler ancak ülke içindeki yıkıcı faaliyetlerle savaşabilmeye yetecek bir askeri güce sahip olacaklardı, daha fazlasına değil. ve diğer milli askeri kuruluşlar ise Pentagon'a mümkün olduğu kadar yakın bir şekilde bağlı tutulacaktı. "Düşmana" karşı büyük çapta herhangi bir savaş Amerika Birleşik Devletleri'nin kendi kuvvetlerini kullanması ve müttefiklerinden küçük çapta bir desteğin ötesinde bir yardım istememesi şeklinde yürütülecekti. (Düşmana pek tabii ki, "komünizm" deniyordu ve iki bölümden oluşuyordu ve zaman geçtikçe bu ikisinin arasındaki ilişki gevşedi: bir tarafta Sosyalist ülkeler ve diğer tarafta Üçüncü Dünya'daki devrimci ulusal hareketler.) Bu politika Amerika Birleşik Devletleri'nin yılda on milyarlarca dolara mal olan büyük bir askeri mekanizma kurmasını gerekli kıldı. Mantığa aykırı gelmesine rağmen, A.B.D. tekelci sermayesi açısından bu işleyiş tümüyle yararlıydı: Savaş-sonrası dönem boyunca Amerika birleşik Devletleri'nin göreli refahını sağlayan ve böylece tüm kapitalist sistemin 30'lardaki gibi yeni bir büyük buhrana tekrar girmesini önleyen işte bu astronomik askeri bütçe idi. Fakat, göreceğimiz gibi, askeri güç konusunda hemen hemen tekel durumunu (büyük askeri bütçe politikasını olmasa bile) sürdürme olanağı bir süreç içinde eridi gitti ve şimdi A.B.D. imparatorluğu ile ilgili her şeyde olduğu gibi çok belirsiz bir gelecekle karşı karşıya.

IV

Sorunun bu yönüne bakmadan önce, Amerikan metropolünün gücünün en yüksek düzeyde olduğu dönemde, yani kabaca, ellilerin ve altmışların ilk yarısında elde ettiği başarıların bazılarını saymak gereklidir. Bunlardan biri olumsuz yöndedir, Çin Devrimi'nin zaferinden sonra kayıplarını bir ülkeyle, Küba'yla sınırlı tutabilmesidir. Olumlu yönde ise en önemli başarı dev A.B.D. çokuluslu şirketlerinin dünya ölçüsünde (tüm hür dünyada, yani imparatorlukta) yayılmasıdır.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda A.B.D. anonim şirketlerinin yabancı ülkelerde doğrudan doğruya yaptıkları yatırımlar hemen hemen otuzlardaki büyük buhranın başında

olduğu düzeydeydi: 1950 yılında resmi rakamlar yayınlanmaya başlanınca, yabancı ülkelerde doğrudan doğruya yapılan yatırımlar 12 milyar dolar civarındaydı ve A.B.D. anonim şirketlerinin sahip oldukları toplam varlıkların hâlâ oldukça önemsiz bir bölümünü oluşturuyordu. 1972 yılının sonunda, yani 23 yıl sonra ise bu toplam 94 milyar dolara çıkmıştı, yani hemen hemen %700 artmıştı. Bunun muhasebe kayıtlarındaki rakam olduğu ve piyasadaki değerden çok daha düşük kaydedildiğini herkesin bildiği eklenmelidir. *Wall Street Journal*'ın Avrupa bürosu başkanı yabancı yatırımların ortalama piyasa değerinin muhasebe kayıtlarında gösterilenin üç misli civarında olduğunu hesaplamıştır. Buna göre resmi rakamların savaştan sonraki dönemde gerçekleşen yayılmanın boyutunu büyük yerine küçük gösterdiği açıktır.

Ortodoks ekonominin mantığına göre bu durum, bırakın diğer ülkelerin sömürülmesini, hiçbir şekilde Amerikan emperyalizminin açığa vurulması anlamına gelmemektedir. Tam tersine olarak, bu iktisatçıların ileri sürdüklerine göre, Amerikan şirketleri diğer ülkelerde on milyarlarca dolar yatırım yaparak bu ülkelere büyük yararlar sağladıkları gözleri olan herkesin görebileceği kadar açıktır. Fakat biz biraz daha yakından bakalım. İlk olarak; yabancı ülkelerde yatırılan bu sermayenin tümü nereden geldi? Amerika Birleşik devletleri'nden gerçekten ihraç edilen sermaye rakamlarına bakarsak, 1950 ile 1972 yılları arasında yabancı ülkelerde sahip olunan varlıklarda görülen 82 milyar dolarlık artışın hemen hemen 50 milyar dolarının gerçek sermaye ihracını temsil ettiğini buluruz. Bunun geride kalan bölümü ise ya Amerikan şirketlerinin yabancı ülkelerdeki ortaklıklarının kazançlarının yatırıma yöneltilmesi veya bu ortaklıkların yerel sermaye piyasalarından aldıkları ödünçler şeklinde elde edilmiştir. Diğer bir deyişle, bu dönem içinde A.B.D. şirketleri ülke dışına 50 milyar dolar göndermenin ötesinde yabancı ülkelerde biriken tasarruflardan 30 milyar dolardan fazlasını emmişlerdir.

Burada şöyle bir şey diyebilirsiniz: peki yatırım yapılan ülkeye sağlanan yararın miktarını azaltıyor, fakat geride kalan

bile oldukça büyük değil mi? Soruna tekrar daha yakından bakalım. Şimdiye dek bilançonun sadece bir tarafını hesaba katmıştık. Yatırım iki yöne işleyen bir yoldur: bir yöne sermaye akarken diğer yöne gelir akar.Ve bu akımı, yani yatırım yapılan ülkeden metropole gelir akımını incelediğimizde gerçekten şaşırtıcı bir tabloyla karşılaşıyoruz. Dışarıya sermaye ihracı 50 milyar dolar iken ülkeye gelir akımı 99 milyar dolar, neredeyse tamı tamına iki katı. Bunun sonucu, dev A.B.D şirketlerinin hür dünyanın diğer bölümlerinden büyük miktarlar sızdırırken, aynı zamanda, hür dünyanın diğer bölümlerinin sahip olduğu varlıkların gittikçe daha büyük bir kısmı üzerinde denetim sağlamalarıydı. A.B.D. emperyalizmi işte budur.

V

Son iki yıldır A.B.D emperyalizminin bir bunalım döneminde olduğu herkesçe biliniyor. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda kurulan kurumlar sarsılmakta. Bretton Woods sistemi 1960'ların sonrasında çöktü ve Nixon'un 15 Ağustos 1971'deki söyleviyle resmen gömüldü; GATT'ın temelinde yatan ticaretin liberalleştirilmesi ilkelerine her gün biraz daha açıkça karşı çıkılıyor ve Amerika Birleşik Devletleri de bundan kaçınmıyor; bir zamanların her şeye kadir doları son iki yılda iki kere devalüe edilmek zorunda kaldı ve son zamanlardaki canlanışın son debelenişler olup olmadığını kimse bilmiyor. Diğer taraftan Amerika Birleşik Devletleri'nin sözde sınırsız askeri gücünün bir yalan olduğu Vietnamlılarca açığa çıkarıldı: Hindiçinde hemen hemen on yıllık bir savaştan sonra (ordunun miktarı bir ara yarım milyonu aşmasına ve İkinci Dünya Savaşı'nın tümünde kullanılandan daha fazla hava gücü olmasına rağmen) Amerika Birleşik Devletleri geri çekilmek zorunda kaldı ve Güney Vietnam'ın büyük bir bölümünü Geçici Devrim Hükümeti'nin eline bıraktı. Bunun da ötesinde (ki en büyük darbe bu olabilir) Vietnam, Amerika Birleşik Devletleri halkının ne karşıdevrimci savaşları desteklemeye, ne de bu savaşlarda çarpışacak ordularda askerlik yapmaya hazır olmadığını gösterdi.

Amerikan imparatorluğunin dayandırıldığı varsayımların çoğu ya paramparça oldu, ya da geçerli olup olmadıkları ciddi bir sorun olarak ortaya çıktı. Ve A.B.D. anonim şirket sermayesinin temelinde yatan yayılmacı dürtü henüz denetim altına alınmadı veya hızı yavaşlamadı bile. Tam tersine olarak, kendisini büyüten ve koruyan kurumlar tam çökmekte iken o hızlanıyor ve atılıma hazırlanıyor. Bu cümleyi destekleyen birkaç kanıt vereyim.

Son resmi rakamlara göre (*Survey of Current Business*, Eylül 1973) ülke dışında doğrudan doğruya yapılan A.B.D yatırımlarına 1972 yılında yapılan ekleme, bir önceki yıl rekor bir düzeyde olanın biraz üstündeydi (8.0 milyar dolara karşılık 7.9 milyar dolar). Fakat bu artışın önemli bir ayrılık gösteriyordu. Yatırıma yöneltilen kazançlar 1971 yılında 3.2 milyar doları oluştururken 1972 yılında 4.5 milyar dolar oluyordu. Amerika Birleşik devletleri'nden dışarıya sermaye akımı ise 1971 yılında 4.9 milyar dolardan 1972 yılında 3.4 milyar dolara düştü. Diğer bir deyişle, yatırım yapılan ülkeler kendi sınırları içinde A.B.D şirketlerinin yatırımlarının gittikçe daha büyük bir bölümünü ödemektedir. Gelir açısından da şirketler hiçbir zaman bu kadar iyi olmamışlardı. Alınan temettü ve faiz tutarı (royalti, hizmet ödemeleri ve şirket içi mal satışlarında göstermelik fiyatlar aracılığıyla aktarılan fonlar dahil değildir) 1971 yılında 9.5 milyar dolar iken, 1972 yılında 10.4 milyar dolardı. Ve *Survey of Current Business*'ın sözleriyle, "A.B.D. şirketlerinin belirlenebilen işlemleri A.B.D. ödemeler dengesinde 1972 yılında net 8.9 milyar dolarlık olumlu bir etki yapmıştır; bu rakam, 1971'dekinden 4.0 milyar dolar daha yüksektir." bu alanda bunalım işaretleri görülmemektedir.

Genel düzeydeki istatistikleri bir süre kenara bırakarak iş dünyasının kendisinin durumu nasıl gördüğüne bakalım:

1 Kasım 1973 tarihli *Wall Street Journal*'da önemli bir makaleye şöyle manşet atılmış: "MERKEZİ AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NDE OLAN ŞİRKETLER İÇİN YABANCI ÜLKELERDEKİ YATIRIMLAR DAHA FAZLA KÂR GETİRİYOR DEVALÜASYON BU İŞTE YARDIMCI OLUYOR. SATIŞLARDAKİ ARTIŞ ÜLKE DIŞINDA YATIR-

IMA YÖNELTİLEN KAZANCI ARTTIRIYOR - OLANAKLAR SINIRSIZ". Ve bunu izleyen hikayeden bazı alıntılar da aşağıda.

"A.B.D. şirketleri ülke dışında yatırım yaparak gerçek para makinaları yaratmışlardır."

"İngiliz liraları, franklar, marklar, liretler, pesatalar ve yenler bu yıl ülkeye akıyor."

"Yabancı ülkelerde faaliyetler için kârlı bir 1972'nin üstüne, merkezi A.B.D.'nde bulunan birçok şirket 1973'ü daha iyi geçirmeyi ümit ediyor. Bazıları, yabancı ülkelerde zaten yağlı olan faaliyetlerin kârlarında %30, %40 ve %50 artış bekliyor. Bazı durumlarda, ülke dışından gelen kârlar içerdeki durgunluk eğilimini etkisiz kılacaktır."

"Amerika Birleşik Devletleri'ndeki en büyük 500 şirketin listesinde parmağınızı gezdirebilir ve herhangi birinde durdurabilir ve bu yıl uluslararası düzeyde bir başarı hikayesi bulabilirsiniz. Union Carbide ülke dışında 1971 yılında 44.7 milyon dolar, 1972 yılında 62.9 milyon dolar kazandı. Bu yıl da yine başarılı olacağını söylüyor. Delaware'de büyük bir kimya yatırımı olan Hercules Inc. 'ülke dışında tam anlamıyla şahane bir şekilde çalıştığını' belirtiyor. Üç büyük otomobil üreticisi de yabancı ülkelerdeki kazançlarda ani artışlar bildiriyor. International Business Machines Corporation bu yıl yurtdışındaki kazançlarla ilgili olarak açıklama yapmamaktaysa da incelemeciler IBM için iyi bir yıl geçirilmiş olduğunu tahmin ediyorlar. Bir incelemeci şöyle diyor: 'IBM yurtdışında çok sıhhatli bir durumda.'"

"Polaroid üçüncü yıldır yabancı ülkelerdeki satışlarının bir önceki yıla göre %30'dan fazla artacağını umuyor. Kârlar ne durumda? Başkan yardımcısı Thomas H. Wynman şöyle diyor: Satış gelirini aşan bir hızda artıyor.'"

"International Harvester'ın yabancı ülkelerdeki kârları 1971 yılında 45.2 milyon dolardan 1972 yılında 86.6 milyon dolarla iki katına çıktı... Varlıklarının yüzde 32'si yurtdışında olan International Telephone and Telegraph Co. son yıl net gelirinin yüzde 45'ini yurtdışından sağladı. Bu rakam daha önceki dört yılda yüzde 35'ten yüzde 40'a çıkmıştı."

"Harvester'dan Mr. Voss, 'ülke dışında talep o kadar büyük ki,' diyor, 'ne bizim ne rakiplerimizin bundan yararlanacak yeterli üretimleri yok.' Proctor and Gamble'ın sözcüsü şöyle diyor: 'Proctor and Gamble ürünleri için yurtdışındaki olanaklar hemen hemen sınırsız görünüyor.' Şirketin yabancı ülkelerdeki kazancı üç yılda iki katını aşmış."

"Bir Coca-Cola sözcüsü şöyle diyor: 'Alkolsüz içeceklerde genişleme potansiyeli ülke dışında, iş hayatının olgunlaşmış olduğu A.B.D.'nden daha büyüktür.' Coca-Cola toplam kârının 1971 yılında yüzde 53'ünü, 1972 yılında yüzde 55'ini A.B.D. dışından elde etti."

Ve hâlâ size Amerikan ekonomisinin uluslararası işlere ancak kısmen girdiğini söyleyecek kişiler var!

VI

Şimdi duralım ve tüm tablonun bazı parçalarını yerlerine oturtmaya çalışalım. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Amerika Birleşik Devletleri'nin tüm hür dünyayı kendi askeri ve ekonomik hegemonyası altında bir imparatorluk haline dönüştürdüğünü görmüştük. Bu şartlar altında, A.B.D. tekelci sermayesi dev çokuluslu şirketler şeklinde dünyanın kendisine açık bölümlerine hızla yayıldı ve artmakta olan bir hızla yayılmaya devam ediyor. Fakat bu arada Vietnam savaşı ve Bretton Woods para sisteminin çöküşü, A.B.D. hegemonyasını örgütleyen, düzeni sağlayan ve garanti altında tutan yapıları ciddi bir şekilde zayıflatmıştır. Dğer bir deyişle, A.B.D. imparatorluğu servet açısından şimdiye kadar olduğundan daha süratli büyürken, mali ve askeri güç açısından sürekli olarak zayıflıyor. İnsan bunun mutlak bir çelişki olup olmadığını merak etmekten kendini alamıyor. Büyümekte olan servetle azalmakta olan güç bir arada yaşamayı daha ne kadar sürdürebilir? Yüzyıllardır ve hatta binlerce yıldır gelen tarihsel deney bunların uzun süre bir arada yaşayamayacağını öngörüyor.

A.B.D. hakim sınıfı pek tabii ki ülkenin mali ve askeri gücünün zayıflamasını önlemek ve bu gelişimi tersine çevirmek için elinden geleni yapacak. Kendi açımdan, hege-

monya dönemini karakterize eden türde ticari ve mali hakimiyetin yeniden kurulabilmesi için herhangi bir ümit olduğuna inanmıyorum. Eski altın standardının ve Bretton Woods düzenlemelerinde dolar/altın standardının olduğu anlamda uluslararası para sistemi denebilecek bir şey artık yoktur. Gelişmiş kapitalist ülkelerin paraları birbirleri karşısında yüzüyor ve büyük bir olasılıkla yüzmeye devam edecek. Böyle bir durum daima parçalanmayı, karşılıklı devalüasyonları, para ve sermaye akımı üzerinde denetimleri ve benzerlerini davet eder. Daha zayıf ülkeler ise paralarını ve buna bağlı olarak da tüm ekonomilerini daha güçlü ülkelerinkine bağlama eğilimindedir. Bu durumdan ise gittikçe daha fazla rakip imparatorluklar niteliğini kazanan rakip bloklar ortaya çıkma olasılığı yüksektir. Dünyanın rakip imparatorluklarla ilgili olarak oldukça fazla deneyi vardır ve şimdiye kadar bu rekabet daima büyük savaşlarda son bulmuştur.

Bunun yeniden böyle olacağını kimse öngöremez, fakat böyle olmayacağı konusunda da herhangi bir garanti yoktur. Her hâlükarda, A.B.D.şirketlerinin diğer ülkelerde ve/veya imparatorluklarda yayılmaya devam etme hürriyetinin şimdiye kadar olduğu gibi kalması biraz zordur. Ve ekonomik savaş kızıştıkça, gelişmiş kapitalist ülkelerin Amerikalılara ait şube ve ortaklıkları millileştirmek amacıyla A.B.D. yatırımlarına yanaşmaları gittikçe artacaktır.

A.B.D. askeri gücü açısından ise, Washington'un elindeki gücü yitirme sürecini denetim altına alma çabaları için en az üç yol vardır: Vietnamlılaştırma, tamamıyla gönüllülerden oluşan bir ordu ve bölgesel alt-emperyalist güçlerin yaratılması.

Paul M. Sweezy
Monthly Review, 1972

YETMİŞLERDE EMPERYALİZM

Paul M. Sweezy ve Harry Magdoff

Hiçkimse Bretton Woods Para Sisteminin geçen 15 Ağustos'ta Nixon'un ünlü söyleviyle resmilik kazanan çöküşünün emperyalizmin tarihinde bir dönüm noktası olduğundan şüphe edemez. Fakat şimdi açılmakta olan yeni dönemin hakim nitelikleri konusunda da kimse tam anlamıyla emin değil. Bu nedenle önümüzde yatan gelişmeleri daha iyi kavramaya çabalarken gözönüne alınması ve incelenmesi gerekecek ana sorun ve bakış açılarının bazılarını düzenli bir şekilde ele almak için nedenler artıyor.

Monthly Review ve yayımcılarının geçmişteki durumlarıyla ilgili bir yanlış anlamayı düzelterek başlayalım. New Left Review'da geçenlerde çıkan bir makalede Bob Rowthorn, Monthly Review'un yayımcılarını şöyle bir marksist yazarlar grubuna sokuyor (Jalée ve Necolaus'un isimleri de bu grup içinde verilmiştir):

"Bu grup, Amerika Birleşik Devletleri'nin bugün hakim emperyalist güç olmanın ötesinde gelecekte de gittikçe hakim olacağına inanmaktadır. Görüşleri, aralarında küçük değişikliklerle kabaca şöyledir: Amerikan şirketleri yabancı rakiplerinden çok daha büyüktür, daha ileri bir düzeydedir ve daha hızlı büyümektedir. Bu güçlerinden Avrupa endüstrisinde kilit sektörleri ele geçirmekte yararlanmakta ve Amerikan devlet gücünü de Japonya yolunu açmakta kullanmaktadırlar. Nihayet Amerikan şirketleri Avrupa ve Japon ekonomilerine hakim olacak ve bunun sonucu olarak da bu ülkelerin milli burjuvazilerinin büyük kesimi gayri-millileşecek ve (öznel olarak olmasa bile) nesnel olarak Amerikan sermayesinin temsilcileri şekline dönüşeceklerdir. Bugün bile hakim Amerikan sermayesi ile bağımlı yabancı sermayeden oluşan koalisyonun Amerika Birleşik Devletleri hegemonyası altında bütünleşmiş bir emperyalizm yarattığını ve milli kapitalizmler arasındaki

çelişkilerin gittikçe önemini yitirdiğini ileri sürüyorlar. Bu yazarların Ernest Mandel tarafından haklı olarak "Üçüncü Dünyacılar" şeklinde eleştirildiği kanısındayım." (Bob Rowthorn, "Yetmişlerde Emperyalizm Birlik mi, Rekabet mi?", New Left Review, Eylül-Ekim 1971, s.32-33.)

Gerçekten bunların bizim görüşümüz olmadığı Monthly Review'un Ekim sayısında "A.B.D. Hegemonyasının Sonu" isimli başyazımızda yeterli şekilde gösterilmiştir.

Gelişmiş kapitalist güçler arasında yeni bir ticaret savaşları döneminin açıldığı kanısındayız. ABD hegemonyasının sonu gibi bu teşhis de Rowthorn'un bize atfettiği görüşe tamamıyla karşıttır. Son olarak, kendimizi Rowthorn'la birçok konuda görüş birliği içinde buluyoruz. Eğer bizi kendisinin "ABD süperemperyalizmi" dediği görüşü savunanlar arasında sınıflandırmakta haklı olsaydı durum herhalde böyle olmazdı.

Diğer taraftan bize Mandel ve Rowthorn'un anladığı anlamda "Üçüncü Dünyacılar" demek için pek tabii ki belli bir temel vardır ve bu temelin ne olduğunun açıklanmasının önemli olduğu kanısındayız.

Gerçek şudur ki, Amerika Birleşik Devletleri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hemen hemen 25 yıl süresince emperyalist güçler üzerinde hegemonya kurdu ve bu dönem boyunca tüm olarak emperyalist sistemin baş çelişkisi Amerika Birleşik Devletleri'nin başını çektiği gelişmiş kapitalist ülkelerle Üçüncü Dünya arasındaydı. Tarihsel açıdan dünya ölçüsünde bu dönemin en önemli olayları Çin devriminin başarıya ulaşması ve baştaki emperyalist gücün Güneydoğu Asya'da bugün belirgin olan yenilgisidir. Bu, emperyalist güçler arasında ikincil ilişkiler yoktu veya bir süreç içinde keskinleşmiyordu demek değildir. Ülke içi üretim ve uluslararası ticaret paylarının eşit olmayan büyüme hızlarını gösteren istatistiklere kısa bir bakış herhangi bir hayali silmeye yeterli olmalıdır. Fakat ABD hegemonyasına son veren şey, bu ikincil çelişkiler değildi. Vietnam savaşı olmasaydı bu hegemonya daha oldukça uzun bir süre devam edebilirdi. Amerika'nın uluslararası durumunun gerçekten zayıflaması, Vietnam savaşına 1965 yılından sonra ABD'nin karışmasının boyutlarının büyümesiyle başlar.

60'ların ikinci yarısında ülkenin iyi durumdaki ticaret dengesi sürekli olarak kötüleşti ve temel nedeni ülke dışındaki askeri harcamalar olan ödemeler dengesi açığının büyümesi, doların kapitalist dünyanın rezerv parası olma durumunu sarstı. Halbuki doların bu durumu ABD hegemonyasının çarpıcı aracı ve açığa vuruluşu idi.

Vietnam savaşının ABD emperyalizminin gücünü zayıflatması sadece ekonomik alanda değildi. Belki daha önemli bir etkisi ABD'nin askeri kapasitesi üzerindeydi. Genel olarak veya hiç olmazsa sol çevrelerde yeteri derecede kavranmayan bir gerçek, Amerika Birleşik Devletleri'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan beri dayandığı ve askere alınmış erlerle çoğunlukla üniversitelerden sağlanmış ve buralarda eğitilmiş subaylardan oluşan askeri yapı türünün bağımlı ülkeleri işgal etmek ve denetlemek şeklindeki normal emperyalist fonksiyonlar için işe yaramaz hale gelmiş olmasıdır. 1965 yılında Lyndon Johnson Dominik Cumhuriyeti'ni işgal etmek ve tehditkâr bir devrimi bastırmak için 40.000 asker gönderebiliyordu. Bugün ise Nixon Vietnam'dan kara kuvvetlerini geri çekmek ve gittikçe artan bir ölçüde, temelde profesyonel katillerden oluşan seçme kuvvetler olan Hava Kuvvetlerine dayanmak zorundadır. Herkes bilmektedir ki, eğer Nixon bir devrimi bastırmak için başka bir Üçüncü Dünya ülkesine asker yollamaya çalışsaydı, Amerika Birleşik Devletleri'nde politik bir patlama olurdu ve ülke kesinkes yönetilemez bir duruma düşerdi. Tabii ki bu durum değişmez değildir. Vietnam savaşıyla ilgili anıları olmayan yeni nesiller sömürge savaşlarına karşı farklı bir yaklaşım edinebilirler. Şimdi ilk defa olarak ciddi şekilde ele alınan gönüllülerden oluşacak daha güvenilir bir ordu yaratma çabaları başarıya ulaşabilir. Ve karşıdevrimci askeri yükü kukla ordulara yükleme gibi planlar da ("Vietnamlılaştırma" gibi) meyvalarını verebilir. Bunların hiçbirisinin çok sınırlı olmanın ötesine geçebileceğini düşünmüyoruz, fakat bunları baştan silip atmak da hatalı olacaktır. Amerikan burjuvazisi kesin olarak küçümsenmemesi gereken güçlü ve bol kaynağa sahip bir hakim sınıftır. Fakat hiç olmazsa bugün için Amerika Birleşik Devletleri bir tür askeri zayıflıkla karşı karşıyadır ve

bu durum 1965'ten sonra parçalanmaya başlayan hegemonyanın yeniden canlandırılması ile bağdaşamaz.

Bizim ileri sürdüğümüz görüş şudur: ABD hegemonyası döneminin sona ermesi sömürücü emperyalist güçlerin aralarındaki çelişkilerden değil, Amerika Birleşik Devletleri'nin temsil ettiği metropol ile Hindiçini halklarının temsil ettiği Üçüncü Dünya arasındaki çelişki sonucudur. Eğer bunlar doğru ise, Mandel ve Rowthorn tarafından bizim ve başkalarının bağlı olmakla suçlandığımız "Üçüncü Dünyacı" tavrının bundan daha inandırıcı bir savunması olabilir mi? Sadece eklenmelidir ki ("sadece" kelimesi önemlidir), **belli bir aşamada** baş çelişkinin Metropol ile Üçüncü Dünya arasında olduğunu savunmamız, bu durumun hiç değişmez bir şekil aldığını düşündüğümüz şeklinde yorumlanmamalıdır. Böyle bir şey diyalektiğe son derece aykırı olur ve kesinkes doğru destekleyici kanıt bulunmadığı sürece marksist olmak isteyen hiçkimse böyle bir ithamla karşı karşıya bırakılmamalıdır.

Buradan hareketle mantıki olarak ABD hegemonyasından sonraki emperyalist dünyada durumun ne olacağını sormak gerekir. Şimdi çözülmekte olan önemli çelişkiler nedir ve bunlardan biri, 1945-1970 döneminde Metropol-Üçüncü Dünya çelişkisinin olduğu anlamda baş çelişki kabul edilebilir mi? Burada son derece dikkatli ilerlememiz gerektiği kanısındayız. Metropol-Üçüncü Dünya çelişkisi hâlâ yerindedir ve kapitalizm ve emperyalizm yaşadığı sürece yok olmayacaktır. Emperyalist güçler arasındaki çelişkiler de hiç şüphesiz derinleşmekte ve yoğunlaşmaktadır. Fakat bunlar emperyalist dünyadaki çelişkilerin tümü değildir. Hem metropol hem Üçüncü Dünya'da sınıf çelişkileri vardır ve emperyalizm ile Ruy Mauro Marini'nin alt-emperyalizm dediği şey arasında yeni ve potansiyel olarak çok önemli bir çelişki türü gelişebilir. Şimdi yirminci yüzyılın son üçte birinde emperyalist dünyayı saran bu çelişkilere biraz daha yakından bakalım.

Metropol-Üçüncü Dünya Çelişkisi

Şimdiki durumda bu çelişkinin en kesin olduğu yer Güneydoğu Asya'dır ve her an dünyayı saran bir bunalım şeklinde

patlayabilir. Fakat dünya ölçüsünde de mevcuttur ve değişik bölgelerde farklı hızlarda olgunlaşmaktadır. Artmakta olan gerginlik ve tekrar tekrar ortaya çıkan bunalımlar hemen hemen kesinlikle 70'lerdeki on yılı niteleyecektir ve büyük olasılıkla Orta Doğu, Hint Yarımadası, Güney Afrika ve Güney Amerika'da mihrak noktaları ortaya çıkacaktır. Bu çelişkinin geçen 25 yılda olduğu gibi 70'lerde de hakim olacağını öngörmek için bir temel yoksa da, bu olasılığı çizip atmak için de hiçbir neden yoktur.

Emperyalist Güçler Arasındaki Çelişkiler

Bu çelişkiler tabii olarak 15 Ağustos'la başlayan yeni dönemin ilk aşamasında ana ilgi alanı olmuştu. Daha önce belirtildiği gibi bunların derinleşeceği ve yoğunlaşacağı konusunda hiç şüphemiz yoktur. Fakat şüphe ettiğimiz konu bunların 1870-1914 ve 1919-1939 dönemlerinde sahip oldukları önemli duruma gelebilecekleridir. Daha önceki bu dönemlerin her ikisinde de emperyalistler arasındaki zıtlık doğrudan doğruya dünya savaşlarına yok açtı ve bunları da bir taraftan devrimler, diğer taraftan da sömürgelerin ve yeni-sömürgelerin yeniden paylaşılması izledi. Bu yapının tekrarlanacağı pek tabii olanak dışı değildir: çökmekte olan hakim sınıfların intihar maceralarına atıldıkları bilinmektedir. Fakat şimdiki durumuyla bu pek olacağa benzememektedir. Emperyalist güçlerin burjuvazileri üçüncü bir dünya savaşında sağ kalma şanslarının az olduğunu ve devrimci güçlere ve sosyalist eğilimlere ortaya çıktıkları her yerde karşı koymada ortak çıkarlarının bulunduğunu bilmektedirler. Bu nedenle kendi içlerindeki zıtlıkları tekrar gerçek savaş noktasına kadar itmekten kaçınmaya çalışacaklardır. Ortaya çıkması muhtemel gelişme, birbirleriyle mücadele ederken kendi işçi sınıflarından ve nüfusun diğer bağımlı kesimlerinden gittikçe daha fazla fedakarlık isteyerek çeşitli üstünlükler sağlamaya çalışmalarıdır. Eğer bu doğruysa, bunun sonucu, emperyalist güçler arasındaki çelişkilerin metropolde gittikçe kesinleşen sınıf çelişkileri şeklinde yansıma eğiliminde olacağıdır. Bu ise bizi bir sonraki konumuza getiriyor.

Metropolde Sınıf Çelişkileri

1968 Mayısında Fransa'daki genel grev gibi dikkate değer bir istisnanın dışında, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemin tarihinin şekillenmesinde metropoldeki sınıf çelişkileri oldukça önemsiz bir rol oynamıştır. Bir önceki paragrafta açıklanan nedenle bu durumun gelecekte devam etmesi pek beklenmemektedir. Fakat bu değişikliğin ne kadar çabuk olacağı açık değildir. Burada belirleyici etken emperyalist ülkelerdeki örgütlü işçi sınıfı hareketlerinin ekonomik alanda ekonomizme ve politikada reformizme kökleri çok derinde olan bağlılığının üstesinden gelip gelemeyeceği ve gelse de bunun ne kadar yakında olacağıdır. Bu bağlılık bir taraftan patron sendikacılığı ve diğer taraftan da Sosyal demokratlar ile bugün gerçekten tutucu güçler ve burjuva hakimiyetinin savunucuları olmuş olan geleneksel Komünist partileri tarafından bir yüzyıldan fazla bir süredir desteklenmiştir. İşçi sınıfının büyük bölümlerinin bu tür örgütsel çıkmazlardan kurtulabilmesi pek tabii ki kolay olmayacaktır. Fakat bu iş başarılıncaya kadar emperyalist ülkelerdeki sınıf çelişkilerinin önemli bir devrimci rol oynama olasılığı düşüktür.

Emperyalizm ve Alt-emperyalizm Arasındaki Çelişki

Burada aklımızda olan şey için en açık örnek Brezilya ve Brezilya'nın Güney Amerika'da şimdiki ve gelecekteki rolüdür. Brezilya'nın gayri safi milli hasılası ve askeri gücü son derece süratle büyümektedir. Brezilya'nın ekonomik atılımı işçilerin aşırı derecede sömürülmesi (gerçek ücretler 1964 yılından beri sürekli olarak düşmüştür) ve oldukça az sayıda yüksek gelirli sınıfların harcamaları, ihracat ve devletten gelen (altyapı yatırımları ve askeri gereksinmeler için) talebe dayanmaktadır. Bu sürecin özel bir niteliği de A.B.D. çokuluslu şirketlerinin Brezilya ekonomisine büyük miktarlarda ve gittikçe artan paylarla katılmış olmalarıdır. Bu son durumun tabii bir uzantısı ise Brezilya'nın temelde küçük bir ortak şeklinde Güney Amerika'daki A.B.D. çıkarlarının çoban köpeği olduğudur. Fakat eğer yukarıda ileri sürdüğümüz gibi,

Amerika Birleşik Devletleri Hindiçini'ndeki yenilgi ve ülke içi düzensizlikler nedeniyle Güney Amerika dahil olarak Üçüncü Dünya'da askeri güç kullanmaktan engellenirse, yakın bir gelecekte böyle bir askeri gücü uygulayabilecek durumda olacak olan Brezilya'nın A.B.D.'ne çokuluslu anonim şirketlerin akla getirdiği ölçüde bağlı olup olmadığı sorusu ortaya çıkıyor. Brezilya ile ilgili olarak Amerika Birleşik devletleri, kendi büyüsüyle ölüler dünyasından çağırdığı güçleri artık denetim altında tutamayan bir büyücü çırağına dönüşebilir. Ve eğer bu durum Brezilya olayında olabilirse, niçin örneğin Güney Asya'da Hindistan, İran Körfezi'nde İran ve Afrika'da da Güney afrika için geçerli olmasın? Bu sorunun tümü önümüzdeki dönemde dikkatli ve açık görüşlü (yani dogmatik olmayan) bir çözümleme ortaya çıkaracaktır.

Bundan öncekiler çok sayıda ve etraflı olmasına rağmen, yirminci yüzyılın son üçte birinde dünyada çelişkiler hiçbir şekilde bu kadar değildir. Hiç olmazsa şunlar eklenebilir: (1) emperyalizm ve sosyalizm arasındaki çelişki, (2) sosyalizm ve sosyal-emperyalizm arasındaki çelişki, ve (3) emperyalizm ve sosyal-emperyalizm arasındaki çelişki. Sosyal emperyalizmin "hareket kanunları" konusunda çok az şey bilmemize rağmen, Çekoslavakya ve Hint yarımadasındaki son olaylardan sonra bu olgunun gerçekliği veya şimdiden ortaya çıkan ve gelecekte dana büyüyecek olan önemi konusunda herhangi bir şüphe olamaz.

Son olarak birkaç kelime daha söyleyelim: Emperyalizme içsel ve dışsal olan tüm bu çelişkileri birbirinden ayırıp ayrı ayrı çözümlemek gerek ve gerçekten kaçınılmazken, bunların birbirlerinden ayrı ayrı faaliyette bulunmadıkları bir an için bile olsa unutulmamalıdır. Tam tersine olarak bunlar sürekli bir şekilde birbirlerini etkilerler, birbirlerini güçlendirirler ve son derece karmaşık ve sık sık da şaşırtıcı yenilikte sonuçlar ortaya çıkarırlar. Bunu unutan kişi Engels'in "metafizik düşünme şekli" dediği tuzağa yakalanır. Bu düşünme şekli "tabii olayları ve tabii süreçleri, bağlı oldukları son derece geniş olaylardan ayrı olarak izole şekilde, bunun sonucu olarak hareket halinde değil de durağanlık içinde ve bu ne-

denle de temelde değişen şeyler olarak değil de sabit değişmezler ve hayatta değil de ölü olarak inceler." Burjuva toplumsal bilimine hakim olan düşünce şekli budur; yetersizliği ise emperyalizm incelemesinde olduğu kadar hiçbir yerde açığa çıkmaz.

Harry Magdoff - Paul M. Sweezy
Monthly Review, 1972

1972 YILININ SONUNDA A.B.D.'NİN DURUMU ÜZERİNE NOTLAR

Paul M. Sweezy

1972 yılı sona ermekteyken, A.B.D. sahnesine ekonomik ve politik alanlarda göreli bir sükunet hakim. Fakat bu görünüş yanıltıcıdır, çünkü bu sükunet hiçbir şekilde ülkenin ulusal veya uluslararası varlığındaki bir düzenlilik halini yansıtmamaktadır. Yazımın bundan sonraki bölümünde sadece yüzeysel olmakla kalmayıp aynı zamanda hızlı ve hatta şiddetli değişiklikler geçiren dış görünüşlerden çok, ağırlıkla, temelde yatan gerçek durumu ele alacağım.

Politika:

Nixon'un 1972 yılında yeniden seçilmesi genellikle büyük bir seçim zaferi olarak açıklanıyor ve ülke halkının bu kişiyi ve politikasını ezici bir şekilde tasdik ettiğinin açıklanışı olarak yorumlanıyor (belli bir amaçla olsun veya olmasın). Bu yorum son derece yanıltıcıdır. Nixon'un seçimi sadece Massachusetts ve Columbia bölgesi dışındaki seçmen oylarının büyük bir çoğunluğunu almış olması anlamındadır. Bütün diğer açılardan, bu zafer etkileyici olmaktan uzaktı. Toplam seçmen nüfusunun (139 milyon) sadece yüzde 54'ü gerçekten kaydedildi ve oy kullandı. Nixon kullanılan oyların yüzde 60 kadarını aldı. Bu ise toplam seçmenlerin ancak üçte birinden biraz fazlası oluyor. Bu rakamlarda ise ezici bir nitelik yok. Ayrıca kamuoyu ve siyasi gözlemlerle ilgili kanıtlar Nixon'un kendisine oy verenler arasında bile popüler ve saygı gören biri olmadığını belirtiyor. Nixon'a oy verenlerin çoğunun böyle yapmasının nedeni, onun başkanlığa devam etmesinin şu veya bu şekilde kendi kişisel çıkarlarına uygun olduğunu düşünmelerindendir.

McGovern'ın son derece kötü olan kampanyası her şeyden önce özellikle fakirler ve gençlik (ki oy kullanmamak bunlar

arasında daha yaygındır) arasında yaygın olarak tüm A.B.D. politik sistemi konusunda yaygın eleştirel bir tavrı yansıtmaktadır. Ana kampanya esnasında bir süre nüfusun bu kesimlerinden bazı eğelerin McGovern'ın popülist söylev gücüyle yaygın vurdumduymazlıklarından çıkabilecekleri zannediliyordu. Fakat aday olmasından sonra, Demokratik Parti'de ümitsizce birlik oluşturma çabaları içinde daha önce attığı ilerici adımların çoğunu geri çekti. Eylemci genç nüfus geri çevrildi ve McGovern için büyük bir gençlik oyu olarak düşünülen şey uçup gitti. Bu arada McGovern'ın gençlerin bir kısmına bir süre tutarlı gelen söylev gücünden alarma geçen büyük burjuvazi ise Nixon'un arkasında saf tuttu ve seçim kampanyasına on milyonlarca dolar akıttı. McGovern'ın başarısız gösterisinin diğer nedenlerinden biri de en güçlü olduğu konulardan biri olan Vietnam Savaşından yeterli derecede yararlanamamasıdır. McGovern savaşı ciddi bir şekilde değil de, bir hata olarak ele aldı (ki kendi partisinin de sorumlulukta tam payı vardı) ve diğer konularda ise (özellikle İsrail ve Orta Doğu ile ilgili olarak) A.B.D. emperyalizminin çıkarlarını rakibinden daha iyi koruyabileceğini ülkeye inandırmaya çalıştı. Fakat Nixon, Çin ve Sovyetler Birliği ile sürdürdüğü zeki diplomasisi nedeniyle hiçbir şekilde haketmediği bir barışseverlik şöhreti kazanarak McGovern'ın bu dayanağını sarsmıştı. Vietnam sorusuna ilerde tekrar döneceğim.

1972 yılı seçimlerinden önce Demokratik Parti Kongre'de her iki meclisi de kontrolu altında tutuyordu ve seçimler bu durumu temelde değiştirmedi. Diğer bir deyişle, seçimler hiçbir şeyi değiştirmedi, hiçbir şeye açıklık getirmedi ve hiçbir şeyi çözümlemedi. Ülkeyi son yıllarda kasıp kavurmakta olan tüm ülke içi ve uluslararası sorunlar hâlâ yerlerinde ve bunları ele almak için şimdiye kadar son derece etkisiz olan siyasi araçlarda ise kesin olarak hiçbir gelişme işareti yok.

Ekonomi

A.B.D ekonomisi bir ve aynı zamanda, devrevi bir refah ve genel bir buhran içinde. 1970-71 yıllarındaki bunalımdan kur-

tulma (İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, kullanılan yönteme bağlı olarak beşinci veya altıncı) aşağı yukarı bir yıl önce başladı ve 1972 yılı süresince devam etti. Devresel atılımlarda normal olarak olduğu gibi, şimdiki refah döneminin en göze çarpan özellikleri özel yatırım, endüstri üretimi ve anonim şirketlerin kârlarındaki ani artışlar oldu. 1972 yılının üçüncü çeyreğinde (elimizde bulunan en son rakamlar bunlar) kârlar şimdiye kadar görülmemiş bir şekilde 53.7 milyar dolara vardı (vergilerden sonra yıllık tahmin). bu durum büyük ölçüde Nixon'un Ağustos 1971'deki fiyat ve ücret denetiminin sonucudur. Bu kararlar üretimin artmasına paralel olarak kârların serbestçe büyümesine izin verirken ücretlerin artışını frenliyordu. Bu gelişmeler ise pek tabii ki Nixon yönetiminin büyük iş dünyasındaki destekçileri ile olan bağlarını güçlendirmişti.

Aynı süre içinde ise işsizlik çalışabilen nüfusun hemen hemen yüzde 5.5'i gibi yüksek bir oranda kalmıştır. Bu rakam resmi bir orandır ve gerçek işsiz miktarını büyük ölçüde düşük gösterdiği yaygın bir şekilde kabul edilmektedir. Gerçek işsizlik herhalde çalışabilir nüfusun yüzde 10'una oldukça yakındır ve nüfusun belli kesimleri arasında (zenci ve diğer etnik azınlıklar, gençler ve özellikle azınlıklar ve genç bayanlar arasında) yüzde 25 ve daha fazlasına varmaktadır. Bu ise Üçüncü Dünya ülkelerinde tipik olarak görülenden farklı değildir. Aynı zamanda ise kurulmuş olan üretici kapasitenin yüzde 15 ila 20'si kullanılmamaktadır ve hiç olmazsa son beş yıl süresince işçilerin gerçek ücretleri, eğer artmışsa bile, çok az yükselmiştir.

Anlatılan ekonomik durum ise gayet normal olarak işçiler arasında bunalım ve huzursuzluğa yol açmıştır. Yakalarını ancak bir araya getirebilen ve birçok durumda hastalıktan ve diğer acil durumlarda ortaya çıkan masrafları karşılayabilmek için borca gittikçe daha fazla batmak zorunda kalan işçiler karşılarında durumları gittikçe iyileşen patronlarını görmektedirler. Şimdiden birçok yerde işçi mücadelesi ortaya çıkmıştır (bunları yazarken sadece New york şehrinde 48'den fazla grev sürüyordu) ve bazı gözlemciler, ekonomik cephede şimdiye kadar görülmemiş ölçüde şiddetli bir sınıf mücadelesi

umuyorlar. Fakat şu da belirtilmeye değer ki, bunların içinde çok azı siyasi alana yayılma belirtisi göstermektedir. A.B.D. işçi sınıfı, siyasi bir ilgi gösterdiği sürece desteğini hemen hemen eşit olarak iki geleneksel burjuva partisi arasında bölmeye devam etmektedir. Eğer bu geçerli olmaya devam ederse, A.B.D. siyaset sahnesinde harhangi radikal bir değişiklik olması beklenmemektedir.

Uluslararası Durum

Uluslararası düzeyde Amerika Birleşik Devletleri'nin karşı karşıya bulunduğu en acil sorun ülkenin ödemeler dengesinde hâlâ açık, tamı tamına imparatorluğun maliyetleri şeklinde açıklayabileceğimiz şeylerin sonucuydu (savaşlar, askeri üsler nedeniyle ülke dışında yapılan hükümet harcamaları, bağımlı devletlere yapılan yardımlar vb.). 1968-1971 yılları arasında yılda ortalama 5.2 milyar dolar olan bu masraflar ticaret dengesindeki fazla (ihracatın ithalattan fazlası) ile düzenli bir şekilde büyük ölçüde karşılanıyordu. Öyle ki ülke dışına net dolar akımı dünya para sistemini ciddi bir şekilde bozan bir etken olmuyordu. Fakat 1971 yılında yirminci yüzyılda ilk defa olarak ticaret dengesi de tersine döndü ve hükümetin ve özel sektörün açıkları bir arada 9.6 milyar dolarlık gibi büyük bir rakama ulaştı. Bu büyüklükteki bir açık tabii olarak spekülatörlerin ve para işleriyle uğraşan diğer kişilerin doların değerinde (diğer gelişmiş kapitalist ülkelerin paralarının değerine bir artışla beraber) bir düşme tahmin etmelerine yol açtı. Bunun sonucunda ise ülke dışına milyonlarca dolar çıkardılar ve doların sırtına daha fazla ve nihayet kaldıramayacağı kadar bir yük eklediler. Bu ise 1944 yılındaki Bretton Woods konferansından beri yürürlükte olan dolar/altın standardının çökmesine yol açtı. Dolar bunun üzerine Batı Alman Mark'ı karşısında aşağı yukarı yüzde 14, Japon yen'i karşısında ise yüzde 17 değer kaybetti. 1971 Aralığında ise Smitsonian anlaşması denilen şeyde yeni resmi değişim oranı olarak bunlar kabul edildi.

Nixon yönetimi bu büyüklükteki bir devalüasyonun ticaret dengesi açığını tersine çevirmeye yeterli olacağını, 1972

yılında ihracatı hemen hemen ithalata eşitleyecek bir düzeye çıkaracağını ve daha sonraki yıllarda imparatorluğun maliyetini karşılayabilecek yeterlilikte bir ihracat fazlası yaratabileceğini ümit ediyordu. Bu şekilde doların güçlü bir para olma durumunu yeniden kazanabileceği ve Amerika Birleşik Devletleri'nin emperyalist dünyadaki hegemonik durumunu elde edebileceği zannediliyordu. Bu ümitler henüz gerçekleşmedi; gerçekte ise tam tersi oldu. 1972 yılının ilk dokuz ayında ticaret dengesi yıllık ortalama 7 milyar doların üstündeydi (1971 yılındaki 6.2 milyar dolar ile karşılaştırıldığında) ve umulan değişimle ilgili daha önceki iyimserlik büyük ölçüde ortadan kayboldu. Ülkenin en büyük çokuluslu şirketlerinin bazılarını temsil eden Uluslararası Ekonomik Politika Derneği geçenlerde durumla ilgili olarak görüşlerini açıklarken şu sonuca vardı: "1973 yılında hükümet sözcüsünün ümit ettiği gibi ticaret dengesi sıfır olsa veya görünüşte bir fazla ortaya çıksa bile, önümüzdeki yıllarda ufukta büyük bir ticaret fazlası (hükümetin finanse ettiği ihracatı eklesek bile) gözükmemektedir."

Bunun anlamı şudur: A.B.D hükümeti yabancı askeri ve ekonomik harcamalarının (imparatorluğun maliyeti dediğimiz şey) düzeyinde büyük bir indirime karar vermediği sürece, ülke dışına dolar akımının büyük ölçüde devam edeceği kesindir. Bunun sonucu ise doların yeniden zayıflaması, İngiliz lirasının birkaç ay önce yüzdürülmeye bırakılmasıyla zaten yara almış olan Smitsonian anlaşmasının dükülüp dağılması ve Batı Avrupalıların ve Japonların ülkelerine istenmeyen dolar akımını durdurmak ve kendi paralarının değer kazanmasını önlemek için gittikçe artan ölçüde güçlü çabaların ortaya çıkışı olabilirdi. Tüm bunlar ise kapitalist dünyanın ticaret ve para bloklarına bölüneceğine ve aralarında 1930'larda Naziler ve Japonların dünya hegemonyası kurmak için ortaya çıktıklarından beri görülmemiş ekonomik savaş şekillerinin kullanılacağına işaret etmektedir.

Vietnam Savaşı

Açıklanan bu durum, Amerika Birleşik Devletleri'nin İkinci

Dünya Savaşı'ndan beri kapitalist dünyada işgal ettiği hakim yerden etmekle tehdit etmektedir. Fakat aynı zamanda, imparatorluğun masraflarında herhangi büyüklükte bir azalma da aynı durumu tehdit edecektir, çünkü böyle bir şey A.B.D.'nin kendisine bağımlı olan devletlerin iç işlerine karışabilme kapasitesini azaltacak, böylece gerçek politik bağımsızlık ve kendi üretici kaynakları ve bunların ortaya çıkardığı ekonomik fazlalar üzerinde tam bir kontrol kurmak isteyen devrimci ve milliyetçi kuvvetleri güçlendirecektir. Bugün ise bu ekonomik fazla çokuluslu anonim şirketlerin temettü ve rüçhan hakları ve bankalar ile hükümetlerin borç verme kurumlarına faiz ve ana para ödemeleri olarak emilmektedir. Böyle zor bir seçimle karşı karşıya kalan A.B.D. hakim sınıfı, kapitalist dünyadaki durumunu güçlendirmek için çeşitli çevrelerde manevra yapmaktadır.

Bunların ilki ve en önemlisi, Vietnam savaşıyla bağlarını kesmek için ilk defa ciddi olarak çabalamasıdır. Bu yazının yazıldığı tarihte (1972 Aralığının ilk haftası) henüz bir ateşkes imzalanmamıştı, ama büyük bir olasılıkla yakın bir gelecekte bu olacaktır. Güney Vietnam'da yenisömürgeci bir rejimi neredeyse yirmi yıldır desteklemek için kısır çabalardan sonra Washington'un çizgisini değiştirmek için hazırlanmasında iki ana neden vardır: (1) Nixon'un savaşı kazanmak için kullandığı strateji olan Vietnamlılaştırma tamamıyla başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Kurtuluş kuvvetlerinin 1971 yılındaki saldırısı Saygon rejiminin askeri potansiyelini büyük ölçüde tahrip etmiş ve kırsal alanların büyük bir çoğunluğunda Geçici Devrimci Hükümetin kontrolunu kurmuştur. Geçici Devrimci Hükümetin her yeri denetimi altına alması ise, ancak A.B.D. hava ve deniz kuvvetlerinin dünya tarihinde benzeri olmayan bir şekilde bombalamaya girmesiyle önlenebilmiştir. Şimdi Nixon yönetiminin önündeki alternatiflerin ya bu politikaya sürekli olarak devam etmek veya A.B.D.'nin Vietnam'dan çekilmesi (ki bunu Thieu diktatörlüğünün bir süre sonra çöküşü izleyecektir) olduğu açıktır. (2) Vietnam, ödemeler dengesi açığındaki en büyük tek unsurdur ve bu akıntının önlenmesi, yukarıda çözümlenen dolar sorununun çözülebilmesi için her-

hangi ciddi bir çaba için mutlak bir önşarttır. Bu şartlar altında, Vietnam'dan ayrılmanın ilk adımı olarak bir ateşkesin sağlanması için harekete geçmek hakim sınıf için mantıksal bir zorunluluktu.

Pek tabii ki bu, savaşın sona ermekte olduğu veya Amerika Birleşik Devletlerinin işe yeniden karışamayacağı demek değildir. Dünyanın en güçlü burjuvazisinin kendi emperyalist çıkarları için hayati kabul ettiği bir bölgede bir avuç kararlı devrimcinin elinde yenildiğini kabul etmesi son derece zordur ve Vietnam halkının bu tarihsel zaferin dünyanın diğer bölgelerindeki devrimci hareketler için son derece önemli bir dürtü olacağı konusunda da hiç şüphe yoktur. A.B.D hakim sınıfı bugün bile yenilgisinin bütün sonuçlarıyla karşı karşıya gelmeye hazır olmayabilir. Fakat eğer bu iş için hazır değilse, savaşı sürdürmenin sonuçlarıyla yüzyüze gelmek zorunda olduğu kesindir ve bu da eşit derecede zararlıdır.

Emperyalist Güçler Arasındaki Mücadele

Vietnam'da ne olursa olsun, emperyalist güçler arasında kökleri daha önce açıklanan parasal dengesizlikte olan yoğun bir mücadele kaçınılmazdır. Şu nokta vurgulanmalıdır ki, bu, rakip emperyalist sınıfların böyle bir mücadeleye girmesi veya kaçınmayı **isteyip istemedikleri** sorusu değildir: Bu konuda çaresizler.* Avrupalılar ve Japonlar sonsuza kadar altına çevrilemeyecek kağıt dolar kabul etmeye devam edemezler ve A.B.D. emperyalistleri ise doların sonsuza kadar zayıflamasına izin veremezler. "mantıksal" bir çözüm yolu Avrupalıların ve Japonların ihracatlarını kısmaları ve A.B.D. mallarının akımı için pazarlarını açmalarıdır. Bu şekilde A.B.D. ticaret dengesi tersine dönebilecek ve dolar yeniden sağlam temeller üzerine oturtulacaktır. Fakat böyle bir hareket kapitalizmin özüne aykırı olurdu, yani Avrupa ve Japonya kapitalistlerinin

* A.B.D çokuluslu şirketleri kesin olarak **bir savaş istememektedir.** Onların istedikleri bir serbest ticaret, değiştirilebilir paralar, düzen ve barış dolu ve kendilerinin tepede olacakları bir dünyadır. Amerika Birleşik devletleri'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uygulattığı ve 15 Ağustos 1971'de nihayet çöken sistemin amacı buydu.

hükümetleri aracılığıyla, Amerika Birleşik Devletlerindeki (tabii) rakipleri yararına olarak kârlı pazarlar ve yatırım olanaklarından feragat etmesini gerektirirdi. Bunun olmayacağı açıklık kazanınca, her tarafın kendi istediklerini diğerine kabul ettirmeye çabalamaktan başka alternatifi yoktur. Bu tür çabalar ise emperyalist düşmanlık tarihinden çoğunu tanıdığımız şekiller alacaktır: döviz kontrolları, ithalatta sınırlamalar, ihracatın teşvik edilmesi, vb.bu tür tedbirler ise, Amerika Birleşik devletleri'nin son yirmibeş yıldır kapitalist dünyaya kabul ettirmeye çalıştığı ve özellikle Bretton Woods para sistemi ile Genel Gümrükler ve Ticaret Anlaşması ile sembolize edilen kurumsal yapı ile bir arada yaşayamaz. Dünya ölçüsündeki bu kurumlar yıkılırken, ulusal ve bölgesel nitelikte olan diğerleri ortaya çıkacak ve Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarına götüren dönemleri karakterize eden emperyalist düşmanlıkla karşılaştırılabilecek şekilde çeşitli üstünlükler elde etme mücadelesinde saldırgan veya savunmacı amaçlarla kullanılacaktır. Günümüzde de bu gelişimin sonucunun yeni önemli bir emperyalist savaş olacağı söylenmemektedir, fakat böyle bir olasılığın varolduğunu reddetmek budalalık olurdu.

Bu çözümlemenin A.B.D. işçi sınıfı açısından kötü sonuçları vardır. yabancı kapitalistlere karşı verilen mücadele yoğunlaştıkça, A.B.D. kapitalistleri ücretleri düşük tutarak, otomasyonla, işleri süratlendirerek, sosyal yardımları keserek vb. yollarla yükün gittikçe daha büyük bir kısmını kendi işçilerinin sırtına yüklemeye çalışacaklar. Bu tedbirler, milli çıkarlar doğrultusunda olduğu söylenerek haklı göstrilecek ve desteklenecek. Grev yapan veya kapitalistlerin sömürü oranını arttırma çabalarına herhangi bir yolla direnen işçiler gittikçe artan bir şekilde hainlikle damgalanacak ve çeşitli denetim ve baskı şekillerine tabi tutulacaklardır. Bu tür deneylerin A.B.D. proleteryasını politize etme etkisinin olup olmayacağını söylemek için vakit çok erkendir. herhalde birçok şey Sol'un işçilerle iletişim yolları bulabilmesi ve burjuva iletişim araçlarının kitlelerin sömürülme ve yoksulluğunun gerçek niteliği ve açıklamasını gizlemek için yarattığı aldatma ve yalan perdesini

yırtabilmesine bağlıdır.

A.B.D.'nde Sol

Bu ise bizi önümüzdeki dönemde A.B.D.'ndeki Sol ve beklenenler sorununa getiriyor. Maalesef hiç olmazsa kısa dönemde iyimser olmak için çok az neden var. 1960'ların ikinci yarısında süratle büyüyen "Yeni Sol" çöktü ve son iki yılda hemen hemen ortadan kayboldu. Bunun birçok nedeni vardır, ama bunların en önemlisi herhalde bu hareketin bir hayal üzerine kurulması idi. 1950'lerin sonu ve 1960'ların başındaki bir arada ele alındığında A.B.D. kapitalizminin gerçek ırkçı ve emperyalist niteliğine ışık saçan olaylardan kaynaklanıyordu (Küba Devrimi, Güney'de zencilerin insan hakları hareketi, Vietnam Savaşı). Hiç politik deneyi ve kendilerine yol gösterecek kuramsal anlayışa sahip olmayan birçok genç bu ifşaata büyük bir enerji ve ahlaki hiddetle karşı çıktılar. Çürümüş bir toplum olarak kabul ettikleri şey karşısında bir kültür yaratarak sembolik olarak seçimlerini yaptılar ve aynı zamanda yürüyüş, gösteri ve diğer yollarla bu sisteme saldırdılar. Sözü edilen hayal, bu tür sembolik davranışın sistemi süratle değiştireceği ve yerini daha demokratik ve daha insancıl bir sistemin alacağı idi. Yeni Sol'un radikal gençleri kendilerini, Amerika Birleşik devletleri ve dünya için yeni ve daha parlak bir günü belirlenmeye bir şekilde getirecek olan büyük devrimci kabarışın öncüleri olarak görüyorlardı. Sınıf yapısı ve sınıf iktidarı gerçekleri ise bu hayalin ortaya çıkartttığından çok farklı idi ve böyle bir şeyin desteklediği hareketin ömrünün ise kısa olması kaçınılmazdı. Nixon'un ilk yönetiminin ortalarına doğru savaşın sürdüğü ve ırk ve kent bunalımlarının iyileşmekten öte kötüleştiği ve hakim sınıfın tek tepkisinin baskı ve daha fazla baskı olduğu açıklık kazanınca, Yeni Sol çöktü. Küçük bir bölüm ise sembolik eylemlerini bombalama düzeyine çıkarttılar ve hapishane veya yeraltında kayboldular. Bazıları ise eskiden kurulmuş mezheplere (bunların arasında en önemlileri Komünist Partisi, Troçkist Sosyalist İşçi Partisi ve sabık Maocu İlerici İşçi Partisi'dir) katıldılar veya yöresel düzeyde yenilerini oluşturmaya çalıştılar. Fakat bu kişilerin büyük

çoğunluğu siyasi eylemden çekildi, bazı durumlarda komünlere katılarak kaçtı, fakat çoğunluk ise hiç olmazsa bir işe girerek ve hayatını kazanarak sitemin bir parçası olma gibi pek hoşa gitmeyen bir zorunluluğu kabul etti. Bu son grubun bir kısmı McGovern'ın adaylığından önce seçim kampanyasına katıldı, fakat aday olan McGovern Yeni Sol'un amaçları için bir fedai olmak yerine bir demokratik parti politikacısı olduğunu açıkça gösterdiğinde, bu kişiler tüm heveslerini yitirdiler.

Yeni Sol'dan çok daha eski olan zenci kurtuluş hareketi de paralel ve ancak kısmen benzer bir deney geçirmiştir. Bu hareket 1940'lar ve 1950'lerde bütünleştirici mücadelelerle başladı. Bu dönemin ön plandaki eylemleri Montgomery otobüs boykotu, Brown davasında Anayasa Mahkemesinin kararı, Martin Luther King'in ortaya çıkışı, Güney'de oturma boykotları ve hürriyet gezileri ve hareketin en üst noktasına vardığı 1963 ilkbaharındaki Birmingham mücadeleleri idi. 1963 yılına gelindiğinde ırkçılığın A.B.D. toplumunun bir parçası olduğu ve kanunlar veya mahkeme kararlarıyla ortadan kaldırılamayacağı açıklık kazanmıştı. Bunun üzerine hareketin odak noktası Zenci Milliyetçiliğine kaydı ve zenci Müslümanlar kısa bir süre ön plana geçti. Malcolm X'in Müslümanlardan ayrılması, katledilmesi, Watts, Harlem, Bedford-Stuyvesant, Newark, Detroit ve ülkenin başka yerlerindeki diğer birçok şehirdeki mümayişler yeni bir dönemin, siyah İktidar döneminin geliştiğine işaretti. Siyah İktidar somut amaç olarak zenci topluluklarında zencilerin daha fazla yönetim ve denetim elde etmesini alıyor ve uzun dönemde her renkten bütün erkek ve kadınların, sömürü ve ırkçılığı temel alan bir sistemi devirmek için devrimci ittifakının kurulmasını öneriyor. Siyah İktidar hareketinin zayıflığı, ortaya çıkan örgüt ve liderlerin, mücadeleyi götürme ve aynı zamanda A.B.D. hakim sınıfının uyguladığı vahşi baskıya karşı durabilmek için gerekli olan deney, derinlik ve zenci proletarya kitleleri arasından desteğe sahip olmamasıydı. Baskı seferberliğinin özel hedefi Kara Panter Partisi idi ve liderlerinin çoğunun öldürülmesi, hapse atılması veya ülkeden kaçmak zorunda bırakılmasından sonra bu baskı altında ulusal bir örgüt olma durumundan çıktı. Günümüzde

radikal zenci hareketi büyük ölçüde yöresel örgütler ve gruplarla sınırlanmışa benzemektedir. Bunların sayısı çok olmakla beraber, güvenilir genellemelere dayanak teşkil edecek yeterli bilgi yoktur.

Radikal Sol'un diğer bir öğesi olan kadınlar hareketi de daha iyi deneylerden geçmemiştir. Kadınların Kurtuluş Hareketi hiçbir zaman bir bütün olarak radikal değildi ve sınırlı sayıdaki "aşırı uçlar" ise siyasi çıkar ve bağlılık açılarından değişik derecelerde birçok gruba bölünmüştür. Bu hiçbir şekilde Amerika Birleşik Devletleri'nde 1960'lardaki siyasi hareketlerle çeşitli dolaylı veya dolaysız yollarla bağlantısı olan ciddi bir kadın hakları hareketi gerçeğini reddetmek değildir. Fakat bu hareketin radikal kanadı önemli bir politik güç oluşturmak için çok küçük ve şekilsizdir.

Buna göre ulusal ölçüde örgütlü bir hareket olarak A.B.D. Solu gerek kendi iç zayıflıkları ve gerek dış baskı nedeniyle zayıflamış ve eski çizgideki mezhepçi partilerin dışında çok az şey kalmıştır. Başka hiçbir şeyin kalmaması nedeniyle bu partiler son birkaç yıl içinde biraz büyümüşlerdir, fakat bunların bırakın kitle desteğini, kitleler üzerinde etki yapabileceklerini sanmak için herhangi bir neden yoktur. Diğer bir deyişle, Sol, Nixon'un ikinci başkanlık döneminin arifesinde A.B.D. sahnesini karakterize eden sükunetin bir istisnası olmaktan çok bir parçasıdır.

Başladığımız şekilde bitirmek iyi oluyor. Bu sükunet ancak yüzeydedir. Bunun altında buhran dolu eğilimler ve çelişkiler sadece var olmakla kalmayıp çoğalmaya devam edecekler ve tarihsel olarak yakın bir gelecekte patlayarak açığa çıkacaklardır. Bu ise geçen on yılın fırtınalı deneylerinden etkilenmemiş bir toplumsal çevrede olmayacaktır. Yeni Sol yokolmuştur, zenci kurtuluş hareketi oldukça hareketsizdir, fakat bunların ortaya çıkışına yol açan itici güçler hâlâ yerindedir ve şimdiye kadar olduğundan daha güçlüdür. Siyasi eylemden ayrılanların büyük bir çoğunluğu ve siyasi eyleme katılan daha genç kız ve erkek kardeşleri, hiç olmazsa bir süre için bir şey elde edebilecekleri konusunda ümitlerini yitirdikleri için böyle yapmışlardı, yoksa kapitalist ve emperyalist gerçekler

konusunda birkaç yıl önce sahip olduklarından daha olumlu yaklaşımlar edindiklerinden değil. Gerçekten de bu gerçeklerin kavranma düzeyi şimdiye kadar olandan çok daha yaygındır ve sistemin iç dinamiği bunun gelecekte daha da yaygınlaşmasını sağlayacaktır. Bugün gençler arasında bu sistemin nasıl işlediği ve nereye gittiği konusunda Yeni Sol hareketinin en güçlü olduğu zamana oranla daha ciddi çalışmalar yürütülüyor. Bütün bu çeşitli etkenlerin çok uzak olmayan bir gelecekte bütünleşerek daha az hayalleri olan ve daha anlayışlı ve tezgah işçisi ve hizmetli bütün A.B.D. işçilerini sosyalist bakış açısına kazandırabilmek gibi uzun ve zor bir göreve başlayacak yeni bir sol hareketi yaratacağını ümit etmek çok mu iyimserlik olur?

Paul M. Sweezy
Monthly Review, 1972

EMPERYALİZME KARŞI MÜCADELE, DOBRA DOBRA KONUŞMAKLA BAŞLAR

Harry Magdoff

Soru: Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi uluslarötesi mali kuruluşların dünya çapında hakimiyet konumuna yükselmesinin önemi nedir?

Yanıt: IMF ile Dünya Bankasının rolünde önemli bir değişiklik olduğunu sanmıyorum. İkinci Dünya Savaşı sona ermek üzereyken oluşturulan bu kuruluşların temel işlevi o günden bu güne değişmemiştir. IMF ile Dünya Bankasının görevi emperyalist ticaret ve yatırım ağının güçlendirilip genişletilmesi olmuştur ve böyle olmaya da devam etmektedir. Bu stratejinin üç önemli öğesi olmuştur. Sözünü ettiğim öğelerden birincisi büyük bunalım ve savaşın felce uğrattığı uluslararası mali sistemi yeniden kurmak ve istikrara kavuşturmaktı. İkincisi sömürge -bir sonraki evrede sömürgelikten kurtulmuş- milletleri büyük devletlerin ekonomilerine sağlam bir şekilde bağlamak ve böylece çevre ülkelerde yatırım olanaklarını çoğaltıp piyasaları genişletmekti. Stratejinin üçüncü öğesi ise, kendi gücüne dayanma ve/veya kapitalist olmayan ülkelerle yakın ilişki kurma politikasını uygulayarak emperyalist ağın dışına çıkmak isteyen milletlerin bu gayretlerini baltalamaktı.

IMF ile Dünya Bankasının etkinlik düzeyinde son yıllarda meydana gelen artış bu kuruluşların yeni bir rol üstlenmesinin değil, son çeyrek yüzyılda genel bir bunalımın yayılmakta oluşunun sonucudur. Altın yıllar olarak anılar 1950'ler ve 1960'lar dönemi yerini uzatmalı bir durgunluğa bırakınca, bu iki kurum müdahalelerini sıklaştırdılar, çünkü çevre ülkelerdeki çöküntüler önde gelen kapitalist ülkelerin mali kurumlarının ve piyasalarının istikrarını tehlikeye düşürüyordu. Ayrıca, IMF ile Dünya Bankası borç vermek için çeşitli şartlar

dayatırken çok daha arsız ve uluorta hareket etmeye başladılar. 1972'den önce borç şartları mümkün olduğu kadar gizli tutulurdu. Uluslararası bankalara olan borçları ödemek için doğrudan veya dolaylı olarak kitlelerin cebine el atılınca bu şartlar açığa çıktı. IMF ile Dünya Bankasının dayattığı şartların son yıllarda açıkça ilan edilmesi kuşkusuz burjuva ideolojisinin güçlenen hegemonyasını yansıtıyor. Bu ideolojiye göre, yoksullara az buçuk koruma sağlayan mali desteklerin kaldırılması, sözümona serbest piyasalar ve serbest uluslararası ticaret, özelleştirme ve hiçbir kısıtlamaya tabi tutulmayan yabancı yatırımlar, ekonomik canlanma ve büyümeye kavuşmanın temel araçları sayılmaktadır.

IMF ile Dünya Bankası daha çok mu müdahale ediyor? Evet, ancak bu müdahale sermaye ile sermayenin mali piyasaları uğruna yapılıyor. Parmaklarımız niçin efendileri değil de hizmetkarları göstersin? Emperyalist güçlerin çevre ülkeleri denetleme ve etki altına alma gayretinde bir azalma olmamıştır. Yeni olan, sermayenin kalıcı bir durgunluğun bataklığından kurtulmayı beceremeyişi ve buna bağlı olarak mali kurumların artan zayıflığıdır.

Böylesi dönemlerde, daha güçsüz milletler üzerindeki baskı ister istemez artar.

Soru: Sol, münasebetsiz veya sekter duruma düşmeden emperyalizme köklü, ilkeli muhalefetini nasıl sürdürebilir? Solun hangi özgül eylem çizgisini veya stratejiyi uygulamasını tavsiye edersiniz?

Yanıt: Sekter olmak iyi bir şey değildir. Ne var ki, emperyalizm kötülüğün ta kendisidir. Eğer kötülükten sözediyorsak kaçamak bir dil kullanmak doğru olmaz. Emperyalizme karşı sekter olmayan bir biçimde muhalefet etmek gibisinden bir soru nasıl olur da sorulabilir? Bunun tek nedeni kibar çevrelerin emperyalizmin varlığını reddetme alışkanlığında olmasıdır. Profesörler, gazeteciler ve hükümet görevlileri neler olup bittiğini gizlemek için örtmeceler kullanıp fantazi teoriler üretirler. İşte tam da bu nedenle emperyalizme karşı mücadele dobra dobra konuşmakla başlamalıdır. Görevimiz tekelci sermaye tarihinin bir parçası olarak emperyalizm hakkında in-

sanları eğitmek ve emperyalizmin günümüzdeki çeşitli yöntemlerini teşhir etmek olmalıdır. Küba'ya uygulanan ambargoyu kaldırmak ve ulusal kurtuluş hareketlerine karşı girişilen saldırıları durdurmak gibi, emperyalizmin belirli dışavurumlarına karşı tabii ki yürütülmesi gereken birçok kampanya vardır. Ancak emperyalist sistemi kandırabilecek veya tuzağa düşürebilecek politikalar savunarak solun bir şekilde münasebetli veya sekterlikten uzak hale gelebileceğini hayal etmek delilik olur. Emperyalizmin tekelci sermayenin karnıdır. Emperyalizme karşı anlamlı bir muhalefet bu gerçeği asla unutmamalıdır.

Soru: ABD güçleri tarafından gerçekleştirilen 'insani müdahale' diye bir şey var mıdır? Solun önemli kesimlerinin somali, Bosna ve Haiti'ye karşı yapılan müdahaleleri hoşgörüyle karşılaması yeni gerçeklerin zekice kavrandığını mı gösterir, yoksa ciddi bir hata mıdır?

Yanıt: Kanımca, ABD güçleri tarafından gerçekleştirilen 'insani müdahale' konulu tartışmalar boşunadır. Dışişleri alanında, Amerika Birleşik Devletleri'nin yapabileceği en iyi şey, tasını tarağını toplayıp dünyanın öbür bölgelerinden tamamen çekilmesidir.

Harry Magdoff

Monthly Review, Ocak 1996

(*Against the Current* dergisinin Ocak/Şubat 1996 tarihli sayısında yayımlanan "Günümüzde Emperyalizm" konulu sempozyum için Amerikalı marksist iktisatçı Harry Magdoff'la yapılan bu söyleşi *Monthly Review* dergisinin Ocak 1996 tarihli 8. sayısından Ali Vuslat tarafından çevrilmiş, ilk defa Ürün Kitap Dizisi Sayı 1, Ocak 1997'de yayınlanmıştır.)

NOTLAR

EMPERYALİZM ÇAĞI

BÖLÜM 1

1. Küçük çaptaki ekonomik etkilerin ihmal edilmesi gerektiğinden değil. Marjinal ekonomik güçler bazen özel ağırlık taşıyabilirler. Robert Engler'in **The Politicis of Oil** (New York, 1967) adlı eseri bu hale örnek teşkil eder.

2. David S. Landes, "The Nature of Economic Imperialism", **The Journal of Economic History**, Aralık 1961, s.510.

3. Mark Blang, "Economic Imperialism Revisited", The Yale Review, Bahar 1961, s.343.

4. Barbara Ward, **The West at Bay**, New York, 1948, s.136.

5. Örneğin bkz.: William Appleman Williams, **The Tragedy of American Diplomacy**, New York, 1962.

6. J.A. Hobson, **Imperialism - A Study**, 1902 (Yeni baskı: Ann Arbor, Michigan, 1965, s.88-89). Çeşitli eleştiriler yöneltilebilirse de, Hobson'un emperyalizm üzerine yazmış olduğu bu eser konunun incelenmesinde tarihi bir dönüm noktası teşkil eder. Hilderfing (**Das Finanzkapital**, 1970) (Finanskapital) ve Lenin (**Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması**) Hobson'dan doğrudan ve geniş ölçüde etkilenmişlerdir.

BÖLÜM 2

1. The New Cambridge Modern History (F.H. Hinsley, ed.), Cambridge, İngiltere, 1962, Cilt XI, s.2-3.

2. Teknoloji konusundaki bilgiler için şu eserlerden faydalanılmıştır: Thorstein Vablen, **Absentee Ownership**, New York, 1923, Bölüm X ("The Technology of Physics and Chemistry"); Geoffrey Barraclough, **An Introduction to Contemporary History**, Baltimore, 1967; David S. Landes, "Technological Change and Development in Western Europe", **The Cambridge Economic History of**

Europe (H.J. Habakkuk ve M. Postan tarafından derlenen), Cambridge, İngiltere, 1965, Cilt VI, Bölüm I; J.D. Bernal, **Science in History**, Londra, 1954; C. Singer, E.J. Holmyard, A.R. Hall ve Trevor J. Williams, **A History of Technology**, Oxford, 1958, Cilt V.

3. Abbott Payson Usher, "The Industrialisiation of Modern Britain", **Technology and Culture**, Bahar 1960, s.119-120.

4. William Ashworth, **A Short History of the International Economy since 1850**, Londra 1964, s.22.

5. Alfred D. Chandler, Jr., "The Beginnings of 'Big Business' in American history", **The Business History Review**, Bahar 1959.

6. Yatırımcı bankacının artan rolüne paralel olarak, endüstriyel tahviller için sermaye piyasası da gelişmekteydi. 1880'den önce, tahvilat borsalarında hemen hemen sadece demiryolu ve banka tahvilleri alınıp satılmaktaydı. 1880'lerin sonlarına kadar, spekülatörler tarafından bilinen endüstriyel şirketlerin sayısı çok azdı. Endüstriyel tahvillerin tahvilat borsalarında kayıt edilmeleri ve komisyoncu şirketler tarafından bu tahvillerin ticaretlerinin yapılmasına ancak büyük yoğunlaşma ve birleşme eğiliminin ortaya çıktığı 1890-1893 döneminde başlanmıştır. Bak. Thomas R. Navin ve Marian V. Sears, "The Rise of a Market for Industrial Securities 1887-1902", **The Business History Review**, Temmuz 1955, s.105-138. Ayrıca bak. Gabriel Kolko, **The Triumph of Conservation**, Şikago, 1963, Bölüm I.

7. Geoffrey Barraclough, age., s.54.

8. A.J. Youngson, "The Opening Up of New Territories", **The Cambridge Economic History of Europe**, Cambridge, İngiltere, 1965, Cilt VI, Bölüm I.

9. **The New Cambridge Modern History**, Cambridge, İngiltere, 1962, Cilt XI, s.5.

10. Age, s.6.

11. A.J. Youngson, age.

12. Dipnot 9'un aynısı, s.52.

13. Age, s.6. Bu ticari devrimin başlangıç noktası olarak Süveyş Kanalının ve Amerika'da ilk defa bütün kıtayı boydan boya geçen bir demiryolunun açıldığı 1869 yılı alınabilir.

14. "1815'den sonraki sakin dönemde orduların sayılarında bir azalma vardı. Fakat 1870'den sonra, büyük devletlerin ordularında ve donanmalarının sayıları ve masraflarında sürekli bir artış oldu." Quincy Wright, **A Study of War**, Şikago, 1942, Cilt I, s.233. Birleşik Devletlerde kişi başına düşen savunma masrafları 1880'de 1.03

dolar; 1900'de 2.53 dolar; 1914'de 3.20 dolardı. Age, Cilt I, s.671.

15. Amerika tarihinde emperyalist davranış biçimlerinin gelişmesi ile ilgili mükemmel bir tarihi inceleme için bak. William Appleman Williams, **The Contours of American History**, Cleveland, 1961 (özellikle "The Age of Corporation Capitalism: 1882 -" başlığını taşıyan bölüm); Walter La Feber, **The New Empire, An Interperation of American Expansion, 1860-1898**, Ithaca, New York, 1963; Thomas J. McCormick, **China Market, America's quest for Informal Empire, 1893-1901**, Şikago, 1967.

16. A.B.D.'deki korporasyonlar, kendi hammadde kaynaklarını kontrol altına almaları gerektiği hususunu çok önceden öğrenmişlerdir. Petrol, gübre, çelik, bakır, kağıt, patlayıcı maddeler ve diğer alanlarda faaliyet gösteren devlerin hammaddelerinin kendileri tarafından üretilmesi işi de dahil olmak üzere, dikey bütünleşmeye gitmeleri onların tipik niteliği idi. Bak. Alfred D. Chandler, age, aynı yerde.

17. Rekabetten tekele geçişi izah ederken Lenin şöyle demektedir: "Yoğunlaşma öyle bir noktaya gelmiştir ki, bir ülkenin, ve hatta göreceğimiz gibi, birkaç ülkenin ya tüm dünyanın bütün hammadde kaynakları üzerinde (örneğin demir cevheri yatakları üzerinde) yaklaşık bir tahminde bulunmak mümkün hale gelmiştir. Dev tekeller sadece bu gibi tahminlerde bulunmakla yetinmiyorlar, fakat bu kaynaklara el de koyuyorlar." **Imperialism, The Highest Stage of Capitalism**, New York, 1939, s.25. Daha sonra şöyle devam etmektedir: "Finans kapital zaten bilinen mevcut hammadde kaynakları ile yetinmez; potansiyel hammadde kaynakları ile de ilgilenir. Çünkü teknik gelişmeler çok hızlıdır ve bugün için verimsiz olan topraklar, yeni metodların kullanılmasıyla... ve büyük miktarlarda sermaye yatırılmasıyla yarın verimli hale getirilebilirler." Age, s.83.

18. Mira Wilkins ve Frank Ernest Hill, **American Business Abroad, Ford on Six Continents**, Detroit, 1964, s.1.

19. Matthew Simon ve David E. Novack, "Some Dimensions of the American Commercial Invasion of Europe, 1871-1914: An Introductory Essay", **Journal of Economic History**, Aralık 1964, Tablo 2.

20. "Mamul mal ihracatının yapısı 1870'dan itibaren kesintisiz ve oldukça tutarlı bir şekilde hayvani ve nebati maddelerden madensel maddelere doğru değişmektedir. Ve bu madensel maddelerde eğilim, petrol mamulatı gibi hammadde üretimine dayanan maddelerden, makinalar ve taşıma araçları da dahil olmak üzere, metal ürünlere doğru olmuştur. Ve metal ürünler grubu içinde de, gelişim daha karmaşık makinalara ve taşıma araçlarına doğru olmuştur." Robert E.

lipsey, **Price and Quantity in the Foreign Trade of the United States**, Princeton, 1963, s.59-60.

21. Age, s.62.

22. Rekabeti ve tekeli birbirlerinin tam zıttı olarak düşünmek adet olmuştur. Bu, sözlük tariflerine göre, oldukça doğrudur. Ancak, Marksist literatürde, rekabet ve tekel terimleri, kapitalist toplumun farklı aşamalarını birbirlerinden ayırmak için kullanılır. Bu terimlerin hiçbirisi, saf rekabet ya da saf tekel anlamına gelmezler. Aslında rekabetin tekelci aşamada varolduğunu kabul etmek, emperyalizm teorisinin özüdür. Rekabet, ulus içindeki ve ulus dışındaki aynı endüstrisinin devleri arasında ve endüstriler arasındadır (örneğin çelik endüstrisine karşı alüminyum endüstrisi, alüminyum endüstrisine karşı plastik endüstrisi).

23. Hindistan'ın demiryolları için gerekli bütün demir malzeme İngiltere'den ithal edilmekteydi. Gelişmekte olan bir demir endüstrisine sahip olan Birleşik Devletler'da dahi, raylar İngiltere'den ithal edilmekteydi. Güney Gal eyaletlerinin demir üreticileri ihraç ettikleri bu demirlerin karşılığının bir kısmını demiryolu şirketlerine ait tahvilat olarak alıyorlardı.

24. **Korea, Determined Strides Forward**, The Chase Manhattan Bank, Mayıs 1967, s.3.

25. "Artık-sermaye" soyutlamasının eleştirisi ve günümüzde görülen gelişmelerin daha ayrıntılı bir analizi için bak. Paul A. Baran ve Paul M. Sweezy, "Notes on the Theory of Imperialism", **Problems of Economic Dynamics and Planning, Essays in Honour of Michal Kalecki**, Oxford, 1966. **Monthly Review**, Mart 1966.

26. Koruyuculuk dalgasının, uluslararası altın standardının geniş çapta uygulanmasını izlemesi, günümüzün önemli cilvelerinden birisidir. "1873-86 yıllarının tarımsal krizi ve Büyük Buhranı, ekonominin kendi kendine iyileşeceğine karşı duyulan güveni sarsmıştı. Bu tarihten sonra, pazar ekonomisinin tipik kurumları, ancak bunlara paralel olarak koruyucu tedbirler alındığı takdirde, çalıştırılmaktadır; zira 1870'lerin sonlarına ve 1880'lerin başlarına kadar uluslar kendilerini dış ticaretin veya yabancı kurların gerektirdiği ani değişikliklerin sebep olacağı dengesizliklerden fena surette etkilenecek birimler halinde örgütlenmişlerdir. Böylece, pazar ekonomisinin genişlemesi, altın standardı gibi mükemmel araçlar ekseriya toplumsal yasama ve gümrük tarifeleri gibi çağın tipik koruyucu tedbirleriyle birlikte kullanılmaktadır.", Karl Polanyi, **The Great Transformation**, Boston, 1957, s.214. (**Büyük Dönüşüm**, Alan Yayıncılık, 1989.)

27. Bu konuyla ilgili inceleme ve bilgi için bak. George W.F. Hallgarten, **Imperialismus Vor 1914**, Münih, 1963; ve Herbert Feis, **Europe The World's Banker, 1870-1914**, New York, 1965.

28. Eşit olmayan gelişme meselesi üzerine: "Böylece, 1850 dolaylarında, İngiltere Avrupa'nın büyük bir kesimine göre ne idiyse, bundan yarım yüzyıl sonra Avrupa ve Birleşik devletler de Doğu ve Güney Amerika için aynı şeydi." L.H. Jenks, **The Migration of British Capital to 1875**, New York, 1927, s.187-188.

29. Lenin, age., s.85. Emperyalizmi, hammadde sağlayan ülkeleri ele geçirmek, yani tarımsal bölgeleri kontrol altına almak ve ele geçirmek üzere sanayileşmiş kapitalist ülkeler tarafından yapılan teşebbüsler olarak tarif eden Karl Kautsky'ye Lenin'in özellikle bu noktada karşı çıkmış olmasına işaret edilmelidir. Lenin bu meseleyi I. Dünya Savaşı öncesindeki ve savaş sonrasındaki şartlar çerçevesinde ele almaktadır: "Emperyalizmin belirgin niteliği odur ki, **sadece** tarımsal bölgeleri **değil**, hatta oldukça endüstrileşmiş bölgeleri de ele geçirmeye çalışır (Almanya'nın Belçika'yı, Fransa'nın Loren'i ele geçirmeye çalışması gibi); çünkü (1) dünyanın zaten paylaşılmış olması gerçeği **yeni** bir paylaşmayı tasarlayanları **her** cins bölgeye el atmaya mecbur eder ve (2) çünkü emperyalizmin en önemli bir niteliği de hegemonya mücadelesinde, yani istila hareketlerinde, büyük güçlerin kendi çıkarları için değil de, daha ziyade rakibini zayıflatmak ve **onun** hegemonyasını alttan torpillemek amacıyla birbirleriyle rekabete girişmeleridir. Belçika, İngiltere'ye karşı operasyonlarında üs olarak kullanılmak üzere Almanya'ya gereklidir. Almanya'ya karşı operasyonlarında da İngiltere'ye Bağdat lazımdır, vb.) Aynı eser, s.91-92.

30. Biz burada, elbette ki, ana eğilime işaret ediyoruz. Fransa'nın A.B.D.'nin sağladığı uluslararası sistemle olan bağlarını koparma teşebbüsü gerginliğin devam ettiğine örnektir. Potansiyel gerginliğe bir örnek de, Batı Almanya'daki önemli grupların öne sürdükleri programdır ki, buna göre, Avrupa'da bir yandan A.B.D.'yle daha etkin bir rekabete girişilmesini sağlayacak, öte yandan kendi emperyalist "birliklerine" Doğu Avrupa'nın bazı sosyalist ülkelerini (özellikle Doğu Almanya'yı ve diğerlerini) çekmek üzere kullanabilecek gerçek bir siyasi blok yaratılacaktır. Bu gerginlikler kendilerini uluslararası altın mübadelesi ve dolar sistemi meselelerinde de göstermektedir. Bunlara daha ilerde değineceğiz.

31. Bu ve bundan önceki aktarmalar, Dışişleri Bakanlığının çıkardığı 10 Mayıs 1965 tarihli **Bulletin**'in 695'inci sayfasından yapılmıştır.

32. **The Economist**, Londra, 27 Ocak 1968.

33. Bu konuda temel bilgi için bak. Robert Engler, **The Politics of Oil**, New York, 1961; ve Harvey O'Connor, **The Empire of Oil**, New York, 1955. Politikanın bu konuda oynadığı role açık bir örnek, CIA tarafından yönetilen bir darbe sonucu Başbakan Musaddık'ın devrilmesinden sonra, A.B.D.'nin İran'daki petrol yataklarını ele geçirmesidir. İngiltere'nin sahip olduğu Anglo-İran Company'nin Mussadık tarafından millileştirmesinden önce, A.B.D. firmaları İngiltere'nin bu kapalı av sahasına el atamıyorlardı. Darbeden sonra, beş A.B.D. firması (Standard of New Jersey, Socony, Standard of Claifornia, Texaco ve Gulf) daha önce Anglo-İran Company'nin sahip olduğu imtiyazların yüzde 40'ını ele geçirdiler. Bu konu üzerinde ayrıntılar için bak. Engler'in yukarıda belirtilen kitabının "The Blending of Public and Private Abroad" başlıklı 8. Bölümü ve O'Connor'un kitabının "The Threat from Iran" başlıklı 31. Bölümü.

34. Dipnot 31'in aynısı.

35. Hans H. Landsberg, **Natural Resources for U.S. Growth**, Baltimore, 1964, s.206.

36. Dış Ekonomik Politika Komisyonu, **Staff Papers Presented to the Commission**, Washington, D.C., Şubat 1954, s.234.

37. Uluslararası Kalkınma Danışma Kurulu, **Partners in Progress**, Washington, D.C., Mayıs 1951, s.46.

38. Başkan'ın Madde Politikası Komisyonu, **Resources for Freedom**, Washington, D.C., Haziran 1952, Cilt IV, **The Promise of Technology**, s.11.

39. Gettysburgh College Toplantısında Verilen Nutuk, Birleşik Devletler Başkanlarının Kamuya Açık Belgeleri, **Dwight D. Eisenhower 1959**, Washington, D.C., 1960, s.314.

40. Rockfeller Kardeşler Fonu, **Foreign Economic Policy for Freedom** Washington, D.C., Haziran 1952, Cilt IV, **The Promise of Technology**, s.11.

41. Birleşik Devletler Komitesinin Dış Ekonomik Politika Altkomitesi, Birleşik Devletler Kongresi, 84üncü Kongre, 2inci Oturum, **Hearings**, 10, 12 ve 13 Aralık 1956, s.127, 131.

42. Leo Model, "The Politics of Private Foreign Investments", **Foreign Affairs**, Temmuz 1967, s.640-641.

43. A.B.D.'nin Avrupa'daki yatırımlarında görülen ani artış ekseriya Avrupa Ekonomik Topluluğunun (Ortak Pazar'ın) çekiciliği ile izah edilmeye çalışılmaktadır. Anthony Scaperlanda tarafından yapılan bir inceleme bu yargıyı doğrulamaktadır: "... A.E.T.'nin ku-

rulmasının uluslararası yatırımların dağılımına yeni şekil vereceği varsayımı, mevcut veriler tarafından doğrulanmamaktadır. Tersine, Birleşik devletlerin, A.E.T. dışında kalan Batı Avrupa ülkelerine yaptığı doğrudan yatırımların tüm Avrupa'ya yaptığı yatırımlar içindeki payı ya mevcut seviyesini korumuş ya da artmıştır." "The E.E.C. and U.S. Foreign Investments: Some Empirical Evidence", **The Economic Journal**, Mart 1967, s.26.

44. Christopher Layton, **Trans-Atlantic Investment**, Boulogne-surseine, Fransa, 1966, s.18.

45. Aynı eser, s.18.

BÖLÜM 3

1. Jeremy Main, "The First Real International Bankers", **Fortune**, Aralık 1967, s.143.

2. T.M. Farley, **The "Edge Act" and United States International Banking and Finance**, New York, Brown Brothers Harriman and Co., Mayıs 1962, s.32.

3. **New York Times**, Aralık 1965.

4. **Business Week**, 14 Ekim 1967, s.92.

5. Dr. Christopher Beringer ve Irshad Ahmad, **The Use of agricultural Surplus Commodities for Economic Development in Pakistan**, Karachi, Ocak 1964, s.14.

6. George S. Moore, "Irternational Growth: Challenge to U.S. Banks", **The National Banking Review**, Eylül 1963, s.6.

7. Herbert Feis, **Europe: The World's Banker, 1870-1914**, New York, 1965, b.30-31.

8. Frank M. Tamagna ve Parker B. Willis, "United States Banking Organization Abroad", **Federal Rezerve Bulletin**, Aralık 1965, s.1287.

9. Wiilliam Adams Brown, Jr., **The International Gold Standard Reinterpreted, 1914-34**, New York, 1940, Cilt I, s.147-148.

10. William S. Kies, "Barch Banks and our Foreign Trade", The American Academy of Social Science, **The Annals**, Mayıs 1915, s.301.

11. Aynı eser, s.308.

12. Aynı eser, s.307.

13. Federal Rezerv Heyeti'nin **Overseas Branches and Corporations Engaged in Foreign Banking and Financing in Operations**, 31 Aralık , 1967. Teksir edilmiş listesinden yararlyanılarak hesaplanmıştır.

14. Acaba Birleşik Devletlerin yabancı ülkelerde şube bankalar açmasıyla toplumsal devrimler arasında bir ilişki var mıdır? 1917 yılında, yabancı ülkelerdeki Birleşik Devletler şube bankalarının en yoğun olduğu ülke Rusya idi. Çin Devriminden önce, Uzak Doğu'daki Birleşik Devletler şube bankalarının en yoğun olduğu ülke Çin idi. Ve Küba da, uzun bir süre, Birleşik Devletler bankacılığı için çok uygun bir ülke olmuştur: Devrimden önce, Birleşik Devletler banka şubelerinin sayıca en fazla olduğu ülke Küba idi.

15. Jeremy Main, age., s.143.

16. Charles B. Kingleberger, "European Economic Integration and the Development of a single Financial Center for Long-Term Capital", **Weltwirtschaftliches Archiv**, Bd. 90, Heft 2, 1963; s.206. Avrupa'daki Birleşik Devletler imalat endüstrisinde olduğu gibi, Birleşik devletler bankacılığının kıta Avrupasında ve İngiltere'de etkisini arttırması, bankaları da birbirleriyle birleşmeye teşvik etmektedir. İngiltere'nin en önemli bankalarından Barclays, Lloyds ile Martins'in birleşmeler yolunda yapılan teşebbüslerin, genellikle, Birleşik Devletler bankalarının artan rekabetiyle başa çıkabilmek için atılmış adımlar olduğuna inanılmaktadır.

17. Hugh Chairnoff, "Philapeldephia Bankers are International Bankers, Federal Rezerv Bank of Philadelphia", **Business Review**, Mayıs 1968, s.2-3. Bir diğer ilginç sebep de , ülkenin Doğu merkezleri dışında kalan bölgelerindeki büyük bankaların, Birleşik Devletlerin daha hızlı gelişen bölgelerindeki bankacılık işlerine el atmış olmalarıdır. Bundan dolayı, Bank of America'nın haricinde, dış ülkelerle en fazla iş yapan ve dış ülkelerdeki bu faaliyetlerini geliştirmek bakımından en iyi durumda olan bankalar, Doğu bankalarıdır.

18. Jeremy Main, age., s.143-144.

19. 13 no.lu dipnotun aynısı.

20. T.M. Farley, age., s.27.

21. Neil McInness, "The Continental Touch", **Barron's**, 28 Kasım 1966.

22. Örneğin bu tür krediler için bak. T.M. Farley, age., s.43-45.

23. Aynı eser, s.43.

24. David Rockfeller, **Economic development: The Banking Aspects**, Uluslararası Para Fonu toplantısında Per Jacobson'u Anma Konuşması, Rio de Janeiro, 22 Eylül 1967, The Chase Manhattan Bank, s.14.

25. Thomas Balogh, **Unequal Partners**, Oxford, İngiltere, 1963, Cilt II, s.25.

26. Lord Comer, Guildhall'da yapılan konuşma, Bank of England,

Quarterly Bulletin, Mayıs 1966, s.51-52.

27. T.M. Farley, age., s.5.

28. Thomas W. Lamont, "The Effect of the War on America's Financial Position", "American Academy of Political and Social Science, **The Annals**, Temmuz 1915, s.-106-112.

29. Aynı eser, s.108-109.

30. Aynı eser, s.112.

31. William Woodruff, **Impact of Western Man, A sTudy of Europe's Role in the World Economy, 1750-1960**, Londra, 1966, s.277.

32. E. Preobrazhensky, **The New Economics**, Oxford, İngiltere, 1965, s.155. Bu kitap, daha çok, öğrencilerin dikkatini çekmektedir. burada ele alınan konu için bak. s.150-160.

33. Henry G. Aubrey, **The Dollar in World Affairs, An Essay in International Financial Policy**, new York, 1964, s.109.

34. Bu basitleştirilmiş izah tarzında, sermaye hareketlerini yok farzetmekteyiz. Ödemeler dengesi sorunları, sermaye hareketleri dikkate alınmadan doğru dürüst incelenemese de, bu noktada sadece mal ve hizmet dengesi ele alınarak, temel noktalar açıklanabilir.

35. **New York Times**, 18 mart, 1967.

36. Gana'da olduğu gibi gerek bağımsızlıktan önce, gerekse bağımsızlık elde edildikten sonra, sömürgelerini kontrol altında tutmak için İngilizlerin başvurdukları çareler için bak. Bob Fitch ve Mary Oppenheimer, **Ghana: of an Illusion**, New York, Monthly review Press, 1966, s.42-47. Tüm Afrika ülkelerini kapsayan daha geniş bir kaynak için bak., Thomas Balogh, **The Economics of Poverty**, Londra, 1966, Bölüm 2, "The Mechanism of Neo-Imperialism".

37. R.F. Harrod, **Tho Pound Sterling**, Princeton Essays in International Finance, nu.13, Princeton, Şubat 1952, s.9.

38. R.F. Harrod, **International Economics**, Cambridge, İngiltere, 1967, s.99-100.

39. Sör Dennis Robertson, **Britain in the World Economy**, Londra, 1954, s.39'dan Fitch ve Oppenheimer'in yaptıkları aktarma, age., s.46. En zengin ve en güçlü ülke olan Birleşik Devletler'in savaştan harap olmuş İngiltere'ye mali yardım yapmak için "sterlin bölgesi" ve "dolar birikiminin" getirdiği ticari rekabetin ortadan kaldırılmasını şart koşması ile bu sorun dolaylı olarak önemli bir açıklık kazandı. 6 Aralık 1945 tarihli Birleşik Devletler Hükümeti ile İngiltere Hükümeti arasındaki mali anlaşmanın 7. maddesi şöyle de-

mektedir: "Bütün sterlin bölgesi ülkelerinin cari muamelelerden elde ettikleri sterlin hasılatlarından... hiçbir ayrıcalık olmaksızın, para bölgesinin serbestçe istifade etmesini mümkün kılacak... gerekli düzenlemeleri, İngiltere Hükümeti, mümkün olan en kısa zamanda ve, her hal ve kârda, bu Anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yılı geçmeyecek şekilde tamamlayacaktır; bunun sonucu olarak, sterlin bölgesinin dolar birikiminden doğan her türlü ayrıcalıklar tamamıyla ortadan kaldırılacak ve sterlin bölgesinin her üyesi, herhangi bir yerdeki cari harcamaları için, cari sterlin ve dolar hasılatını serbestçe kullanacaktır." (Anlaşma Richard N. Gardner'ın **Sterling-Dolar Diplomacy**, Oxford, İngiltere, 1956, eserinde ek olarak yeniden basılmıştır.)

40. **The Economist**, 7 Ekim, 1967, s.89.

41. Robert Triffin, **The Evolution of The International Monetary System: Historical Reappraisal and Future Perspectives** (princeton Studies in International Finance, Nu.12), Princeton, New Jersey, 1964, s.9.

42. Robert Triffin, **Gold and the Dollar Crisis**, New Haven, 1961, s.27.

43. İç ve dış fiyatlar arasındaki gerginlik konusunda bak. Nicholas Kaldor, "International Trade and Economic Development", **Problems of Foreign Aid**, (Report of a Conference at the University College, Kasım 1964), Dar es Salaam, Tanzanya, 1965, s.82-85.

44. Margaret G. de Vrise, "The Magnitudes of Exchange Devaluation", **Finance and Development**, nu. 2, 1968, s.12.. Yazar, "Enflasyon ne kadar büyük olursa, devalüasyonun da genellikle o oranda daha büyük" olduğuna işaret etmektedir.

45. Kredi ve para yaratılmasının teknik yönlerinin açıklanmasının yeri burası değildir. Bu konuyla ilgilenen okuyucu para ve kredi ile ilgili standart bir ders kitabına başvurabilir. Bu konuya basit bir giriş olarak Peter L. Bernstein'ın **Primer on Money, Banking and Gold**, New York, 1965 adlı eserine bakabilir.

46. Birleşik Devletler Kongresi İktisat Komitesi Birleşik Toplantısı, **Hearings on the Monetary System: Functioning and Possible Reform**, Washington, D.C., 1963, bölüm 3, s.551.

47. Birleşik Devletler Kongresi İktisat Komitesi Birleşik toplantısı, **Hearings on the United States Balance of Payments**, Washington, D.C., 1963, Bölüm I, s.83-84. "Birisi dünyanın bankacısı olmak zorundadır" sözleri hiç de yabancı değildir. Buna rağmen Bakan Dillon sözlerini ilginç bir incelikle söylemektedir. Açıkçası, şu ya da

bu şekilde emperyalist hakimiyetin olmadığı bir kapitalist dünyada kapitalizmsiz bir ekonomik düzen düşünememektedir.

48. Robert V. Roosa, **Monetary Reform for the World Economy**, New York, 1965, s.9.

49. 47 nu.lu dipnotun aynısı, s.135.

50. Aynı eser, s.147.

51. Henry G. Aubrey, age., s.15.

52. Robert V. Roosa, age., s.23-24.

53. Eugene A. Birnbaum, **Gold and the International Monetary System: An Orderly Reform**, Princeton Essays in International Finance, Nu. 66, Princeton, Nisan 1968, s.2. Bay Birnbaum Bretton Woods konferansını bu genellemesinin dışında tutmaktadır. Ancak, bu konferanstan sonra meydana gelen olayların ışığı altında durum yeniden gözdengeçirildiğinde, bu konferansın taşıdığı uluslararası ruhun altında gerçek bir güç mücadelesinin yatıp yatmadığı sorulabilir.

Uluslararası para sistemi içindeki mücadelelerin temelinde yatan meseleleri inceleyen bir eser için bak. **Montly Review** (Aralık 1966) "Gold, Dollars and Empire" adlı makale ve aynı dergide (Aralık 1966) "Weak Reeds and Class Enemies"; David Michaels, "The Growing Financial Crisis in the Capitalist World"; ve Jacop Morris, "The Balance of Payment Crisis".

Bu sorunla ilgili olarak Paul M. Sweezy ve Leo Huberman'ın yaptıkları bir inceleme (yukarıda değinilen "Weak Reeds and Class Enemies" adlı makale) MIT'den profesör Charles P. Kindelberger'in bu görüşleri eleştiren bir cevabına yol açmış ve Princeton Essays on International Finance'ın özel bir yayını (Nu. 61, Ağustos 1967, **The Politics of International Money and World Language**) C.P. Kindelberger'in bu cevabına hasredilmiştir. Kindelberger'in öne sürdüğü görüş, doların mevcut statüsünün ("Dolar, bütün dünyada kullanılan değer birimidir -yabancı döviz rezervlerinin, Ortak Pazardaki tarımsal fiyatların, Birleşmiş milletler bütçesine yapılan katkıların ve diğer uluslararası para birimlerinin değerini saptayan standart bir değerdir." s.2.) etkinlik için gerekli olduğudur. "Dolar -kambiyo standardının değişmesini istememdeki sebep, etkinliktir." (s.4) Ne için etkinlik? Profesör bunu tamamıyla sermaye transferi ve mevcut ticari ilişkiler açısından etkinlik olarak görmektedir. Dolar-kambiyo sistemi gerçekten etkin bir araçtır, özellikle Vietnam halkına karşı yürütülen imha savaşının finanse edilmesi için dünya sermaye piyasanını kaynaklarını harekete geçirmektedir.

BÖLÜM 4

1. Birleşik Devletler Kongresi Birleşik İktisat Komitesi, "Defense Programs and the Balance of Payments", **The United States Balance of Payments - Perspectives and Policies**, Washington, D.C., 1963, Bölüm III, s.77. Raporun bu kısmı Savunma Bakanlığı tarafından hazırlanmıştır.

2. Savunma Bakanı Robert S. McNamara'nın Amerikan Gazete Yazarları Cemiyeti'nde yaptığı konuşma, Monreal, Kanada, **The New York Times**, 19 Mayıs 1966.

3. Başkan Kennedy'nin Aralık 1962'de New York şehrinde Ekonomi Klubünde yaptığı konuşma. A.B.D. Senatosu Dış İlişkiler Komitesi, **Some Important Issues in Foreign Aid** (Legislative Reference service of the Library of Kongress tarafından hazırlanan bir rapor), Washington, D.C., 1966, s.15.

4. Başkan'ın Hür Dünyanın Güvenliğini Güçlendirme Komitesi. **The Scope and Distribution of United States Military and Economic Asistance Programs**, Washington, D.C., Mart 1963; David Baldwin, **Foreign Aid and American Foreign Policy**, New York, 1966, s.242.

5. Joan M. nelson, **Aid, Influence and Foreign Policy**, New York, 1968, s.11.

6. Devlet Bakanlığı ve Savunma Bakanlığı, **The Mutual Security Program Fiscal Year 1958**, Washington, D.C., Haziran 1957, s.106.

7. Halford L. Hoskins, "Aid and Diplomacy in the Middle East", Current History, Temmuz 1966, s.15.

8. John D. Montgomery, **Foreign Aid in International Politics**, Englewood Cliffs, New Jersey, 1967, s.16.

9. **The New York Times**, Temmuz 1968.

10. **The Economist**, 3 Şubat 1968, s.23.

11. **The New York Times, 24** Ocak 1966.

12. Aynı gazete, 22 Şubat 1966.

13. Aynı gazete, 14 Eylül 1966.

14. Aynı gazete, 16 Eylül 1966.

15. **The Economist**, 19 Şubat 1966, s.791.

16. Savunma Başkanı Robert S. McNamara'nın temsilciler meclisi Dış İşler Komitesi'nde yaptığı konuşma, **Hearings on the Foreign Asistance Act of 1967**, Washington, D.C., 1967, s.114.

17. Aynı konuşma, s.116-117.

18. Aynı konuşma, s.117.

19. Temsilciler Meclisi Tahsisat Komitesi'nin Alt Komitesi, 87. Kongre 2. Oturum, **Hearings**, Washington, D.C., 1962, Cilt I, s.359.

20. **Congressional Record**, 24 Mayıs 1965, s.10840. Dipnot 3'de sözü edilen raporda yer almıştır.

21. Dipnot 16'da belirtilen **Hearings**, s.538. Şiddet hareketlerine karşı duyulan bu hoşnutsuzluğun, Yunanistan'da olduğu gibi seçmenlerin çoğunluğunun, subayların ya da Birleşik Devletlerin çıkarlarına uymayan bir hükümeti destekledikleri hallerde seçimle iş başına gelmiş bir hükümetin iktidardan düşürülmesi ya da seçimlerin engellenmesi amacıyla Birleşik Devletler tarafından eğitilmiş ve finanse edilmiş silahlı kuvvetlerin başvurdukları şiddet eylemleri ile ilgisi yoktur.

22. Dipnot 3'de belirtilen Rapor, s.19.

23. Aynı rapor, s.32.

24. Joan M. Nelson, age., s.112.

25. Temsilciler Meclisi Dış İşleri Komitesi, **Report on Foreign Policy and Mutual Security Program**, Washington, D.C., 1957, z.39.

26. Monthly Review dergisinin Ekim 1968 tarihli sayısındaki "The Age of Imperialism, Part Two" adlı makalenin 39 nu.lu dipnotunda verilen Anglo-Amerikan Mali Anlaşması'nın VII. Maddesi'ne bakınız.

27. **The Economist**, 27 mayıs 1967.

28. Herbert Feldman, "Aid as Imperialism?", **International Affairs**, Nisan 1967, s.229.

29. **The New York Times**, 3 Şubat 1953.

30. Filipinler Cumhuriyeti, **Treaty Series**, Cilt II, Nu.4, Nisan 1956. Antlaşmada "kamu mülkiyetinde bulunan.. maden arazileri" ibaresi yer almaktadır. Maden imtiyazları konusunda Filipin kanunu, İspanyol geleneğinden ziyade, Anglo-Saxon geleneğine bağlı kalmıştır. Bu, Filipinlerde maden arazilerinin kamu mülkiyetinde olduğu ve toprağı özel mülkiyetinde bulunduran kişiye ait olmadığı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, Filipin ve A.B.D. vatandaşlarına eşit muamelenin anlamı şu olmaktadır: Filipinlerdeki kamu mülkiyetinde bulunan maden arazilerinin işletilmesinde, A.B.D. firmalarına nasıl eşit hak tanınıyorsa, A.B.D topraklarındaki kamu arazilerinin işletilmesinde de Filipin firmalarına eşit hak tanınacaktır, örneğin Yellowstone Park'ta olduğu gibi.

31. Foreign Asistance Act of 1963, 77 Stat. 388, Narina von neumann Whitman, **Goverment Risk-Sharing in Foreign Investment**, Princeton, New Jersey, 1965, s.114.

32. A.B.D. senatosu Dış İlişkiler Komitesi, **Hearings on Foreign Assistance Act of 1962**, Washington, D.C., 1962, s.27.

33. Joan M. Nelson, age., s.107-108.

34. **Forbes Magazine**, 1 Mart 1966.

35. Devlet Bakanlığı Afrika İşleri Bakan yardımcısı Joseph Palmer'ın temsilciler meclisinde yaptığı konuşma, **Hearings on Foreign Asistance Act of 1968**, Washington, D.C., 1968, Bölüm II, s.326.

36. 18 Kasım 1964 tarihinde New York'ta yapılan Ulusal Dış Ticaret Kongresi'nde yapılan bir konuşmadan, Charles D. Hyson ve Alan M. Strout, "Impact of Foreign Aid on U.S. Exports", **Harvard Business Review**, Ocak-Şubat 1968, s.63.

37. Pakistan Planlama Komisyonu'ndan Dr. Mahbuh Ul Hag, "Tied Credits - A Quantitative Analysis", J.H. Adler, der., **Capital Movements**, Londra, 1967, s.330.

38. Dipnot 36'da sözü edilen makale, s.69.

39. Edward S. Mason, **Foreign Aid and Foreign Policy**, New York, 1964, s.14.

40. J.N. Behrman, "Foreign Investments and the Transfer of Knowledge and Skills", Raymond F. Mikesell, ed., **U.S. Private and Goverment Investment Abroad**, Augene, Oregon, 1962, s.132.

41. Eugene R. Black, "The Domestic Dividends of Foreign Aid", **Columbia Journal of World Business**, Sonbahar 1965, s.25.

42. John D. Montgomery, **Foreign Aid in International Politics**, Englewood Cliffs, New Jersey, 1967, s.20. Buraya yapılan aktarma, (18 Eylül, 1963) tarihli **New York Times**'dandır.

43. Dipnot 35'de verilen **Hearings**, Bölüm II, s.296.

44. Dipnot 16'da verilen **Hearings**, s.1263.

45. A.B.D. Tarım Bakanlığı Ekonomik Araştırma Servisi, **12 Years of Achievement undur Public Law 480**, Washington, D.C., Kasım 1967, s.8.

46. **The New York Times**, 5 Aralık 1965.

47. Dış İşler Komitesi, **Hearings on Foreign Asistance Act of 1966**, Washington, D.C., 1966, s.520-521.

48. A.P. Thorton, **The Imperial Idea and Its Enemies**, londra, 1959, s.357-358'den aktarılmıştır.

49. Jacob J. Kaplan, **The Challenge of Foreign Aid**, N.Y., 1967, s.213.

50. Aynı eser, s.208-209.

51. Sec. 647.22 U.S.C. 2046, Public Law 87-195, Bölüm 3.

52. A.I.D. **Proposed Economic Asistance Pragrams FY 1967**, Washington, D.C., Mart 1966, s.75.

53. Aynı eser, s.208-209.

54. Uluslararası Kalkınma Teşkilatı Yöneticisi William S. Gaud'un Temsilciler meclisi Dış İşler Komitesi'nde yaptığı konuşma, **Hearings on Foreign Asistance Act of 1968**, s.184-185.

55. Norman D. Palmer, **South Asia and United States Policy**, Boston, Mass., 1956, s.156. Bu aktarma içinde yapılan atıf John P. lewis, **Quiet Crisis in India**, Washington, D.C., 1962'dedir.

56. Dr. Christoph Beringer ve Irshad Ahmad, **The Use of agricultural Surplus Commodities for Economic Development in Pakistan, Karachi**, Ocak 1964, s.14.

57. Sa'id El-Naggar, **Foreign Aid and the Economic Development of the United Adap Republic** (Princeton Near East Papers, Nu.1), Princeton, New Jersey, 1965.

58. A.I.D. **Principles of Foreign Economic Asistance**, Washington, D.C., Eylül 1965, s.47. Bu aktarmada ve diğer aktarmalarda kullanılan "gelişmekte olan ülkeler" tabirinin, azgelişmiş ülkeler için kullanılan bir hüsnütabir olduğuna dikkat edilsin.

59. Edward S. Mason, age., s.47-48.

60. A.B.D. Senatosu Dış İlişkiler Komitesi, **Survey of the Alliance for Progress - Inflation in Latin America**, Washington, D.C., 25 Eylül 1967, s.38, dipnot.

61. Bak. Kolombiya Üniversitesi Hukuk Fakültesi, **Public International Development Financing in Thailand** (Rapor No.4)) New York, Şubat 1963, s.81-83.

62. David A. Baldwin, **Economic Development and American Foreign Policy, 1943-1962**, Şikago, 1966, s.36.

63. Raymond F. Mikesell, "Problems and politics in Public Lending for Economic Development", Raymond F. Mikesell, ed., age., s.358-359.

64. **The New York Times**, 23 Nisan 1959.

65. Thomas Balogh, **The Economics of Poverty**, Londra, 1966, s.28-29. Ekonomik teorilerle ve azgelişmiş ülkelerin sorunları ile ilgilenen okuyucular bu kitabın "Economic Policy and the Price System" başlıklı birinci bölümüne başvurulabilirler.

66. IMF'nin bir yayını, stabilizasyon kredileri verilirken Fon tarafından öne sürülen şartları genel olarak şöyle açıklamaktadır: "Bunlar, aynı zamanda, asğlam mahalli mali politikalar uygulanması ve ticaret sınırlandırmalarının kısıtlanması gibi uluslararası iyi

davranışların diğer yönleri ile ilgili girişimleri ya da deklarasyonları da ihtiva etmektedirler. Uygulama göstermiştir ki, ülkeler karşılaştıkları enflasyonist eğilimleri kontrol altına almadıkça, ne Fon'dan aldıkları kredileri zamanında ödeyebilirler, ne de kur istikrarı ve mevcut uluslararası mumameleler üzerindeki sınırlandırmaların kaldırılması gibi Fon amaçlarını gerçekleştirme yönünde ilerleme kaydedebilirler. Bundan ötürü, kredi verilmesi ve alınacak tedbirlerin desteklenmesi, ekseriya, kamu maliyesi konusunda nispeten kesin girişimlerde bulunulması, merkez bankasının genişlemesine kantitatif sınırlandırmalar konulması, ticari bankalar için asgari ihtiyat rezervlerinin belirlenmesi vb. dahil olmak üzere, mali stabilizasyon programlarının uygulanması şartına bağlanmaktadır." J. marcus Fleming, **The International Monetary Fund, Its Form and Functioning**, Washington, D.C., 1964, s.35-36.

67. Joan M. Nelson, age., s.83.

68. Raymond F. Mikesell, age., s.356.

69. **The New York Times**, 25 ağustos 1967.

70. Azgelişmiş ülkelerden komünist olmayan ülkelere yapılan ücret 1956 yılında 24.1 milyar dolar, 1966'da ise 35.7 milyar dolardı. Kaynak: Birleşmiş Milletler, **Statistical Yearbook**, 1967, New york, 1968.

71. Gelişmiş ülkelerden azgelişmiş ülkelere yapılan yardımlar, 1966 yılında 9.1 milyor doları bulmaktaydı. Birleşmiş Milletler, **The External Financing of Economic Development, International Flow of Long-Term Capital and Official Donations, 1962-1966**, New York, 1968, Tablo 3.

72. Dipnot 3'de adı geçen Rapor, s.69.

73. Geçmiş borçlara ait ödemeler, Tablo 29'da verilen kaynaklardan hesaplanmıştır. A.B.D. yardımına ait rakam ise Ekonomik Danışmanlar Meclisi'nin 1968 yılına ait Yıllık Rapor'undaki Tablo B-86'dan alınmıştır.

74. Bu örneğe ve diğerlerine ait matematiksel hesaplamalar için bak. Goran Ohlin, **Aid and Intebtedness**, Paris, 1966.

75. "No Christ on the Andes", **The Economist**, 25 Eylül 1965, s. X.

76. Nathaniel H. Leff, "Export Stagnation and Autarkic Development in Brazil, 1947-1962", **Quarterly Journal of Economics**, Mayıs 1967, s.291.

77. **The Economist**, 24 Şubat 1968, s.72.

78. Ekonomik kalkınma Komitesi, **Trade Policy Toward Low-**

Income Countries, New York, Haziran 1967, s.20.

79. Aynı eser, s.20.

80. Örnekler A.B.D. Gümrük Komisyonu, **Tariff Schedule of the United States Annotated (1968)**, Washington, D.C., 1967'den alınmıştır. Daha fazla örnek, bilgi ve inceleme için bak. Jacob Oser, **Promoting Economic Development with Illustrations from Kenya**, Evanston, Illionis, 1967.

BÖLÜM 5

1. American Board of Commissioners for Foreign Missions, 32. Yıllık Rapor (1841), Richard W. Van Alstyne, **The Rising American Empire**, Şikago, Quadrangle Books, 1965, s.171. Richard W. Van Alstyne'nın ilk defa 1960 yılında Oxford University Press, New York tarafından basılmış olan bu kitabı Birleşik devletlerin dış politikasının devamlılığının daha iyi anlaşılması için şayanı tavsiyedir. Ayrıca bak. Charles A. Beard, **The Idea of National Interest**, Quadrangle Paperbacks, 1966; ve Lloyd C. Gardner, **Economic Aspects of New Deal Diplomacy**, Madison, University of Wisconsin Press, 1964.

2. **Niels' national Register**, 22 Ocak 1842, s.327-328.

3. Samuel Lubbell, **The Revolution in World Trade and American Economic Policy**, New York, Harper and Brothers, 1955 adlı eserin önsözü, s.XI.

4. **International Security - The Military Aspect**, Rockfeller Kardeşler Fonu'nun Özel ve Çalışmalar Projesi II. Oturum Raporu, Garden City, N.Y., Doubleday and Co., 1958, s.24.

5. Bu raporun esas başlığı **"The United States Navy as an Industrial Asset - What the Navy has done for Industry and Commerce"** olup A.B.D. Donanması, Donanma İstihbarat Dairesi tarafından Ekim 1922'de yazılmış ve 1923 yılında A.B.D. Hükümet Yayın dairesi, Washington, D.C. tarafından basılmıştır.

6. Eugene R. Black, **The Domestic Dividens of Foreign Aid in Columbia Journal of World Business**, Cilt 1, Sonbahar 1965, s.23.

7. Ticaret Bakanı Yardımcısı Andrew F. Brimmer'in Tax Foundation Inc.'ın bir toplantısında yaptığı ve **New York Times**'ın 5 Aralık 1965 tarihli sayısında yer alan konuşması.

8. Richard D. Robinson, **International Business Policy**, New York, Holt Rinebart and Winston, 1966, s.220.

9, **Economic Considerations in Foreign Relations - An Interview with Alfred Fentworth in Political**, Cilt I, Nu. 1, Tem-

muz 1965, s.45-46.

10. **The Conference Board Record**,Cilt II, Nu.5, Mayıs 1966, s.28. Ayrıca bak. Judd Polk, Irene W. Meister ve Lawrence A. Veil, **U.S. Production Abroad and the Balance of Payments: A Survey of Corporate Investments Experience**, New York, National Industrial Conference Board, 1966.

11. Bu toplam, (a) çiftlikler tarafından tüketilen ve pazarlanan mallardan elde edilen nakil hasılatı, (b) imalat endüstrileri tarafından yaratılan katma değeri, (c) madensel üretim değerini, ve (d) nakliyat hasılatını kapsamaktadır.

12 Ticaret Bakanlığının tahminlerine göre Birleşik devletler şirketlerinin yabancı ülkelerde sahip oldukları yan kuruluşlara yapılan ihracat. 6.3 milyar dolardır. Kıyaslanmaya imkan vermeyen diğer hususlar şunlardır: (a) 168 milyar dolarlık tahmin, ticaret örgütlerinin, kamu hizmetlerinin ve diğer hizmet üreticilerinin satışlarını da ihtiva etmektedir; (b) yerli üreticilerin satışlarını gösteren rakamlar, katma-değer rakamları olduğu halde, yabancı ülkelerdeki yan kuruluşların satışları, toplam satış değerlerini göstermektedir. 168 milyar dolarlık tahmini toplam üzerinde gerekli düzeltmeler yapıldığında, bu miktar en fazla 110 milyar dolara inmektedir.

13. John L. Lockton, "Walking the International Tightrope", national Industrial Conference Board'da yaptığı konuşma, 21 Mayıs 1965, General Electric Co, Schenectady, N.Y., 1965, s.4-5.

14. William T.R. Fox, "Military Representation Abroad", **The representation of the United States Abroad**, Amerikan Meclisi'nin bir raporu, Graduate School of Business, Columbia University, New York, 1956, s.124-125.

15. **Hearings, Subcommittee on Antitrust and Monopoly of the Committee on the Judiciary**, A.B.D. Senatosu, 88. Kongre, 2. Oturum, (Bölüm I, Washington, D.C., 1964), s.115.

16. **Background Material on Economic Aspects of Military Procurement and Supply: 1964**, Kongre Birleşik Ekonomik komitesi, Washington, D.C., 1964, s.11.

17. A. George Gols, "Postwar U.S. Foreign Petroleum Investments", Raymond F. Mikesell, Ed., **U.S. Private and Goverment Investment Abroad**, University of Oregon Books, Eugene, Oregon, 1962, s.417.

18. Clarence B. Randall, **The Communist Chalenge to American Business**, little Brown and Co., Boston, 1959, s.36.

19. Joseph Grunwald, "Resource Aspects of Latin American De-

velopments", Marion Clawson, derleme, **National Resources and International Development**, John Hopkins Press, Baltimore, 1964, s.315.

20. Bu rakamlar, A.B.D. Ticaret Bakanlığı, Balance of Payments Statistical Supplement Revised Edition, Washington, D.C., 1963'deki 1950-1960 arasına ait verilerin toplamlarıdır. 1960-1965 yıllarına ait veriler Survey of Current Business'de 1962 ile 1966 yılları arasında dış yatırımlarla ilgili çıkmış bulunması çeşitli makalelerde vardır. Tablonun birinci sırasındaki rakamlar Birleşik devletlerden yapılan net doğrudan sermaye yatırımlarını göstermektedir. İkinci sıradaki rakamlar ise, bu yatırımlardan elde edilen, vergi sonrası temettü, faiz ve şube kârlarını göstermekte, yabancı ülkelerde kalan yan korporasyon kârlarını (ki bunlar şubelerden ayrıdır) ihtiva etmemektedir.

21. John H. Dunning, **American Investment in British Manufacturing Industry**, Londra, 1958.

22. Genel Elektrik Şirketi'nin Başkanı Fred J. Borch'un 9 kasım 1964 tarihinde New York Ekonomi Klubünde yaptığı konuşma: "Our Common Cause in World Competetion", General Electric Co., Schenectady, N.Y.

23. Genel Elektrik Şirketi'nin Saymanı John D. Lockton'un 22 Nisan 1964 tarihinde Macalester College, St. Paul, minn.'de yaptığı konuşma: "The Creative Power of Profits", General Electric Co., Schenectady, N.Y.

1. V.I. Lenin, Imperialism: The Highest Stage of Capitalism (New York, International Publishers, 1939), s.82-84. (Türkçesi: Emperyalizm: Kapitalizmin Son Aşaması, Sosyalist Yayınlar, 1995).

2. Marks'ın şu tasnifi ilginçtir: "Fetihler şu üç sonuçtan birine yolaçarlar. Fetihçi ulusun fethedilen ülke halkına kendi üretim biçimini zorlaması (bu örneğin, çağımızda İngilizler tarafından İrlanda ve bir dereceye kadar da Hindistan'a yapıldı); veya eski üretim biçimine müdahaleden kaçınarak haraçla yetinilmesi (örneğin, Türkler ve Romalılar); veya her ikisinin karşılıklı etkileri ile yeni bir sentezin ortaya çıkması (bu kısmen Alman fetihlerinde gerçekleşti). Karl Marks, A contribution to the Critique of Political Economy (Progress Publishers, 1970), birinci ek, s. 202-203.

3. Bildiğim kadarıyla, önde gelen devletlerin ve onların yönetici sınıflarının emperyalizmin çeşitli aşamalarındaki gelişmeleri üzerine yapılmış hiçbir kıyaslamalı tarihsel bir çalışma mevcut değildir. Şüphesiz, böyle bir çalışma kapitalist devlet ve emperyalizmin anlaşılmasında çok yararlı olacaktır.

4. Hilarie Belloc bunu açıkça dile getirmiştir:

Ne olursa olsun,
Onlarda olmayan
Maksim tüfeğimiz var bizim!

Avrupa'nın genişleme döneminin başlangıcında savaş teknolojisinin kullanımı ve etkinliği için bkz., Carlo M. Cipolla, Guns, Sails and Empires (New York, Pantheon, 1965).

5. A. Toussaint, Archives of the Indian Ocean, zikreden G.S. Graham, The Politics of Naval Supremacy (Cambridge, Cambridge University Press, 1965), s.37.

6. Clive Day, A History of Commerce (New York, Longmans Green, 1938), s. 166.

7. E. J. Hobsbawn, "The Crisis of the Seventeenth Century), T. Aston, der., Crisis in Europe 1560-1660 içinde (New York, Doubleday, 1967).

8. İngiltere'de sınıf mücadelelerinin çözümlenmesi zorunlu olarak diğer ülkelerdeki, hatta ticaret sermayesinin arka planda olduğu ülkelerde bile hareketlerin yönünü etkilemiştir. İngiltere'nin artan gücü rakiplerin ticari durumlarında bir gerilemeyi birlikte getirdi.

Rekabet diğer ülkeleri İngiltere'nin oyununu oynamaya ve giderek kenara itilmelerine yol açtı. Ancak, tüccarlar, gemiciler ve manifaktürcüler oyunun içinde kalmayı başardılar. Aynı şekilde, İngiltere'deki sanayi devrimi de diğer ülkeleri sanayileşmeye zorladı.

9. E.J. Hobsbawn, age., s. 55-56.

10. G.S. Graham, s. 105.

11. Grover Clark, The Balance Sheets of Imperialism (New York, Columbia University Press, 1936), s.5-6.

12. Grover Clark, age.

Not: İkinci bölümdeki makalelerin derlenmesi için aşağıda yazılı kaynaklardan yararlanılmıştır.

P. Sweezy, Kapitalizm Nereye Gidiyor?

Kapitalist Ekonominin Marxist Eleştirisi, Çeviren: Aslan Başar Kafaoğlu, Ağaoğlu Yay. 1970, İstanbul.

P. M. Sweezy - H. Magdoff

1970'lerde Emperyalizm, Çeviren: Rıza Poyraz. Aşama Yay. 1974, Ankara.

H. Magdoff ve diğer yazarlar

Azgelişmişlik ve Emperyalizm, Derleyen: Atilla Aksoy, Gözlem Yay.

P. M. Sweezy -P. Baran - H. Magdoff

Çağdaş Kapitalizmin Bunalımı, Bilgi Yay. 1975, Ankara

Ürün Kitap Dizisi, Sayı 1, ocak 1997

ABD EMPERYALİZMİ ÜZERİNE KISA BİBLİYOGRAFYA

V. I. LENİN: **Emperyalizm, Kapitalizmin Sonuncu Aşaması**. Sosyalist yayınlar. 1995

R. LURAGHİ: **Sömürgecilik Tarihi**. Sosyalist yayınlar 1994

P. SWEEZY, P. BARAN, H. MAGDOFF: **Çağdaş Kapitalizmin Bunalımı.** Bilgi Yayınevi. 1975

H. MAGDOFF vd. : **Azgelişmişlik ve Emperyalizm.** Gözlem Yayınları. 1975

H. ALLEG: **Sam Amcaya Fatiha.** Belge Yayınları. 1992

E. GALEANO: **Latin Amerikanın Kesik Damarları.** Alan Yayınları. 1983

W. MİLLS: **İktidar Seçkinleri.** Bilgi Yayınevi. 1974

W. MİLLS: **Dinle Yankee ve Castro'nun Tarihi Savunması.** Ant Yayınları. 1969

T. ATAÖV: **Amerikan Belgeleriyle Amerikan Emperyalizminin Doğuşu.** Doğan yayınevi. 1968.

C. JULİEN: **Amerikan İmparatorluğu**. Hitit yayınları. 1969

M. FAHRİ: **Amerikan Harp Doktrinleri.** Yön Yayınları. 1966

J. BOSCH: **Pentagonizm.** Ant Yayınları. 1969.

I. MELNİKOV: **Pentagon ve Amerikan Üsleri.** Bilim yayınları. 1975

V. PACKARD: **Zorba Devlet Amerika**. Koza Yayınları. 1977

J. J. SERVAN SCHREIBER: **Amerika Meydan Okuyor**. Sander yayınevi. 1970

G. HALL: **ABD Kapitalizminin Bunalımı ve Direniş**. Ürün Yayınları. 1977

ABD KOMÜNİST PARTİSİ: **"İnsan Hakları Devleti ABD (!)" Sen Kendi Ülkene Bak Jimmy Carter!** Ürün Yayınları. 1979

A. KAHN: **Büyük İhanet.** Hür Yayınevi. 1974

L. HELLMAN: **Şarlatanlar Dönemi**. Milliyet Yayımları. 1977

M. ve R. MEEROPOL: **Rosenbergler**. Gözlem Yayınları. 1979

H. W. BARSCH vd. : **Şili kara Darbe**. Cem Yayınevi. 1975

A. URIBE: **Şili'de Amerikan Darbesi.** Bilgi Yayınevi. 1975

T. WİCKER vd. **Dünya Hükümeti CI.A.** Habora Kitabevi Y. 1968

D. WISE. T. ROSS: **Görünmeyen Hükümet CİA. Amerikan İstihbarat Teşkilatı.** Sol yayınları. 1966

D. WELSH. G. MORRIS: **Cıa Vietnam'da Pasifikasyon ve Dünya İşçi Hareketleri.** Sol yayınları. 1969

N. YILDIRIM: **Kapitalizmin Gelişim Sürecinde Yeni Aşama Uluslararası Şirketler.** Cem Yayınevi. 1979

E. MANDEL: **Avrupa Amerika'ya Karşı.** Köz yayınları. 1974

A. SAMPSON: **Egemen Devlet ITT.** Koza Yayınları. 1974

O. DEMARS: **Kirli İşler İmparatorlukları.** Koza Yayınları. 1976

E. HAAK. H. WUNDERLICH: **Kapitalizmin En Yüksek Aşaması Emperyalizm Üzerine Temel Kurslar** 1974. Konuk yayınları. 1975

J. P. DELILEZ: **Tekeller.** Öncü Kitabevi. 1974

N. CHOMSKY: **ABD Terörü Terörizm Kültürü.** Pınar yayınları. 1991

G. TROFIMENKO: **Amerikan savaş Stratejileri.** Pencere yayınları. 1991

F. HALLIDAY: **Yeni Soğuk Savaş Sovyet-ABD İlişkileri.** Belge yayınları. 1985

R. W. TUCKER. D. C. HENDRICKSON: **İmparatorluk Özlemi.** Pınar yayınları. 1995

N. CHOMSKY: **Korsanlar ve İmparatorluklar. Gerçek Dünyada Uluslararası Terörizm.** Akademi. 1991

M. PARENTI: **İmparatorluğa Karşı.** Kaynak yayınları. 1985

P. FINDLEY: **ABD'de İsrail Lobisi.** Pınar yayınları. 1994

M. HEYKEL: **3. Petrol Savaşı. Körfez Savaşının Perde Arkası.** Pınar yayınları. 1993

H. TUNÇKANAT: **İkili Anlaşmaların İçyüzü.** Ekim Yayınevi. 1969

S. ORKUNT: **Türkiye-ABD Askeri İlişkileri.** Milliyet yayınları. 1978

T. ATAÖV: **Amerika Nato ve Türkiye.** Aydınlık yayınları 1969

N. BEHRAMOĞLU: **Türkiye Amerikan İlişkileri. (Demokrat Parti Dönemi)** Yar Yayınları 1973

A. HALİL: **Atatürkçü Dış Politika ve Nato ve Türkiye.** Gerçek Y. 1968

M. ÖZBALKAN: **Gizli Belgelerle Barış Gönüllüleri.** Ant Yayınları. 1970

• Kapitalist bir toplum için emperyalizm bir tercih meselesi değil, böyle bir toplumun yaşama biçimidir.

• Emperyalizmin, kapitalizmin yaşama tarzı olduğu sonucuna varıyoruz. Buna göre de, emperyalizmin ortadan kaldırılması, kapitalizmin yıkılmasını gerektirmektedir.

• Önemli olan husus, uluslararası ekonomiler içinde değişik derecelerdeki bağımlılıktır.

• Emperyalist güçler sömürgelerinden memnuniyetle ve kolayca vazgeçemedikleri gibi, sömürgelerin siyasi bağımsızlıklarını tanımak mecburiyetinde kaldıklarında da, ülkenin sömürge durumunu sürdürecek temel hazırlıkları yapmışlardı: Sömürgeler kapitalist dünya pazarlarına bağlanmış: Kaynaklar, ekonomileri ve toplumları metropoliten merkezlerin ihtiyaçlarına intibak ettirilmişti.

• Başkan Johnson'un ulusal savunma işlerindeki en yakın danışmanı W. W. Rostow'un, emperyalist sistemin hammaddelere ve Birleşik Devletler'in oynadığı özel role dayanan temellerinin ne olduğunu gayet iyi bildiği anlaşılmaktadır. Birleşik Kongre Komitesi'nde yaptığı konuşmada Rostow, sanayileşmiş uluslarla, azgelişmiş uluslar arasındaki ilişkiyi şöyle açıklıyordu: "Azgelişmiş bölgelerin konumu, doğal kaynakları ve nüfusları öyle bir durum arzetmektedir ki, bu bölgelerin Komünist bloka etkin bir şekilde bağlanmaları durumunda, Birleşik Devletler dünyada ikinci güç durumuna düşecektir... Batı Avrupa ve Japonya'nın kaderleri ve dolayısıyla da liderliğini yapmak zorunda olduğumuz hür dünya ittifakının sanayileşmiş bölgelerinin gücü, dolaylı olarak azgelişmiş ülkelerin evrimlerine bağlıdır. Azgelişmiş bölgeler, Komünist hakimiyeti altına girecek olurlarsa, ya da Batı'ya karşı değişmez bir düşmanlık besleyecek olurlarsa, Batı Avrupa'nın ve Japonya'nın ekonomik ve askeri gücü azalacak, halen örgütlü bulunan İngiliz Commanwealth'i dağılacak ve Atlantik dünyası, en iyi ihtimalle, dünya kuvvet dengesi onun sırtına yıkılmış, sınırlı bir yörünge dışında etkili olmaktan aciz, münasebetsiz bir ittifak haline gelecektir. Kısacası, azgelişmiş ülkelerin evrimleri, Batı Avrupa'nın ve Japonya'nın kaderi kadar, bizim askeri güvenliğimizi ve yaşayış biçimimizi de tehdit etmektedir. Öyleyse, bir yanda Batı Avrupa'nın sanayileşmiş devletleri ve Japonya'yı, öte yandan Asya'nın, Orta-Doğu'nun ve Afrika'nın azgelişmiş bölgelerini makul bir ahenkle birlik çerçevesi içinde kapsamına alacak bir hür dünya koalisyonu kurulmasının, başlıca ulusal çıkarımız olduğu açıktır."